

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**AFGANİSTAN'DAKİ TAHAR İLİ HOCAĞAR İLÇESİNDE
YAŞAYAN ÖZBEK TÜRKLERİNİN GEÇİŞ DÖNEMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nasratullah MORAD

Danışman

Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Nasratullah MORAD tarafından, Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK danışmanlığında hazırlanan “Afganistan’daki Tahar İli Hocağar İlçesinde Yaşayan Özbek Türklerinin Geçiş Dönemleri” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 12.7.2021 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan (Danışman)	Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Üye	Doç. Dr. Ahmet KESKİN Samsun Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DAĞLI Ondokuz Mayıs Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Dönem Projesi tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığımı taahhüt ve beyan ederim.

İmza
... / ... / 2021
Nasratullah MORAD

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Afganistan'daki Tahar İli Hocağar İlçesinde Yaşayan Özbek Türklerinin Geçiş Dönemleri.

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 16.06.2021 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 8
Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

İmza
... / ... / 2021
Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK

ÖZET

AFGANİSTAN'DAKİ TAHAR İLİ HOCAĞAR İLÇESİNDE YAŞAYAN ÖZBEK TÜRKLERİNİN GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Nasratullah MORAD

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans, Temmuz/2021

Danışman: Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK

Bu çalışma, Afganistan'daki Tahar İli Hocağar İlçesinde Yaşayan Özbek Türklerinin Geçiş Dönemleri üzerinedir. Türkiye'de köy, ilçe, şehir ölçeğinde birçok örneği bulunan bu tarz bir çalışma daha önce Hocağar ilçesinin Özbek Türklerinin yaşadığı bölgeler için yapılmamıştır. Dolayısıyla Hocağar ilçesindeki Özbek Türklerinin geçiş dönemlerinin irdelendiği ilk tez olma özelliği taşıyan bu çalışma, daha çok kaynak kişilerden derlenen folklorik malzemelerden yararlanılarak, aynı zamanda da çok az sayıdaki yazılı kaynaklara müracaat edilerek oluşturulmuştur.

Çalışma; tezin konusu, amacı ve önemi, kapsamı ve yöntemi, sınırlılıkları; Giriş, araştırma sahası hakkında genel bilgilerin verildiği Birinci Bölüm, geçiş dönemleri kavramları ile Hocağar ilçesindeki geçiş dönemi âdet, ritüel, inanç, pratik ve uygulamaların anlatıldığı İkinci Bölüm, Hocağar ilçesindeki geçiş dönemlerinin geçmiş ile şimdiki durumunun karşılaştırıldığı Üçüncü Bölüm, Sonuç ve Kaynakça'dan ibarettir.

Bu çalışma, halkbilimi ve ilgili diğer alanlara (sosyoloji, antropoloji, dilbilim vd.) veri sağlamanın yanı sıra benzer tarzdaki aynı konulu tezlere ışık tutması, Afganistan'daki diğer Türk (Özbek, Türkmen, Kırgız) topluluklarına ait folklorun araştırılmasına katkı sağlayacak, mukayeseli çalışmalarda da yararlı olacaktır.

Tez çalışmasının farklılık ve yeniliği; geçiş dönemleri açısından hiç çalışma yapılmamış olan ve kentleşmenin getirdiği yozlaşma ve değişimlerden çok az etkilenen bir sahanın (Hocağar ilçesinin) derlemelere dayalı olarak incelenmiş olmasıdır.

Bu tez, karşılaştırmalı Türk dünyası inançları, inanç uygulamaları, ritüel, âdet, gelenek-görenek gibi folklorik unsurlar açısından önemli veriler sağlayan ve umum Türk dünyası geçiş dönemleri üzerine yapılacak kapsamlı araştırmalara katkılar sunacak bir çalışmadır.

Geçiş dönemleri insan ve toplum hayatının üç önemli safhasıdır. Bu üç safha öncesi, sırası ve sonrasıyla birçok âdeti, ritüeli, pratiği hatta inancı içinde barındırmaktadır. Bu sahada yapılmış olan ayrıntılı bir derleme ile Hocağar ilçesinin folklorik ve sosyo-kültürel birikimi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Afganistan, Tahar, Hocağar, Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)

ABSTRACT

THE TRANSITION PERIODS OF UZBEK TURKS LIVING IN KHWAJA GHAR DISTRICT OF TAKHAR PROVINCE IN AFGHANISTAN

Nasratullah MORAD

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Turkish Language and Literature

Master, July/2021

Supervisor: Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK

This study is about the Transition Periods of Uzbek Turks Living in Khwaja Ghar district of Takhar Province in Afghanistan. This type of study which has many examples in Turkey on the scale of villages, counties, and cities, is not intended for the regions of the Khwaja Ghar district where Uzbek Turks live before. Therefore, it is the first study to study the transition periods of Uzbek Turks in the Hocağar district. Even though the study has been shaped by the folkloric material compiled from the source people a limited number of written sources has also been applied.

The work consists of the following parts which are: Introduction, which includes the subject, purpose, importance, scope, limitations and bibliography of the thesis. The first chapter, which gives general information about the area where the research has been done; the second chapter, which describes the concepts of transitional periods and the period of transition in the Khwaja Ghar district, mentions, rituals, beliefs and practices.; Third chapter which the comparison of the past and present conditions of the transition periods in Khwaja Ghar district has been made and conclusion and bibliography.

This study, while providing data for folklore and other related fields (sociology, anthropology, linguistics, etc.) at the same time will shed lights on the similar theses about the same subject, contribute to the research of the folklore of other Turkish (Uzbek, Turkmen, Kirghiz) communities in Afghanistan and will also be useful in comparative studies.

The difference and innovation of this thesis is that it is done in a region that has not been studied in terms of transition periods before and as well as being a district that is least affected by the corruption and changes brought by urbanization so that the accumulation of folk culture has reached the present day with the least change between generations.

This study is a valuable study of the encounters of Turkish world beliefs, belief practices, ritual, practical, menstrual folklore studies. If the transition period of the Turkish world is to be studied, then it is not possible without this thesis.

Transition periods are three important phases of human and social life. These three phases include many customs, rituals, practices, even beliefs before, during and after. The folkloric and socio-cultural accumulation of Khwaja Ghar district was tried to be revealed by making a detailed compilation in this field.

Keywords: Afganistan, Takhar, Khwaja Ghar, Transition Periods (Birth, Marriage, Death)

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Halkbilimi, insanın ve toplumun kültürel mirasını ve izlerini temsil eden bir alandır. Halkbilimi; insanların gelenek ve göreneğini, ulusal kimliğini, yaşam tarzını ve davranışlarını yansıtır. Halkbilimi araştırmaları aslında geçmişteki ve şuanki insanların hayat tarzını ve âdetlerini anlatan bir mirastır. Bu bilim, insanların, doğa olayları karşısında nasıl düşündüğünü, doğum, düğün ve ölümle ilgili ve sosyal faaliyetleri anlatmaktadır. Dolayısıyla kültürel hayatı anlamak için halk bilim çalışmaları önem arz etmektedir. Halk bilim çalışmaları bir okyanus kadar derin ve geniştir. Halk bilimsel çalışmalar bu okyanusun genişliğine ve derinliğine girer ve insana suyun ne olduğunu fark ettirmeye, anlatmaya çalışır. *Afganistan'daki Tahar İli Hocağar İlçesinde Yaşayan Özbek Türklerinin Geçiş Dönemleri* de kültürün hafızalardan tamamen kaybolmaması için derlenmiştir.

Afganistan, çok milliyetli bir ülkedir. Bu ülkede Peştun, Tacik, Özbek, Türkmen, Hazara, Aymak, Kızılbaş, Beluç, Nuristani, Peşeyi, Pamiri, Sadat, Kırgız, Gücür, Berahevi, Moğol, Ermur, Hindu başta olmak üzere yaklaşık otuz etnik grup yaşamaktadır. Afganistan'ın tarih ve kültürünü birlikte oluşturan bu etnik gruplar, kendilerine ait bölgelerde yaşamaktadır. Çoğunluğu teşkil eden Peştunlar genelde Afganistan'ın güneyinde, güneybatısında ve merkezinde yaşamaktadır. Tacikler batı, kuzey ve merkezde yaşamaktadır. Özbek, Türkmen, Kırgız ve Aymaklar ise Afganistan'ın kuzey bölgesi başta olmak üzere kuzey doğu, güneydoğu ve merkezde hayatını sürdürmektedir. Hazaralar da Afganistan'ın merkezî orta kısımlarında yerleşiktir.

Hocağar ilçesi, Tahar vilayetinin 16 ilçesinden biridir. Bu ilçede, Özbek, Fars, Peştun, Arap gibi diğer etnik gruplar da yaşamaktadır. Özbekler ilçe nüfusunun yüzde doksan beşini oluşturmaktadır.

Hocağar ilçesinde, halkbilimiyle ilgili şu ana kadar bilimsel mahiyette özel bir çalışma yapılmamıştır. Ancak son zamanlarda Türkiye'de okuyan lisansüstü öğrencisi Najibullah AKBARİ tarafından *Hocağar İlçesi Ağzı (İnceleme - Metin - Sözlük)* adlı ve Karimullah OYGHAGH tarafından da *Afganistan'ın Tahhar Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru* adlı tez çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar, kendi çalışma konuları bakımından önemli olmakla birlikte, Hocağar ilçesinin

folklorunu her bakımdan yansıtan çalışmalar olmayıp bazı folklorik başlıklar açısından yararlanılabilecek kaynaklar durumundadır.

Derlenen bu tezde alan araştırması yapılırken bazı unsurların tamamen yok olduğu, bazılarının da yok olmaya yüz tuttuğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın birinci amacı, kaybolmaya yüz tutan kültürel değerleri bir an evvel derlemektir. Sonrasında ise bu derlenen verileri bilimsel çalışmalar vesilesiyle insanlara ulaştırmaktır.

Alan araştırması sırasında önce konu hakkında literatür taraması yapılarak ilgili yayınlar incelenmiştir. Derleme soruları, görüşme ve mülâkat teknikleri; Nail Tan'ın *Folklor (Halk Bilimi)*, Sedat Veyis Örnek'in *Türk Halkbilimi*, Metin Ekici'nin *Halk Bilgisi (Folklor)* adlı kitaplarından ve geçiş dönemleri üzerine yapılmış olan lisansüstü tezlerden faydalanılarak hazırlanmıştır. Sonraki süreçte kaynak kişiler tespit edilmiş; *aksakal* (yaşlı adam, bilge kişi, muhtar), *mâma* (tecrübeli yaşlı kadın, ebe, sağaltımcı), *köy imamı* ve diğer kaynak kişilere ulaşmada aracı olan tanıdıklardan yardım alınmıştır.

Çalışmada, geçiş dönemleriyle ilgili tören, uygulama, pratik, âdet veya gelenek-göreneklerle alakalı şekiller tezin sonuna konulmuştur. İlgili başlıklar geldiğinde açıklamanın daha iyi anlaşılması için müteallik şekillere atıfta bulunulmuştur.

Çalışma sırasında yardımlarını esirgemeyen; bilgi, deneyim ve birikimini her zaman benimle paylaşan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK'e, Türk Dili ve Edebiyatı bölüm başkanı Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA'ya, bölümdeki bütün hocalarıma ve idarî personele teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bu süreçte yardımları ile daima destekleyen değerli ağabeyim Nurullah MORAD'a, her zaman yanımda olan anneme ve bütün aile bireylerime de ayrıca teşekkür ediyorum.

Nasratullah MORAD

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
KISALTMALAR	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
TABLolar DİZİNİ	xii
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	2
4. Araştırmanın Sınırlıkları	2

1. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ TAHAR İLİ VE HOCAĞAR İLÇESİ	4
1.1. Tahar İli	4
1.1.1. Tahar ve Merkezi Olan Talikan'ın Tarihi	4
1.1.2. Tahar Adı ve Kökeni	7
1.1.3. Coğrafi Özellikler	7
1.1.4. Beşerî Durum	9
1.1.5. İdarî Birimler	9
1.1.6. Ekonomik Durum	9
1.1.6.1. Endüstri	11
1.1.6.2. Ziraat	11
1.1.7. Kültür	12
1.1.8. Spor	12
1.1.9. Tarihî Âbideler	13
1.1.10. Eğitim-Öğretim	13
1.1.11. Hocağar İlçesi	14
1.1.11.1. Tarihi	15
1.1.11.2. Nüfus	16
1.1.11.3. Ekonomi	16
1.1.11.4. Eğitim ve Sağlık	16

2. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ	18
2.1. Doğum	18
2.1.1. Doğum Öncesi	19
2.1.1.1. Çocuğun Olması İçin Yapılan Uygulamalar	20
2.1.1.2. Çocuğun Olmaması İçin Yapılan Uygulamalar	22
2.1.1.3. Hamilelik	22
2.1.1.3.1. Hamileliğin Anlaşılması ve Duyurulması	23
2.1.1.4. Hamile Kadının Baktığı, Yediği ve Yaptıklarıyla Çocuğu Arasında Kurulan İlişkiler	24
2.1.1.4.1. Hamile Kadının Kaçınmaları ve Düşüğü Önleme	25
2.1.1.4.2. Aşerme	26
2.1.1.4.3. Çocuğun Cinsiyeti	27
2.1.1.4.3.1. Cinsiyeti Tahmin Etme	27
2.1.1.4.3.2. Çocuğun Cinsliğini Belirlemek İçin Başvurulan Yöntemler, Uygulamalar, İnanmalar	28

2.1.1.4.3.2.1. Oğlan Doğurmak İçin	28
2.1.1.4.3.2.1. Dinsel Büyüsel Niteliktekiler	28
2.1.1.4.3.2.1.2. Başka Tutumlar	29
2.1.1.4.3.2.2. Kız Doğurmak İçin	29
2.1.1.4.3.2.2.1. Dinsel, Büyüsel Nitelikler	29
2.1.1.4.3.2.2.2. Başka Tutumlar	29
2.1.1.4.3.3. Çocuğun Cinselliğine Yorulan Belirtiler İşlemler	30
2.1.1.4.3.3.1. Gebe Kadının Oğlan Doğuracağına Yorulan Belirtiler	30
2.1.1.4.3.3.2. Gebe Kadının Kız Doğuracağına Yorulan Belirtiler	31
2.1.1.4.3.4. Doğacak Çocuğun Oğlan Olacağını Düşündüren İşlemler	31
2.1.1.4.3.5. Doğacak Çocuğun Kız Olacağını Düşündüren İşlemler	31
2.1.1.4.4. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma	32
2.1.1.4.4.1. Kadının Kısırlığını Gidermek İçin Başvurulan Çareler	33
2.1.1.4.4.2. Erkeğin Kısırlığını Önlemek İçin Başvurulan Çareler	36
2.1.1.4.5. Çocuğun Daha Sağlıklı Yaşamaları İçin Yapılması Gereken Uygulamalar 36	
2.1.1.5. Doğum Sırası	37
2.1.1.5.1. Doğum Sırasıyla İlgili İnançlar	37
2.1.1.5.1.1. Doğumla İlgili Uygulamalar	38
2.1.1.5.1.2. Doğum Esnası	38
2.1.1.5.1.3. Doğum Sırası İnançları	39
2.1.1.5.1.4. Evde Doğum	39
2.1.1.5.1.1. Hastanede Doğum	39
2.1.1.6. Doğum Sonrasıyla İlgili Gelenekler, İnançlar ve İşlemler	39
2.1.1.6.1. Plasenta İle İlgili İşlemler	40
2.1.1.6.2. Göbek Bağı İle İlgili İşlemler	41
2.1.1.6.3. Çocuğun Giyim Kuşamıyla İlgili Hususlar	42
2.1.1.6.4. Çomılış (Yıkama)	42
2.1.1.6.5. Süyünçü (Müjde Götürme)	43
2.1.1.6.6. Süt Verme	43
2.1.1.6.7. Adla İlgili Âdetler, İnanmalar, Uygulamalar, Yerel Adlandırmalar- Nitelemeler, Benzetmeler, Yaklaştırmalar	44
2.1.1.6.7.1. Adla İlgili Âdetler, İnanmalar, Uygulamalar	45
2.1.1.6.7.1.1. Yaşatıcı Nitelik Taşıdığına İnanılan Adlar	46
2.1.1.6.7.1.2. Aylar, Mevsimler, Belirli Günlerle İlgili Adlar	46
2.1.1.6.7.2. Çocuğun Adını Değiştirme	47
2.1.1.6.7.3. Çocuğun Satılma Âdeti	47
2.1.1.6.7.4. Yerel Adlandırmalar, Nitelemeler, Benzetmeler, Yaklaştırmalar....	48
2.1.1.6.7.4.1. Genel Adların Dışındakiler.....	48
2.1.1.6.7.4.2. Beden Özellikleriyle İlgili Adlandırma, Niteleme, Benzetme ve Yaklaştırmalar	49
2.1.1.6.8. Lohusalık	50
2.1.1.6.9. Çilla Kuvış (Kırklama).....	52
2.1.1.6.10. Alkarısı ve Albastı	55
2.1.1.6.11. Tuğulış Toyı (Doğum Töreni).....	57
2.1.1.6.12. Kundak-Beşik Hazırlama	58
2.1.1.6.13. Beşik Toyu	59
2.1.1.6.14. Tiş Toyı (Diş Toyu)	62
2.1.1.6.15. Ayak Toyu	63
2.1.1.6.16. Saç Toyu	64
2.1.1.6.17. Kız Çocuklarında Kulak Delme	65
2.1.1.6.18. Halk İlaçları	66
2.1.1.6.19. Çuçak Keser/Hatne Toyı (Sünnet Toyu)	66
2.2. Evlenme	70
2.2.1. Evlilik Öncesi	71

2.2.1.1. Evlenme Yaşı	71
2.2.1.2. Kız Görme.....	72
2.2.1.3. Kısmet Açma	72
2.2.2. Evlenme Aşamaları ve Düğün	73
2.2.2.1. Eş Seçimi	73
2.2.2.2. Evlenme Biçimleri	75
2.2.2.2.1. Görücü Usulü Evlenme	76
2.2.2.2.2. Kaçarak Evlenme	76
2.2.2.2.3. Beşikketti/Yetek Cırtış (Beşik Kertme)	77
2.2.2.2.4. Karıçı Kuda/Alış Bedel/Berdel	78
2.2.2.2.5. Kayınla Evlenme	79
2.2.2.2.6. Baldızla Evlenme	79
2.2.2.2.7. Tercihî Evlenme	79
2.2.2.2.8. Kundaşlık (Kumalık, Çok Eşle Evlenme)	80
2.2.2.2.9. İçkiyav/İçgüveysi Alma	80
2.2.2.3. Cavçılık/Savçılık (Kız İsteme)	81
2.2.2.4. Kand Sındırış/Söz Kesme ve Nişan	83
2.2.2.5. Toy Götürme	86
2.2.2.6. Nişan Dönemi	87
2.2.2.7. Kallık ve Kallıkbazlık.....	88
2.2.3. Nişan Sonrası	88
2.2.3.1. Öğrı Tabak	88
2.2.3.2. Toş Tabak.....	89
2.2.3.3. Şaytan Tabak	90
2.2.3.4. Hayıtlık	92
2.2.3.5. Nevruzluk ve Meyve Tabak	93
2.2.3.6. Kelin Gilem	93
2.2.3.7. Cez (Çeyiz).....	94
2.2.3.8. Nikah Kıyar (Düğün).....	95
2.2.3.8.1. Düğün Gününü Belirleme	97
2.2.3.8.2. Toy Kartı (Davetiye)	98
2.2.3.8.3. Kına Gecesi	98
2.2.3.8.4. Sartaraşan (Damat Hazırlama)	102
2.2.3.8.5. Gelin Hazırlama	103
2.2.3.8.6. Kiyav Cönetme ve Kelin Alma (Damat Götürme ve Gelin Alma)	104
2.2.3.8.7. Gelin İndirme	106
2.2.3.8.8. Gerdek.....	107
2.2.4. Düğün Sonrası	108
2.2.4.1. Kampir Öldü ve Ayak Basma.....	109
2.2.4.2. Bet Açar Toyu (Yüz Gösterme Töreni)	110
2.2.4.3. Taht Cemi (Çeyiz Hediyeleri)	118
2.2.4.4. Kelin Çakırma (Gelin Çağırma/Gelin Daveti)	119
2.3. Ölüm	119
2.3.1. Ölüm Öncesi.....	120
2.3.1.1. Ölümle İlgili İnanışlar	120
2.3.1.2. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler	121
2.3.1.3. Ölümle İlgili Kaçınmalar	123
2.3.1.4. Ölüme Hazırlık	123
2.3.2. Ölüm Esnası	124
2.3.2.1. Ölümün Duyurulması	126
2.3.3. Ölüm Sonrası.....	126
2.3.3.1. Akraba ve Komşuların Toplanması	127
2.3.3.2. Ölünün Yıkanması.....	127
2.3.3.3. Kefen Giydirme.....	129
2.3.3.4. Tabutun Taşınması	129

2.3.3.5. Cenaze Namazı	130
2.3.3.6. Cenazenin Gömülmesi.....	131
2.3.3.7. Devre ve Iskat.....	133
2.3.3.8. Ölü Yemeği ve Belirli Önemli Günler	135
2.3.3.9. Yas	136
2.3.3.10. Mezar Ziyaretleri.....	139
2.3.3.11. Ruh	141

3. BÖLÜM

İNANÇ VE RİTÜELLERDEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER.....142

3.1. Doğum	142
3.1.1. Çocuğun Olmaması İçin Yapılan Uygulamalar	143
3.1.2. Çocuğun Cinsiyeti	144
3.1.3. Kısırlığı Giderme ve Gebe Kalma	144
3.1.4. Çocuğun Daha Sağlıklı Yaşaması İçin Yapılması Gereken Uygulamalar	145
3.1.5. Göbek Bağı İle İlgili Uygulamalar.....	146
3.1.6. Çomılış (Yıkama)	146
3.1.7. Adla İlgili Âdetler, İnanmalar, Uygulamalar, Yerel Adlandırmalar-Nitelemeler, Benzetmeler, Yaklaştırmalar	147
3.1.8. Lohusalık	147
3.1.9. Kırk Basma ve Kırk Çıkarma	148
3.1.10. Alkarısı ve Albastı	149
3.1.11. Beşik Toyu	149
3.1.12. Diş Çıkarma	150
3.1.13. Saç Toyu.....	150
3.1.14. Çuçak Keser/Hatne Toyu (Sünnet Töreni).....	151
3.2. Evlenme Törenlerindeki Değişim, Dönüşüm ve Kaybolmalar	151
3.2.1. Evlenme Yaşı ve Kısmet Açma	151
3.2.2. Evlenme Türleri.....	152
3.2.3. İçgüveysi Alma.....	153
3.2.4. Söz Kesme ve Nişan	154
3.2.5. Kallık ve Kallıkbazlık	154
3.2.6. Nişan Sonrası	154
3.2.7. Kına Gecesi	155
3.2.8. Damat Hazırlama	155
3.2.9. Gelin Hazırlama	155
3.2.10. Kıyav Cönetme ve Kelin Alma	155
3.2.11. Gelin İndirme.....	156
3.2.12. Gerdek	156
3.2.13. Düğün Sonrası	157
3.3. Ölümle İlgili İnanç, Dönüşüm ve Kaybolmalar	158
3.3.1. Yas	159
3.3.2. Mezar Ziyareti	160
3.3.3. Ruh.....	160

SONUÇ

KAYNAKÇA.....

EKLER

TERİMLER SÖZLÜĞÜ.....

FOTOĞRAFLAR

ÖZ GEÇMİŞ.....

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
cm	: Santimetre
KK	: Kaynak Kişi
M.Ö.	: Milattan Önce
m	: Metre
S.	: Sayı
ss.	: sayfa sayısı
vd.	: ve diğer
vs.	: ve saire

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Tahar ilinin haritası	4
Şekil 2.1. Güney Türkistan haritası	6
Şekil 3.1. Tahar ve Hocağar ilçelerinin haritası	15
Şekil 19.2. Doğumla ilgili şekiller	176
Şekil 13.2. Evlenme ile ilgili şekiller	190
Şekil 47.2. Ölümle ilgili şekiller	196

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.3. Doğum grafiği	144
Tablo 2.3. Çocuğun olmaması için yapılan uygulamalar grafiği	144
Tablo 3.3. Çocuğun cinsiyetini belirtme grafiği	145
Tablo 4. 3. Kısırlığı giderme, gebe kalma grafiği	146
Tablo 5.3. Çocuğun daha sağlıklı yaşaması için yapılması gereken uygulamalar grafiği	146
Tablo 6.3. Göbekte ilgili uygulama grafiği	147
Tablo 7.3. Yıkama âdetinin grafiği	147
Tablo 8.3. Ad verme geleneğinin grafiği	148
Tablo 9.3. Lohusalıkla ilgili uygulanan gelenekler	149
Tablo 10.3. Lohusalıkla ilgili uygulanan gelenekler grafiği	149
Tablo 11.3. Alkarısı/Albastı âdetler ve inançlar grafiği	150
Tablo 12.3. Beşik toyu grafiği	151
Tablo 13.3. Diş çıkarma ve saç toyu grafiği	152
Tablo 14.3. Sünnet Grafiği	153
Tablo 15-24.3. Evlenme ile ilgili eski-yeni karşılaştırmalar	153-159
Tablo 25-30.3. Ölüm ve merasimine ait olan grafikler	159-161

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada, *Afganistan'daki Tahar İli Hocağar İlçesinde Yaşayan Özbek Türklerinin Geçiş Dönemleri* üzerinde durulmuştur. Geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) insan ve toplum hayatının üç önemli safhasıdır. Bu üç safha öncesi, anı ve sonrasıyla birçok âdeti, ritüeli, pratiği hatta inancı içinde barındırmaktadır. Bu sahada yapılmış olan ayrıntılı bir derleme ile Hocağar ilçesinin folklorik ve sosyo-kültürel birikimi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı günümüzde kentleşme ve göçler sebebiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan halk kültürünü bilimsel yöntemlerle derlemek ve değerlendirmektir.

Afganistan, son yıllardaki çatışma ortamı, coğrafyasının getirdiği zorluklar, maddî imkansızlıklar gibi pek çok sebepten dolayı halk kültürü açısından derlenip değerlendirilememiştir. Tahar iline bağlı Hocağar ilçesinde nüfusun %95'i, Özbek asıllıdır. Hocağar ilçesinde, halkbilimi ile ilgili şu ana kadar bilimsel olarak özel bir çalışma yapılmamıştır. Ancak son zamanlarda Türkiye'de okuyan lisansüstü öğrencisi Najibullah AKBARİ tarafından *Hocağar İlçesi Ağzı (İnceleme - Metin - Sözlük)* ağız çalışması ve Karimullah OYGHAGH tarafından da *Afganistan'ın Tahhar Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru* adlı tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar her alanı kapsayan bir çalışma olmadığı için yeterli değildir. Ancak kendi alanına göre bilimsel açıdan önem taşımaktadır. Kısacası bilimsel çalışmalar bir elin parmağını geçmez. Bu çalışma neredeyse ilk çalışmalardan birisi sayılır. Alan Türk folklor araştırmaları açısından orijinal zengin malzemeler barındırmaktadır.

Hocağar ilçesindeki, Türk dünyası inançları, inanç uygulamaları, ritüel, âdet, gelenek-görenek gibi folklorik unsurların tespiti, (iki genel çalışma dışında) daha önce bu tür bir çalışmanın yapılmamış olmasından dolayı çok önemlidir. Bir başka ifadeyle Türk dünyası geçiş dönemleri üzerine yapılacak bir araştırma/inceleme için bu tez önemli veriler sağlamaktadır. Türk dünyası geçiş dönemleri hakkında genel sonuçlara ulaşmada katkı sağlamak üzere Hocağar ilçesinin geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Tez çalışmasının farklılık ve yeniliği, geçiş dönemleri açısından hiç çalışma yapılmamış bir yöre olmasının yanı sıra kentleşmenin getirdiği yozlaşma ve değişimlerden az etkilenen bir ilçe olması, dolayısıyla halk kültürü birikiminin nesiller arasında çok az değişime uğrayarak günümüze kadar ulaşmış olmasıdır. Bu alışma ile hem genel Türk dünyasına hem de Afganistan'daki zbek Türklerinin halk kültürüne Türkçe kaynak temin edilerek hem folklor sahasında yapılacak çalışmalara hem de folklorun ilişkili olduğu diğer alanlara (sosyoloji, antropoloji, etnografya vd.) da katkıda bulunulmuş olacaktır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Öncelikle derleme yapılacak alanın yeri ve özellikleri incelenmiş, gidilebilecek alanların özenle seçilmesine gayret edilmiştir. Kaynak kişilere nasıl ulaşılacağı konusunda ise köylerdeki *aksakal*, *mma*, *imam* başta olmak üzere kaynak kişilere ulaşmada tanıklardan yardım alınmıştır. Ayrıca seçilecek olan kaynak kişilerin yaşının büyük olmasına dikkat edilmiştir.

Hocağar ilçesinin merkezi olan Hoşkeldi öncelikli olmak üzere Hazar Bağ, Kızıl Köe, Dosad, Laklakan, Mamayı, Mengçukur, eke, Cevkadu, Zorburun, Sarık, Koruk köylerinde alan araştırması yapılmış, elde edilen veriler kayda alınmıştır. Veriler otuz kaynak kişiden derlenmiş, her kaynak kişiden ortalama otuz-otuzbeş dakikalık ses kaydı alınmıştır.

Bu alışma için folklorik derlemede yararlanılacak kaynaklar gözden geçirildikten sonra sahada (Hocağar ilçesinde) bilimsel olarak derleme yapılmıştır. Derleme esnasında “geçiş dönemlerine (doğum, evlenme, ölüm)” yoğunlaşılmış olmakla birlikte folklorik derlemelerin mahiyeti icabı diğer folklor ürünleri de kayda alınmıştır.

Çalışmada folklor sahasında sıkça müracaat edilen gözlem, görüşme ve diyalog yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Ses kaydı, video çekimi, fotoğraf gibi kayıtlar için teknolojik letlerden yararlanılmıştır.

4. Araştırmanın Sınırlıkları

Araştırdığımız konu ile ilgili bugüne kadar her hangi bilimsel belge, yeterli kaynak olmadığı ve ilk çalışma olduğu için kaynak ve malzemeler ilçe merkezi ve köylerinden toplanmıştır. Hocağar ilçesinde derleme faaliyetinde bulunmak, folklorik malzeme temin etmek çeşitli sebeplerden dolayı oldukça zordur. Bu zorlukların

başında merkezî idareden bağımsız hareket eden ve bu tür derleme faaliyetlerine şüpheyle yaklaşan, bunu tehlikeli görebilen yerel yöneticilerin olumsuz tavırları gelmektedir. Sadece bu yüzden bazı köylere bizzat gidilememiş, tanıdıkların yardımıyla kaynak kişiler tespit edildikten sonra telefon aracılığıyla onlardan veri temin edilmiştir. Bazı köylerden ise hem ulaşımındaki hem de iletişimdeki imkansızlıklar sebebiyle veri elde edilememiştir. Mahremiyet anlayışı da -özellikle kadın kaynak kişilerden- veri toplamada büyük zorluklar çıkarmış, bu zorluklar da yine kadın tanıdıklarımız vasıtasıyla aşılmaya çalışılmıştır.

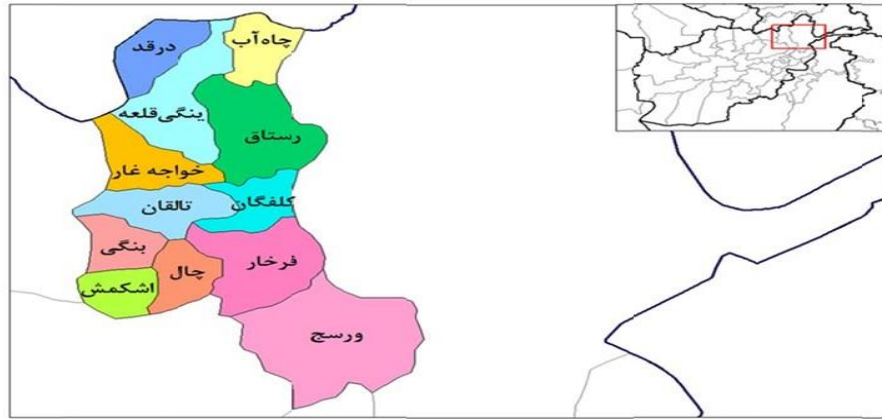
1. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ TAHAR İLİ VE HOCAĞAR İLÇESİ

1.1. Tahar İli

Tahar ili, Afganistan'ın en önemli, tarihî ve jeopolitik şehirlerinden biridir. Kuzeyinde Amuderya (Ceyhun) ve Tacikistan Cumhuriyeti, güneyinde Pencşir ve Pervan ili, doğusunda Bedahşan, batısında Bağlan ve Kunduz ile çevrilidir. Yüz ölçümü (12.376) km²'dir. Denizden 807 metre yüksekte yer almaktadır. 69°–70° doğu boylamları ve 36°–37° kuzey enlemleri arasında yer alan geniş bir araziye sahiptir (Anonymous, 2016: 1)

Tahar ilinin nüfusu, son nüfus sayımlarına göre 966.576 kişidir. Bu vilayetin sâkinlerini Özbek, Tacik, Peştun, Arap, Moğol, Bayat ve diğer kabileler oluşturur. Özbekler Tahar ilinin %70'nini oluşturmaktadır. Tahar vilayetinde çok sayıda etnik grup olmasına rağmen, bu vilayetin çoğu Özbekçe, Darice ve Peştunca konuşurlar. Darice, ortak dil olarak piyasa, ticaret, eğitim ve devlet kurumlarında kullanılan resmî dildir. Tahar'ın merkezi olan Talikan (Bkz. Şekil 3) dışında bu ilde 16 ilçe ve 1000'e yakın köy bulunmaktadır. Yangı Kale, Deşt-i Kale, Çâh Âb, Hocağar, Hoca Behaeddin, Darkat, Baharak (Kayyum Bazar), Kelefgan, İşkamış, Bangi, Çal, Nemek Âb, Ferhar, Varsac, Hazer Sömüç ve Rustak Tahar ilinin ilçeleri sayılır(URL- 1).

Şekil 1.1. Tahar ilinin haritası.

1.1.1. Tahar ve Merkezi Olan Talikan'ın Tarihi

Tahar Su Coğrafyası yazarı M. Salim Ekberi'ye göre, *Taharistan* ya da *Tahariha* M.Ö. 4-8. yüzyıllar arasında meşhur bir halk olarak bilinmekteydi. Taharistan, Amuderya (Ceyhun) kıyısındaki bölgeye denilir. Bu bölgenin eski

sâkinlerine Taharlılar denilirdi (Akbar, 2016: 4).

Bazı araştırmacılar Taharlıların “Saka” Türklerinden olduğunu belirtirler. Tahar dilinde yazılan eski eserler, 20. yüzyılın başlarında Doğu Türkistan’da özellikle Turfan’da ele geçirilmiştir. Orta Asya’da son yıllarda bulunan kaynaklara göre “Tuhuri” veya “Tahari” adları Sakalar döneminde Taharistan yerine kullanılmaktaydı. Milattan önce 4-7 asırda Taharistan bölgesi Ariyana’nın kuzeydoğusunda, Amuderya’nın güneyinden ve Badahşan’dan Belh’e kadar bugünkü Maymana şehri dâhil olan bölgeyi içine almaktaydı. Miladi 6. asırda kuzey ve kuzeybatıda Gök Türkler Ak Hunları yenmiş, Sasani’lerin de hamlesine karşı çıkararak Taharistan bölgesine girmişlerdir. Bu bölgede merkezi Kunduz şehri olan küçük hanlıklar ortaya çıkmıştır (Akbar, 2016: 4; Oyghagh, 2019: 8-9).

Bir Çinli seyyah Tahar hakkında şu bilgileri vermektedir: “Ben 630 yılında Taharistan’a ziyaret için geldiğimde Türklerin büyük hanının oğlu Tarduçad Taharistan’ın başkenti olan Kunduz hâkimi olarak bütün Taharistan’ı yönetiyordu. Taharistan onun devrinde Belh’ten Amuderya’nın güney kısımlarından Bedahşan’a kadar geniş bir araziydi” (Yemin, 2001: 140).

Orta Asya ve Sırderya boylarında hüküm süren *Sitiler*, milattan önce 4. yüzyıllarda bu bölgelere gelmiş bölgeyi Taharistan adıyla anmışlardır. Taharistan ismi ilk defa 383 yılında Çince’den Latince’ye çevrilen bir eserde geçer. Taharistan 7. yüzyıl Çin kaynaklarında “*Tu-Ha-La*” olarak geçmiştir. Ayrıca bu isim Batlamyus’un eserlerinde de “*Tahariyu*” olarak geçmektedir. Sonraki tarihlerde ise Taharistan’ın ikinci adı olarak Katagan’ın geçtiği görülmektedir. Katagan kabilesi 18. yüzyılda Semerkant’tan Taharistan’a gelip bu bölgeye vatan tutmuştur (Ensari, 2015: 462). Taharistan milattan önce 4. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar geniş bir coğrafya’ya denilmiştir. Bu geniş coğrafya ise bugünkü Güney Türkistan’ı içine almaktadır. Kaynaklara göre eskiden Türklerin yönettiği bu coğrafyalar, şimdiki Afganistan’da binlerce yıl hüküm süren “Sakalar, Yüeciler (Taharlılar), Kuşanîler (Ak Hunlar) ve bunun gibi Türk halklarından oluşmaktaydı. Onların arasından şimdiye kadar sadece Taharlılar adı Tahar ilinin ismi olarak aslını korumuştur (Anonymous, 2016: 2-3).

16. yüzyılın başlarında ve 18. yüzyılın ortalarında, bölge, Buhara Hanlığı tarafından yönetilmiştir. 1750’de bir dostluk anlaşması ile Tahar, Buhara Hanı Murad Bek tarafından Ahmet Şah Durranî’ye verilmiş ve Durranî İmparatorluğu’nun bir parçası olmuştur. Bu tarihlerde bölge Güney Türkistan adıyla anılırdı (wikipedia.org, 2020). Güney Türkistan, Afganistan’ın kuzey bölgesine denmektedir. Güney Türkistan, “Türkistan ve Katagan” olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktadır. Türkistan

bölgesinde Fayrab, Sar-ı Pul, Cevizcan, Samangan, Belh şehirleri; Katagan bölgesinde ise Tahar, Badahşan, Kunduz ve Bağlan şehirleri bulunmaktadır. Türk tarihçilerine göre Badahşan'dan Herat'a kadar illeri kapsayan bölge, Afgan Türkistanı olarak bilinir. Bölge büyük Türkistan'ın güney kısmını teşkil ettiği için Güney Türkistan olarak adlandırılmıştır. Özbek yazarı Bahrudîn Şarık'a göre Herat, büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti olduğu için Güney Türkistan coğrafyası Herat'tan Badahşan'a kadar uzanan bölgedir (Şarık, 2016: 91).

Şekil 1.2. Güney Türkistan haritası.

1960'tan sonra *Katagan* eyaleti küçük illere ayrılmıştır. Bu eyaletin küçük bir parçası ise *Tahar* adıyla anılmış ve *Talikan* eyaletin merkezi olarak tanınmıştır (Talikanî, 2010: 35; Oyghagh, 2019: 9-10; Yemin 2001: 139-140).

Talikan, Tahar vilayetinin merkezidir. Bu şehir çeşitli metinlerde *Talikan*, *Taykan*, *Tarkan* ve *Talukan* şeklinde kaydedilmiştir. Kaynaklarda iki Talikan'dan söz edilmektedir. Biri Taharistan *Talikan*'ı, diğeri de *Cevizcan Talikanı*'dır.

Çinli seyyah Hivan Tısang, Talikan sözünü "Ta-la-kin" şeklinde kaydetmiştir. Birunî de bu şehri "Taykan" diye yazmıştır. Dolayısıyla Talikan şehri hicri 4. asırda bu bölgenin en kalabalık ve meşhur şehirlerinden biri sayılmaktaydı. Bununla birlikte şehir su ihtiyacını Ceyhun nehrinin kollarından biri olan Hatal-Âb ırmağından temin ettiği için topraklarının verimli olduğu söylenebilir (Yemin, 2001: 141-142).

Talikan isminin farklı telaffuzları olmakla birlikte bu adı Türklerin lideri

(Kiyotu) *Tai-kan* ile ilişkilendirmek mümkündür. *Tay-kan*, Taharistan'ın merkezinde yaşamıştır ve 8. asırda kuzey ve kuzeybatı Taharistan'a girerek büyük bir devlet kurmuştur. *Tay-kan*'a bağlı halkın çoğunun bu bölgelerde hüküm sürdüğü bilinmektedir. *Kiyotu* devletinin yıkılmasından sonra *Tay-kan* adıyla kalmıştır. *Tay-kan* kelimesi (büyük han) anlamına gelmektedir. Tahar'ın merkezi olan *Talikan* sözcüğünün esası da bu olabilir (Ensari, 2015: 462; Akbari, 2011: 1). Talikan isminin “*tolu-kan*” veya “*dolu-kan*” sözcüklerinden geldiği de kaynaklarda belirtilmektedir.

Talikan'a Cengiz Han'ın saldırısından 50 yıl sonra, Marko Polo bu şehre gelip adını “Tay Kan” diye kayıt etmiştir. Afgan hâkimi Nadir Şah, Talikan'da eskiden kervansaray, Pazar, Moğol, Toğol, Özbek, Türkî elbise ve Türklere ait âdetlerin varlığından bahsetmiştir (Oyghagh 2019: 10).

1.1.2. Tahar Adı ve Kökeni

Tahar adı, *Siti* kavimlerinin isimlerinden biridir. Taharlılar, M.Ö. 4. asırda Amuderya'nın güneyine yerleştiğinde bu bölgeye kendi adlarından hareketle Taharistan demişlerdir. Taharistan aynı zamanda Tahiristan şeklinde de geçmektedir. Bugünkü Taharistan'ın çoğu yerlerinde *Siti* kavimleri meskun idi (Yemin, 2001: 141).

Ebul-Feda, Taharistan'ın *Darul-bâb*'da geniş bir saha olduğunu, birçok bölgeyi içine aldığı, sınırlarında Ceyhun nehrinin bulunduğunu, Taharistan'ın Ceyhun nehrinin yukarısında olduğunu söylemektedir. Bedahşan'ın Taharistan'ın yanında olduğunu ve Türkistan'ın yakınlarında bulunduğunu vurgulamaktadır (URL- 1).

İbn Hukal ise Taharistan'ın en büyük şehrinin Taykan/Talikan diyerek büyük nehirler ve bahçelerle kaplı bir şehir olduğunu söylemiştir (URL- 1).

1.1.3. Coğrafi Özellikler

Anber Kûh, *Lata Bent*, *Nemek Âb* ve *Neyze Kütel* (Neyze yokuşu) *Talikan*'ın meşhur dağlarındandır. Bu dağların nehirlerine *Derya-yı Talikan* denir. *Ferhar*'dan *Püli Tang* yolu ile Talikan şehri ve etrafındaki yerlere su dağıtarak *Bengî* ilçesinin *Çugu* bölgesinden geçip *Bengî* nehriyle birleşir. Bu nehirden birkaç küçük kol oluşmaktadır. *Bengî* nehrinden ayrılan kollardan biri *Âhendere* bölgesinden geçerek Hocağar ilçesine akmaktadır. Nehrin diğer kolları ise *Nehri Çemen*, *Nehri Said*, *Nehri Zerger*, *Nehri Keçel Bağ* adları ile meşhurdur. Bunlar nehrin güneyindeki topraklara akmaktadır.

Tahar ilinin güneyinde Hoşkak dağları, doğusunda Hoca Memet ve Kelefgan dağları yer almaktadır. Havak Küteli (yokuş) Talikan şehrinin güneyinde bulunmaktadır. Anber Kûh, Takçahane ve Çal dağları da Tahar'ın meşhur dağlarındanndır.

Tahar ilinin büyük nehirleri Amuderya (Ceyhun), Kökçe, Talikan, Ferhar ve Çal nehirleri oluşturmaktadır. Bir deprem bölgesi olan Rustak'ta da ırmaklar bulunmaktadır (Anonymous, 2016: 14).

Tahar'ın ilçelerinden biri olan Ferhar (Bkz. Şekil 4, 5) merkezden 40 km uzaklıktadır. Denizden 1369 metre yüksekliktedir. Ferhar dağlarında fındık, badem, erguvan, akağaç ve sarıçalı bitkileri yetişmektedir. Ferhar ilinde geniş sahada kuru toprak ve çöllerin olması nedeniyle pirinç, buğday, arpa, susam, akdarı, nohut ve diğer buğdaygiller; bahçelerinde elma, armut, kayısı, kiraz, şeftali, üzüm, ceviz, iğde gibi meyveler yetişmektedir. Evcil hayvanları at, eşek, inek, keçi ve koyundan ibarettir (Ensari, 2015: 462-464).

Darkat ilçesi, Tahar vilayetinin önemli ilçelerinden biri sayılmaktadır. Darkat yaklaşık 18-66 kilometreye kadar Deryayı Penc ile çevrilidir. Doğusunda Amuderya, Yangi Kale, Kaftar Ali ve Hoca Behaaddin, batısında Tacikistan'daki Surhab ile sınırlıdır. Kuzeyinin bir kısmı Afganistan-Tacikistan ile sınırlı ve güneyi ise Amuderya ve Kakul bölgesi ile çevrilidir (Ensari, 2015: 462-464).

Darkat bölgesinde çimenlik, neylik, ormanlık olmak üzere üç çeşit özel yer bulunmaktadır. Neylik tarafları çok geniş bir sahadır. Ziraat için uygun bir bölgedir. Ormanlık bölgelerde çam, yabani iğde, fıstık gibi ağaçlar bulunmaktadır. Çimenlik bölgeler ise çeşitli hayvanların otlaması için uygun ve verimlidir. Burada yaşayanların çoğu Özbek, Tacik, Kazak ve bazen de Belüç halkı yaşamaktadır. Tahminlere göre burada yaşayanların sayısı dört bine yakındır. Ahalinin hemen hemen hepsi uzun zamandan beri burada hayatını sürdürmektedir. Yaşayanlar kendilerine ağaç ve dallardan çardağa benzer *kapa* isminde çadır yapar. *Kapanın* etrafına ve üzerinde keçe sarılır. Hayvancılık yapanlar hayvanlarının kışın soğuktan korumak için çimenlik bölgesine getirmektedir. Bu sebeplerle körfezin nüfusu artmaktadır. Bu bağlamda kışın bölgede havanın sıcak ve hayvanların otlatılmasına uygun bir yer olması, göçmenleri kış mevsimini burada geçirmeye yönlendirmektedir. Darkat köyleri, Kul Abad, Kara Tepe, Bışkap ve Hazreti

Bostan'dan ibarettir. Darkat ilçesinde tavşan, geyik, kurt, tilki, kaplan, ördek, kaz, çöl tavuğu, bulunmaktadır (Ensari, 2015: 462-464).

Talikan'da, Nemek Âb isimli bir küçük dere bulunmaktadır. Bu dereye iki tuz madeni bulunmaktadır. Biri ırmağın batısında diğeri ise Talikan'ın kuzeydoğusunda yakın olan Karluk Madeni ile meşhurdur. Talikan tuz madeni, Çal, Kelefgan ve Karluk madenleri Tahar'ın dağlık madenlerinden sayılır. Bunlardan Talikan tuz madeni çok önemlidir. Talikan, Nemek Âb'ın doğusunda bir tuzluk dağı gibi bulunmaktadır. Hicri 1319 yılında bir Hint jeolog tarafından araştırılarak tahkik sonucu maden bakanlığa verilmiştir. Bu madenin batı tarafında iki dağın arasında Nemek Âb deresi mevcuttur. Sağanak yağış olduğunda bu dağların tuzları ile karışarak ırmağı oluşturur. Nemek Âb (tuzlu su) denilmesinin sebebi budur. Tahar'da keşfedilen tuz madeni bin metre uzunluktadır ve bazen kazılarak tuz çıkartılmaktadır. Madenin tuzu kaliteli olduğu için pazarda çok satılmaktadır. Madenin ne zaman kazılıp insanlar tarafından kullanıldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ama kazılara göre dört veya beş bin yıl önce tuz çıkarıldığı bilinmektedir (Ensari, 2015: 462-464).

1.1.4. Beşerî Durum

Tahar halkı çoğunlukla köylerde ve uzak kasabalarda yaşamaktadır. Halkın %17'si şehir nüfusunu oluşturmaktadır. Ahalinin çoğu ziraat, hayvancılık ve bahçıvanlıkla meşguldür. Bu ilde Özbek, Tacik ve Peştun gibi çeşitli kavimler yaşamaktadır. Yaşayanların %70'ini Özbekler ve %5'ini Peştunlar oluşturmaktadır (Ensari 2015: 467).

1.1.5. İdarî Birimler

Tahar ili aşağıdaki idarî birimlerden oluşmaktadır:

Tahar'ın merkezi Talikan, Hazar Sömüç ilçesi, Baharak ilçesi, Hocağar ilçesi, Bengi ilçesi, İşkemiş ilçesi, Çal ilçesi, Nemek Âb ilçesi, Ferhar ilçesi, Kelefgan ilçesi, Rustak ilçesi, Çâh Âb ilçesi, Yangı kale ilçesi, Hoca Behaaddin ilçesi, Varsaç ilçesi, Darkat ilçesi.

1.1.6. Ekonomik Durum

Tahar halkının ekonomik durumu tarıma, hayvancılığa ve bahçeciliğe bağlıdır. 1300 dönüm sulu arazi ve 3000 dönüm kuru arazi bulunmaktadır. Ekimler iki mevsim yapılmaktadır. Başlıca tarım ürünleri pirinç, buğday, arpa, susam ve mısırdır.

Talikan'ın çoğu köyünde bahçecilik yaygındır. Bahçelerde meyveli ve meyvesiz çeşitli ağaçlar mevcuttur. Tahar'ın ekonomik durumu ve pazarlaması ziraatin sulu olup olmadığına bağlıdır. Belli başlı ziraat ürünleri şunlardır: Mısır, kavun, karpuz, domates, turp, lahana, marul, biber ve lök pirincidir. Bunlar arasında lök pirinci önemli bir yere sahiptir. Tahar ile Ferhar deresinde, Varsaç ve Nemek Âb bölgelerinde bulunan meyveler şunlardan ibarettir: Üzüm, elma, şeftali, armut, kayısı, kiraz, vişne, badem, dut ve iğdedir. Su olmayan yerlerde fıstık ağacı, kimyon, dağ vişnesi, acı badem gibi tıbbî bitkiler de bulunmaktadır (Ensari, 2015: 489).

Tahar'ın merkezî iklimiyle, Bağ-ı Mirî, Hoca Çangâl, Çinzai gibi bazı kasabaları, kuzeydeki tepelerin oluşması ve sulak alanların, tuz bataklıklarının ve çeltik tarlalarının geniş olması nedeniyle tarıma pek elverişli değildir. Nemek Âb ve etrafındaki Anber Kûh bölgeleri yemyeşil ve suludur. Bölgedeki insanlar kendileri ve hayvanları için pınarlardan ve kuyulardan su temin ederler.

Tahar'da Lalmî (kuru toprak) ve Âbî (sulu toprak) diye adlandırılan iki tür buğday ekilir. Tahar ili, buğday verimi açısından Afganistan'ın en zengin bölgelerinden biri sayılır. Arpa, bakla, maş fasulyesi, ince pirinç, soğan ve susam yetiştirilmektedir. Kısacası Tahar verimli bir tarım ili olarak tanınır (Bkz. Şekil 6).

Bu bölgenin sâkinlerinin çoğu, çiftçidir. Bununla beraber hayvancılık, idarî ve askerî işlerle uğraşanlar da mevcuttur. Tarım ve hayvancılık ürünleri öncelikle halkın kullanımını içindir, fazla gelmesi durumunda kalanlar satılır. Ana ticareti buğday ve pirinçtir. Tüccarlar tarafından koyun ticareti yapılmaktadır (Ensari, 2015: 490).

İlde çok sayıda meyveli ağaç ve bahçeler bulunmaktadır. Bu bahçelerin meyveleri, Tahar ilinin diğer pazarlarında satılmaktadır. Hamid Karzay hükûmeti iktidara geçtikten sonra yabancı kurumların yardımıyla özellikle tarım sektörünün kalkınma ofisi (Ekidan) önemli ölçüde büyümüştür. Yedi ilçede 24 bahçe göleti vardır. Her gölet, 50 hektar araziye su sağlamaktadır. Ferhar ve Varsaç ilçeleri, çoğunlukla bol su sayesinde ilerlemiştir. Çiftçiler ürünlerini genellikle Pakistan ve Tacikistan gibi ülkelere satmaktadırlar (Ensari, 2015: 490).

Halkın önemli bir geçim kaynağı olan tarım, ticaret ve hayvancılığın yanı sıra el sanatları da halk arasında popülerdir. Örneğin, dokuma kilimleri, çuvallar, keçeler, tozluklar ve yüksek kaliteli ton (geleneksel palto) ve palto gibi ürünler bu mesleklerin icrası sonucu oluşmuş bazı ürünlerdir. Ester ve pamuklu çubuklar

kullanılarak icra edilen bazı el sanatlarının yanı sıra pamuklu çubuk sarmaşık dikmek de yine icra edilen el sanatlarındandır. Bazı kimseler teknik işlerle ve marangozluk işleriyle meşgul olurken bazıları da demircilik zanaatını icra etmektedir. Bu zanaatta kapı zincirleri, binek hayvanları için nal, tarla bahçe işleri için balta ve kürek yapılmaktadır. Ayrıca bazı kimseler de madencilik işiyle uğraşmaktadır.

Tahar halkının çoğunluğu, dokumacılık, nakış (hayvan derisinden), yün dokuma (hayvan yününden) gibi el sanatlarını icra etmektedir. *Daştı-kale* halkı, çoğu zaman yün kullanarak şapka, yelek, ceket örüp pazarlarda satarak geçimini temin ederler. Ancak bu el sanatçıları pazarın yetersizliği nedeniyle eski pazarlarını kaybetmişlerdir. *Hocağar, Darkat, Daşt-i-kale ve Yangı-kale* bölgelerindeki çoğu insan işlemeli çizmeye erişebilir. Kadınlar evlerinde ipekten ve sund iplerinden ton (geleneksel palto) ve yelek dokur ve bu şekilde geçimlerini sağlarlar. Bu el zanaatları ile uğraşan zanaatkarlar fuarlara davet edilir ve ürünlerini tanıtırlar (Ensari, 2015: 492).

1.1.6.1. Endüstri

Tahar ilinde, büyük şirket ve endüstri olmamakla beraber bu vilayette yaşayan insanların çoğu el sanatı ile uğraşmaktadır. Bunlardan *çembus* dokuma (deriden yapılan ayakkabı), yün dokuma, hayvan yününden çizme (kışlık ayakkabı) dokuma, halı (Bkz. Şekil 8), kilim (Bkz. Şekil 7), şapka gibi el ürünleri yapılmaktadır. *Deştı-kale* ilçesinin halkı yünden üst giysiler, yelek, şapka dokuyarak il pazarlarında ticaret yapmaktadır. Ancak son yıllarda teknolojinin ilerlemesiyle beraber el sanatı pazarı eski önemini yitirmiştir. *Hocağar, Deştı-kale, Yangı-kale ve Darkad* ilçeleri *çembus* (bir tür çizme) dokumaktadır. Bazı kadınlar evlerinde ipekten ton (geleneksel palto) ve *celek* (ince geleneksel palto) dokuyarak pazardaki insanlara satmaktadır. *Alaç*a (ince geleneksel palto) dokuması son yıllarda artmıştır. Tahar ilinde kadın el sanatına değer verildiği görülmektedir. Her sene tüccarlar kadınların el sanatlarını teşvik etmek amacıyla fuarlar ve sergiler düzenlemektedirler.

1.1.6.2. Ziraat

Tahar, tarımsal illerden biridir ve çoğu insanın ekonomisi tarım, hayvancılık ve bahçeciliğe dayanır.

Son yıllarda Tahar ili ziraat sektöründe oldukça ilerlemiştir. Çiftçiler ve bahçıvanlar, yıllık mahsullerinin elverişli iklimi nedeniyle memnun görülmektedir

(URL- 3).

Tahar ilçesinin toprağı nehir ve ırmaklardan yararlanan topraklardan birdir. *Hocağar, Ferhar ve Varsac* ilçeleri bol su nedeniyle çiftçilik ve hayvancılık sahasında daha verimlidir. Ürünler çoğı zaman Pakistan ve Tacikistan gibi ülkelere ihraç edilmektedir (URL- 3).

1.1.7.Kültür

Tahar, basın yayına ilgi gösteren illerden biri sayılmaktadır. Özellikle son 12 yılda Hafta Name-yi Âvâyı Kökçe, Rûz-nâmeyi Civan, Necva, İrşadin-nur, Asır, Bister-i Deryaçe gibi haftalık-aylık dergilerde edebî, tarihî, sosyokültürel konular yayınlanmaktadır.

Bunların dışında kütüphaneler, kişisel gelişim kursları, bilgisayar, İngilizce, ressamlık ve hattatlık kursları mevcuttur. Bu kurslar çok sayıda gence hizmet vermektedir.

Halk müziğı, Tahar halkının eski geleneklerinden ve kültürlerinden biridir. Uzun zamandan beri Tahar halkı özellikle Özbek halkı bu geleneğı yaşatarak günümüze kadar getirmiştir. Yerel müzik âletleri dombra (Bkz. Şekil 9-10), güccek (Bkz. Şekil 9-10), darbuka (Bkz. Şekil 10), ney, def, kopuz, gitar, rebap gibi çalgı aletleri yaygın kullanılmaktadır (URL-1).

1.1.8.Spor

Spor, diğeri iller gibi Tahar'da da gelişen bir alandır. Geçmişte güreş, *taş-atış, gursay* (tek ayakla güreşerek takım şeklinde oynanan halk oyunu), top oyunu, *çillik* (ağaç oyunu) gibi geleneksel oyunlar yaygın olagelmıştır. Ancak son yıllarda tekvando, karate, judo, futbol, voleybol, kriket, güreş, pingpong gibi sporların popülerliğinden dolayı gençlerin çoğı bu sporlarla uğraşmaktadır. Sporun kız ve erkek okullarında etkin bir şekilde icra edilmesi bölgenin okul çağındaki gençlerinin spora teşvikini artırmıştır. Böylelikle sporla meşgul olan genç sayısı artmıştır (URL-1).

Tahar vilayetinde, 22 spor federasyonu mevcuttur. Birkaç yıldan beri yurt dışı ile yurt içinde altın, gümüş ve bronz madalyaları elde edilmiştir.

1.1.9. Tarihî Âbideler

Tahar, tarihî açıdan Makedonyalı İskender'in zamanına kadar uzanan illerden biridir.

Yunan coğrafyacıları Strabon ve Batlamyus 2300 yıl önce yazılan eserlerinde İskenderiye veya İskenderiye Oksiana'dan haberdar eder. Ancak yakın zamana kadar, Alexander Makedon'un Asya ülkelerinin hangisinde toprağa defnedildiği bilinmemekteydi. Yıllar boyunca, arkeolog ve tarihçiler, özellikle Avrupalılar, İskender'in ordusunun Doğudaki ayak izini aramışlardır. Sonuçta İskender'le ilgili büyük bir sır ortaya çıkmıştır. Bu gizlenen sır Tahar'daki Amuderya'nın kenarındaki İskender kentiydi. Bu kentin bulunmasıyla beraber Afganistan'ın hem tarih kültür ve medeniyetinde yeni bir sayfa açıldığı hem de bu buluşun arkeologlar için önemli kazanımlar sağladığı söylenebilir (URL- 1).

Yukarıda bahsedilen kent ise Tahar vilayetinin *Ay Hanım* bölgesinde (Bkz. Şekil 11-13) bulunmaktadır. *Ay Hanım* sözü Türkçe bir kelimedir. "Ay" yer yuvarlağının uydusu olan gök cismi demektir. "Hanım" ise kız ve kadınlara verilen unvandır. Yani güzelliği, hüsnü ve yüzünün ay gibi olduğu anlamlarına gelmektedir. Bu bölge gezilecek meşhur yerlerden biridir. Ay Hanım'ın kuzeyinde Tacikistan ve batı tarafında Amuderya ve Hocağar ilçesi bulunmaktadır (URL- 1).

1.1.10. Eğitim-Öğretim

Tahar Üniversitesi, 1990 yılında Pakistan'ın Peşâver şehrinde Afganistan İslam Cemiyetinin başkanı Prof. Dr. Burhaneddin Rabbanî tarafından tesis edilmiştir. Mücahitlerin (kutsal ülküler uğruna savaşan kimse) Ruslara galip gelmesinden sonra 1993 yılında üniversite Peşâver'den Tahar'ın merkezi olan Talikan şehrine, *Tahar Üniversitesi* adıyla nakledilmiştir. 1994 yılında *Nimetullah Sehranî'nin* rektörlüğü döneminde ziraat ve ilahiyat fakülteleri akademik faaliyetlerine başlamıştır. Burhaneddin Rabbanî tarafından alınan karara göre *Orta-buz* tepesindeki 1840 dönümlük arazi üniversiteye tahsis edilmiştir.

Tahar Üniversitesi'nde 2001 yılında eğitim ve edebiyat fakülteleri açılmıştır. 2010 yılında ilahiyat fakültesi ve yeni bir idarî bina eklenmiştir.

2003 yılında mühendislik fakültesi açılmıştır. Eğitim bakanlığından iktisat ve hukuk fakültelerinin izni alınarak 2005'te inşaatı tamamlanmıştır.

Tahar Üniversitesi (Bkz. Şekil 14) 1995'ten itibaren çoğu öğrencilere sadece eğitim şartlarında kolaylık sağlamakla kalmayıp bölgede öğrencileri eğitime çekmek için de çok büyük rol oynamıştır (URL- 1).

Tahar ilinde, maarifte ilerleme kaydedilmektedir. Bu ilde 593 okul bulunmaktadır. Bunlardan 221'i lise, 136'sı ortaokul ve 236'sı ise ilkokuldur. Bu okullarda 142.861 kız öğrenci olmak üzere 333.004 öğrenci eğitim görmektedir (Anonymous, 2016: 22).

Tahar vilayetinin merkezi olan Talikan şehrinde birçok özel okul ve medresenin yanı sıra bir darül-ülum, beş darül-huffâz, 15 bakalorya (lise üstü okul) bulunmaktadır.

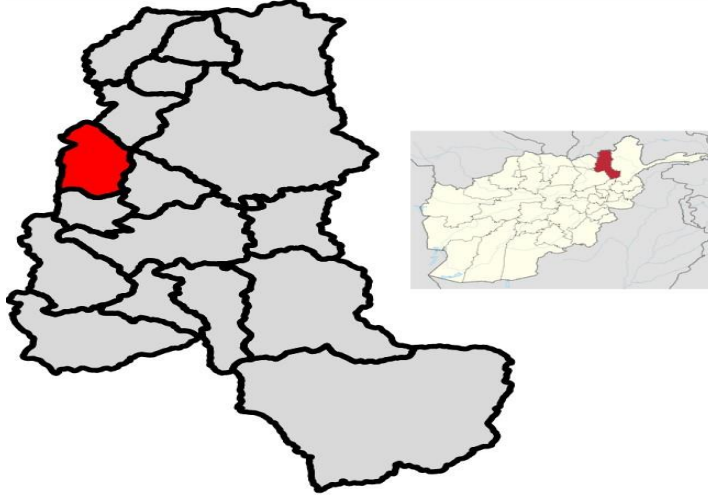
1.1.11. Hocağar İlçesi

Hocağar, Tahar ilinin kuzeyinde bulunan büyük ilçelerden biridir. Hocağar ismi aslında Türkçe bir kelimedir. Bu ad, “Hoca” ve “İlğar” kelimelerinden türemiştir. *Hocaların öncüsü, önde giden hoca* gibi anlamlar taşımaktadır. Hocağar ilçesinde Tacik ve Peştun gibi diğer etnikler bu ismi kendi dillerine uyarlayarak *mağara hocası* anlamındaki *Hocağar* ismini kullanmışlardır. Bunun dışında Tahar'da hoca isminde çok sayıda türbe bulunmaktadır. Bunlardan en bilinenleri Hoca Behaiddin, Hoca Hâfız, Hoca Maşhad, Hoca Hızır, Hoca Çangal, Hoca Bant Kışa ve Bacan'dır. Bazı rivayetlere göre bunlar hep kardeştir. Hocalar, Hazreti Ebû Bekir soyundan gelmektedir. Adı geçen hocaların türbeleri Tahar şehrinin farklı ilçe ve köylerinde yer almaktadır (Oyghagh, 2019: 19). Söz konusu ilçenin isminin bu hocalardan geldiği ileri sürülmektedir. İlçenin isminin kökeni hakkında kesin bir bilgi yoktur. Seslerdeki benzerlik itibarıyla “Hacegân” veya “Hocalar” kelimelerinden bozulma bir isim olma ihtimali de mevcuttur.

Hocağar Bölgesi 1996-2001 yıllarında Taliban ve Kuzey İttifakı arasındaki mücadelede Afgan İç Savaşı sırasında büyük bir tahribata uğramıştır. 2001 yılından sonra ilçe yeniden imar edilmeye başlanmıştır.

Hocağar'ın, kuzeydoğusunda *Deşti-kale* ve *Rustak* bölgesi, doğusunda *Hazar-sömüç* bölgesi, güneyinde *Baharak* bölgesi, batısında *Deşti-arçi* ve kuzeyde *Hatlanyer* almaktadır. *Hatlan*, Tacikistan'da bulunan bir ildir (URL- 4).

Hocağar ilçesi (Bkz. Şekil 15) Kunduz ilinin *Deşti-erçi* ilçesi ile sınırdır.

Şekil 1.3. Yukarıdaki harita Tahar ilinin haritasıdır. Haritadaki renkli belirtilen yer ise Hocağar ilçesinin haritasıdır.

Bölgenin ekonomik durumu nüfus çokluğu ve arazi azlığından dolayı zayıftır. Genellikle halk geçimini ziraattan sağlamaktadır. Ziraatın yanı sıra hayvancılık da diğer önemli geçim kaynağıdır.

Hocağar ilçesi gelişmekte olan ilçelerden biridir. İl merkezi olan Talikan'dan 35,5 km batıda yer alan Hocağar ilçesi Kabil'e ise 576 km uzaklıktadır. Çoğu düz olan arazisi verimli olup buğday, arpa, mısır, susam, akdarı, susam, pamuk, nohut, maş fasulyesi gibi her türlü bitkinin yetiştirilmesine elverişlidir. Kayısı, Hindistan cevizi, dut, elma, karpuz, kavun başta olmak üzere çok çeşitli meyveler yetişmektedir (Nahiz, 2014: 361).

Deve, inek, at, eşek, *kara kuli* koyun (bir tür koyun), keçi ve diğer evcil hayvanların yanı sıra kurt, tilki, tavşan; kaz, ördek, keklik ve baykuş gibi yabani hayvanlar bölgede sık rastlanan hayvan türleridir.

Hocağar ilçesinin ünlü köyleri, Hazarbağ, Mamayı, Cevkadu, Arap-Tepe, Mengçukur ve Dosat'tır. 1952 sayımına göre toplamda yaklaşık bin ev olan büyük bir bölgedir. Kuzey ve kuzeydoğusunda Amuderya ve Kalefgan, doğusunda Rustak, güneybatısında Bengi ve Siyab, güneyinde ise Çal ilçesiyle sınırlıdır (Nahiz, 2014: 361).

1.1.11.1. Tarihi

Hocağar ilçesi eski bir tarihe sahiptir. Cengiz Han zamanında bu bölge önemli bir konuma sahipti. Hatta Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay Han bu bölgede

yaşamıştır. Bu isim, ilçenin “Çağatay” adlı köyünde de değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Hocağar, ilk olarak 1973'te Muhammed Eşref Gani tarafından bir nüfus sayımı için haritalanmıştır. 2001 yılında Hocağar'ı Taliban ele geçirerek aynı yılın Kasım ayına kadar idare etmiştir.

2005 yılına kadar Hocağar'a bağlı olan *Deşti-kale* bölgesi, bu tarihten sonra ayrı bir ilçe olarak kurulmuştur (URL- 4).

1.1.11.2. Nüfus

İlçenin nüfusu 74.769'dur. Hocağar ilçesinde Özbekler %95 oranına sahiptir. Peştun ve Tacik'ler diğer önemli iki etnik nüfusu oluşturur. Yaş ortalaması 16.4'tür. Her hanede ortalama 6.1 nüfus bulunmaktadır (URL- 4).

1.1.11.3. Ekonomi

İstihdam edilen insanların %40'ı tarım, avcılık, balıkçılık veya ormancılık alanlarında çalışmaktadır. Bunlar Hocağar'daki en büyük sektördür. Ana tarım ürünleri buğday, arpa, pamuk ve ketendir. Yaklaşık 14.000 hektarlık sulanan arazi ve 32.000 hektarlık yağmurla beslenen arazi mevcuttur. Ancak arazinin tamamı kullanılmamaktadır. Sulama Talikan Nehrinden sağlanır, ancak su seviyesi Hocağar'a ulaştığında düşüktür. Tarımsal üretim, tohum eksikliği, eğitim, modern tarım yöntemleri, ekipman ve soğuk hava depolarının olmaması nedeniyle düşüktür. İlçede hayvancılık da vardır. Çoğunlukla koyun ve keçi yetiştirilir. İşgücünün %30'u hizmet sektöründe çalışmaktadır. Kadınların çoğunluğu dokuma ve terzilik alanında çalışmaktadır (URL- 4).

1.1.11.4. Eğitim ve Sağlık

Eskiden Tahar şehrinde, özellikle Hocağar ilçesinde medrese ve tekkelerde din âlimleri tarafından dinî eğitim verilirdi. Tahar medreselerinde din eğitimi alan çocuklar Kur'an-ı Kerim eğitiminden sonra Arapça kitaplarının yanında genel olarak Nevaî, Fuzulî, Bîdil ve Meşrep'in eserlerini öğrenirlerdi. Ancak 19. yüzyılda Afganistan Türklerinin ana dillerini okuma ve yazmalarının yasaklanmasından sonra bu eserlerin yerini Çâr Kitap, Pancgenc, Hafız ve Bîdil gibi Farsça kitaplar almıştır. Tahar'da modern anlamda eğitim veren okul ise ilk olarak 1932 yılında *Rustak* ilçesinde, 1936 yılında Tahar merkezi Talikan'da, 1937 yılında *Ferhar* ilçesinde ve

1939 yılında Deşti-kale, Çâh Âb, Yengi-kale ve Hocağar ilçelerinde Kabil yönetimi tarafından görevlendirilen öğretmenler aracılığıyla açılmıştır.

1940 yılından sonra ise başka ilçeler ve bazı büyük kasabalarda çok sayıda modern eğitim veren okullar açılmaya başlanmıştır. Bu okullarda modern eğitim vermek için merkezî devlet diğer bölgelerden öğretmen göndermiştir. Modern eğitim sistemine 1948 yılında daha kaliteli ders müfredatları yerleştirilmiştir. 1990 yılından 1995 yılına kadar Afganistan İslam Devleti, modern eğitim müfredatlarına çok sayıda dinî kitaplar yerleştirmiştir.

1995 yılından 2001 yılına kadar Taliban Afganistan'ın tamamında okulları kapatmaya çalışmıştır. Tahar şehrinde 1927 yılından 2002 yılına kadar okullarda eğitim dili Farsça ve Peştuca olmuş, 2002 yılında ise Afganistan yönetim sistemi değişince bütün etnik gruplara kendi dillerinde eğitim-öğretim hakkı verilmiştir. Böylece rahat bir ortam bulan Özbekler de kendi dillerinde rahatlıkla eğitim veren özel dersaneler açmaya başlamıştır. Ayrıca basın-yayına gelen özgürlüklerle beraber de Özbekler kendi dillerinde gazete, dergi, kitap yayınlama, radyo, televizyon yayını yapma, yazılı ve şekil duyurularını ilan etme imkânı bulmuşlardır. Günümüzde Hocağar, 15-24 yaş arası insanlar için %50 okuryazarlık oranına sahiptir. Yaklaşık 150 öğretmene sahip 7 lise, 5 ortaokul, 7 ilkokul (Bkz. Şekil17-18) ve bir dinî okul mevcuttur (Oyghagh, 2019: 14).

Hocağar ilçesinde eskiden modern sağlık hizmetleri olmadığı için insanlar hasta olunca kendileri birtakım ilaçlar yaparak kullanmışlar ya da ilçenin yerel doktorlarına gitmişlerdir. Hocağar ilçesinde hizmet veren 4 sağlık kliniği ve 22 eczane bulunmaktadır (Oyghagh, 2019: 15).

2. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

İnsan hayatının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır. Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrılır. Geçiş dönemi çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek “geçiş”leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu üç aşamadaki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek, 2000: 131).

Geçiş dönemlerinde, bir araya toplanan âdetler, gelenekler, törenler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün birer parçasını oluşturur (Örnek, 2000: 131).

Bu çalışmada, Tahar ili, Hocağar ilçesi geçiş dönemi âdetlerinde yapılan pratik ve uygulamalar, geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ve ilgili alt başlıklara ayrılarak tasnif edilmiştir. Her dönem kendi içinde örnekler verilerek anlatılmıştır. Kaynak kişilerden elde edilen bilgiler günümüz Türkiye Türkçesiyle yazılmıştır.

2.1. Doğum

Doğum, insan hayatında üç önemli dönemden biridir. Doğum ile hayata gözlerini açan bebek, yalnız anne ve babayı değil anne babanın akrabalarını da mutlu eder. Her çocuk yeni bir umuttur. Çocuğun dünyaya gelmesiyle bütün aileye de sevinç gelir.

Doğum her zaman ve her yerde mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her bebek, anne ve babayı sevindirmenin yanı sıra akrabaları, komşuları, ailenin soyunu da sevindirmiştir. Çocuk sahibi olmak istemenin sebebi çoğu zaman ailenin, akrabaların, soyun ve kabilenin sayısını arttırmaktır. Sayının artması ise kuvvetin artması demektir. Özellikle küçük toplumlarda ve etnik gruplardaki aileler, nüfuslarının fazlalığı oranında kendilerini kuvvetli hissettiklerinden dolayı doğuma önem verilir. Başka bir sebep ise doğumun kadına duyulan saygıyı arttırması ve onun aile, akraba ve toplum içindeki yerini de sağlamlaştırmasıdır. Doğum baba için de “evlat sahibi” olmak, bu sayede geleceğe

güvenle bakmak, dostları ve yakınları arasında itibar kazanmak demektir. Çünkü kısır kadın, çocuk sahibi olamadığı için, çevresi tarafından ne kadar hor görülür ve bunun acısını çekerse, erkek de aynı şekilde küçümsenmenin ve erkek yerine konulmamanın toplumsal ve psikolojik baskısı altında ezilir (Örnek, 1966: 55-56).

Doğum çevresinde gelişen uygulamalar üç şekildedir. Bunlar:

1. Doğum öncesi
2. Doğum sırası
3. Doğum sonrası (Artun, 2010: 134).

Geçiş döneminin ilki olan doğum, doğum öncesinden başlar.

2.1.1. Doğum Öncesi

Evlene çiftlerin çoğunluğu çocuk sahibi olmayı ister. Çünkü doğan her bebek o evin neşesi, sesi, soyunun devamı olarak düşünülür. Ocağı tütürecek olan çocuktur. Bu nedenle yeni evlenen çiftler, belli bir zaman geçtikten sonra anne baba olmak isterler. Çocuk sahibi olmak isteyen çiftler birtakım uygulama ve pratiklere başvururlar (Sönmez, 2019: 18).

Türk destan ve hikâyeleri içinde çocuk, neslin devamı, sahip olunanların mirasçısı ve itibar kaynağı olarak görülmüştür. Çocuk sahibi olmayan toplum içinde itibar kaybına uğramış, kendi neslinin devamı konusunda endişelere kapılarak, çocuksuzluklarının sebebini ve çaresini aramışlardır (Ercan, 2002: 36). Bununla ilgili en ayrıntılı bilgiyi Boğaç Han hikâyesinde görüyoruz:

Dede Korkut hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında Dirse Han, hanlar hanı Bayındır Han'ın ziyafetinde çocuksuzluğundan dolayı horlanır. Büyük bir üzüntüyle evine dönerek başına gelenleri karısına anlatır ve konuda hangisinin suçlu olduğunu sorar. Karısı, ikisinin de suçlu olmadığını, bu işin Allah'tan geldiğini söyler. Çare olarak, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini çağırarak büyük bir ziyafet vermesini, fakirlere yardımda bulunmasını teklif eder. Bunun üzerine düzenlenen ziyafette beyler el kaldırıp, Dirse Han'a çocuk vermesi için Tanrı'ya dua ederler. Sofrada bulunan ağzı dualıların duası kabul olarak Dirse Han'ın çocuğu olur (Ergin, 1994: 4).

“Halk hikâyelerinde de çocuksuzluk ve çareleri, üzerinde en çok durulan motiflerdendir. Genelde hikâyenin ba kahramanının, uzun süre doğumu beklenir. Söz konusu doğumun gerçekleşmesinin üç çaresi vardır: Mucizevî elma, namaz-niyaz ve sosyal yardım. Hikâyelerde çocuksuz kişilerin, dervişin verdiği, doğumu ve çoğalmayı simgeleyen elmayı yiyerek, Allah'a yalvarıp dua ederek, kurban keserek, sosyal fayda amaçlı köprü, mescit, değirmen yaptırıp fakirlere yardım ederek çocuk

sahibi oldukları görülmektedir” (Cemiloğlu, 1999: 127-141). Anlatılar dışında Türkler arasında günlük hayatta da doğumla ilgili birçok pratikler mevcuttur.

Şamanist Yakutlar, Tanrı’dan çocuk isterken Ak Şamana başvururlar. Ak Şaman bir tören düzenleyerek Ayısıt Hatun’a dua eder. Bu törende kanlı kurban sunulmaz. İdik olarak bir hayvan bağışlanır. Bu hayvana kimse binemez. Ayrıca çocuğu olmayan kadınlar, yer ve ağaç ruhlarına dua ederek çocuk sahibi olunacağına inanarak, mukaddes bir ağacın dibinde ve ak boz at derisi üzerinde “yer sahibi”ne ağlayıp yalvararak dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer ağaç ruhları tarafından, verildiğine inanırlar (İnan, 1986: 167).

Doğumdan önce yapılan uygulamaları şu alt başlıklara ayırarak incelemek mümkündür.

2.1.1.1. Çocuğun Olması İçin Yapılan Uygulamalar

Özbekler arasında çocuğu olmayan kadınlara “*bedav, baksi, tuğmaz, uruksuz* ve *kısır*” diye hitap edilmektedir. Hocağar ilçesinin Hazar Bağ köyünde çocuğu olmayan kısır kadına *bedav* (K.K. 3) diye hitap edilmektedir. Diğer köylerinde *tuğmaz* (*doğmaz yani doğurmaz*) ve *kısır* adları kullanılmaktadır (K.K. 2; K.K. 3). Çocuk sahibi olmayan eşlerin her ikisi de hor görülmekle birlikte, kadınların daha çok hakir görüldüğü ve oldukça zor durumda kaldıkları gözlenmektedir. Örneğin; çocuğu olmayan kadın, ondaki olumsuzluğun diğer kadın ve çocuklara da bulaşacağı, başka evlere de uğursuzluk getireceği ve nazar değdireceği inancından dolayı doğum yapan başka bir eve girememektedir. Çocuğu olmayan aileler, çocuklarının olması için *kısır* kadını “*baksi* veya *baksiye*” diye isimlendirdikleri gizli güçleri olduğuna inanılan kimselere götürmekte ve dua ettirip içirki (muska) yazdırmaktadır.

Tahar ilinin Hocağar ilçesinde yeni evlenen her çiftten çocuk beklenir. Evlat sahibi olabilmek için, daha evliliğin en başında uygulanan bazı işlemler vardır. Bunlardan bazılarını şu şekilde aktarmak mümkündür:

- Gelinin kucağına, gelinliği üzerindeyken çocuk verilir (K.K. 3).
- Evliliğin ilk senesinde uğur getireceği için çocuğu olan davet edilir. Kendileri ile beraber getirilen çocuk sıra ile önce gelin sonra damada verilir. Çocuk biraz okşandıktan sonra annesine geri verilir. Çocuğun anne ve babasının eli boş bırakılmaz. Para veya değerli bir şey verilir (K.K. 3).

• Çocuğun sayısı veya cinsiyetine dair dua edilir. Mesela alkışlarda (dua) bu durumla karşılaşmak mümkündür: “On çocuğun olsun, çok çocuk göresin, Allah sana beş, yedi, dokuz oğul, üç de kız versin” (K.K. 3).

Gelin evine gittikten sonra yaşlı kadınlar şöyle dua etmektedir:

“*Huda sana ul bersin, yeteging tola ul bolsun, kazanın tola aş bolsun, karning tola baş bolsun, Huda’yım ömrü uzak bolsın*” (Allah sana oğul versin, eteğin oğlanla dolu olsun, kazanın aşla dolu olsun, rahimin çocuklu olsun, Allah uzun ömürler nasib etsin) (K.K. 3).

• İlk çocuk için beşik ve giyim hazırlanmaz. Eğer hazırlanırsa uğursuzluktur. İkinci ve üçüncü çocuk için beşik hazırlamakta bir sakınca yoktur (K.K. 1).

• Bir yere gitmek istendiğinde çocuğun beşiği boş kalmaması diye yerine bir taş bırakılır ve kundaklanır. Nedeni ise çocuğa bir şey olmaması ve ömrünün uzun olması içindir (K.K. 1).

• Genelde beşiklerin hepsinde Kur’an bulunur. Bazen ayna ve tarak bırakılır. Ayna aydınlık anlamına gelmektedir. Tarak ise kötülükleri temizlediğine inanılır (K.K. 1).

• Sarılık hastalığı bulaşmaması için boynuna sarı soğan takılır. Her gün bu soğanın bir yaprağı alınır. Yaprak alındıkça sarılık hastalığının azalacağına inanılır (K.K. 1).

• Çocuğun saçı dik ve sert ise inatçı ve cüsseli olacağına inanılır. Eğer saçı ince ise zayıf ve çabuk büyümeyeceğine inanılır (K.K. 3).

• Seyrek olan saç kazıtılır. Saçlar kazıtıldığında daha gür çıkacağına inanılır (K.K. 1).

• Hemen her çocuğun saçı üç veya yedi günlükken kazıtılmaktadır. Sebebi ise cinden ve al basmasından korunmaktır (K.K. 1).

• Çocuğun çirkin olma sebebi: Anne ve babası çirkinse çocuğu da çirkin dünyaya gelir. Annesinin burnu *manka* (basık ve düz) ise çocuğu da öyle olacak. Dayı ve teyzesinin burnu *manka* veya mavi gözlüyse çocuk da öyle olur. Güzel çocuk olması için gebelik zamanında incir yemekte fayda olduğu düşünülür. Sebebi de cennet meyvesi olduğu için Fatıme Zehra (Hz. Muhammed’in kızı ve Hz. Ali bin Ebu Talibin eşi)’nın çocukları gibi olacağına inanılır. Bazı çocukların ayağı, kolu

veya vücudunun bazı yerleri olmadığında bu eksikliğin anne ve babadan olduğu düşünülmektedir (K.K. 4).

2.1.1.2. Çocuğun Olmaması İçin Yapılan Uygulamalar

Çocuğun olması için yapılan uygulamalar sayıca daha çok olmasına rağmen, çocuğun olmaması için çok az sayıda geleneksel uygulama tespit edilmiştir. Hocağar ilçesinde çocuğun olmaması ile ilgili sahada sadece iki benzer uygulama tespit edilmiştir. Bu uygulamalar şu şekildedir:

- Çocuğu çok olan kadın bir sonraki seferde hamile olmaması için veya birkaç yıl ara vermek için doğum sırasında çocuğu olur olmaz kadına yedi tane maş fasulyesi yedirilir. Maş fasulyesinin mide aracılığıyla rahime gidip rahimi etkisiz hale getireceğine inanılır (K.K. 1).

- Hocağar ilçesinin Hazar Bağ köyünde ise doğum sırasında önce yere yedi iğne saplanır daha sonra yedi tane maş fasulyesi yedirilir. Bu uygulama yapıldıktan sonra yedi yıla kadar çocuk olmayacağına inanılır (K.K. 3).

Bir diğer uygulama da “*kindik tavlama*” tekniğidir. “*Kindik tavlama*” şöyle yapılmaktadır: Tecrübeli *kampirler* (yaşlı kadın) bu işlerden anlarlar. Yaşlı kadın elini çocuk olmasını istemeyen kadının göbeğine basıp birkaç defa etrafından döner. Biraz masaj yaptıktan sonra işlem biter. Bu uygulama hem bir dahaki seferde çocuk doğurmayı engellemekte hem de ishal, karın ağrısı ve sancı gibi hastalıklara da şifa olmaktadır (K.K. 3).

2.1.1.3. Hamilelik

Hamilelik bireysel bir olay olduğu kadar, aileyi topluma bağlayan ve ailenin sürekliliğini sağlayan bir süreç olduğu için aynı zamanda toplumsaldır. Çok eski tarihlerden itibaren Türklerin hayatında çocuk sahibi olmak isteyenler, Tanrı'nın rızasını kazanmak için açları doyurur, çıplakları giydirir ve ağzı kutlu kişilerin duasını dilerlerdi. Dede Korkut boylarında da bunların örneklerini görmek mümkündür (Kalafat, 1998: 84).

Kadının hamile olduğu anlaşıldığında kendisinden başlayarak sırasıyla ailesini, yakın çevresini ve toplumu ilgilendiren bir süreç başlamış olur. Kadın hamileliği ile birlikte, geleceğin annesi olarak aile içinde ve toplumda o ana kadar sahip olduğu rol ve statüsüne bir yenisini ekleyecektir.(Ercan, 2002: 43). Hamilelik döneminin

Hocağar ilçesinde değeri ve önemi şöyledir:

Âdete ve inanişaya göre, anne olacak hamile kadın oldukça iyi karşılanmalı, ona hürmet edilmeli, ona evde ağır işler yaptırılmamalıdır. Hamile kadınların ölünün yanına gitmesi, cenaze görmesi, karanlıkta yalnız başına dışarı çıkması ve yürütmesi sakıncalı görülmektedir. Hamile kadın helal ve harama dikkat etmeli, kendini temiz tutmalı, hamileyken hep güzel şeylere bakmalıdır.

Kadın hamile olunca babayı sevince boğar. Ancak hamilelik sadece babayı değil yakın ve uzak çevreyi ve toplumu da ilgilendiren bir durumdur. *“Hamile kadının yakın ve uzak çevresi bu sürece dâhil olurlar. Kadın, bu dönemde çevresi tarafından bir çeşit hasta olarak kabul edilir ve özel muamele görür. Artık hamile kadının toplumda daha farklı bir yeri vardır ve buna göre davranması beklenir. Çünkü artık anne statüsüne geçiş yapmıştır. Bu yeni durumuna uygun birtakım davranışları yapmalı ya da yapmamalıdır. Toplumun bu yöndeki beklentilerine uygun davranmalıdır”* (Örnek, 2014:135).

2.1.1.3.1. Hamileliğin Anlaşılması ve Duyurulması

Hamilelik, ilçenin farklı yerlerinde *“ağır ayak, ayağı ağır, hamile, buvaz (hamile), boğaz (hamile), bârdâr (yük taşıyan), bârlı (yükü), bâlalı (çocuklu), bâlası bar (çocuğu olan), gümanlı (şüpheli), iki canlı, karnı tola, yetek tola (etek dolu) (K.K. 3, K.K. 6), tapılğan (bulunan), ay körgan (ay gören), baçadâr (çocuğu olan) (K.K. 5)* gibi ifadelerle adlandırılmaktadır.

Hamile kadının kötülüklerden ve zarar verecek şeylerden korumak için pek çok uygulama yapılmaktadır.

Kadının hamile kaldığını anlamak için yörede özel bir test ve uygulama tespit edilmemiştir. Sadece kadının fiziksel değişikliklerden hamile kaldığı anlaşılmaktadır. Hamileliğin en önemli belirtisi, kadının âdetten kesilmesidir:

- Kusma, mide bulantısı, baş dönmesi, uykuya düşkünlük, ağırlaşma gibi belirtiler kadınlar tarafından hamileliğin habercisi olarak yorumlanmaktadır.

- İlk defa hamile olan kadınlar, önce hamilelik belirtilerini diğer tecrübeli kadınlara sormaktadır. Tecrübeli kadınlar gereken bilgileri verdikten sonra kadının hamile olup olmadığı anlaşılır. Kadın, gebelik haberini önce kocasına bildirir. Gebelik haberi ilk defa hamile olan kadını ve aileyi çok sevindirir. Ama hamileliğin

söylenmesi geleneksel kültürde ayıp sayılmaktadır. Bununla beraber hamile kadın nazar değme söz konusu olduğu için de hamileliğini herkese söylemez. Uzun zaman boyunca fiziksel olarak anlaşılmadığı sürece hamilelik kimseye söylenmemektedir (K.K. 7).

2.1.1.4. Hamile Kadının Baktığı, Yediği ve Yaptıklarıyla Çocuğu Arasında Kurulan İlişkiler

Hocağar ilçesinde hamile kadının baktığı, yediği ve yaptıklarıyla ilgili bazı inanç, inanç uygulaması ve ilişkiler mevcuttur. İlk önce hamile kadının baktıklarıyla ilgili ilişkiler aktarılır.

- Çocuk anne karnında ilk oynadığı zaman kadın ilkin kime ya da neye bakarsa, çocuk ona benzer (K.K. 2).

- Hamile kadın güzel kimselere ya da güzel şeylere bakarsa çocuğu güzel olur (K.K. 7).

- Hamile kadın çirkin kimselere ya da çirkin şeylere bakarsa çocuğu da çirkin olur (K.K. 7).

- Cenaze, cesede bakarsa çocuğuna zarar geleceğine inanılır (K.K. 1).

- Yeni doğmuş aya bakarsa, çocuğu güzel olur (K.K. 2).

Hamile kadının yedikleriyle ilgili hususlar:

- Hamile kadın nar yerse çocuğu nar gibi güzel olur (K.K. 3).

- Hamile kadın elma yerse çocuğu elma gibi güzel olur (K.K. 3).

- Hamile kadın balık yerse çocuğu balık gibi yerinde durmayan ve çok yaramaz olur (K.K. 3).

- Hamile kadın çocuğunun güzel olması için meyve yer. Meyve dışında eğer sadece kızıl buğdayla beslenirse çocuğu kırmızı ve çirkin olur (K.K. 2).

- Pişirilmiş hayvan beyni yerse, doğacak çocuk zeki olur (K.K. 2).

- Pişirilmiş hayvan gözü yerse, çocuğun gözü büyük olur (K.K. 2).

- Keklik eti yerse, çocuğu güzel olur (K.K. 3).

- Kelle-paça yerse çocuğu sümüklü olur (K.K. 1).

- Yoğurt yerse, çocuğu beyaz olur (K.K. 2).

- Ekşi ve acılı şeyler yerse, çocuk gazlı olur (K.K. 7).
- Sakatlara gülerse, çocuğu sakat doğabilir (K.K. 2).
- Keçi eti yerse, çocuğu kıpırdak olur (K.K. 3).
- Keçi kuyruğu yerse, keçinin kuyruğu gibi zıplayıp yerinde duramayan afacan çocuk olacağına inanılır (K.K. 3).

Hocağar ilçesinde yerinde duramayan yaramaz çocuklara da “yeçkini dumu cepsang ma?, yeneng yeçkini dumu cepe?” (keçi kuyruğu mu yedin?, annen keçi kuyruğu mu yedi?) gibi deyimler var (K.K. 3).

Hamile kadının yaptıklarıyla ilgili hususlar:

- Başkalarının evinden saklı bir şeyi alıp yerse, çocuğu hırsız olur (K.K. 2).
- Sakatlara gülerse çocuğu sakat olabilir (K.K. 2).
- Engellilere gülerse, çocuğu engelli olabilir (K.K. 2).
- Gebe kadın yediği, içtiği şeylerin çocukta iz bırakacağına inanılır (K.K. 3).

2.1.1.4.1. Hamile Kadının Kaçınmaları ve Düşüğü Önleme

Özellikle geleneksel yapıdaki toplumlarda hamile kadınların çocuklarının sağlıklı doğması için çeşitli kaçınmalar söz konusudur.

Anne kamındaki çocuğu olumlu ya da olumsuz yönde etkileyeceğine inanılan birtakım “analojik” sözlü eylemler vardır ki, bunlardan kaçınmak ya da bunları yerine getirmek isteği ya da korkusu annenin benliğini sarar. Bu türden olup da, olumsuz eylemler (kaçınmalar) diye nitelediklerimize (Örnek, 2000: 137), aşağıdaki oldukça yaygın kaçınmalar örnek olarak verilebilir.

Hamile kadın düşüğü önlemek için ağır eşya kaldırmaz, ağır iş yapmaz, hocaya gider muska yazdırır. Doktora gider. Uzun süre sırt üstüne yatar. Karnı bağlatılır. Beline kuşak bağlanır. Gebeliği döneminde cinsel ilişkide bulunmaz (K.K. 1; K.K. 3; K.K. 7). Gebeliği sırasında sık cinsel ilişkide bulunmaz (K.K. 2).

- Gebe kalmış kadına özen gösterilir, elden geldiğince yorulmamasına çalışılır. Yoksa çocuğuna zarar verebilir (K.K. 3).
- Kadın hamileyken çocuğunun zarar görmemesi için acı ve turşu yemez (K.K. 3).

• Mecbur kalmadıkça ilaç içmez, iğne yaptırmaz. Çünkü ilacın yan etkileri olabilir. Çocuğa bir fenalık geleceğini düşünülür (K.K. 3).

• Hamile kadın düşük yapmamak için cenazeye bakmaz (K.K. 3).

• Hamile kadın, çocuğuna herhangi bir zarar gelmemesi için belinin alt kısmını daha önce örülmüş bir ipe bağlar (K.K. 3).

• Hamile kadın, çocuğunun sümüklü olmaması için kelle-paça yemez (K.K. 3).

• Hamile kadının hamile kaldığını uzun bir süre ailesine hatta birine söylemesi ayıp sayılır. Hamile kadınlar çocuğa nazar degeceği için hamileliğini söylemez, ayrıca ayıp olarak da görür (K.K. 3).

Bu kaçınımların temelinde, anne ile karnındaki çocuğun arasında, sıkı bir kader birliği tasavvuru yatmaktadır.

2.1.1.4.2. Aşerme

Aşerme, hamileliğin belli bir döneminde görülen ve yiyeceklerden tikslenme ya da belli yiyeceklerin aşırı yeme isteği durumudur.

Deyimin aslı aş yerme, bu biçimiyle «yiyecek şeylerden tikslenme» demektir. Yermek fiilinin «beğenmemek», «kötülemek» anlamlarını biliyoruz. Deyim giderek anlam değiştirmiş, ve «yükli kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi, onları tatmaktan kendini alamaması» demeye gelmiştir. Gebeliğin bu döneminde gebe kadına her canının istediğini, ne kadar münasebetsiz de olsa, vermeye çok dikkat edilir. Bu kural gözetilmezse, anada veya doğacak çocukta zararlı etkilerin meydana geleceğine inanılır (Boratav, 1994: 146).

Aşerme döneminin süresi, gebeliğin ilk aylarında başlayıp, çocuğun canlandığının kabul edildiği dört-beş ay zarfında tanımlanmaktadır. Aşerme, Hocağar ilçesinde “baş karanga” ismiyle anılmaktadır.

Aşerme döneminde kadın genellikle baharatlı, acı yiyecekleri yemekten kaçınır. Bu tutum “Ye ekşiyi doğur Ayşe’yi” tekerlemesinde de anlatımını bulmaktadır. Buna karşılık tatlı yiyecekler oğlan çocuğunun ön belirtisi olarak yorumlanmakta “Ye tatlıyı doğur atlıyı” şeklinde ifade bulmaktadır. Öte yandan yaygın olan bir başka uygulama da kadının acı, tatlı demeden canının her istediğini yemesidir. Yiyemeyen kadının çocuğunun sakat doğacağı inancı yaygındır (Peker, 2008: 13).

Hocağar ilçesinde aşerme ile ilgili inanç ve inanç uygulamalar şöyledir:

• Aşerme, hamile kadının kırk gününde ortaya çıkar (K.K. 3).

• Aşeren kadının canı çektiği yiyecekler mutlaka ona hazırlanır (K.K. 3).

• Aşeren kadın istediğini yiyemezse veya getirilmezse ailenin günahkâr

olacağına inanılır (K.K. 3).

- Canının istediğini bulamayan kadının göğsü ve karnı şişer (K.K. 3).
- Aşeren kadının gördüğü yemekten ya da yiyecekten mutlaka tattırılır, yoksa canı çekip de yiyemezse vebalı olacağına inanılır (K.K. 3).
- Aşeren kadın çay atığı ve *kurut* (kurutulmuş yoğurttan yapılan yumurta büyüklüğünde bir yiyecek) yer. Hatta bazı yerlerde aşeren kadın tandırın kenarındaki kırmızı toprakları yer (K.K. 3).
- Aşeren kadın mevsimi olmayan bir yiyecek isterse ona benzer başka yiyecek verilir (K.K. 3).

2.1.1.4.3. Çocuğun Cinsiyeti

Hamileliğin öğrenildiği ilk andan itibaren bebeğin kız mı yoksa erkek mi olacağı gerek gebe kadın ve eşi, gerek yakın çevresi tarafından merak konusu olmaktadır. Bu amaçla gebe kadının etrafında birtakım inançlar ve uygulamalar oluşmaktadır.

2.1.1.4.3.1. Cinsiyeti Tahmin Etme

Doğacak çocuğun cinsiyeti, Türk toplumunda çok önemlidir. Gebe olduğunu anladıktan sonra kadının ilk düşüncesi çocuğunun oğlan mı, kız mı olacağını öğrenmeyi denemektir. Genelde ana ve babanın dileği oğlan olmasıdır. Nâdir hallerde, özellikle daha önceki çocukları hep oğlan ise, daha çok ana, gelecek çocuğun kız olmasını ister. Doğacak çocuğun cinsiyetini tahmin etme yolları yorum, fal ve düş niteliğinde işlemlerdir (Boratav, 1994: 145). Derlediğimiz bölgede erkek ve kız çocuğun cinsiyetini tahmin etmek için çeşitli uygulama ve belirtilere bakılmaktadır. Bunlardan bazıları da şöyledir:

- Hamile kadının yüzü lekesiz ve güzel olursa erkek doğuracağına, lekeli ve çirkin olursa kız doğuracağına inanılır (K.K. 1).
- Gelin, hamilelik döneminde “*mâma*” denilen yaşlı kadına götürülür. Eğer gelinin gözü saf ve her şeyi net görebiliyorsa erkek, gözü iyi göremiyorsa kız doğuracağına inanılır (K.K. 3).
- Hamile kadın eğer rüyasında gümüş, silah ve bıçak görürse erkek; eğer urçuk (iğ, iplik eğirme aleti), altın görürse kız olacağına inanılır (K.K. 1).

Yine çocukların cinsiyeti hakkında söylenen şu tekerleme de erkek çocuğun önceliğini göstermesi bakımından önemlidir:

Oğul uyning bülbülidir	= Oğul evin bülbülüdür.
Kız uyning gülidir	= Kız evin gülüdür.
Oğul karanglıkta nurdır	= Oğul karanlıkta ışıktır.
Oğlum yahşı bolsa maşalamdır	= Oğlum iyi ise meşalemdir
Oğul bolmak her daim yahşıdır (K.K. 7).	= Oğlu olmak her zaman yeğdir

2.1.1.4.3.2. Çocuğun Cinsliğini Belirlemek İçin Başvurulan Yöntemler, Uygulamalar, İnanmalar

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de "oğulluyı ağ otağa kızluyı kızıl otağa oğlı kızıl olmayanı kara otağa kondurun" denilerek, çocuk sahibi olmanın önemi ve erkek çocuk ile kız çocuğu ayrımı gösterilmektedir (Ergin, 2018: 79). Hocağar'da da benzer yaklaşımlar söz konusudur.

2.1.1.4.3.2.1. Oğlan Doğurmak İçin

2.1.1.4.3.2.1.1. Dinsel Büyüsel Niteliktekiler

Erkek çocuk doğurmak için hocaya başvurulur. Muska yazdırılır. Yatırlara ziyaretlere gidilir. Adak adanır, dua edilir.

- Kadının evlendiği gün, kucağına oğlan çocuğu verilir (K.K. 1).
- Gelinin yatağına, gelinin ilk yatacağı gece, gelin yatmadan önce oğlan çocuğu yatırılıp, yuvarlatılır (K.K. 1).
- Kadının yatağının altına bıçak konulur (K.K. 3).
- Bölgede kız çocukların ismi "oğul" veya "oğulay" olarak görülmektedir. Ailede sürekli kız çocuk olursa, son kız çocuğuna "oğul" veya "oğulay" adı verilir. İhtimal ki böyle isimlendirmekle bir sonra doğacak çocuğunun erkek olması için adak adanmış olur. Bazı aileler, Allah'tan erkek çocuk istemesine rağmen erkek çocuk nasip olmaz. Böyle durumlarda son kızına 8-9 yaşlarına kadar erkek çocuğun elbisesi giydirilmektedir (Yarkın, 2007: 91).
- Bazılarının sürekli kızı olur da oğlu olmazsa bir önceki çocuk kız çocuğu ise göbeğini yanında saklamışsa erkek çocuk olması için inek yavrusuna yedirir.

Hocağar ilçesinin Hazar bağ bölgesinde “*nâf gerdân*” adı verilen göbek tumarını (muskasını) boynuna takar. Böylece erkek çocuk olacağına inanılır (K.K. 1).

• Gelin baba evinden çıkarılırken önce ata bindirilir. Atın üstünde geline bir çocuk verilir. Eğer ilk çocuğu kız olsun isterse kucağına kız çocuk verilir. Eğer erkek isterse erkek çocuk verilir. “*Önü erkek olsun*” denir (K.K. 3).

• Eğer kadın sürekli kız çocuk doğuruyorsa bir sonraki çocuğunun erkek olmasını istediğinde yakın camideki mollaya gider ve molladan *ul-tumâr* (erkek muskası) alır. *Ul-tumâr* aldıktan sonra erkek doğuracağına inanılır. (K.K. 1)

2.1.1.4.3.2.1.2. Başka Tutumlar

• Özbek inancına göre babanın erkek evladına karşı üç önemli vazifesi vardır. Bunlar: Sünnet (hatne) ettirmek, meslek sahibi yapmak, evlendirip ev kurmasını sağlamaktır (Fevzi 2013: 34).

• (Çocuk) Allah’ın bileceği iştir, ne yapılsa boştur (K.K. 8).

• Oğlan doğuruncaya kadar doğum yapar (K.K. 3).

• Bütün çabalara rağmen erkek çocuk olmazsa başka çareye başvurulmaz (K.K. 7).

• Bir kadın eğer erkek çocuk doğurmak isterse, bir önceki çocuğu da kız ise ve bu kız çocuğunun göbeğini saklamışsa, erkek çocuk doğurmak için buzağıya yedirir. Böylece erkek çocuk doğuracağına inanılır (K.K. 1).

2.1.1.4.3.2.2. Kız Doğurmak İçin

2.1.1.4.3.2.2.1. Dinsel, Büyüsel Nitelikler

Çocuğun erkek veya kız olması öncelikle Allah’ın bir takdiri olarak görülmekle birlikte kız çocuk olmayınca hocaya başvurulur. Muska yazdırılır, adak adanır. Türbe ve yatırlar ziyaret edilir. Allah’a dua edilip kız çocuğu istenir.

2.1.1.4.3.2.2.2. Başka Tutumlar

• Kız doğuruncaya kadar doğum yapılır (K.K. 3).

• Bütün çabalara rağmen kız çocuk olmazsa başka çareye başvurulmaz (K.K. 3).

• Kızlar makbul olmadığı için hiçbir yere başvurulmaz (K.K. 8).

- Hiç kimse kız istemez. Çünkü kızlar belalıdır. Yani korunmaya muhtaçtırlar, az iş yapabilen kişilerdir (K.K. 2).

- Hazar Bağ köyünde şöyle bir söz vardır: “Künimizde yüz koydan köre bir kızını asraşı kıyındır” (Günümüzde bir kızın korunması yüz koyunu korumaktan zordur) (K.K. 1). Çocuğun kız olması için başvuru çareleri, kız çocuğu olmasına pek rağbet gösterilmediğinden, erkek çocuğa nispetle oldukça azdır.

2.1.1.4.3.3. Çocuğun Cinselliğine Yorulan Belirtiler İşlemler

İnsanlar, her devirde geleceği bilmek istemişler ve bunun için çeşitli yöntemler denemişlerdir. Bunlar da bätıl inançların kaynağını teşkil etmiştir. Gebe kadının, etrafında bulunan her türlü belirti ve tesadüf değerlendirilerek bebeğin kız mı oğlan mı olacağı tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sahasında çocuğun cinselliğine yorulan belirtiler ve işlemleri dört gruba ayırabiliriz.

2.1.1.4.3.3.1. Gebe Kadının Oğlan Doğuracağına Yorulan Belirtiler

- Hamile kadının karnındaki çocuk, kırk gün içinde tekmelerse oğlan doğuracağına inanılır (K.K. 1).

- Eğer canı pişirilmiş horoz eti, koyun eti ve yumurta gibi sıcak yemekler çekerse erkek olacağına inanılır (K.K. 1).

- Aşeren kadının canı aş (ıspanak, hamur, yoğurt ve ayrandan yapılan çorba) isterse kız; et isterse oğlu olacağına inanılır (K.K. 3).

- Son doğan kızın adı “Yeter” konulur (K.K. 3).

- Son doğan kızın adı “Besbibi” konulur. Sebebi ise kız çocuk bes (yeter) bundan sonraki çocuk oğul olsun demektir (K.K. 1).

- Son doğan kızın adı “Ulcan” konulur. Yani oğul candır, tatlıdır. Bundan sonraki çocuk oğul olsun anlamına gelmektedir (K.K. 3).

- Hamile kadının karnı sivri olursa erkek olacağına inanılır (K.K. 8).

- Hamile kadın güzelleşirse erkek olacağını belirtir (K.K. 8).

- Çocuk anne karnında çabuk kıpırdarsa, oynarsa veya tekmelerse erkek çocuğu olacağına inanılır (K.K. 7).

- Kırk günlük gebe iken çocuk karnında kıpırdıyorsa erkek çocuğu olacağına inanılır (K.K. 3).

- Çocuk, hamile kadının karnında erken oynarsa erkek çocuğu olacağına inanılır (K.K. 3).

- Hamile kadının yüzü açık renk, duru veya lekesiz olursa erkek çocuğu olacağına inanılır (K.K. 3).

- Tatlıya karşı aşırı düşkünlüğü olursa erkek çocuğu olacağına inanılır (K.K. 1).

2.1.1.4.3.3.2. Gebe Kadının Kız Doğuracağına Yorulan Belirtiler

- Hamile kadının karnı yaygın ve basık olursa kız olacağına inanılır (K.K. 3).

- Kadın hamileyken altı aylığında tekmelerse kız olacağına inanılır (K.K. 1).

- Hamile kadının canı pişirilmiş dana, öküz ve keçi gibi soğuk etlerden çekerse kız olacağına inanılır (K.K. 1).

- Kız çocuk olması için bolca yeşil sebze ve ekşi yer (K.K. 3).

- Çocuk anne karnında altı aylıkken kıpırdarsa kız olacağına inanılır (K.K. 3).

- Çocuk anne karnında geç kıpırdarsa, oynarsa kız olacağına inanılır (K.K. 3).

2.1.1.4.3.4. Doğacak Çocuğun Oğlan Olacağını Düşündüren İşlemler

- Çocuğunun cinsiyetini anlamak amacıyla doğumdan bir iki ay önce hamile kadına fark ettirmeksizin yüzüne veya saçına un serpilir. O esnada hamile kadının tavrına ve hareketine bakılır. Eğer ellerini yüzüne götürürse erkek çocuğu olacağına inanılır (K.K. 1).

- Gebe kadının başına gizlice un serpilir ve kadının hareketleri dikkatle izlenir. Gebe kadın elini burnuna götürürse erkek çocuğu olacağına inanılır (K.K. 3).

- Yeni konuşmaya başlayan çocuğu ilk önce *ata* (baba) derse bir sonraki çocuğunun erkek olacağına inanılır (K.K. 3).

2.1.1.4.3.5. Doğacak Çocuğun Kız Olacağını Düşündüren İşlemler

- Yeni konuşmaya başlayan çocuk eğer ilk önce *apa* (anne) derse bir sonraki çocuğunun kız olacağına inanılır (K.K. 3).

- Gebe kadın çirkinleşirse kız doğuracağına inanılır (K.K. 3).
- Gebe kadının başına gizlice un serpilir ve kadının hareketleri dikkatle izlenir; kadın elini saçına götürürse kız çocuğu olacağına inanılır (K.K. 1).
- Gebe kadının başına gizlice un ekilir ve kadının hareketleri dikkatle izlenir; kadın yukarıya bakarsa kız çocuğu olacağına inanılır (K.K. 1).

Bu inanç uygulamalarıyla ilgili olarak bir kaynak kişi şu bilgileri vermiştir:

“Taliban zamanında 2000 yıllarında Şörtagay bölgesine göç etmiştik. Bir gün hamile bir kadın, akrabasının evinde oturduğu sırada bir mâma (yaşlı kadın) da oradaydı. Mâma kimseye sezdirmeden biraz un tozunu çuvaldan alıp hamile kadının başına serpti. Hamile kadına fark ettirmedi. Yaşlı kadın onun tavrına bakıyordu. Birkaç dakika sonra önce sağına sola baktı. O sırada yaşlı kadın ordakilere “erkek olacak, erkek olacak!” diye seslendi. Ben bu inancı o zamandan beri hatırlıyorum” (K.K. 1)

2.1.1.4.4. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma

Evlendikten bir süre sonra artık çocuğun olması beklenir. Bir süre geçmiş ve hâlâ çocuk sahibi olunamamışsa genç çift için sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Kadın gittiği yerde suçlu gibi görülmektedir. Toplum da hor gözle görmektedir. Kadın insanların lafûgüzafından kurtulması ve erkeğin gözüne girmesi için doğurması gerekir. Bu nedenle kadın, gebe kalmak, çocuk doğurabilmek için birtakım çarelere ve yollara başvurur. Bu çareler, yollar ve işlemler ana çizgileri bakımından aynı olmakla beraber, kimi yöresel ayrılmaları da içerirler (Örnek, 2000: 132).

Hocağar yöresinde geçmişte, kısırlık ve geç gebelik sorunu yalnız kadınlara atfediliyordu. Bunu bir erkeğe atfetmek ayıp ve utanç verici bir durum olarak görülüyordu. Ancak günümüzde genel olarak kısırlık sorunu yaşanınca karı koca birlikte mollaya, falcıya ve doktora giderler. Kısırlık sorununu gidermek amacıyla geçmişten günümüze kadar devam eden birtakım uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamaların bir kısmı modern tıbbı dayanır. Bazıları da halk tababet ve halk inançlarına dayanmaktadır.

Gebe kalmak için yapılan uygulamalar iki şekildedir. Bunlar:

1. Kadının kısırlığını gidermek için başvuru çareler.

2. Erkeğin kısırlığını önlemek için başvurulan çareler.

Kadının kısırlığını gidermek için başvurulan uygulamalar şöyledir:

2.1.1.4.4.1. Kadının Kısırlığını Gidermek İçin Başvurulan Çareler

Çocuğu olmayan kadınlar bazı dinsel, büyüsel niteliğe sahip olan hocaya kendini okutur ve/veya tumar (muska) yazdırır. Örneğin:

- Çocuğu olmayan aileler, imama gidip imamdan tumar (muska) alır.
- Çocuğun olmasını sağlamak için genelde dua talep edilir ve muska yazdırılır.

Fakat evlendikten sonra çocuk olmuyorsa, bu sorunun giderilmesi için mâma denilen yaşlı kadına, mollaya, bahşıya ve/ya falcıya başvurulur (K.K. 3).

- Cin ya da al basması düşüncesiyle düşük yaptığına inanan kadınlar çocuğunun düşmemesi için imama gidip muska alır, bahşıya gidip fal açar, kadının kulağı çekilir, def çalınır, iki kişi bir kazmayı ateşte ısıtarak bahşıya verir o da kadının yattığı odada sırtına vurur, böylece çocuğun düşmesinin önleneceğine inanılır. (K.K. 1).

- Yakın civarda tanınan bilinen hocalar okur üflerler. İçirki hazırlarlar. İçirki küçük kağıtlara kuvvetli dualar, tılsımlar yazılıp, bu dua tılsım yazılı kağıtlar su ile karıştırılarak hazırlanır ve kadına içirilir (K.K. 3).

Çocuk sahibi olmak isteyenlerden kimisi yatırlara, tekkelere, ziyaretlere ve türbelere gider. Kimisi de büyüsel özlü işlem yaptırır (Örnek, 1979: 25).

- Özbekler arasında çocuğu olmayan ailelerin, şeyh, evliya, şehit, nefesine hâkim ve haram yememiş kimselerin mezarlarını ziyaret etme âdeti de oldukça yaygındır. Bu aileler mezar ziyaretlerinde dua etmekte ve isteklerinin gerçekleşmesi için adak adamaktadır.

- Meyvesi olmayan bir ağaca taş kıştırılır (K.K. 3).

- Kısır kadın zincir altından geçirilir (K.K. 2).

- Genelde beşiklerin hepsinde Kur'an bulunur. Bazen ayna ve tarak bırakılır. Ayna aydınlık anlamına gelmektedir. Tarak ise kötülükleri temizlediğine inanılır (K.K. 1).

- Kadını yorgana yatırır, yorganın köşelerinden dört kadın tutarak aşağı yukarı yayık gibi sallarlar (K.K. 1)

- Pamuktan yapılmış iplik kurdelesini hazırlanarak bele bağlanır. Bu kurdele doğuma kadar belden çıkarılmaz (K.K. 1).

Halk sağaltmacılığı alanına girenler ise şöyledir:

Hocağar yöresinde evlendikten birkaç ay sonra gebelik görülmezse bir sorun olduğu düşünülüp tıbbî sağaltmalara (doktor, hemşire, ebe, mâma) başvurulur. Tıbbî çözümler sonucu hamilelik gerçekleşmezse başka çarelere de başvurulur. Yöre sağlıkçıları bazıları dinsel, bazıları büyüsel niteliklere sahiptir.

Hamile kalamayacağını düşünen kadınlar *mâmalara* müracaat eder. Yaşlı kadınlar çocuğu olmayan kadınların karnına *humra* (çanak) uygulaması yapar. Çanak uygulaması şöyle yapılmaktadır: Çocuğu olmayan kadının karnında ekmek ya da başka bir şey koyup yakılır. Sonra çanağı göbeğinin üstüne kapatır. Bir ya da yarım saat bekletilir. Bu uygulama sayesinde göbeğin düzeldiğine ve bir problemin kalmadığına inanılır. Bu uygulamadan sonra Allah'ın izniyle çocuk sahibi olacağına inanılmaktadır. Eğer bir neticeye varılmazsa, maddî durumu iyi olmayan, çocuğuna bakmakta zorlanan bir ailenin çocuğu -maddî karşılık mukabilinde- evlatlık alınarak büyütülür (K.K. 1).

- Evladı olmayanlar *kampirlere* (yaşlı, tecrübeli kadın, ebe, sağaltmacı) müracaat eder. *Kampir* rahimi ters veya kapalı diyerek tedavi etmeye çalışır. Bunun karşılığında da genelde sadaka için tavuk ister. *Kampir*, rahim yolu kapalı anlamına gelen *gazak* (rahim şişmesi) var diyerek buna uygun bir tedavi uygular (K.K. 4).

- Kocakarı ilaçları kullanır, yerli ebelere başvurur. Kısırlığa iyi gelen ilaçlar vardır. Çocuğu olması için köy doktoru mâma, *gazak* uygulaması yapar. Bu uygulama şöyledir: Önce arpayı su ile karıştırarak bir kazanda kaynatır. Bu ilaca “*arpa bilav*” (arpa ile suyun karıştırılmış hali) denilir. Arpa tam kaynadıktan sonra evladı olmayan kadını buharına oturtturur. Böylece çocuğu olacağına inanılır. Bir başka tedavi ise eski bir kazanda saman kaynatılır, kadın bunun buharına oturtulur. Bu şekilde çocuğunun olacağına inanılır (K.K. 4).

- Pamuk tohumu önce dövülür sonra bir kazanda kaynatılır. Tam kaynadığında kazanın üstüne bir sehpa yerleştirilir. Çocuğu olmayan kadın sehpanın üstüne oturtulur. Böylece kaynamakta olan pamuk tohumunun buharı kadına estiğinde kısırlığı gidereceğine inanılır (K.K. 4).

- “*Calbız*” denilen bitki biraz unla karıştırılarak çocuğu olmayan kadının

karnına bağlanır. Karnına bağlanan bu karışımın üstüne su dökülür. Kerpiç, çaydanlık gibi eşyalar ısıtılarak karnına bağlanır, o eşyanın sıcaklığı ile kısırlığın önleneceği düşünülür. Balık eti de ezilip karnına bağlanır. Bu yöntemlerle bir kadının hamile kalacağına inanılır (K.K. 4).

Kısırlığa sebep olduğu düşünülen rahim yolu kapalılığı halk hekimliği ve bazı uygulamalarla giderilir:

- Kısırlığın rahimdeki iki bağırsaktan birisinin kapalı olmasından kaynaklandığı; buna da, nikah kıyma esnasında bazı kötü insanların bıçağı veya kilidi açık bırakıp, nikah duası biter bitmez kapatarak bahtının bağlanmasının yol açtığı düşünülür. Bu nedenle evladı olmayacağına inanılır. Çocuğu olmayanlar kısırlık nedenlerini bulmak için bahşı, molla ve/ya kampirlere giderler. *Gazak* (rahim şişmesi) tedavisi için dağ nanesi, yağ ve un karıştırılarak kadının karnına bağlanır. Ayrıca arpa ve saman kaynatılıp bağlanır. “Açu-taş” (bitki türü) ve tiryaktan ilaç hazırlayıp kadının organı aracılığıyla rahmine ulaştırılır. Karnına da diğer ilaçlar bağlanarak tedavi edilir. Bu uygulamalardan sonra çocuk sahibi olacağına inanılır (K.K. 4).

- Kürek veya kerpiç ateşte ısıtılır. Bez ile sararak kısır kadının karnına basılır (K.K. 1).

- Arpa, su ile kazanda kaynatılır. Kazanın üzerine bir sehpa koyularak kısır kadın çıkan buğunun üstüne oturtulur (K.K. 1).

Tıbbî sağaltma alanına girenler:

Doktora, ebeye, hastaneye başvurulur. Bunlarla ilgili açıklayıcı örnekler şu şekildedir:

- Çocuğu olmayanlar şimdilerde doktora giderler. Lâkin büyüklerin, ataların öğütleri de ihmal edilmez (K.K. 2).

- Şimdiler çocuğu olmayanlar köydeki resmi ebelere muayene olurlar. Onların verdikleri ilaçları alırlar K.K. 3).

- Şimdi fen ilerledi. Doktora giderler. Ameliyat falan olurlar (K.K. 8).

Hocağar'da çocuk düşürme sebepleri olarak şunlar tespit edilmiştir: “Haddi balığ” (genç kız) olması, cinden korkmak, simiyan gödekan (bir tür hastalık) olması, hayız (aybaşı hastalık) zamanından rüyasında erkekle birleşmesi, kampir ile

tokalaşması ve çocuğa süt vermesi gibi olaylardan sonra çocuğun düşeceğine inanılır (K.K. 4).

2.1.1.4.4.2. Erkeğin Kısırlığını Önlemek İçin Başvurulan Çareler

Erkeğin kısırlığını gidermek için hocaya gidilir. Ziyaretlere yatırlara gidilir. Arpa ve bazı köyde bulunan bitkiler kaynatılarak buğusuna tutulur.

- Erkeğin kısırlığının giderilmesi için bazı şeyler yenilip içilir. Bolca yağ ve bal yenir. Baharatlı şeyler, yağlı tohumlar yenilir (K.K. 1). Fıstık, badem, ceviz gibi kuruyemişler yenilir. Yumurta akı içilir. Paça, kemik suyu içilir. Bolca süt içilir (K.K. 3).

- Tıbbî sağıltma ve doktora gidilir. Çocuğu olmayan erkek, doktora gittiği ve tıbbî sağıltmalara başvurduğu halde çocuğu olmazsa, çareyi ikinci bir eşle evlenmede bulur. İkinci eşten sonra da çocuğu olmazsa çaresi yoktur, Allah'ın takdiridir der ve daha bir şey yapılmaz (K.K. 1; K.K. 3).

- Arpa kaynatıp, çıkan buğu erkek üstüne tutulur (K.K. 1).

- Bölgede geleneksel ve tıbbî yöntemlere rağmen çocuk sahibi olamayan erkekler de, çareyi evlatlık çocuk almakta bulmuşlardır.

Kısırlık gidermede kadınlarla ilgili inanç ve uygulamaların çokluğu dikkat çekicidir.

2.1.1.4.5. Çocuğun Daha Sağlıklı Yaşaması İçin Yapılması Gereken Uygulamalar

Çocuk her aile için çok önemlidir. Bu yüzden aileler kendi çocuklarının sağlığına çok dikkat ederler. Bazen beklenmedik durumlarda çocuklar ağır bir şekilde hastalanabilirler. Bu gibi durumlarda ebeveynler çocuklarının tekrar sağlıklarına kavuşması şifa bulması için ellerinden geleni yapmaya çalışırlar. Çocukları bu gibi rahatsızlıklar geçiren Hocağar yöresindeki halk özel adlar ile bazı uygulamaları yapmaktadır:

- Kırk veya yedi evden kumaş toplanarak, bunlardan çocuğa elbise, pantolon gibi giyimler hazırlayıp giydirirler. Bu elbiseye “*tılab aldı*” denir. *Tılab aldı* başkalarından dilenmek suretiyle bir şeyi almak anlamına gelmektedir (K.K. 3).

- Doğumdan sonra çocukları yaşamayan aileler önce imama veya herhangi bir mollaya gider. Molla çocuğu sürekli düşen kadına Yasin suresini veya Kur'an

âyetlerinden okur. Günümüzde ise doktor ve ebelere giderler.

- Çocuğu olduktan sonra yaşaması için farklı isimler verilir. *Taştemir*, *Taşbalta*, *Tursun* gibi adlar konulur. *Taştemir* ve *Taşbalta* adlarının ömrü uzun, taş gibi sert ve balta gibi keskin olsun diye konulur. *Tursun* yani dursun, kalsın, bizden ayrılmasın gitmesin anlamlarındadır. Sürekli kız çocuk dünyaya getiren aileler, yeni dünyaya gelen çocuklarının ismini *ulcan* koyarlar. *Ulcan*'ın manası “oğul can” demektir. Erkek çocuk olsun diye oğul ismini de eklerler. Bazen de *basire* ismi verilir. *Basire* yani “bes” (yani tamam, kız yeter artık oğul olsun) anlamına gelir (K.K. 1).

- Kadının boynuna ve beline tumar (muska) takılır. Bunu kadın doğum yapıncaya kadar kendisiyle beraber taşır ve doğumun hemen öncesinde tumar (muska) çıkarılır ve yıkanır (K.K. 3).

- Hamile kadının sancı tuttuğunda akraba veya tanık biri ziyarete gelip tekrar çıkacağı zaman kapının önüne, duvar üzerinde köşe bir yerde bir kazık çakılır. Bu uygulamanın nedeni ise sancının ziyaretçiye bulaşmaması içindir (K.K. 3).

- Eskiden ilk çocuğu olan ailede önceden beşik veya çocuğa giydirilecek bir şey hazırlanmazdı. Çünkü henüz doğmayan çocuğun anne ve babanın değil Allah'ın malı olduğuna ve eğer çocuk için önceden bir hazırlık yapılırsa çocuğun dünyaya ölü olarak gelebileceğine inanılır (K.K. 3).

2.1.1.5. Doğum Sırası

2.1.1.5.1. Doğum Sırasıyla İlgili İnançlar

Özbeklerde, doğum sırasında doğumun kolay atlatılabilmesi için bazı hazırlıklar yapılır. Mesela anne olacak kadının doğumu kolay atlatabilmesi için, kurutulmuş bitkilerden şifalı bitki çayı yapılır ve içirilir.

Eskiden Hocağar Özbeklerinde doğum yapacak kadının başına “*mâma*” denilen yaşlı ve tecrübeli kadınlar getirilirdi. Günümüzde ise hastanelerde doğum yapacak olanların sayılarının artmasına rağmen bazı ailelerin, hastanelerden uzakta bulunmaları veya ailenin kapalı bir kültürde yaşaması gibi sebeplerle doğum hâlâ evlerde gerçekleşmektedir.

Sancıları başlayan, hamilelik suyu gelen kadın için hemen eve ebe çağrılır, gelinin en yakınlarından annesi, kız kardeşi, komşuları yanında olur. Erkekler doğum

yapılan odaya veya eve girmez. Doğum sırasında ebenin yanında yeterince sıcak su, temiz bez, leğen, sabun, makas, ip, ibrik, bebek kıyafetleri, havlu gibi malzemeler hazır bulundurulur (K.K. 4).

Hamile kadın doğum esnasında zorlanırsa, bebeğin rahim ağzına yönelmesi için hamileyi battaniyeye koyup dört köşesinden kadınlar sallarlar (K.K. 1). Böylece doğumun daha kolay olması sağlanır.

2.1.1.5.1.1. Doğumla İlgili Uygulamalar

Özbek örf ve âdetlerine göre yeni doğum yapmış olan anneyi cinlerden, kötü ruhlardan ve nazarlardan korumak için çocuğuyla birlikte ateş altından geçirirler. Ziyaret yerlerinde doğacak bebek adına adak adanır.

Diğer Türk kültürlerinde olduğu gibi Özbek kültüründe de bebek dünyaya geldiğinden hemen sonra onu annesi ve ninesi herhangi bir nazardan, kötü ruhlardan ve cinlerin şerrinden korumak için akşamları “*ispend*” (üzerlik) bitkisi yakarlar.

- Doğum yapan kadına güç kuvvet bulması için “*Atala*” diye un ve şeker karışımından yapılan helva benzeri bir yemek yapılarak yedirilir (K.K. 1).
- Eskiden ebeler para almazlarmış. Bunun yerine ebeye sabun, havlu, kumaş, tavuk, seccade, el dokuma ürünleri gibi hediyeler verilirmiş (K.K. 1).
- Molladan içirki alıp hem suyu içirilir hem de yakılır. Arabistan ilacı olan “çengeg” denen ilaç da içirilir (K.K. 3).
- Doğum öncesi ve sonrası nazar değmemesi için üzerlik bitkisi yakılarak dumanyıla bebek tütsülenir (K.K. 1).
- Eskiden doğum, *mâma* denilen kadınlar tarafından yaptırılırdı. Bebeğin göbeği, odada bulunan kadınlar veya doğuma yardım eden *mâma* tarafından kesilirdi (K.K. 4).

2.1.1.5.1.2. Doğum Esnası

Gebe, rahmin genişlemesi amacıyla sehpa gibi bir oturağa oturtulur. Daha sonra bebek dikkatlice çıkarılmaya çalışılır ve göbek kordonu çocuğun diz boyu hizasından kesilir. Bebeğin eşi de bebek gibi çıkarılır. Bebek doğar doğmaz baş aşağı çevrilerek poposuna vurulur ve ağlaması sağlanır (K.K. 4).

Hamile kadın doğumu kolay atlatabilmesi için yorgan üzerine yatırılır. İki

ucundan iki kadın tutup sallar. Beline *yelek* ve *rafata* (yufka ekmeğini tandıra yapıştırmak için kullanılan, içi ot ya da paçavra dolu, yastık biçiminde araç) ile vurulur. Bu uygulama ile doğumun kolay olması sağlanır.

2.1.1.5.1.3. Doğum Sırası İnançları

Hocağar ilçesindeki doğum esnasıyla ilgili tespit edilen inançlar şunlardır:

- Çocuğunu dünyaya getirdiği sırada vefat eden kadının günahsız ve mekânının cennet olacağına inanılır (K.K. 1).

- Çocuk doğduğunda ilk olarak onu küçük bir çocuğun kucağına verirler. Bunun sebebi ise küçük çocuğun günahsız olması, dünyaya yeni gelen çocuğun her türlü nazardan korunduğu inancıdır (K.K. 8).

2.1.1.5.1.4. Evde Doğum

Günümüzde kadınlar evde de doğum yapabilmektedir. Buldukları köyde yardım alabilecekleri sağlık ocağı bulunmasına rağmen, “*mâma*” diye adlandırılan ebe kadınlar tercih edilmektedir. Yakın zamana kadar doğumlar sadece evde yapılmaktaydı. Doğum yaptıran kişi, bebeğin göbeği ve plasenta olmak üzere bahsedilmesi gereken üç husus vardır.

2.1.1.5.1.1. Hastanede Doğum

Günümüzde hastanelerin kurulması birçok eski gelenek ve âdetleri de değiştirmiştir. Yakın zamana kadar doğum sadece evlerde yapılırken bugünlerde ise hemen hemen herkes hastanelerde doğum (Bkz. Şekil 21) yapmayı tercih etmektedir. Böylece doğum yaptıracak *mâma* denilen ebelerin rolleri de azalmaktadır. *Mâma* ve *kampir* denilenlerin yerini doktor, hemşire ve ebeler almaktadır. Hatta *mâma* kadınlar günümüzde yok denilecek kadar azalmıştır.

Doğumlar hastanede gerçekleştiği için de köy ebeliği neredeyse ortadan kalkmıştır.

2.1.1.6. Doğum Sonrasıyla İlgili Gelenekler, İnançlar ve İşlemler

Doğum sonrasında anne ve bebek için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde bebeğin ve annenin korunaksız olması sebebiyle, birtakım güçler tarafından rahatsız edilmesini önlemek için aile yakınları çeşitli tedbirler alırlar (Tanyıldızı, 2015: 1077).

Tahar Özbekleri doğum sonrasına çok önem vermekteler. Özbeklerde yeni doğum

yapan kadınla çocuğunu bazı kötülüklerden korumak için birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Doğumdan sonra Özbekler kurban kesmektedir. Kurban kesiminden amaç, doğumun hayırlı bir şekilde geçmesine bir şükür ifadesi almak ve dileğiyle doğum sonrasının da hayırlı geçmesiyle kan akıtmaktır. Bu uygulama aynı zamanda şükretme anlamına da gelmektedir. Kesilen kurban, bir tavuk, koyun veya keçi olabilir. Buna ise “şükrana” denilir. Şükrana kesildikten sonra komşu ve akrabalara yemekli bir ziyafet verilir (Oyghagh, 2019: 90).

Özbeklerin genel inançlarına göre, maddî durumu iyi olan ailelerin erkek çocuğu olduğunda iki koyun veya keçi, kız çocuğu olduğunda bir koyun ya da keçi kesmesi gerekmektedir (K.K. 1).

Çocuğun akranları ile süt emmesinde sakınca görülmemektedir. Süt kardeşi olan çocuklar ve onların küçük kardeşlerinin birbirleriyle evlenmesi yasaktır (K.K. 3).

Özbek kültüründe ilk çocuğa ayrı bir değer verilmektedir. Ayrıca en küçük erkek çocuğun aile içerisinde ayrı bir yeri vardır. Bunlara “*kencetay* (eşlerin en son olan çocuğuna verilen lakap)” veya “*kence*” denilir (K.K. 3).

Hocağar ilçesinin *Cevkadu, Dosat, Zorburun, Mengçukur* köyleri ve ilçenin merkezi olan *Hoşkeldi*'de çocuk doğduktan sonra yıkanır, giydirilir. İlk olarak annesinin kucağına verilir. Annesi çocuğa süt verir. Annesinden sonra yaşlı kadınlar bebeği kucaklarına alırlar (K.K. 7; K.K. 8).

Bebek ilk doğduğunda üç güne kadar “*kampir*” denilen yaşlı kadınlar tarafından korunmaktadır. Gündüz ve geceleyin sıra ile dinlenip birbirlerinin eline vererek kötü ruh ve belalardan uzak tutulmasını sağlarlar. Lohusa kadının sürekli çocuğu ölürse bu uygulama kırk güne kadar sürer. Böylece çocuğun hayatta kalmasını sağladığına inanırlar. Eğer annesi bayılırsa albastı/kara bastı hastalığına yakalandığı düşünülerek silah patlatılır (K.K. 1).

Çocuk bir yıla kadar kendi annesinin sütüyle beslenir. Çocuk altı aylığını doldurunca ona evde pişirilen her yemekten az az verilir. Eğer ana sütü yoksa veya az ise inek veya keçi sütü verilir. Bununla beraber anası “*bulamık, gerdav, şir rugan, yahni, mestaba*” gibi yemekleri hazırlayıp içirir. Bulamık yemeği un, yağ ve suyu karıştırarak kazanda kaynatılarak hazırlanır. Çocuk doğuran kadına da sütü bol olması için ona adı geçen yemekler yedirilir (K.K. 8).

2.1.1.6.1. Plasenta İle İlgili İşlemler

Nasıl gebe kadının yediği içtiği şeylerin, baktığı kimse ve hayvanların

karnındaki çocuğu etkileyeceği tasarımı ve inancı varsa, çocukla göbeği ve eşi = (plasentası) ya da “sonu” arasında da aynı inanç söz konusudur. Onun içindir ki, doğum çocuğun göbeği ve eşi birtakım işlemlerden geçirilir (Örnek, 2000: 142).

Hocağar ilçesinde doğum esnasında çocukla beraber gelen “eş/son”a; “eş, coldaş, yoldaş veya hamra (eşlik eden/eş)” denilmektedir (K.K. 3).

Hocağar ilçesinde doğan çocuğun eşi ve göbeği aynı anda kesilir. Göbek ve eş diz boyu kadar kesilir. Kesilen eş ve göbek bağı beyaz veya kırmızı bir beze sarılır. Eş ve göbek bağı siyah beze sarılmaz. Eğer siyah beze sarılırsa uğursuzluk getirdiğine inanılır. Göbek kimsenin göremediği bir yere gömülür. Eğer sürekli kızı oluyorsa kesilen eş bir erkek köpeğe yedirilir. Bu uygulama ile bundan sonraki çocuğun erkek olacağına inanılır (K.K. 1).

2.1.1.6.2. Göbek Bağı İle İlgili İşlemler

Çocuk doğduktan sonra yapılan ilk işlem göbeğin ya da eşinin kesilmesidir. Göbeğin kesilmesi, anne ile çocuk arasındaki fiziksel bağı bitirir. Gebe kadının yediği içtiği şeylerin, baktığı kimse ve hayvanların karnındaki çocuğu etkileyeceği tasarımı ve inancı vardır. Çocukla göbeği ve eşi arasında da aynı inanç söz konusudur (Örnek, 2014: 142).

Çocuğu doğurtan yaşlı kadın veya tecrübe birikimine sahip herhangi biri, çocuğun göbeğini dizine kadar ölçüsünü alarak keser. Bebeğin göbeği düştükten sonra, çocuğun köyden dışarı çıkmaması düşüncesiyle, göbek pamuk içine konulur ve çocuğun beşiğinin içinde bırakılır. Bazı aileler ise ela (beyaz ile siyah) ipi dokuyup lohusalık kadının eline ve ayağına bağlar. Bunun nedeni de nazar değmemesi içindir. Hocağar ilçesinin merkezi olan *Hoşkeldi*'de çocuk doğar doğmaz hemen büyük kazan veya banyo kovasının içinde yıkanır. Ninesi tarafından giysiler giydirilir. Çocuk hazırlandıktan sonra emzirmek için annesine verilir (K.K. 8).

Araştırma yapılan mahallelerde göbek bağı ile ilgili şu inanç ve uygulamalar tespit edilmiştir:

- Hazarbağ mahallesinde bebeğin eşi, mâma (ebe kadın) ya da kim ebelik ettiyse o kişi tarafından gömülür (K.K. 3).
- Erkek çocuğu olmayan ailelerde düşen göbek buzağıya yedirir. Böyle yapıldığında bir sonraki çocuğun erkek olacağına inanılır (K.K. 1).

- Çocuğun göbeği düştükten hemen sonra beyaz veya kırmızı bir beze sarılır ve çocuğun başucuna bir köşeye asılır. “Çocuk eksik kalmasın beraber yanında olsun” anlamına gelir (K.K. 3).

- Çocuğun göbeği düşene kadar, evdeki süpürülen çöpler dışarı çıkarılmaz. Yedi ya da sekiz güne kadar evin bir köşesine halının altına saklanır. Göbek düşmedikçe süpürülen çöpün dışarı atılmasının uğursuzluk getireceğine inanılır (K.K. 1).

- Çocuğa kötü ruhların zarar vermemesi için veya daha sağlıklı kalması sebebiyle göbek düşmedikçe çocuğun çamaşırları dışarıda güneşletilmez. Fırın, tandır ve ocağın külü de alınmaz. (K.K. 3).

2.1.1.6.3. Çocuğun Giyim Kuşamıyla İlgili Hususlar

Eskiden doğacak çocuğun cinsiyeti doğuma kadar bilinemediği için doğumdan sonra bebek için elbise hazırlanmaktaydı. Günümüzde ise doğacak çocuğun cinsiyeti doğumdan önce teşhis edildiği için hazırlıklar buna göre yapılmaktadır. Kız çocuklar için pembe, kırmızı; erkek çocuklar için ise beyaz, mavi renkler tercih edilmektedir (K.K. 3).

Son zamanlarda doğmadan önce çocuk için beşik, giyim, döşek sarmak için bez (Bkz. Şekil 19) gibi malzemeler hazır edilir (K.K. 8).

2.1.1.6.4. Çomılış (Yıkama)

Hocağar ilçesinin *Hazarbağ* ve *Kızıl-Köçe* köylerinde çocuk, doğduğu andan itibaren kırk güne kadar hiç yıkanılmaz. Sadece çocuğun bedeni temiz bezle temizlenip kundaklanır. Kırk güne kadar yıkanmamasının sebebi, çocuğun çeşitli belalardan ve kötü ruhlardan korunması içindir (K.K. 3).

Çocuk kırk günü doldurunca bir banyo kovasına oturtulur. Banyo kovasının içine ılık su, hamur ve hamur mayası atılır. Bununla çocuğun yürümesinin hamur gibi, yani kolay olması amaçlanır. Başka bir âdet ise çocuğun yıkanacağı kaba yeni evlenmiş bir komşudan veya üç ayrı komşudan tuz alınıp az miktarda atılmaktadır. Tuzlu veya topraklı suda çocuk yıkamak Hocağar ilçesinin bazı köylerinde yaygındır. Halk tababetinde bu uygulamanın çocuğun beden temizliğine ve ruh güzelliğine iyi geleceğine inanılır. Söz konusu malzemeler karıştırıldıktan sonra çocuk güzelce bu suyla yıkanır. Bebeği yıkayan kişi, yıkadıktan sonra çocuğun

bedenini banyo havlusu ile temizlerken Şu cümleleri söyleyerek duada bulunur: “*PiŐek miyavlasa korkmagın, eşek hangırasa korkmagın, atang-yenang bakırssa korkmagın*” (kedi miyavlırsa korkma, eşek anırırssa korkma, annen-baban bağırırssa korkma) (K.K. 3) diye, çocuğu yıkayan tecrübeli kadın “*aytım*”la “*alkış*”eder. Yani ezgi ile hayırduada bulunur.

Kırkınıcı gününde anne ve ocuk her ikisi de yıkanır. Bebek ilk önce bir çocuğa verilir. Sonra çocuğu annesi kucağına alır. Bebeğin ilk önce çocuğa verilmesinin sebebi ise çocuğun her türlü günah ve fesattan temiz olması demektir (K.K. 1).

2.1.1.6.5. Syni (Müjde Götürme)

Doğum önce çocuklar tarafından akrabalara duyurulur. Akrabalar bu müjdeli haber için hediye verirler. “Syni/sevini” hem bu müjdeli haber hem de bu müjde için verilen hediye anlamındadır. Doğum haberi götürenler (daha çok çocuklar) “syni, syni” diye bağırarak haber verirler ve hediyelerini müjdeyi verdikleri akrabalardan alırlar. Eğer ocuğun babası gurbetteyse babanın bir yakın arkadaŐı “Evine yeni bir misafir geldi, Allah sana nurlu bir ocuk verdi” diyerek doğum haberini gurbetteki babaya bir Şekilde iletir ve müjdesi ister. Çocuğun ilk defa yüzünü görmek için “*krmanem* (grmlk)” denilen giyim, elbise, pantolon, mendil veya para hediye götürmek Şarttır (K.K. 8).

Doğum müjdesi çocuklar tarafından duyurulduktan sonra ebe kadın çocuğun babasından ve akrabasından “*syni/sevini*” alır. Çocuklar ve ebeler müjdenin karşılığını çocuğun babasından, dedesinden, dayı, hala ve/ya teyzelerinden isterler (K.K. 3).

Mjdeyi gtrene giyim, ayakkabı, terlik, mendil, sabun, Şeker gibi Şeyler verilir.

2.1.1.6.6. Süt Verme

ocuk doğduktan sonra hemen süt verilmez. Süt verme ile ilgili birkaç uygulama (işlemler) bulunmaktadır. İnanç gereği uygulama yapıldıktan sonra çocuğa süt verilmektedir. Çocuğa süt vermeden önce anne sütünün pişirme gerekçesiyle bir kepee veya bir kürek ateşte kızartılır ve kıpkırmızı olduktan sonra memesinin sütünden ateşli kepeenin üstüne biraz sıkılır. Sıkınca süt ateşli kepeede kaynamaya başlar. Bu işlem yapıldığı takdirde sütün daha piŐmiŐ ve sağlıklı olacağına inanılır. Pişirilen süt duvarın dibine veya bir köşeye gömülür (K.K. 3; K.K. 5). Bu işlemler

yapıldıktan sonra çocuğa rahatça süt verilebilir.

2.1.1.6.7. Adla İlgili Âdetler, İnanmalar, Uygulamalar, Yerel

Adlandırmalar-Nitelemeler, Benzetmeler, Yaklaştırmalar

Türkçede “ad” olarak bilinen bu kelimeyi, Muharrem Ergin “canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan, varlıkların ve mefhumların adları olan kelimeler” (1993: 207) şeklinde açıklamıştır. Nesnelerin adı olduğu gibi her insanın da bir adı vardır.

Ad, “insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simge”dir. Onun için yeni doğan bir çocuğa rastgele bir ad konulmaz (Örnek, 1975: 102). Çocuğun toplum içindeki yeri, kişiliği, ömrünün uzun olması, gelecek için mühim biri olması inancıyla iyi bir ad konulmasına özen gösterilir.

Allahü Teala dünyayı yarattığından beri yeryüzündeki varlıklara birer ad vermiştir. Hz. Âdem (a.s.)’a bu isimleri öğretmiştir. “Her kavimde olduğu gibi, Türklerde de çeşitli dönemlerde çeşitli isimler alınmıştır. Hun Türklerinin Kağanı Attila’nın adının Gotça “Etil-nehri kenarı” adından geldiği söylenmektedir. Sebebi de Attila’nın “bir nehir kenarında doğmuş olmasıdır” (Gülensoy, 1994: 5).

Sonra Köktürklerin kağanları olan Kültigin (veya: Költigin), Bilge Tonyukuk kök ve adları ile Türkçe’dir (Gülensoy, 1994: 5).

Dede Korkut anlatmalarında özellikle erkek kahramanların adıyla ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. Kahramanlara, bir kahramanlık veya önemli bir yararlık göstermeden, “kan dökmeden, baş kesmeden” ad verilmezdi. Boğaç Han ve Bamsı Beyrek hikayelerinde olduğu gibi kahraman, toplum tarafından kabul gören yararlı bir iş başardığında, Dede Korkut gelerek o kahramana, sebebini de kalıp bir ifadeyle açıklayarak ad koyardı (Ergin, 2018: 83, 121).

Hocağar ilçesinde çocuğa ad koyma süresi üç günden kırk güne kadar çıkmaktadır. Bu süre içinde aile büyükleri, akraba ve bazı yakınların fikri alınır. Üç günden beş-yedi güne kadar ad arayanlar da vardır. Son yıllarda Afganistan Özbekleri arasında Türkçe kökenli isimler yaygın olarak verilmeye başlanmıştır. Mesela: Erkekler için Attila, Arslan, Altay, Altıbay, Arlas, Uluğbek, İrgeş (arkadan gelen, takip eden), Töre, Erke (nazlı), Erketay (nazlı çocuk), Eşanç (inanç),

Egamberdi (Allah verdi), İldaş, İlsever, Batır gibi isimler yaygın olarak konulmaktadır. Türkçe adların erkeklere konulması yaygın olduğu gibi kızlarda da yaygındır. Örneğin: Altın, Aytaş, Altıntaş, Aybegüm, Aycemal, Aysanam, Ayımhal (benli ayım), Erkegül (nazlı gül), Taşbegüm, Turna, Tolganay (dolunay), Termegül (seçkin çiçek), Termehal (seçkin ben), Koyaş (güneş), Karakaş, Sevinç, Sevinçay (Hassas, 2013: 51-52) gibi adlar konulmaktadır.

Günümüzde Tahar ilinin Hocağar ilçesinde bunlara benzer bazı ad verme gelenekleri ve halk inançları hâlâ devam etmektedir.

2.1.1.6.7.1. Adla İlgili Âdetler, İnanmalar, Uygulamalar

Özbekler arasında ad verme sadece bir kişinin şahsiyetini belirlemek için değil, aynı zamanda bir tür şefaath dileme ve yalvarma gibi manaları da ihtiva eder. Bazen kişi adı, sahip olduğu makamı da simgelemekte, yer, mekân ve nesle göre kişinin adı değişmektedir.

Özbeklerde ad verilirken önce seçilen ismin iyi olmasına ve anlamına dikkat edilmektedir. Sonra ses tonu bakımından kulağa hoş gelen bir isim olması tercih edilmektedir.

Her kelime kendi anlamıyla beraber telaffuz edildiğinde ahengi ve ezgisi de insanların dikkatini çekmektedir. Halk çoğunlukla anlamından çok ahenk ve ezgisine değer vermektedir. Bunun için çiçek ve kuş isimlerinin anlamı güzel olsa bile, telaffuzundaki ahenk ve ezgisi güzel değilse kullanılmamıştır. Mesela: *nergis*, *lale*, *susan* gibi adlar kullanılmış ama *zambak* gibi isimler kullanılmamıştır. Bunlar gibi *Tuğrul*, *Toğrul*, *Sencer*, *Tûti*, *Sankır/sungur* ve *Lâçin* gibi isimler, ad vermek için kullanılsa da, *Karkâvul*, *Horoz* gibi isimler bahsi geçen sebeplerle ad olarak konulmamaktadır (Yarkın, 2015: 2).

Hocağar ilçesindeki ailede çocuk olduktan sonra üçüncü günde bir tavuk kesilir. Komşulara ve fakirlere yemek ikram edilir. Çocuğun üçüncü gününde kulağına ezan okunur, isim imam veya aile büyükleri tarafından çocuğun özelliğine ve durumuna göre konulur. İsim verilirken üçer defa bebeğin kulağına seslenir. İsimler genelde Kuran-ı Kerim'den seçilir. Bir insanın öldükten sonra ahirette kendisine verilen isimle çağrılacağına inanılmaktadır. Ayrıca bazı bebeklerin göbek adı vardır. Bu göbek adının da çocuğu kötülüklerden koruyacağına inanılır. İki adı olanlara okulda ve nüfustaki adı ile evinde ise göbek adı ile hitap edilmektedir. İsim

verilirken kurban kesilir, düğün yapılır. Törenden sonra adı herkese duyurulur (K.K. 1; K.K. 3).

2.1.1.6.7.1.1. Yaşatıcı Nitelik Taşıdığına İnanılan Adlar

Hocağar ilçesindeki yaşatıcı nitelik taşıdığına inanılan adlar şu şekildedir:

- Taş gibi sert olması ve çocuğun ölmemesi için Taşbalta, Taştemir, Varak (orak), Çotbalta gibi adlar verilir (K.K. 3).

- Çocuğu sürekli düşene ve hayatta kalmayana Taş, Taşbalta, Çotbalta, Taşhumar (içki veya uyku sersemliğini yenen), Candarşah (kurt padişah), Varakbay (orak zengini), Mahkamtaş (sert olan taş), Böri (kurt) , Böribay (kurt bey), Satıbaldı (satıp aldı); kızlar için de Börinisa (kurt kadın), Bibitaş, Aytaş gibi adlar konulur (K.K. 6; K.K. 3).

- Birkaç gün yaşadıkdan sonra ölen çocuklara Böri (kurt), Böribay (kurt bey) ve Börihal (kurt simgesi), Allahberdi (Allah verdi), Hodayberdi (Tanrı verdi), Murad, Şahberdi (Şah verdi) adı verilir. Çocuğun ömrü uzun olsun diye avlanmış bir kurdun ağız derisi yüzülür ve saklanır, bu deri çocuğun etrafından üç veya yedi kere geçirilir. Bunun için çoğu ailede bir kurdun ağız derisi bulunmaktadır. Erkek çocuğa Böri, Böribay, Böribek ve kız çocuğa Börihal ve Börinisa adları verilir (Yarkın, 2007: 90).

- İtalmas (köpek ısırılmaz): Bu isim çocuğa uğur getirmesi ve ömrünün uzun olması için konulmaktadır (Yarkın, 2007: 90).

2.1.1.6.7.1.2. Aylar, Mevsimler, Belirli Günlerle İlgili Adlar

- Eğer kız çocuğu kurban bayramında doğduysa, Kurbanay adı verilir. Mevrit ayında doğduysa, Mevluda adı konulur (K.K. 8).

- Kız çocuk dolunayda doğmuşsa çocuğun yüzü dolunay gibi güzel olsun diye “Aynur” ismi verilir (K.K. 1).

- Erkek çocuk bayram günü doğduysa, “Namaz, Namazbay, Namazali” isimleri konulur (K.K. 7).

- Erkek çocuk cuma günü doğduysa, “Cuma, Cumahan, Cumali” isimleri konulur (K.K. 2).

- Erkek çocuk kurban bayramında doğduysa, “Kurban, İsmail, Kurbanali” adları konulur (K.K. 3).

- Erkek çocuk nevruz günü doğduysa, çocuğa “Nevruz” adı konulur (K.K. 1).
- Erkek çocuk ramazan ayında doğduysa, çocuğa “Ramazan” adı verilir (K.K. 3).
- Eğer sefer ayında doğmuşsa çocuğa “Sefer, Seferali, Sefer Muhammad” gibi adlar konulur (K.K. 8).

2.1.1.6.7.2. Çocuğun Adını Değiştirme

Çocuk doğduktan sonra beş altı ay geçtiği halde çocuğun vücut kemikleri gelişmemişse, bunun çocuğun isminden ileri geldiğine inanılır ve uğursuzluk getirdi diye adı değiştirilir. Bu uygulamadan sonra vücudunun gelişeceğine inanılır (Örnek, 1979: 117-118).

Hocağar ilçesinde, çocuk sürekli hastalanırsa konulan ismin iyi gelmediği düşünülür ve ismi değiştirilir. Bazı aileler uğursuzluk getirdiğinden değil de, adının manası kötü diye isim değişikliğine gider. Çocuk hasta olduğunda “Kaytar” (defet, geçir, döndür) ismi konulur ancak bu ve benzeri isimler, çocuğun arkadaşları veya başkaları tarafından alay edilerek söylendiğinde de değiştirilmektedir (K.K. 2).

Mesela küçüklüğünde “ben”i çok olduğundan, “Haliddin” adı verilen çocukların büyüdüklerinde beni azalınca adı değiştirilmiş ve “Murad, Muhammad Murad” gibi isimler konulmuştur (K.K. 1).

2.1.1.6.7.3. Çocuğun Satılma Âdeti

Çocuk, çocukları yaşayan birine para karşılığında satılır. Çocuğu yaşamayan kadınlar yeni doğan çocuklarını satarlar. Pahası biçildikten sonra yakın akrabalarından birisi bu parayı verip çocuğu satın alır. Yedi yaşına kadar her masrafını çocuğu satın alan kişi öder.

Bunlarla birlikte şöyle ilginç isimler de bulunmakta: “Satıb Aldı” yani sattı ve geri aldı. Çocuğu sürekli ölen ailelerin çocuğu olduğunda ya onu bir fakir aileye ya da bir akrabasına teslim eder. Diğer bir uygulama da çocuğu onlara satmasına mukabil onlardan çok cüz’i sembolik bir miktar para alır. Daha sonra anne-babası bir miktar para vererek çocuğu geri satın alır ve adını “Satıb Aldı” koyar. Bu uygulama sayesinde çocuğun ölümden ve belalardan kurtulacağına inanılır (Yarkın, 2007: 90).

Doğan çocuklar yaşamıyorsa, daha önce hiç çocuğu ölmeyen bir aileye çocuğunu doğar doğmaz satar. Bu uygulama “Ben bu çocuğu sattım, benim değil

almayın elimden” düşüncesiyle kötü ruhları kandırmak içindir (K.K. 7).

Daha önce doğan çocuklar ölmüşse, yeni doğan çocuğun da öleceğinden korkulduğu için, bu çocuk başkalarına satılır (K.K. 2).

2.1.1.6.7.4. Yerel Adlandırmalar, Nitelemeler, Benzetmeler, Yakıştırmalar

Hocağar ilçesindeki yerel adlandırmalar, nitelemeler, benzetmeler ve yakıştırmalar şöyledir:

- Kence: Çocuğu çok olan aileler, en son erkek çocuğuna artık çocuk istemediklerini belirtmek üzere “kence” lakabını verirler. Bu kelime bazen isim olarak da verilir.

- Artık: son çocuk olması dileğiyle “kence” ad/lakabı verilen çocuktan sonra tekrar çocuğu dünyaya geldiğinde buna “artık” (fazla) adı/lakabı verilir. Bedeninin bir yeri fazla veya el/ayağı altı parmaklı olunca da bu isim verilir.

- Altıbay: Eğer çocuğun el/ayağı altı parmaklıysa ona “altı bay” adı verilir.

- Halbay: “Hal” Özbekçe’de yüzdeki ve vücuttaki ben anlamına gelmektedir. Beni olan çocuğa bu isim verilir.

- Cora, Corabek, Corabay: İkinci çocuk erkek olursa bu isimler konulur (Yarkın, 2007: 91).

- Çocuklar ikiz ve erkek olursa Hasan ve Hüseyin adları verilir. Kız ikiz çocuklar için ise Fatma ve Zehra adları verilmektedir (K.K. 1).

2.1.1.6.7.4.1. Genel Adların Dışındakiler

Hocağar ilçesinden çocuk kendi resmiyetteki adının dışında başka adlar da verilir. Bunlar hem ad konulmadan önce hem sonra verilmektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinde çocuklar ilk doğduklarında geçici isim alırlar, daha sonra yaptıkları kahramanlıklara göre sürekli isme sahip olurlardı. Örneğin Boğaçhan, boğa ile güreşmesi, Bamsı Beyrek bezirganları tekfurun adamlarından kurtarması sonucu bu isimleri alırlar. Hocağar Özbeklerinde de bahsedilen geleneğin benzeri devam etmektedir.

Çocuğun yedisi veya kırkı dolduktan sonra ad konulur. Çocuğa ad verene kadar lakap olarak “Sasıgın (kokulu), Sasık Baçça (kokan çocuk), Çakalak (bebek, yavru)” adlarıyla anılır. Buradaki “Sasıgın, Sasık Baçça” gibi isimler lakap olarak

verilmektedir (K.K. 3; K.K. 6).

Çocuğa geçici adların dışında isimleri ile beraber bazı lakaplarla da hitap edilmektedir:

Bala, bubek (bebek), Baçça, Oğıl, Kuzu, Masum, Melaike, Ulak (oğlak), Yaramas, Cetimçe (yaramaz), Kurban, Maydagine (ufaklık), Çakalak (bebek), Gödek (yavru) gibi isimlerle hitap edilir (K.K. 2; K.K. 3; K.K. 7).

2.1.1.6.7.4.2. Beden Özellikleriyle İlgili Adlandırma, Niteleme, Benzetme ve Yakıştırmalar

Hocağar ilçesinde ağız, baş, burun, göz, boy, kaş, kulak, renk, saç, şişmanlık, yüz-surat, zayıflık gibi simatik özelliklerle ilgili adlar mevcuttur.

- Ağızla ilgili adlar: Açık Avız, Avzı Katta (büyük ağız), Avzı Mayda (küçük ağız), Pista Avız (fıstık ağız), Avzı Kasapara (yırtık ağız), Avzı Cırtık (yırtık ağız), Horcin Avız (heybe ağız), Avzı Cayilgen (yayık ağız) (K.K. 2; K.K. 3; K.K. 7).

- Başla ilgili adlar: Buzav Baş (dana baş), Kal Baş (kel baş), Katta Baş (büyük baş), Mayda Baş (küçük baş), Katta Kalla (büyük kafa), Mayda Kalla (küçük kafa), Ulbaş (oğul baş) (K.K. 1; K.K. 2; K.K. 3; K.K. 7).

- Burunla ilgili adlar: Zor Burun, Cuvaldız Burun (çuvaldız burun), Burnı Pıçık (yayık burun), Burnı Uzun (uzun burun), Burnı Mayda (küçük burun), Burnı Katta (büyük burun), Burnı Manka (basık burun), Calpak (düz) Burun (K.K. 1; K.K. 2; K.K. 3; K.K. 7).

- Boyla ilgili adlar: Terek (direk), Sarv Boylı (servi boylu), Tuya Boy (deve boylu) (K.K. 7; K.K. 8).

- Gözle ilgili adlar: Badam köz (badem göz), Piste Köz (fıstık göz), Kiyik Köz (ceylan göz), Tana (dana) Köz, At Köz, Bit Köz, Mayda (küçük) Köz, Katta (büyük) Köz, Kök (mavi) Köz, Aç Köz, Kara Köz, Ak Köz, Sürme Köz (K.K. 1; K.K. 2; K.K. 3; K.K. 7).

- Kaşla ilgili adlar: Ala Kaş, Kalam Kaş, Ay Kaş, Hilal Kaş.

- Kulakla ilgili adlar: Şalpar Kulak (büyük ve eğik kulak).

- Saçla ilgili adlar: Kara Çaç (siyah saç), Sarı Çaç (sarı saç), Kakül, Çappa (sol) Kakül, Hina Çaç (kına saç), Ak Çaç (beyaz saç), Cincile Çaç (kıvırcık saç) (K.K. 3;

K.K. 8).

- Şişmanlıkla ilgili adlar: Göppal (şişko), Gavmiş (manda), Hırs (ayı).
- Yüz-Suratla ilgili adlar: Rapıda Bet, Beti Kara (Yüzü kara).
- Zayıflıkla ilgili adlar: Arık, Kurbaka (kurbağa), Tabarkulus (Tüberküloz, verem), Süyi Tagazi (bir tür hastalık), Kak Ruda (kuru bağırsak) (K.K. 1; K.K. 2; K.K. 3).

2.1.1.6.8. Lohusalık

Yeni doğum yapmış kadına lohusa adı verilir. Lohusalık süresi doğumdan sonraki kırk gündür. Bu süre boyunca annenin, hem kendi beslenmesine hem de bebeğinin beslenmesine özen göstermesi gerekmektedir (Sönmez, 2019: 36).

Hocağar ilçesinde yeni doğum yapmış kadına “zeççe” (lohusa) adı verilir. Araştırma yapılan yerlerde “kırklı” ve “çille” adı verildiği de tespit edilmiştir.

Genellikle yeni doğum yapan kadına sevgi gösterilir ve ailesi, çevresi tarafından dinlenmesi için yardıma bulunur. Doğan kadın doğum esnasında ve sonrasında çok kan kaybettiği için ona kesilen hayvanın ciğeri, koyun eti ve meyve gibi besinler getirilir. Lohusa kadının kendini toplayıp ayağa kalkma süresi belli değildir. Bazen üç günden kırk gün veya üç aya kadar da sürebilir. Lohusa kadının iyileşene kadar aile bireyleri ve akrabası ona ve ev işlerine yardım ederler.

Lohusa döneminde anne ve bebek çeşitli etkilere açık olduğu için önceden gerekli tedbirler alınır. Bu tedbirler çerçevesinde hem sağlık açısından hem de inanç gereği dışarı çıkarılmaması gerekir. Zor bir durumla karşılaştığında gerekli önlemler alınır.

Hocağar’da lohusa ve zeççe kadınıla ilgili tespit edilen inanç, inanç uygulaması ve gelenekler hakkında şu tespitler yapılmıştır:

- Lohusa kadının kırk güne kadar dinlenmeye ve bakıma ihtiyacı vardır (K.K. 2; K.K. 4).
- Yeni doğan kadına “zeççe” adı verilir (K.K. 3; K.K. 6; K.K. 1).
- Lohusanın süresi kırk gündür (K.K. 3; K.K. 6; K.K. 1).
- Lohusa kadın düğüne gitmez. Giderse sütünün kesileceğine ve çocuğun rahatsız olacağına inanılır (K.K. 6).

- Dışarı çıkması gerektiğinde yanına bir parça kömür alır. Kömür çocuğun alınına sürülür. Bazen kömür çocuğun kundağına bırakılır (K.K. 3).
- Geceleyin bir yere çıkarken çocuk ile bir parça kömür alınır. Kömür siyah olduğu için karanlıkta yoldaş olsun diye kullanılmaktadır (K.K. 3; K.K. 1).
- Lohusa ve bebek yalnız bırakılmamalıdır. Bırakılması gerekiyorsa beşiğin yanına veya altına Kur'an, bıçak, tarak, makas ve benzeri eşyalar bırakılır (K.K. 1; K.K. 3).
- Lohusayı ziyarete gelenlerin, çocuğa bakarken gözleri kamaşıp da nazar değmemesi için, beşiğe nazar boncuğu veya bir parça kırmızı kumaş asılır (K.K. 1; K.K. 3).
- Herhangi bir hastalık gelmemesi için kırmızı kurdele takılır (K.K. 1; K.K. 3; K.K. 6).
- Nazardan ve kötü ruhlardan korumak için köz monçak (göz boncuğu), doğdane, tende (boncuk türü) gibi boncuklar takılmaktadır (K.K. 6; K.K. 3).
- Lohusa kadına kaynatılmış un ile yapılan "Bulamık" çorbası içirilir. "Şir Rugan" isimli çorba da pişirilip verilmektedir (K.K. 6; K.K. 3; K.K. 1).
- Lohusa 20 güne kadar yalnız bırakılmaz (K.K. 3).
- Ziyarete gelenler kaynatılmış süt, yumurta, şeker gibi yiyecek ve içecekler götürürler (K.K. 3).
- "Sütbaşı" ve "pıla" denilen ilk süt doğumdan hemen sonra verilmez (K.K. 1; K.K. 3; K.K. 6).
- Cin çarpar düşüncesiyle, akşam namazından sonra lohusa dışarıya su dökmemelidir (K.K. 3).
- Çocuğun bezi, kıyafetleri akşam namazından sonra dışarı bırakılmamalıdır (K.K. 3).
- Annenin sütü olmadığında bebek aç bırakılmaz. Ağzına "nabat" denilen şeker suda eritilip çocuğa verilir. Bazen hayvan sütünden içirilir (K.K. 1; K.K. 3; K.K. 6).
- Lohusanın karnı sıkı bir kuşak veya sarık ile bağlanır. Bu uygulama ile hamilelikte genişleyen göbeğin toplayacağına inanılır (K.K. 1; K.K. 3; K.K. 6).

- Lohusaya iş yaptırılmaz (K.K. 3).

• Cin, peri, albastı gibi kötülüklerden korunmak için evin bütün delikleri kapatılır. Üzerlik bitkisi yakılır. “sasığın, miltık darı (köyde hazırlanan ilaçlar)” gibi ilaçlar çocuğun önünde takılır (K.K. 3; K.K. 6).

• Akşamleyin “sasığın, miltık darı (köyde hazırlanan ilaçlar)” gibi ilaçlar çocuğun ellerine, kulağına ve ayağının altına sürülür (K.K. 3; K.K. 6).

Akrabalar ve komşular hem lohusayı hem de çocuğu görmek için ziyarete giderler. Bu ziyarete eli boş gidilmez. Genellikle lohusa kadını ve bebeği görmeye gelenler kıyafet, el dokumalı mendil, sabun, çocuk pudrası veya oyuncak gibi hediyeleri yanlarında getirirler.

2.1.1.6.9. Çilla Kuvış (Kırklama)

Özbeklerde yeni doğan çocuğun ve lohusa kadının kırk gün içerisindeki durumuna “çille” ve “kırk”, çocuğun “kırk”ının çıkartılması ve kırk gün boyunca ev dışına çıkarılmaması gibi geleneklere “çille kuvış, çilla çıkarma” isimleri verilir. Çocuğa isminin verilmesinin ardından “katta çillä” ve “mayda çillä”sinin geçirilmesi söz konusu edilmektedir. İnanişe göre lohusa kadının veya kırkı çıkmayan çocuğun evden dışarı çıkarılması veya yabancı biri tarafından görülmesi ruh hastalığına sebep olacağına inanılır. Dolayısıyla nazardan, kötü ruhlardan ve gözden korumak için çocuk pek dışarı çıkarılmaz. Lohusa ve çocuğun kırk günlük sürecinin “kırklama” ve kırkı doldurmaya başlayana “kırk çıkarma” denilir.

Küçük çilla ilk yirmi günü kapsamakta ve bu yirmi gün boyunca bebeğin yanına annesi, sütannesi, babaannesi dışında hiç kimsenin girmesine müsaade edilmemektedir. Katta çilla ise ilk kırk günü kapsamakta ve bu kırk gün boyunca akşam namazlarından sonra evden kimse dışarı çıkmamakta, dışarı çıkan ise tekrar eve sokulmamaktadır. Bu uygulamanın sebebi hem anneyi hem de yeni doğan çocuğu kötü ruhların zararlarından ve insanların nazarından korumaktır. Zira Özbekler arasında “Süt ile giren, can ile çıkar” şeklinde bir atasözü vardır (Keskin, 2009: 140).

Çocuğun kırkının çıkışı, yine yakınların katıldığı bir toyla kutlanır. “Çilla Toyu” denilen bu merasimde de tıpkı beşik toyundaki gibi çeşitli aytım-alkışlar ve dualar okunur (Keskin, 2009: 141). Bu aytım-alkışlardan bir tanesi şöyledir:

Hây-hâyäsi bârdı şuning,

Çağıranı vardır şunun,

Zäp dâyäsi bârdı şuning,

Güzel annesi vardır şunun

Märd âtasi bârdı şuning,

Mert babası vardır şunun,

Bek buvəsi bårdı şuning,

Bey dedesi vardır şunun,

Cân buvisi bårdı şuning,

Can halası vardır şunun,

Zor äkəsi bårdı şuning,

Güçlü kardeşi vardır şunun,

Cor âpəsi bårdı şuning,

Güzel ablası vardır şunun,

Uzâk-uzâk câylardä

Uzak uzak yerlerde

Bahşidäsi bårdı şuning (Keskin, 2009: 141). Bahşidası¹ vardır şunun.

Çocuğun bütün bu toylarına bir takım kurallar vardır. Merasime gelen misafirler bu kurallara uymalıdır. Bunlar; pak bir şekilde gelmek, yalan söylememek, dedikodu yapmamak, iftira atmamak, gıybet etmemek, sövünmemek gibi kurallar olarak belirlenmiştir (Keskin, 2009: 141).

Tahar Özbeklerinde kırk gün içinde anne ve bebeğin hastalık, kötü ruh ve nazarlardan korunması için uygulanan adet ve inançlar şunlardır:

- Çocuğun kırkı çıkıncaya kadar hala, teyze ve ninesi görmeye gelir. Bazen yemek pişirip getirir. Annesi de kırkı çıkana kadar hiçbir yere gitmez (K.K. 1; K.K. 3).

- Lohusa kadını şiddetli doğum kanaması tuttuğunda, “albastı” veya “kara basar” bastığına inanılmaktadır. Halk cin veya perilerin lohusa kadının ciğerini söküp alacağına inanılmaktadır. Eğer cinler ciğeri suya basarsa kadın ölür. Suyu basılmadan önce gerekli tedbirler alınarak engellenirse lohusa kadın kurtarılabilir (K.K. 3; K.K. 2).

- Karabasan bir kadına silah patlatılır, ağzına ilaç verilir, kürek ateşte ısıtılıp kadının arkasına vurulur. Geceleyin bir siyah tavuğun etrafında döndürülür. Tavuk kesilip evin damına atılır. Gödekan hastalığına (Tetanus hastalığı) yakalandığında çocukları simyan (sancı) alır. Doktora tedavi için, mollaya üfletmek için, kampirlere (yaşlı kadın) sancısını gidermek için götürülür. Allah adıyla tavuk kesilir. Hatim yaptırılır (K.K. 8).

- Çoğu evlerde çocuk kırk güne kadar kimseye gösterilmemektedir. Al basmasından ve göz değmesinden korumak için kırk güne kadar kimsenin gelmesine izin verilmemektedir. Çocuk da kimseye gösterilmez. Çocuğun beşiğine ve yastığının

¹ Buradaki “bahşida” ifadesi, Özbeklerdeki “beşikketi” adetiyle ilgilidir. Buna göre beşik kertmesi yapılan kızın koruyucusu olarak erkek, kız için daima iyi bir koruyucu ruhu da temsil etmektedir.

yanına Kur'an-ı Kerim konulur. Üzerlik bitkisi yakılır. Bitkiden çıkan duman çocuğun üstüne üflenir. Yaşlı kadın getirilip pamuğu yağlayıp mum yakılır, *sasıgın*, *boğmaka* (dağ bitkilerinden hazırlanan ilaçlar), *multık darı* (köyde hazırlanan ilaç) denilen ilaçları kazanda kaynatılır kazanın buharına çocuk tutulur. Bu tedbirler her türlü hastalıkları engellemek için yapılır (K.K. 8; K.K. 30).

• Karabasan genelde lohusa kadınlarda olur. Karabasan doğumun ilk gününde gerçekleşmektedir. Eğer kadın doğum zamanında çok kan kaybederse böyle bir hastalıkla karşılaşacağına inanılmaktadır. Karabasar olmuş kadın evin verandasına çıkarılarak güneşletilir. Albastısı çıksın diye yüzüne tokatla vurulur. Eğer bu uygulamalarla iyileşmezse yanında silah veya tüfek patlatılır. Cuvaz (at eşliğinde çarkı döndürerek yağ çıkarması için kullanılan geleneksel makine) atını getirip etrafında döndürülür. Bu uygulamalardan sonra bazısı iyileşir, bazısı ise ölür (K.K. 3).

Çocuğa kırk güne kadar anne, nine ve teyze tarafından gece gündüz bakılır. Göbeği düşmeden çocuk hiç yalnız bırakılmaz. İlk hafta çok önemlidir. Dolayısıyla asla yalnız bırakılmaz. Karabasan genelde lohusa kadınlarda olur (K.K. 3).

Çocuk dışarı çıkarıldığında nazar değmemesi için alınına kazan karası ve gözüne sürme konulur. Kazan karası ve sürme siyah olduğu için gece karanlığında da iyi geldiğine inanılır (K.K. 1).

Çocuğun kafası alınına kadar bez ile sıkı şekilde bağlanır. Kazan karası ve *multık darı* (köyde hazırlanan ilaç) denen siyah ilaçtan alınına sürülür. Kırk güne kadar hala, teyze ve ninesi dışında kimsenin görmesine izin verilmez (K.K. 3; K.K. 30). Bütün yasak ve tedbirler kırklama işlemiyle birlikte ortadan kalkmaktadır.

Hocağar'da kırklama ve kırk basması ile ilgili inanç ve uygulamalar şunlardır:

- Lohusa kadınlar birbirlerini ziyaret etmezler (K.K. 3).
- Bebeğin başucunda küçük bir Kur'an bulundurulur (K.K. 1; K.K. 3).
- Kırkı çıkıncaya kadar haram, cünüp sayılır (K.K. 4).
- Banyodan sonra çocuk ve anne muhakkak yeni kıyafet giyerler (K.K. 1; K.K. 3; 6).
- Kırkıncı gün ev temizlenir, anne ve bebek yıkanır (K.K. 3).

- Banyo yaparken banyo kovasının içine bir gümüş yüzük, biraz maya, biraz yağ ve biraz da tuz karıştırılarak banyo yaptırılır (K.K. 3; K.K. 6).

- Lohusa kadının suyu bir duvarın dibine veya çatının üstüne dökülür. Bundaki amaç lohusa kadının suyunun ayak altında kalmaması içindir (K.K. 3; K.K. 6).

- Çocuğu dışarı çıkaracağı zaman ilk önce alına biraz un sürülür. Bunun sebebi ise çocuk ak olsun yüzü kara olmasın, ömrü uzun olsun gibi anlamlara gelmektedir (K.K. 3; K.K. 6).

- Çocuğun daha rahat uyuması için ağaçlarda “uykusu” diye özel bir koza bulunmaktadır. Bu kozanın arasından ip geçirerek çocuğun boynuna takılmaktadır. Böylece uykusu geleceğine inanılmaktadır (K.K. 3; K.K. 6).

2.1.1.6.10. Alkarısı ve Albastı

Lohusa kadınlara ve çocuklara sataştığı, kimi zaman da onları öldürdüğü tasarımlanan alkarısı “al, alanası, alkızı” gibi adlarla anılmaktadır (Örnek, 2000: 144).

İnsan-hayvan karışımı bir görünümde tanımlanan bu öldürücü cin, peri, dev veya şeytan şeklinde tasavvur edilmektedir. İnanışa göre albastı (lohusa humması) onun tesiriyle ortaya çıkar ve tedbir alınmazsa lohusa kadınla çocuğunun ölümüne sebep olur. Alkarısının ahır ve samanlıklarda, viranelerde, nehir kenarlarında, çeşme ve kaynak başlarında bulunduğu ve atlarla lohusa kadın ve çocuklarına musallat olduğuna inanılır (Küçük, 1989: 469).

Söylentiye göre alkarısı, koruma tedbirleri alınmamış evde yalnız bırakılan ve henüz kırkını çıkarmamış lohusanın göğsüne oturarak ciğerini söker ve suya batırır; eğer bu noktada fark edilip tedbir alınmazsa kadın ölür. Hastadan kan geldiğinde alkarısının onu yakaladığı anlaşılır ve derhal korkutulup suya batırmasına fırsat vermeden lohusanın ciğer, böbrek ve yüreğinin elinden alınması gerekir; bu başarılırsa kanama durur ve hasta ölümden kurtulur (Küçük, 1989: 469).

Hocağar ilçesinde alkarısına, “ecünne” ve “albastı” denildiği tespit edilmiştir. Albastıyı önlemek için şu tedbir ve uygulamalar tespit edilmiştir:

- Lohusa ve bebeğin bulunduğu odaya Kur’ân, süpürge, gibi şeyler konulur. Alkarısını korkutmak için bunlar çocuğun yanına konulur (K.K. 3).

- Lohusa ve kırklı çocuğun yastığının altına kama, makas, orak, bıçak vb. gibi kesici aletler konulur (K.K. 3; K.K. 6).

- Bebeğin beşiğine nazarlık, tarak, bıçak, Kur’ân, kartalın tırnağı veya kafası

konulmaktadır (K.K. 3).

- Akşam ezanına yakın dışarı kül dökülmemelidir. Küle basılmasına ve yakınına gidilmesine de izin verilmez (K.K. 3).

- Ateş veya ateşli kül külhaneye dökülmez. Dökülürse cin ve ecünnelerin yavrularının yanacağına ve öleceğine inanılır. Eğer böyle olursa çocuğa da zarar verebileceğine inanılır (K.K. 3).

- Ev, süpürge ile temizlendiğinde çöpü dışarı veya ayak altına atılmaz. Yoksa alkarısı çocuğu sahiplenir inancı hâkimdir (K.K. 3; K.K. 6).

- Geceleri, lohusa kadını yalnız bırakmazlar, geceleri ışığı sürekli yakarlar. Bu uygulama kırk güne kadar sürer (K.K. 1).

- Alkarısı basan lohusa, hocalara götürülüp, tumar (muska) yazdırılır ve bunu üzerinde taşıması söylenir (K.K. 3; K.K. 8).

- Alkarısı basan lohusa, kampir veya yaşlı kadına götürülür. Kampir iyileşmesi için elinden geleni yapar (K.K. 3).

- Ecünne ve cin basan lohusa kadın veya çocuğu şehit mezarlarına götürülür. Mezara giderken sadaka niyetine yemek pişirilip götürülür. Bununla beraber su ve ekmek götürülür. Mezarın başında toplanıp birlikte getirilen yemekler yenir. Yemekten sonra şehitlere ve kendilerine dua ederler (K.K. 6).

- Bebek yalnız kaldığında korkutulmaması için, beşiğine ya da yastığının altına bebeğin düşen göbeği konulur (K.K. 3).

- Lohusa veya kırklı çocuğun yastığının altına iğne veya çuvaldız sokulur (K.K. 1).

- Aynalar kırmızı bezle kapatılır (K.K. 1).

- Lohusanın odasında erkeğin gömleği, paltosu vs. bulundurulur. Çünkü alkarısının erkekten korktuğuna inanılır (K.K. 1).

- Çocuğun başının altına ekmek parçaları konulur (K.K. 3).

Ruh, ateş ve ocak ilâhesi olduğunu gösteren al ruhu tarihten önceki zamanlarda kötü bir ruh değildir. Tarihî devirlerde ise kötü ruh haline gelmiştir. Bugünkü Türk inançları onun kötü bir ruh olduğunu gösterdiği halde bazı emareler de onun bir zaman hamî (koruyucu)tanrılardan biri olduğunu bildirmektedir (İnan, 1986: 173).

2.1.1.6.11. Tuğulış Toyı (Doğum Töreni)

Özbek çocuk folklorunda çocuğun doğuşuyla ilgili inanç, pratik ve uygulamalara genel olarak “tuğış toyı” ve “tuğulış toyı” denilmektedir. “Özbeklerde ‘tuğulış toyı’ adı verilen ve çocuğun doğduğu gün çeşitli şekillerde icra edilen belirli bir tören vardır, ancak bu tören dışında kalan, çocuğun doğumuyla alakalı diğer bazı inanç ve uygulamalar da “tuğış toyı” çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu toy, çocuğun doğduğu ilk gün, çocuğun doğumunun duyulmasıyla birlikte yapılan ilk toydur” (Keskin, 2009: 130).

Doğumdan kırk gün sonra çocuğu görmek için gelen akrabalar sıra ile doğumu ve yeni doğan çocuğu kutlar. Baba ise gelen misafirleri ağırlayıp karşılar. Böylece ilk toy veya “toyça” denilen küçük toy gerçekleşir.

Özbeklerde bir evde çocuk doğduğunda mahalledeki herkes sevinir. Aileyi tanıyan tanımayan, bütün mahalleli, eş ve yakınlar çocuğun sağlıklı ve mutlu bir hayat geçirmesi için iyi dileklerde bulunurlar. Özbeklerde ilk erkek çocuğun doğumu büyük bir sevinçle karşılanır. Bu durumda ailenin bireyleri ve yakın çevre hemen evde toplanır ve çocuğun doğumundan duyulan sevinç, hep birlikte paylaşılır (Bkz. Şekil 22) (Fevzi, 2013: 52).

Özbeklerde ilk erkek çocuğun doğumu büyük bir sevinçle karşılanır. Bu durumda ailenin bireyleri ve yakın çevre hemen evde toplanır ve çocuğun doğumundan duyulan sevinç, sıcağı sıcağına hep birlikte paylaşılır (Keskin, 2009: 131).

Doğumdan sonraki toylar genelde ailenin maddî durumuna bağlıdır. Ekonomik durumu iyi olanlar şenlikli tören yapmaktadır. Akraba, komşu herkes davet edilmektedir. Maddî durumu iyi olmayanlar tavuk veya horoz kesip komşu ve cami imamını davet ederek doğumu kutlarlar. Doğumu kutlarken Allah’tan iyi dilekler niyaz eder. Çocuğun kendisi ve bütün ailesi için dua ederler. Bunu, Özbeklerdeki bazı dualardan da anlamak mümkündür: “Çok çocuk göresin.”, “Hamal olsun, vali olsun. Vali olsun, beşi kız beşi oğlan olsun.”, “Allah sana beş, yedi dokuz oğul, üç de kız versin” gibi (Keskin, 2009: 131).

Tuğulış Toy merasimi, çocuğun doğduğu ilk gün, çocuğun doğumunun duyulmasıyla birlikte yapılan ilk toydur. Toya gelen misafirler çocuğun babasına “Tuğulış” tebriklerini sunar. Çocuğun babası da memnuniyetle bu tebrikleri kabul eder. Böylece ilk toy başlamış olur. Bu bir “toyça” yani küçük toydur. Bu toyda dikkat çeken geleneklerden birisi, toya gelenlerin aileye hediye vermesidir. Yine bu

ilk toyda uygulanan bir diğerk ritüel de annenin ilk pişirdiğı yemeğın tavuk yumurtası olmasıdır. Tavuk yumurtası, neslin devamının bir simgesi olarak kabul edilir (Keskin, 2009: 131). Bu ilk yemekten sonra misafirlere Özbek pilavı hazırlanır ve değışik ikramlarda bulunulur.

2.1.1.6.12. Kundak-Beşik Hazırlama

Beşik hazırlama Tahar ilinin Hocağar ilçesinde günümüze kadar süre gelmiştir. Her Özbek ailesinde mutlaka beşik bulunmaktadır. Hatta bir beşik babadan oğluna kadar süregelmektedir. Bebek daha dünyaya gelmeden önce beşik hep hazır olarak bulunmaktadır. Beyaz bir kumaş, el dokumalı nakışlarla süslenir. Ayrıca nazardan koruması için beşik içine nazar boncuğı, üzerlik bitkisi, kırmızı ve yeşil bez parçasının asılması veya içinde yazılı âyetlerin bulunduğu değışik tumarlar (muskalar) kundağın başucuna takılır. Kundak bağlama işini genelde “mâma” (yaşlı kadın) veya tecrübeli birisi yapar. Kundağın çocuk gelişimine olumlu katkılar sağladığına dair bir inanç vardır. Çocuk rahatsız olduğunda annesi onun beşiğini açar yarım ya da bir saat bekler sonra kundağa sararak beşiğine koyar.

Beşik kültürü Türk boylarının hemen hemen her kesiminde vardır. Tahtadan yapılan beşikler *kırmızı, yeşil, sarı* renklerle boyanır. Beşiğın döşeginde pamuk olmaz, onun yerine genelde bir kuş yemi olarak bilinen özel bir çekirdek türü olan “Tarığ” bulunur (Fevzi, 2013: 53). Beşiğın döşegi türlerine göre farklıdır. “Beş cabuv, töşevuç, saman kavuç, manlalak gibi isimlerle anılır. İçinde tarığ bulunan döşekler, pamuklu döşeklere göre daha rahattır. Pamuk sadece yastık içinde kullanılır (Bkz. Şekil 23) (K.K. 3).

Beşiğın orta kısmında bulunan delikler çocuğın tuvalet yapması içindir. Bu orta kısımlara “tubek (yellik)” veya “tebey” denir. Erkek çocuğın organı için kullanılan aracına ise “şumek (sübek)” veya “şumey” denir (K.K. 3; K.K. 6).

• Bebekler elleri kolları sıkıca sarılarak kundaklanır (Bkz. Şekil 20). Kundağa salma geleneğı hâlâ günümüzde devam etmektedir (K.K. 3).

• Günümüzde hâlâ bebeklerin beşikte yatırılması devam etmektedir. Günümüzde ise hem beşik hem de salıncağa yatırılmaktadır (K.K. 1).

Kundağın diğerk eşyaları ise: “cörgek lata (çocuğı beşiğe bağlayan ip)” ve “kındık lata (çocuğı kundak üzerinden bağlacak ip)”dır (K.K. 3; K.K. 6; K.K. 30).

Çocuk beşikte en çok iki yaşına kadar kalmaktadır. Şimdilerde ise azalmıştır. Çocuğun beşikte kalmasının zamanı günümüzde çok uzun sürmemektedir (K.K. 1; K.K. 3).

2.1.1.6.13. Beşik Toyu

Bebek yedi, on beş, yirmi, kırk günlük olunca beşiğe konulur. Beşiğe koyma merasimine “beşik toyı” denilir. Beşiğe koyma merasiminde de kadınlar davet edilir. Özbekler’de “beşik toyı” adı altında kutlanan belirli bir tören vardır ancak “beşikke salı” (beşiğe koyma), “beşikten alı” (beşikten alma), çille kuviş (kırklama), kiyim kiydiriş (elbise giydirme), çömiltiriş (yıkınması), “tiş çıkariş” (diş çıkarması) gibi merasimler de “beşik toyı” çerçevesinde değerlendirilmektedir (Keskin, 2009: 132).

Özbekler arasında çocuk doğum folkloruyla alakalı olarak en sık karşılaşılan gelenek “beşik toyları”dır. Beşik Toyları “Beşik Saldı”, “Beşikke Salı” adlarıyla da bilinmektedir. Özbekler arasında beşik toyu merasimi rengarenklilikleri ve kendilerine has özellikleriyle zengin bir gelenek olarak dikkat çekmektedir. Beşik toyları çocuğun doğuşu ve büyümesi esnasında önemli olduğuna inanılan bir takım günlerle çocuğun ilk defa yıkanması, oturması, emeklemesi, yürümesi, diş çıkarması gibi bir takım önemli faaliyetleri ilk defa gerçekleştirmesi esnasında uygulanan tören ve uygulamalardan oluşmaktadır (Keskin, 2009: 132).

Çocuğun doğduğu andan itibaren gerçekleştirilen bir takım inanç, uygulamalar ve törenlerin hepsi birden “beşik toyı” başlığı altında değerlendirilmektedir. Gece geç saatlere kadar süren beşik toyunun en önemli özelliklerinden birisi erkeklerin katılmaması ve bu toyun tamamen kadınlar arasında yapılmasıdır. Beşik toyu, pak, safdil, nikahlı, çok çocuklu, çocuk bakmayı bilen bir kadın tarafından gerçekleştirilir (Keskin, 2009: 137). *Beşik Toyı* söz konusu kadın tarafından beşiğe konulur. Beşik merasimini gerçekleştiren kadınlara hediye olarak giyim veya başörtüsü verilir. Beşik Toyı, bebek birisi tarafından basılmasını ve rahat büyüsün diye yapılır. Çoğunlukla çocuk kırk günlükken beşiğe konulur. Beşik ortalık bir yere konulur. Yaşlılardan yedi veya on kadın tarafından birer başörtü veya mendil beşiğin üstüne atılır. Bu uygulamayı çoğunlukla hep rahat uyuması için yaparlar. Bunu yaparken düşünceleri şudur: Biz uykumuzu çocuğa verdik, çocuk hiç bir dert sıkıntı görmeden rahat rahat uyusun (Bkz. Şekil 26).

Hocağar ilçesinin çoğu köylerinde çocuğun kafası düzgün olsun diye kırkıncı günde beşiğe konulur. Eğer kırk günden önce erken beşiğe konulursa çocuğun kafasının düzgün olmayacağına inanılır. Çocuk doğduğunda kafası çok yumuşaktır. Dolayısıyla kırk günden sonra beşiğe salınır (K.K. 1).

Beşiğe salma” merasiminden önce çocuğun belenmesi işlemi yapılır. Hocağar ilçesinin Hazarbağ bölgesinde çocuk beşiğe özel bir törenle konulur. Yaşlı kadınlardan birisi ağzına bir çöreğin köşesini, eline ise bir taş alır ve şöyle seslenir: “çocuk beşiğe konulsun mu veya taş mı?” diye üç kere tekrar edilir. Böylece diğerlerinin fikrini çocuğun beşiğe konulması doğrultusunda alır. Bu arada kadınlardan biri beşiğe taş değil bebek konulsun diye cevap verir. Sonra elindeki taş yere atılarak bebek beşiğe konulur. Ağızdaki ekmekten bir ağız alır, gerisini diğer kişiler de aynen ağızıyla birer lokma olarak başkalarına dağıtır (K.K. 3). “Çocuk beşiğe konulurken yaşlı ve tecrübeli kadınlar bir araya toplanır. Biri şöyle der: “Taş, beşike catama ya baçça catama”, taş catama, böbek catama!” (çocuk beşiğe yatacak mı veya taş mı?) yine sorar, (çocuğu beşiğe bağlayım mıveya taşı?) diye birkaç defa söyledikten sonra yanındakiler “çocuğu beşiğe bağla!” diye cevap vermektedir” (Bkz. Şekil 25). Bu törenden sonra ilk defa çocuğu beşiğe bağlama merasimi gerçekleşir.

Beşiğe koyma merasiminde yapılan uygulamalardan biri de beşiğin her tarafından “ong ong” (sağ sağ) diye üç kere tekrar edilir. Bu uygulama ömrünün uzun olması için yapılır. Tören yapılırken kibrit çubuğunun dumanı her iki tarafa atılır. Yaşlı köy ebeleri yorganı döşeyerek üstüne kadın yatırılır. İki yaşlı kadın sıra ile her tarafını kaldırarak ong ong veya “ong bolsun” (sağ tarafı olsun) diye omzuna üç kere vurur. Yukarıdaki uygulama çocuğun düzgün, doğru ve sağ tarafı ile uyusun diye inanılır. Çok ağlamasın ve huzur bulsun gibi anlamlara gelmektedir (K.K. 3).

Yukarıdaki tören dışında temsili bir soru-cevap merasimi de gerçekleştirilir. Bu merasimdeki amaç ise çocuğun beşiğe düzgün, yani onu çeşitli zararlardan koruyacak iyi ruhların razı olacağı biçimde yatırılıp bağlanmasıdır. Söz konusu merasimdeki aytım-alkış ise şöyledir:

(Çocuğu beşiğe ters koyarak):

-Bunday bağlaymız mi? Böyle bağlayalım mı?

(Hep birden):

-Yoè, yoè, Yok, yok.

(Çocuk bir başka türlü yatırılarak):

-Bunday bağlaymız mi? Böyle bağlayalım mı?

-Yoè, yoè,

Yok, yok.

(Çocuk bir süre daha beşiğe ters konulduktan sonra nihayet doğru bağlanarak):

-Bunday bağlaymiz mi?

Böyle bağlayalım mı?

-Ha, ha! (Keskin, 2009: 134).

Evet, evet!

Bunun ardından, çocuğa çeşitli telkinler şeklinde icra edilen aytım-alkış söylenir:

-Kâç, Kâç, babasi

Kaç, kaç dedesi,

Keldi egäsi.

Geldi sahibi.

Åta-ånang gäpirişsä,

Anne-baban söyleşse,

Kıçkırışsä, yänä korkma.

Bağırışsalar yine korkma,

Åpaläring, äkäläring

Ablaların, abilerin;

Bakırışsä, yänä korkma.

Bağırışsa yine korkma.

Åla it äkilläsä,

Ala it havlasa,

Korkıb kälma.

(Sen) korkma.

Mâşi muşuk hurulläsä,

Tekir kedi hırıldasa,

Korkıb kälma.

Korkup kalma.

Yältäk hangi eşek hängilläsä,

Yalaka eşek anırsa,

Täğın korkma.

Yine korkma.

Biråv bäländ åvâz sâlsa,

Birisi yüksek ses çıkarsa,

Çakırıb kâlsa,

(Seni) çağırsa,

Täğın korkma.

Yine korkma.

Isırık, ısırık,

Isırık, ısırık,

Çatnäsın ısırık,

Çatlasın ısırık,

Patlasın ısırık,

Patlasın ısırık.

Bäçägä köz tegmäsin,

Çocuğa göz değmesin,

Kim b ac aga k z kılrsa, çocuğa kim nazar etse,

K zleri  k b t şsin (Keskin, 2009: 134-135). Gözleri akıp düşsün.

 ocuğu bir yere götürürken yeri boş kalmaması için taş bırakılması Hocağar halkının geleneklerinden biridir (K.K. 3).

Eğer  ocuk çok ağlarsa, süt emmezse veya karnı ağrıyorsa kampire (yaşlı kadın) veya mollaya götürülür. Onlar damarlarını ve sancılarını tecrübeli elleri ile tutar. Molla muska verir. Çocuğun ailesi hızlı iyileşmesi için sadaka olarak tavuk keser (K.K. 3; K.K. 4).

Çocuğun ilk defa olarak belenmesi, bazı bölgelerde ‘‘B lani Beşikke Beleş Marasimi’’ adıyla ve çocuğun kırkının çıkmasından sonra gerçekleştirilmektedir (Keskin, 2009: 136).

Toy ve düğün k z ve erkek çocuğa göre değişir. Erkeğe yapılan toy kıza göre biraz şenlikli ve masraflıdır (K.K. 1).

Beşiğe koyan yaşlı kadının eline hediye olarak mendil bağlanır. Başına beyaz başörtü örtülür (K.K. 3).

Çocuğun boynuna, eline ve ayağına nazar boncuğu takılır.  ocuğu yaşamayan aileler beşiğini çocuğunun üstüne atar.  ocuğu yaşamayan ve çocuğu hep ölen ailenin beşiği kullanılmaz (K.K. 3).

Beşik toyunda şeker saçılır. Herkes birer bez ve başörtü atar. ‘‘Uykumuzu verdik’’ düzenli uyusun diye dilekte bulunur.  ocuğu örterken üç, beş veya yedi katlı örtülerek örtülür (K.K. 3).

Beşi Toyına ait bazı ırım-sırımlar da mevcuttur. Bunlardan biri çocuğu olmayan kadın veya çocuğu olup da ölen kadınlar, yeni doğan çocuğa gözü değeceği için katılamaz. Ayrıca bu toya, başından birden fazla nikah geçmiş kadınlar da katılamaz (K.K. 3).

2.1.1.6.14. Tiş Toyı (Diş Toyu)

Çocuğun ilk ve sonraki dişleri çıkarması esnasında da bir takım ırım-sırımlar ve toylar oluşur. Çocuğun ilk dişini çıkarması iyi karşılanır ve bazı yörelerde çocuğun üzerine şeker serpilir. şeker dağıtılır.  ocuk diş çıkardığı zaman ‘‘dendan ko ek’’ denilen içinde buğday, mısır, kuru üzüm, bademden oluşan ‘‘delde’’ yemeği

yapılıp dağıtılmaktadır.

Diş toyunda yapılan uygulamalardan birisi, kesilen koyunun kellesinin kaynatıldıktan sonra diş çıkaran çocuğun başı üzerinde tutulup ortadan ikiye ayrılmasıdır. Buradaki maksatısa çocuğun başının güçlü olması, kötü ruhlardan korunarak daha kolay diş çıkarmasıdır. Ayrıca bu kelleden hazırlanan “kala şorva” misafirlere ikram edilmektedir (Keskin, 2009: 143).

Çocuğun ilk dişi çıktığında ishal olmaktadır. Dolayısıyla çocuğun dişi çıkıp çıkmadığı bundan anlaşılır. Bu sırada “tiş tiş ötti içiden” diye özel aytım-alkış söylenir. Böylece çocuğun diş çıkarmasıbaşkalarına da duyurulmuş olur (K.K. 3).

Çocuğun diş çıkarması esnasında bu süreci hızlandırmak ve kolaylaştırmak için anneler kazanda buğday kavurlar. Toplanarak misafir edilen çocuklara bu kavurmaç ikram edilir. Buradaki amaç; “Çakalakning tişi huddi buğdâygä ohşab çırâyli çıksın” (Çocuğun dişi buğday yumuşaklığında çıksın) veya da “Nasiblik bolsın” (Çocuk nasipli olsun) diye saçı yapılır (Keskin, 2009: 143).

Çocuklara ilk diş çıkacağı zaman düz çıkması için dilini dişlerine değmesine izin verilmez. Anneler çocuklarını sürekli uyarır.

Çocuk yedi veya sekiz yaşlarına geldiğinde bebeklik dişleri düşmektedir. Düşen bebeklik dişi her yere atılmaz. Genellikle fare yuvasına veya dam üstüne atılır. Dam üstüne atarken önce özel bir uygulama ile atılır. Çocuk dişini eline alır ve göğe doğru atarken “çöt tişingni al balta tişingni ber” (keser dişini al balta dişini ver” diye seslenir. Bu uygulama üç kere tekrarlanır. Üçüncüde çatının üstüne atılır. Bu pratik ile düşen diştten daha güçlü ve kuvvetli bir diş istenmektedir.

2.1.1.6.15. Ayak Toyu

Özbek çocuk folklorunda çocuğun ilk defa kendi başına yürümesi de bir toyla kutlanır. Mahalledeki çocuklar eve toplanır ve ellerine “külça” ve “patır” adı verilen ekmek konur, çocukların başlarından çeşitli şekerleme, akçe ve çeşitli hediyelerden oluşan saçılar saçılmaktadır (Keskin, 2009: 144).

Hocağar ilçesinde bebeğin ilk yürümesi ile ilgili bazı uygulamalar mevcuttur. Eğer çocuk geç yürümeye başlarsa “Bu çocuğun ayağı ağır, geç yürümeye başladı” denilir. Eğer erken yürümeye başlarsa “Bu çocuğun ayağı hafiftir. Erken yürümeye başladı” denilmektedir. Çocuk bir yaşını doldurduğunda yürümesine yardımcı olan ilk kişi onun annesidir. Çocuk yürümeye başlamadan önce onun ayakta durdurmak için kendi kendine bırakıp “tay tay” diyerek ayakta durdurmaya çalıştırılır. Çocuk yürümeye başlayana kadar bu uygulama devam etmektedir. Bununla beraber çocuğun ilk adımlarını basınca hediye de alınacağı söylenir.

Hocağar ilçesinde çocuk iki yaşına kadar yürümeye başlamayınca ona ahşaptan yapılan üç tekerlekli bir bebek arabası (Bkz. Şekil 27) hazırlanmaktadır. Bunun ile çocuk hem oyun oynamakta hem de yürümeye başlamaktadır. Çocuğu hem bebek arabası ile hem de anne-baba veya başka birisi iki elinden tutarak dolaştırmaya çalışırlar (K.K. 3). Çocuğun ilk yürümesi anne, baba ve aileyi mutlu eden en iyi anı sayılmaktadır.

Özbekler arasında çocuk ilk yürümeye başladığında özel aytım-alkışlar söylenir. Bu aytım-alkışlar şöyledir:

Çâpıb-çâpıb yürgändä,	Hızlı hızlı yürüdüğünde,
Çakır häm mungä kirmäsin.	Pıtrak buna (ayaklarına) girmesin.
Yügürib-yügürib yürgändä	Koşarak yürüdüğünde,
Tikân häm şungä kirmäsin.	Diken de şuna(ayaklarına) girmesin.
İyik bilän miyikkä	Yele ile bıyığa,
Tâgdä yürgän kiyikkä (Keskin, 2009: 144). Dağda yürüyen geyiğe.	

Ayak toyunda icra edilen bir başka aytım-alkış ise şöyledir:

Tây-tây bâlam, tây, bâlam,	Tay tay yavrum, tay yavrum,
Şirin erkätây, bâlam,	Tatlı, yaramaz yavrum,
Yumşâk sârimây, bâlam,	Yumuşak, güzel yavrum,

Öziming şu ây, bâlam (Keskin, 2009: 144). Benim ay gibi yavrum.

2.1.1.6.16. Saç Toyu

Özbeklerde saç kesilmesi ile ilgili birtakım örf, âdet ve ırım-sırımlar mevcuttur. Çocuk kırk veya elli günlük olmayınca saç tıraşı edilmez. Çocuğun saçını yaşlı ve tecrübeli biri keser. Çocuk erkeğe tecrübeli bir erkek, kadın ise tecrübeli bir kadın tarafından kesilir. Çocuğun ilk defa alınan saçına “karın saçı” denilir. Bu saçın alınması da belirli bir merasim eşliğinde bir berber veya aksakal tarafından alınmaktadır. Saç toyunda koyun, keçi veya tavuk kesilir. Bu merasimde akrabalar, komşular ve köyün ileri gelenleri davet edilir. Bu toya “akika” merasimi de denilir. Akika merasiminde çocuğun saçı tıraş edildikten sonra saçı gümüş ağırlığıyla beraber tartılır. Gümüşün ağırlığı karşılığında yoksullara para sadaka verilir. Bazen

çocuğa at, bahçeli ev gibi şeyler hediye verilir (K.K. 1).

“Saç toyu”nda kesilen saç, aileler tarafından hatıra olarak saklanır. Burada oğlu olup kızı olmayan veya kızı olup oğlu olmayan ailelerin bu saçları özellikle sakladıkları bilinmektedir. Bu saçlara “kakıl” veya “haydar” adı verilmektedir (Keskin, 2009: 142).

Bazı ailelerde kesilen saç bir ağacın dibine, bazen de tek başına bir duvar kovuğunda veya kutsal addedilen türbe gibi ziyaretgâhlarda saklamaktadır (Keskin, 2009: 143).

Aileler toy merasimlerini ekonomik durumlarına göre büyük veya küçük toy şeklinde gerçekleştirmektedir.

2.1.1.6.17. Kız Çocuklarında Kulak Delme

Eskiden günümüze kadar devam eden, insanın yolculuğunda süslenme ihtiyacı olan ve buna bağlı uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Doğumdan itibaren kız çocuklarında ilk karşımıza çıkan geleceğe dönük süslenme ihtiyacı kulaklarla ilgili olarak “kulak delme” dir. Bu uygulama bebeklik çağında yapılmasına dikkat edilir ve kız çocuğunu erkek çocuklarından ayırma ihtiyacını da karşılar (Yolcu , 2008: 49).

Hocağar’da ise kız çocuğunun kulağını delme ile ilgili inanç, inanç uygulaması ve pratikler şöyledir:

- Çocuğun kulağı ısıtılmış iğne ile delinir (K.K. 3).
- Kulak delindikten sonra, delik kapanmasın diye bir ip kulağa geçirilir, halka şeklinde bağlanır (K.K. 3; K.K. 6).
- Kulak, çocuk yedi veya kırk günlükken, iki veya üç aylık olduktan sonra delinir (K.K. 3; K.K. 6).
- Erkek çocuğu olmayanlar bir sonraki çocuk erkek olsun diye kız çocuk olunca göbeğini kesmeden hemen önce kulağını delerler (K.K. 1).
- Kulak tecrübeli birisi tarafından delinir. Herkesin delmesine izin verilmez (K.K. 1; K.K. 3; K.K. 6).
- Kulak, iğneye bir ip geçirilerek delinir (K.K. 3; K.K. 6).
- Çoğunlukla ilkbaharda iğde ağacı çiçek açıp kokusu her yeri alınca kulaklar delinmektedir (K.K. 1; K.K. 3; K.K. 6).

- Delinecek kulağa acımaması için tuz sürülür (K.K. 3).

2.1.1.6.18. Halk İlaçları

Boğ maka (bitkiden hazırlanan köy ilacı), *aşıbaş* (bir tür köy ilacı), *kökmil* (köy ilacı) gibi ilaçlar karın şişkinliği ve sıkışması için verilir. *Cıvanı badyan* (yöresel bitki ilacı) şekerle karıştırarak bir şişeye konulur. Çocuğun karnı şişerse bundan verilir. Çocuk banyo yaptırıldığında kulağına su gitmişse kulak ağrısı varsa *zıgır yağı* (susama benzeyen bir bitki) ateşte tam kaynatılır. Soğuduktan sonra üç damla çocuğun kulağına damlatılır. Süt içen çocuk sindirememişse bu ilaç ile sindirim sistemini çalıştırır. Çocuk doğmadan önce ve doğduktan sonra *İsfend* (üzerlik otu) yakılır. Üzerlik otu genelde akşamleyin güneş batmadan yakılır/tutuşturulur (K.K. 4). Üzerlik otunun akşam yakılmasından amaç cin veya kötü ruhların akşamleyin hava kararınca ortaya çıkacağına inanılır. Dolayısıyla üzerlik otu tedbir amaçlı bir an evvel yakılır.

2.1.1.6.19. Çuçak Keser/Hatne Toyı (Sünnet Toyu)

Özbekler arasında sünnet merasimi yaygın olarak “hatne toyı” (sünnet merasimi), “çülburan” (sünnet ettirme), “oğil balaning kolını helallaş” (erkek evladı sünnet ettirme), “çuçak keser” (sünnet ettirme) gibi isimlerle bilinmektedir (Keskin, 2009: 148).

Erkek çocuğu olan her aile için sünnet önemli bir olaydır. Çocuk sünnet olarak, hem büyüyüp erkek olduğunu hem de Müslüman toplumuna dâhil olduğunu ispatlar. İslam’da sünnet yerine getirilmesi şart olan dinsel ve yaptırımını olan bir olaydır (Sönmez, 2019: 41-42).

Sünnet, Hz. Muhammed’in (s. a. v) buyruğuyla Müslümanların uyguladığı terk edilemeyen çok önemli dini bir vecibedir. İslamiyet öncesinde ise normal bir âdet olarak görülürdü. Fakat sonra İslam dininin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Müslüman ülkelerde bütün erkek çocuklar çocukluklarında bir düğün havası içinde sünnet olurlar. İlk kez Hz. İbrahim (a. s.) sünnet olmuştur. Ondan sonra Müslüman toplumlarında bu gelenek haline gelmiştir (Abu-Salih, 2019: 30).

Çocuk sünnet yoluyla İslâm topluluğuna katılır. Bu faktör çok önemlidir. Bir müslümanla evlenen yabancından başka birtakım şeylerin yanında çoğu zaman sünnet olması da istenmektedir. Bu durumda sünnet, dinselliği belirten bir işaret olmaktadır. Sünnetli olanın sünnetsiz olandan daha temiz olduğu inancı da önemli rol oynamaktadır (Örnek, 2000: 173).

Sünnet yapanların genel adı “dellak”tır. Sünnet işlemi daha önce herhangi bir sağlık merkezinde çalışmayan kişiler tarafından yapılıyordu. Son zamanlarda “dellak” yerini doktora bırakmıştır. Günümüzde sünnet genellikle doktorlar tarafından yapılmaktadır. Bunlara “fennî sünnetçi” denir.

Hocağar ilçesinin bazı bölgelerinde sünnet hâlâ *dellaklar* tarafından yapılmaktadır. Ayrıca son yıllarda aileler çocuklarını çoğunlukla devlet hastanelerinde ve genel cerrahî servislerinde sünnet ettirmektedir. Geçmişte Hocağar ilçesinde *dellaklar* çok sayıda varken günümüzde çok az sayıda görülmektedir. Sünnet mevsiminde belirli bir kural yoktur. Eskiden ilkbahar, sonbahar ve hasat sonrası köye gelen *dellak* tarafından çocukların sünnet edildiği tespit edilmiştir. Günümüzde ise ya sonbaharda okullar kapanınca ya da kışın ve ilkbaharda okullar açılmadan bir süre önce sünnet düğünü yapılmaktadır. Sünnet yaşı değişiklik göstermekle beraber genel kural çocuğun ergenliğe girmeden önce sünnet olması gerektiği yönündedir. Araştırma yapılan mahallelerde eskiden sünnet yaşı olarak, yedi yaşına girmeden küçüklükte çocukların sünnet edildiği yönündedir. Sünnet edilen çocuğa hediye alma ve takma, sünnet töreninde yerine getirilmesi gereken bir âdettir. Toya gelen herkes sünnet edilen her çocuğa biraz para, mendil, takı (şapka), çiçek, balon ve bisküvi verildiği ifade edilmiştir (Bkz. Şekil 32) (Sönmez, 2019: 42).

Sünnet işlemi genelde kırk günlükten yedi yaşına kadar yapılmakta. Eskiden *dellaklar* jiletle sünnet yapardı. Jiletin ucu demirden ve kolu ağaçtan veya kamıştandı. *Dellak* organın ucunu jiletle keser ve pamuğu yakıp külünü kanı durdurmak için organın kesilen kısmına basardı (Bkz. Şekil 29) (K.K. 1).

Aileler sünnet düğününün zamanını bir araya gelerek belirler ve merasimden birkaç gün önce yakın akrabaları, komşu ve diğer konukları davet ederdi. Zengin kimseler ise bir hafta on gün önce davetiye dağıtır. Özbekler arasında sünnet düğününde sıklıkla oğlak oyunu/buz keşi² de oynanmaktadır. Birçok aile çocuklarını küçük yaşlarda sünnet ettirmektedir. Küçük yaşta sünnet ettirmenin amacı çocuğun korkmasını engellemektir. Tahar Özbeklerinde sünnet düğününden bir gün önce

²Oğlak oyunu Afganistan’ın genelinde özellikle kuzey bölgesinde meşhur olan bir at oyunudur. Bu oyun çok eskilerden Orta Asya’da Özbek Türkleri tarafından oynanırdı. Oğlak oyunu Tahar şehrinde en çok izlenen spor oyunlarından birisidir. Afganistan’da; Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Hazara, Tacik, Peştunların arasında yaygın olarak oynanan millî bir Özbek Türkçe’sindeki adı “oğlak” olan bu oyunu Darice’de (Farsça) da aynı anlamı taşıyan “Buz keşi” adını almıştır. Özbekçe’deki “oğlak” kelimesi, Türkçedeki anlamıyla aynıdır. Darice’de kullanılan “buz keşi” ismi; buz-keçi, keş- çekmek, buz keşi “keçiyi çekmek” anlamına gelmektedir (Bkz. Resim 30) (Oyghagh, 2019: 141).

bütün akraba ve komşular, düğün hazırlıkları ve konukları karşılamak için bir araya gelirler. Sünnet düğününe erkekler dışında kadınlar da yaygın şekilde davetlidir. Ayrıca Özbeklerde sünnet edilecek çocuklarla beraber, sünnet ettirmek isteyen akraba çocuğu da sünnet edilir (K.K. 1; K.K. 8).

Ekonomik durumu iyi olan hoş bir şenlik yapar. Hayvan kesilir. “Dellak” a misafirler tarafından mendil, takı (şapka), para, çapan (ton) vb. hediye edilir. Sünnet hazırlıkları için kesilecek hayvan ve tören malzemeleri getirilir. Geleneksel yiyeceklerden olan külçe (kurabiye), kallama ve pasta gibi merasim gereksinimleri evde pişirilir. Hocağar’ın çoğu bölgesinde düğün günü yemekten sonra birçok geleneksel oyunlar yapılmaktadır. Mesela: oğlak oyunu, güreş, horoz oyunu, bodana (bildircin) oyunu. Toy gecesi evde şölenler yapılır. Gecenin geç saatlerine kadar şarkıcılar halk müziğini çalıp yerel halk dansları yapılır. Düğün sahibi bir miktar para karşılığında şarkıcı davet eder (K.K. 9).

Çocuğun cinsel organının uç kısmındaki derisi kesildiğinde psikolojik durumu bozulmasın diye tören başında hazır olan kadın ve erkekler def çalıp çocuğa para ve tatlı verirler. Çocuk sünnet olduktan sonra cinsel organının üzerine önceden hazırlanan *toppi* (takı, şapka) konulur. Özbekler sünnet olan çocuğun kötü nazarlardan korunması için kesilen deriyi birkaç tane “alla monçak” (ela, beyaz, siyah boncuk) ile birlikte ipe geçirip iyileşinceye kadar çocuğun ayağına bağlarlar. Bu işlemi çocuğun annesi yapar. Çocuğun sünnet yarası geç iyileşirse kendi idrarı ile tedavi edilir. Ayrıca sünnet olmuş çocuğun kötü ruhlardan korunması için pis yerlerde yürümemesi, yalnız kalmaması gerektiğine inanılır. Bundan başka kötü ruhlar ve hastalıktan uzak kalması için yaklaşık bir hafta süreyle sünnet olan çocuğun kaldığı odada “ispend” (üzerlik) yakılır (Oyghagh, 2019: 96-97).

Sünnet edildikten sonra organın kesilen ucu bir kamışın (çubuk) ucuna geçirilip ağaca asılır. Bazı yörelerde bir beze bağlanıp ağaca asılır. Üzerinden birkaç gün geçtikten sonra gömülür. Eğer ağaca asılmazsa duvarın bir köşesi veya bir deliğine gömülür (K.K. 3; K.K. 9). Sünnet günü için yeni döşek, yorgan, yastık, elbise, yatak gibi malzemeler hazırlanır. Def ve kopuz çalınır. Kutlama yapılır. Sünnet olacak çocuğun elbisesi eskide *tafta* (beyaz kumaş) ve ketendir. Elbise renkleri beyaz, yeşil, mavi renklerden seçilir. Misafir olarak gelenler geleneksel yiyeceklerden olan külçe (kurabiye), kallama ve hacür getirir. Bunlarla beraber mendil, bel bağ ve takı (şapka) da hediye olarak getirilir (K.K. 9).

Eskiden sünnet şu şekilde yapılmaktaydı: Dellak/fennî sünnetçi, ağaçtan yapılan büyük bir teknenin üstüne oturarak keserdi. Törende çocuklar yeni elbise giyerek sünnet edilmekteydi. Eskiden pek elbise olmadığından “alaça” denilen basit bir giyim yapılırdı. Pâkı denen jiletle kesilirdi. Kesildikten sonra boynuna çiçekler takılırdı. Başlarına şeker ve çikolata serpilirdi. El, ayak veya boynuna da nazar boncuğu takılırdı.

Hızlı iyileşmesi için fırında siyah saç yandırıp simsiyah olduktan sonra külü organa serpilir. Pamuğun külü de hızlı iyileşmesi ve kanın durdurulması için kullanılır (K.K. 9).

Sünnet ücreti bir mendil, tabak, giyim, sabun gibi şeylerdir. Çocuk çok ağladığında acısının azalması için organ üzerine bir takı (şapka) konulur. Takı (şapka) koymanın bir diğer sebebi ise organa rüzgâr çarpmaması ve yaranın hızlı iyileşmesi içindir (K.K. 9).

Aynı zamanda organ yarasının daha hızlı iyileşmesi için zıgır yağı (susam türlerinden), pamuk külü ve çölde yetişen kök bürgeni (süpürge tohumu) ezilip bir bez parçasından eleyip çıkan yağ sünnet olan organa, koltuk yarasına ve el yarasına sürülür. Tandırın ağzındaki kırmızı toprak toz haline getirilir yara olan yere serpilir. Eskiden bebek pudrası yerine tandırın ağzındaki kırmızı toprakların tozu kullanılıyormuş (K.K. 3; K.K. 6).

“Eskiden sünneti, garav (kamuş) arasına jilet yerleştirilerek yaparlardı. Kamuş bir karış kadar kesilir, iyice düzeltilir, jilet dikkatlice yerleştirilir ve onunla çocuğun organı kesilirdi. Bu yöntem o zamanlarda çok kolay ve güzel olurmuş. Sünnet etmek için belli bir yaş sınırı olmamaktaydı. Çocuk biraz büyüdüğünde sünnet yapılırdı. Genelde beş yaştan on iki yaşına kadar sünnet yapılırdı. Bazen aileler çok fakir olduğundan ve uzak köylerde yaşadığından dolayı sünnet yaşı gecikir. 12-16 yaşlarına kadar da sünnet yapılırdı. İlaç yoktu eski pamuk yakılır külü kesilen organa konulurdu. Bazen de ilaç olmadığından dolayı ağaç tozu konulurdu. Törende buz keşi/oğlak, toy, şölen, bazı geleneksel oyunlar oynanırdı. Fakir aileleri ise kendilerine göre şölen yapardı. Misafirler hediyeye ile gelirdiler. Bu hediyeler; koyun, keçi, oyuncak, giysi, el dokumalı mendil olurdu. Bazen çocuğun kendisine devrilirdi” (K.K. 10).

Hocağar ilçesinde çocuğu sünnet eden usta veya dellağa velisi ücretini vermez.

Sünnet yapıldıktan sonra misafirlerin önüne büyük bir mendil serilir. Gelen misafirlerin hepsi mendile az veya birçok para atar. Parası olmayanlar el dokumalı yöresel beyaz ve siyah mendiller hediye eder (Bkz. Şekil 31). Bu geleneğe sadece erkekler değil kadınlar da katılır. Kadınlar genelde kendi elleriyle dikip işledikleri mendili hediye olarak verirler (K.K. 10).

Toy hazırlıkları arasında toya davet, tandır kurma, nan (ekmek) pişirme, havuç doğrama, pilav hazırlama, Kur'an Kerim okuyacak hafızı çağırma, sünnetçiyi çağırma vd. sayılabilir. Sünnet toylarında konu komşu aileye yardımcı olur. İnsanlar toplu olarak, sünnetli çocuğa alkış (dua) ederler. Getirilen hediyelere "toyana" denir. Çocuk sünnet olduğu sırada anne, elini hamur teknesine batırır bunu çocuğunun sünneti kolay olsun, yavrusu acı çekmesin diye yapar. Özbekler, çocukları sünnet olduğunda Müslüman olduklarına, yiyecek ve içeceklerinin helal olduğuna, çocuğunun erkekler arasına girdiğine inanırlar (Oyghagh, 2019: 97).

Böylece sünnet merasimi sonra erer. Bundan sonraki ana başlık ise geçiş döneminin önemli safhalarından biri olan evlenmedir.

2.2. Evlenme

Evlenme, bir evliliğin başlangıcını ve çiftin birlikte sürdürecekleri hayatı kutlayan geleneksel veya ritüelik bir törendir. Bu törenler, farklı ülke ve kültürlerde, din ve mezheplerde, etnik gruplarda hatta sosyal sınıflarda farklı şekillerde yapılmaktadır. Bazı düğün âdetleri tarih öncesi zamanlara kadar uzanmaktadır. Bu âdetler dünyadaki birçok milletin kültüründe yaygındır. Alyanslar, para takasları (çeyiz vb.), çiçek hediyeleri, düğün partileri, müzik, şiir okumaları, dualar ve kutsal kitapların okunması (Kur'ân gibi) farklı milletlerde farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Gelin ve damadın dans etmesi, pastayı kesmesi gibi gelenekler birçok kültürde benzer olmakla birlikte bazı kültürlerde yoktur.

Aile, toplumun temel taşıdır ve evlilik ailenin ayrılmaz bir parçası olduğundan, evlilik tüm toplumlarda temel ve önemli bir unsurdur. Evlilik, toplumun en küçük esas unsuru olan aileyi yeni bir nesil yaratacak ve devamlılığını sağlayacak şekilde kurmayı amaçlayan bir gelenek ve kavramdır. "Evlilik" ve "aile"nin anlamı karıştırılırsa da, iki terim farklıdır. "Aile" bir gruptan (anne, baba, çocuklar) oluşur. Öte yandan "evlilik", karşı cinsten iki kişinin hayatını birleştirip çocuk sahibi olmayı ve onları büyütmeyi amaçlayan bir "sözleşme" olarak kabul edilebilir. Bu sözleşme, bir ömür boyu devam etme arzusuyla başlar (Abu-Salih, 2019: 33).

Evlilik geleneği, her millette olduğu gibi Özbeklerde de iki kişinin hayatını birleştiren bir olaydır. Güney Türkistan bölgesinde evlilik âdetleri bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Tahar vilayetinde evlilik türleri bölgeden bölgeye farklılık

göstermektedir. Mesela: İşkamış, Bengi ve Çal'da 15-16 yaşından sonra evlilik ayıp sayılıyor. Rustak ve Çâh Âb bölgelerinde düğün masrafları damadın ailesi tarafından değil köylüler tarafından karşılanmaktadır. (Oyghagh 2019: 98).

Ele aldığımız bu çalışmada Hocağar ilçesinde değişik gelenek ve görenek olduğu tespit edilmiştir. Aşağıda konuyla ilgili derlenen halk inançları aktarılacaktır.

2.2.1. Evlilik Öncesi

Evlilik heyecan verici ve hayat değiştiren bir hayat evrenidir. Ancak beraberinde her zaman bir endişe duygusunu da getirir. Bu endişe hem gelinleri hem de damatları etkileyecek olan düğün hazırlıklarıdır. Eğer düğün yapacak olan aileler evlilik konusunda tecrübeliyse sıkıntı çıkmaz, aksi takdirde zorlanırlar.

Eskiden düğün çok sade yaşanırdı. Düğün az masrafla az süre içerisinde yapılmaktaydı. Başlık parası da azdı. Ancak son yıllarda herkesin ulaşamayacağı şanlı ve çok masraflı düğünler yapılmaktadır.

Erkek ve kız çocuk ergenlik çağına ulaştıktan sonra evlendirilmektedir. Kişi hayatını devam ettirirken belli bir olgunluğa gelince veya kendi şartlarında istediği hayatı elde edince evlenebilme hissi kendiliğinden belirlemektedir (Birkanım 2020: 38). Gençler evlenme isteğini önce annesine bildirir. “Bana birkız alın, ne zamana kadar bekleyeceğim? Bir evi görün” diye ifade eder. Bu arada gencin de beğendiği kız varsa söyler. Anne ise bu durumu babasına söyler. Babası kız bulmak için kendi çabasını gösterir (K.K. 2). Neticede evlilik öncesinden düğüne gelinceye kadar birtakım ritüelleri görmek mümkündür. Bunlardan ilki kız görmedir.

2.2.1.1. Evlenme Yaşı

Geleneksel kesimde kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerini belirleyen bir takım ölçütler vardır. Bunların başında bülûğa erme gelir (Örnek, 2000: 189). Hocağar ilçesinde bülûğa erme 12-16 yaşları arasında başlar. Kız ve erkekte görülen bazı biyolojik ve fizyolojik değişimler bülûğ çağının belirtileridir. Annelik ve babalık için gerekli olan bu değişimler, onların biyolojik ve sosyo-kültürel kişiliklerini geliştiren önemli belirtilerdir. Bu değişik ve belirtilerle kişisel sorumluluklar da başlar (Örnek, 2000: 189).

Evlenme yaşı, Hocağar ilçesinin genelinde bakıldığında kız ve erkekler için farklıdır. Kızlar biyolojik ve toplumsal sebeplerle erkeklerden daha erken evlenmektedir. Hocağar ilçesinde genelde ergenlik çağına girince kız ve erkeği

birbirleriyle evlendirmektedir. Erkeğin yaşı kızdan bir iki yıl büyük olması gerekmektedir. Çünkü erkek ailenin reisi olma özelliği taşıdığı için yaşça bir ay büyük olması gerektiği düşünülmektedir.

Hocağar'de, aile yapısında kurulu düzenin devam etmesini ve elden geldiğince muhafaza edilmesini ister. Dolayısıyla yetişmekte olan bu erkek ve kız bir an önce bu düzenin içinde rol almalıdır.

Hocağar ilçesinde geleneksel evlenme yaşı kızlarda 15-24 yaşlarındayken erkeklerde ise 17-26 yaşları arasındadır. Bu yaşların altında ve üstünde evlenme daha seyrek görülmektedir.

Yukarıdaki yaşların dışında kız ve erkeğin daha küçük yaşlarda da evlendirildiği tespit edilmiştir. Çok yakın zamanlara kadar on yıl önce kızların 14-16'lı yaşlarda ve erkeğin ise 16-18'li yaşlarda evlendirildiği tespit edilmiştir.

Araştırma bölgesinde kızların en erken evlenme yaşı 14 olarak tespit edilmiştir. Günümüzde en sık görülen evlenme yaşı kızlarda 17-20 arasındadır. 23-25 yaşına kadar da kızların evlendirildiği görülmektedir. Bahsedilen yaşlardan aştı ise bir kıza “uyda kalgan (evde kalmış), bahtı bağlık (bahtı bağlı), bahtı kara, boydak (bekar)” yakıştırmalarıyla hitap edilmektedir.

2.2.1.2. Kız Görme

Hocağar Özbeklerinde evlenme geleneği kız görme ile başlar. Kız görmek için öncelikle yakın akrabalarından, komşulardan ve yakın çevreden başlanır. Bu âdete “kız körme (kız görme), kız karama (kız arama), kız tapma (kız bulma), kız ahtarma (kız araştırma)” denir. Bazen erkeğin veya ailenin daha önceden seçtiği kız olduğunda önce oraya gidilir. Eğer olumsuz cevap alınırsa başka bir aday üzerine durulur. Kız görme veya kız bakma bölgeden bölgeye değişir. Erkek tarafı kız görmeye giderken yanlarında hediye götürürler. Eğer kız tarafı rıza gösterirse hoş karşılanır. Getirilen hediye de geri çevirmez. Aksi takdirde getirilen hediye de geri verilir. Özbekler arasında evlenecek kızın fiziksel özelliğine, ahlakına, yaşına ve eğitimine dikkat edilmektedir.

2.2.1.3. Kısmet Açma

Kısmet kavramı Afganistan'da “baht, talih, nasip” gibi terimlerle anılmaktadır. İlçede evlenmemiş kıza “boydak kız”, evlenmemiş erkeğe “boydak erkek” ve

bunların ikisine ise “mücerret” denilir. Evlenmemiş kız ve erkek kısmetlerini açmak için mollaya giderler. Molla da muska ve bant muska verir. Böylece bahtının açılacağına inanılır (K.K. 2). İlçede kısmet açmaya yönelik tespitler şu şekildedir:

- İlçede nişan töreninde dağıtılan şeker yenildiğinde kısmetin açılacağına inanılır (K.K. 11).

- Türbeleri ve velileri ziyaret etme, türbelerin çevresinde veya bahçede bulunan ağaçlara ip çaput bağlayarak dileklerde bulunma, adaklar adama, kurban kesme eski Türklerden günümüze kadar gelen inanışlardandır (Birkanım, 2020: 40). Dolayısıyla adı geçen mekânlara gidip dilek tutarak kısmetlerinin açılacağına inanırlar.

- Birbirini seven çiftler bir sorun yaşıyorsa aralarının düzelmesi için hocaya giderler. *İssiğlik tumar* (sıcaklık muskası) yaptırırlar (K.K. 12).

- Falcıya gidip geleceği öğrenme, bilgi edinmeye çalışma davranışı da yaygındır. Kısmetinin kim olduğunu, kısmetinin birisi tarafından bağlanıp bağlanmadığını öğrenmek isteyen genç kızlar falcıya giderler (K.K. 13).

2.2.2. Evlenme Aşamaları ve Düğün

2.2.2.1. Eş Seçimi

Hayatın muhim safhalarından biri olan evlilikte eş seçimi çok önemlidir. Çünkü evlilik bir günde gerçekleşen bir mesele değildir. İnsanın hayatı boyunca onunla devam eden bir süreçtir. Kurulacak yuvanın temellerinin sağlam olması eşlerin birbirleriyle uyumlu olmasıyla da ilgili olduğundan her toplumda ister istemez belli kriterler yumağı oluşmuştur (Yolcu, 2008: 59).

İnsan, başarılı üreme ve çocuk büyütme sürecinin parçası olabilecek eşler seçmek ister. Buna göre kız/erkek arkadaşlar seçilirken etkin bir şekilde üreme süreci düşünülmez; fakat eş seçim tercihleri evrimsel süreçle aktarıldığından bilinçdışından işlev görür (Akpınar, 2019: 165).

Humphreys (1996)’a göre eş seçiminde bağımsız bir birey olmak kadar aşağıdaki nitelikler de önem taşır:

- Kendini de başkasını da sevme, kabul etme, kendine ve başkasına değer verme yeteneği,

- Dolaysız, açık ilişki kurma yeteneği,

- Kendisinin ve başkasının duygularını ifade etme, karşılık verebilme yeteneği,
- Sorumluluk alma yeteneği,
- Başkalarına kendi varlığını ortaya koyabilmesi için destek verme yeteneği,
- Stresle başa etme yeteneği,
- Özgürlük gereksinimlerine (kendine, eşine ve çocuklarına) cevap verme yeteneği (İşmen Gazioğlu'dan Akt.; Akpınar, 2019: 166) olarak sıralanmaktadır.

Eş seçiminde Hocağar ilçesinde kızın her şeyine çok dikkat edilir. Bir kızın oturup kalkması, anne/babasına karşı hareketleri, davranışı gibi alışkanlıklarının ne durumda olduğu, temiz olması ve ev işlerini nasıl yaptığı dikkat edilen hususlardır (K.K. 14). Anne- babalar önce kızın namuslu ve soylu bir aileden olduğuna bakar. Bununla birlikte dini bütün, terbiyeli, temiz, evine bağlı, eğitilmiş olma gibi özellikler, aranan niteliklerdir. Kız tarafı ise damat adayının içki içmemesi, uyuşturucu ve tütün gibi maddeler kullanmaması ve büyüğüne saygılı oluşuna önem vermektedir. Bazı aileler kızlarının maddî yönden rahat yaşamasını istediği için damat adayının meslek sahibi ve maddî durumunun iyi olmasına dikkat ederler (K.K. 6).

Konuyla ilgili Hocağar ilçesinde derlenen diğer inanç, inanç uygulama ve ritüel ise şunlardır:

- Erkeğin yaşının kıza uygun olması, kızdan biraz büyük olması münasiptir (K.K. 13).

- Ailesi iyi olmalıdır (K.K. 6).

- Damat gelinle aynı mezhepten olmalıdır (K.K. 14).

- Gelin olacak kız açgözlü olmamalı. Hırslı ve açgözlü kadının istenmemesi ile ilgili bir atasözünde şöyle demektir: “sigirin horân bolsa berdi Huda, hatunun hurân bolsa vurdı Huda(sığırın çok yerse Allah sana verdi, eşin çok yerse Allah sana vurdu)” demektir (K.K. 3).

- Yabancıyla evlenme, dışarıdan evlenme, Türklerde eski bir gelenektir. Türkler değişik mekânlarda konup göçen fetihler yoluyla topraklarını genişlettiğinden farklı etnik toplumlardan kız almışlardır. Hocağar ilçesinde de değişik etniklerden (Fars, Peştun) kız alınıp kız verilmektedir. İlçede bu gelenek son

zamanlarda yaygınlaşmıştır.

- Akriba ile evlilik pek tercih edilmez. Evlenildiğinde çocuğun engelli olarak dünyaya geleceğine inanılır (K.K. 15).

- Hazar Bağ köyünde akrabayla evliliğin bir sakıncası yoktur. Yabancı birisinden kız alınmasından ise akriba evliliğinin daha ekonomik olacağı söylenmektedir (K.K. 3).

2.2.2.2. Evlenme Biçimleri

Her toplumun kültürel birikimi, sosyal yapısı, geleneksel tarzlarını, evlenme biçimlerini de belirler. Evlilik biçimleri toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Çünkü her toplumun benimsenmiş olduğu kültürel değerler evlenme şeklini de etkilemektedir (Baş, 2019: 143). Sezen'in de (2005: 186) belirttiği gibi "Her toplum, kendi yapısına uygun evlenme biçimlerini tercih eder ve kişisel anlayışına ters düşecek evlenme biçimlerini de engellemeye çalışır". Ayrıca sanayileşme ve kentleşme, sosyal değişim sürecinde önemli bir rol oynamaktadır (Sezen, 2005: 186). Afganistan'da kültürel değişimin yaygın olduğu büyük şehirlerde tanışarak evlilik yaygınken, gelenekselliğin yoğun olduğu bölgelerde çok farklı evlilik biçimleri vardır.

Tarih boyunca toplumlar, kendi sosyal ve kültürel yapılarına uygun evlilik biçimleri oluşturmuşlardır. Bugüne kadar farklı kültürel yapılarda farklı evlilik türleri denenmiş, bazıları geleneksel yapıda devam ederken, bazıları zamanla terk edilmiştir (Abu-Salih 2019: 35). Hocağar ilçesinde tespit edilen ve en çok bilinen evlilik biçimleri ile ilgili âdetleri şöyle izah edebiliriz:

- Hocağar ilçesinde çoğu evlilik görücü usûlü ile gerçekleşmekte; birçok çift birbirlerini tanımadan evlenmektedir. Ailelerin evliliğe karşı çıkması durumunda "kız kaçırma" olayı gündeme gelmektedir.

Nadiren kızlar köy ortamında hayvanlara bakma, evin yemeğini yapma, bağ/bahçe işleri gibi ağır köy işleri ile meşgul olduğundan, anne/baba, kızını işini yaptıracağı biri olarak gördüğü için evlenmesini istemez. Aynı şekilde erkeğin anne ve babası yaşlandığında evin işlerine yardımcı olacak biri olması için oğlunu evlendirmektedir.

2.2.2.2.1. Görücü Usulü Evlenme

Hocağar ilçesindeki Özbek Türkleri arasında en yaygın evlilik türü, görücü usulüyle yapılan evliliğdir.

Özbeklerde kızı ve ailesini, oğlan ve onun annesi beğendikten sonra başlık parası vererek o kızı anne ve babasından ister. Bu tür bir evlilik çoğunlukla yakın akraba ve komşular arasındadır. Özbek Türkleri Hocağar'da nadiren diğer etnik gruplarla evlenirler. Genelde bir Özbek evlenecek olursa "Arkadaşlarım, evlenirsem kendi dildaşımın eş alırım, dildaşımı tercih ederim" anlayışıyla yine bir Özbekle evlenir. Son zamanlarda, nadiren Fars ve Peştun etnik kökenlerinden kız alıp kız vermeye başlamıştır. Ayrıca bazı köylerde görücü usulü evlilikler utanç verici kabul edilmektedir (Oyghagh, 2019: 98).

Evin oğlu kendine kız bulamazsa veya beğendiği bir kız yoksa ailesi bu görevi üstlenir. Genelde köyde bilinen bekâr kızlar başta olmak üzere düğünlerde, bayramlarda, misafirlğe gidilen yerlerde ve benzeri yerlerde kız bakılır. Beğenilen kıza bakmak için oğlanın annesi ve birkaç akrabası kızın evine haber gönderir ve ziyarete giderler. Kızın yemesinden konuşmasına, hizmetinden temizliğine bakılır. Bununla beraber kızın ailesi de çok önemlidir. Kız aranırken kızın ailesinin soylu olmasına çok önem verilmektedir. Kız, oğlanın annesi tarafından kabul görürse oğlana gösterilir. Eskiden kız istenilirken oğlana gösterilmeden düğün yapılırdı. Oğlana sadece kızın özelliği söylenirdi. Son zamanlarda önce oğlanın annesi beğenir sonra oğlana gösterilir. Oğlan da kızı beğenirse aileler arasında görüşme başlar. Bu işleri yapan aracı kadınlar vardır. Bu kadınlar kız ailesini ikna ederler ve kız gelin olarak kabul edilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Hocağar ilçesinde evlilik genelde görücülük usulü ile gerçekleşmektedir. Ama bu usulde kız ve erkek fikirlerini beyan etme hakkına sahip değildir. Günümüzde hâlâ bu usul kesintisiz devam etmektedir. Erkekler evlendikleri kızı bazen gerdek gecesinde ancak görebilmektedir. Eskiden kız ve erkek evlenirken utandığından günlerce anne ve babasının karşısına gelemezmiş. Birkaç ay geçtikten sonra ancak anne ve babanın karşısında kendisini rahat hissedebilmekteymiş (K.K. 7).

2.2.2.2.2. Kaçarak Evlenme

Afganistan'da ve araştırma yapılan mahallelerde görülen ve günümüzde de devam eden bir evlilik biçimi "kız kaçırma" yoluyla ya da "kaçarak" yapılan evlenme türüdür. Kaçarak evlenme, bundan yirmi otuz yıl önce çok az görülen ve günümüzde hâlâ devam eden evlenme biçimlerinden biridir. Kız kaçırma genellikle

ailelerin evliliğe razı olmadığı durumlarda, başlık parası nedeniyle ya da ailelerin düğün masraflarını karşılayamayacak durumda olması gibi sebeplerden dolayı meydana gelmektedir. Kız kaçırma ya da kaçarak evlenme iki şekilde olmaktadır. Kaçırılan kıza ister erkek tarafı olsun ister kız tarafı olsun şenli bir düğün hazırlamak zorunda değildir. Köyün ileri gelenleri ya da aile büyükleri, iki gencin ailelerini ikna edip aralarını bularak düğün yapılmasını sağlarlar. Kaçan kız ve erkek bulunup az masrafla evlendirilir. Evlenme masrafı ve toy merasimi az masrafla gerçekleşmektedir. Kaçan gençler toplumun gözünde ayıplı olduğu için düğüne sadece yakın akrabaları davet edilir (K.K. 4).

Geçmişte evlenme meselesini bile ailelerine söyleyemeyen gençlerin şimdilerde kız kaçırma uygulamaları çok kolay gerçekleşmektedir. Eğer kız bir erkekle kaçarsa geri döndükten sonra başlık ve çeyiz pek alınmıyor. Alınacaksa da kızın baba ve annesine çok az para verilir. Kaçan kız ve erkek genelde insan hakları mahkemesinde evlenirler. Evlilikleri çok gösterişli ve masraflı olmaz (K.K. 18).

Kız kaçırma olayında genellikle gönüllü olan kızdır. Kızın rızası olmadan kaçırma olayı gerçekleşmemektedir. Araştırma yapılan mahallelerde kaçırma olayı kızın rızası varsa gerçekleşmektedir.

Hocağar ilçesinde yaşayan bir çiftçinin işçi olarak yanında çalıştığı patronunun kızıyla anlaşarak kaçması şöyle anlatılmaktadır:

“Doma Carçı diye biri vardı. Bunun babası çiftçiymiş. Patronun Kızı ile sevgili olmuş. Gecenin birinde atlara ve hayvanlara yem vererek gecenin yarısında baytala (kısrak) bindirerek evden çıkmışlar. Bunlar ormana, mağaralara yaşayarak gün geçirmiş. Uzun zamandan sonra bunların Hak Nazar diye ad verdikleri bir oğlu oldu. Kaçırılan kız ve erkek ikisi de uzun zaman annesinden ve babasından uzakta yaşadı. Kendilerini hiç göstermezdiler. Gel zaman git zaman annesi bunların nerede olduklarını buldu.. Evine davet etti. İkisini de yanına alarak hayat için ev ve yer verdi”

Eskilerde kız kaçarsa ailesinden ve yakınlarından utandığı için hiç eve gelmezdi. Çoğu zaman birbirleri ile evlenerek çoluk çocuk sahibi olduktan sonra ailesine yaşadığı yeri ve evliliklerini haber edermiş (K.K. 19).

2.2.2.2.3. Beşikketti/Yetek Cırtış (Beşik Kertme)

Çocukluk dönemiyle alakalı olarak geçmiş dönemlerde var olan bir gelenek de

“Beşikketi/Yetek Cırtış”tır. Beşikketi/Yetek Cırtış, Türkiye’deki “beşik kertme” geleneğinin Özbekler arasında aldığı isimdir (Keskin, 2009: 147). Beşik kertme toplumda görülen evlilik biçimlerinden biridir. Hocağar ilçesinde beşik kertme evlenme biçimine “Yetek Cırtış (etek yırtma)” da denmektedir. Çoğunlukla aynı veya farklı günlerde doğan ayrı cinsten iki çocuğun aileleri tarafından evliliklerinin güvence altına alınması olgusudur (Sönmez, 2019: 45).

Bebeklerin aynı gün doğması bir şart değildir. Erkek çocuğun büyük, kız çocuğun küçük olmasına dikkat edilir. Gençlerin küçük yaşta evlendirilmesine karşı çıkmak söz konusu değildir. Çünkü anne ve babasının sözlerine değer verilmektedir (Fevzi, 2013: 61).

Eskiden bu tür evlenme Tahar Özbeklerinin arasında yaygın olarak yapılmaktaydı. Ama son yıllarda bazı nedenlerden dolayı öz değerini kaybederek sadece şehir merkezinden çok uzakta bulunan bazı köylerde devam etmektedir (Oyghagh, 2019: 98). Çoğunlukla bu tür evlenmeler, beşik toyunda yakın akrabalar, kardeşler ve komşular arasında gerçekleşir. Çocuk büyüdüğünde iki taraf da evlenmeleri için karar verir. Kız ve erkek büyüdüğünde bayramlarda birbirinin evine bayramlık götürülür. Bazen ise yakın dostlar çocuk dünyaya gelmeden önce kendi aralarında “Eğer senin kızın olsa benim oğluma ver” diye söz verirler.

Çalışma yapılan mahallelerde de beşik kertmesi evlenme biçiminin çok eski zamanlarda olduğuna dair anlatımlarda bulunulmuştur.

- Köyde iki çocuk aynı anda doğar doğmaz aile büyükleri sözlü olarak “kızıngiz meni kelinim bolsun; oğlum sizni kiyavingiz bolsın; birbirimizge karındaş bolamız (kızınız benim gelinim olsun; oğlum sana damat olsun; birbirimize akraba olalım)” diye söz kesilir. Çocuklar büyüdüleri zaman kız isteme töreni yapılmaksızın düğün hazırlıklarına başlanır. Ya da çocuklar daha doğmadan beşik kertme yapılır (K.K. 2; K.K. 3).

- Beşik kertmesi yapılmasına rağmen çocukların başka kişilerle evlendiği de olmuştur (K. K. 6).

2.2.2.2.4. Karıçı Kuda/Alış Bedel/Berdel

Özbekler arasında eskiden yaygın olup günümüzde sadece bazı köylerde devam eden bu tür evliliğe “*Alış Bedel* (değiştirme)” veya “*karıçı kuda* (eşit dünür)” evliliği denilir. Bu evlilik, hem kızı hem de oğlu bulunan iki ailenin, karşılıklı olarak birlikte evlendirmeleri şeklinde yapılmaktadır. Bu tür evlilik genellikle köylerde

fakir ailelerde gerçekleşmektedir. Bu evliliğin ömrü fazla sürmez. Bazen aileler arasında düşmanlıklar da çıkabilir. “Alış bedel” usulü evlenmede genellikle başlık parası olmaz. Çeyizi de ailenin büyüğü veya kızın babası tarafından hazırlanır.

2.2.2.2.5. Kayınla Evlenme

Kayınla evlilik Müslüman toplumların evliliklerinden biridir. Bu tür evlilikler Özbeklerde de yaygındır. Kocasının ölümünden sonra dul kalan kadın kayınbiraderiyle evliliğine “levirat evlenme” denilir. Özbeklerde dul kalan yengesiyle evlenmenin temel amacı, ölen erkek kardeşinin çocuklarına baba olmaktır. Ayrıca Özbeklerde hayatını kaybeden kardeşinin eşi aile dışından biriyle evlenmesi de ayıp sayılır. Bu ayıp sayma başkasıyla evliliği engellemek içindir. Bu tür evliliklerin psikolojik, ekonomik ve sosyal sebepleri de vardır. Dul kadın, kocasının ölümünden sonra çocuğu terk etmek istemezse, kayınla evlenmeyi tercih eder. Bu evlilikte bazı kurallar vardır. Bir kadının kocası öldüğünde, eğer hamile ise, çocuğu olana kadar kocasının evinde beklemesi gerekir. Dul kadının çocuğu yoksa ya da hamile değilse, kocasının ölümünün yedisinden sonra babasının evine gider. Eğer ölen kocasının kardeşi evlenmek isterse tekrar bir miktar başlıkla birbiriyle evlenirler (Oyghagh, 2019: 99).

2.2.2.2.6. Baldızla Evlenme

Hocağar Özbeklerinin arasında baldız ile evlenme geleneği eskiden günümüze kadar devam etmektedir.

Erkeğin, eşi vefat edince karısının büyük veya küçük kız kardeşi ile evlenmesine “yazna-kaymika” (enişte-baldız) evliliği denilir. Bu evlilikten maksat karısından kalan çocukları ve ev eşyalarını korumak istemesidir. Aslında bu çeşit evliliklerin temel düşüncesi çocuklara güvenilir bir anne bulmaktır. Ayrıca ölen kızlarından kalan çocuklara sahip çıkmak için kızın ailesi, başkalarının bu emanetlere sahip çıkmasına engel olmayı amaçlamaktadır. Baldızla evlenmede de ölen eşin yıl dönümünün geçmesi gerekmektedir ve bir miktar başlık parasını ve düğün masraflarını ödemek bu geleneğin temel kurallarındandır” (Oyghagh, 2019: 99).

Bu tür evlenmede baldızın rızası şarttır. Eğer baldız rıza göstermezse evlenme gerçekleşmemektedir. Erkek kendine başka bir eş bulmak zorunda kalır.

2.2.2.2.7. Tercihî Evlenme

Özbekler arasında evlenme çeşitlerinden biri ise “tercihî evlilik”tir. Bu gelenek eskiden günümüze kadar devam eden evlilik biçimlerinden biridir. Bu tür evlilik daha çok köylerde yaşayan tarım ve hayvancılıkla uğraşanların arasında ve bazen de

akrabalar arasında görülmektedir. Bu evlilikteki amaç, aileler arasındaki akrabalığı ve dostluğu daha da güçlendirmek amacıyla yapılmaktadır. Tercihî evlenmede kız çocuğu olan aileler beğendiği erkeğin ailesine kızının gelin olarak vereceğini söyler. Bu biçim evlenmede başlık parası az alınır. Düğün şenliği de basit bir şekilde yapılır (Fevzi, 2013: 61).

2.2.2.2.8. Kundaşlık (Kumalık, Çok Eşle Evlenme)

Bu evlenme biçimi geçmişten günümüze Özbek Türklerinin arasında çok yaygındır. Özbekler arasında söylenen şöyle bir söz vardır: “*Özbek tapsa hatun bilan at aladı, Tacik tapsa uy aladı* (Özbek para bulursa kadın ile at alır. Tacik para bulursa ev alır.)” Bu sözden Özbeklerin çok eşliliğe ne kadar değer verdiği anlaşılmaktadır. Hocağar Özbeklerinde üç veya dört kadınla evlenen erkeklere de rastlanmaktadır. Birden fazla kadınla evlenen kişiler genelde zengindir. Bu arada iki eşle evlenen adamlar da bazen ölen kardeşinin çocuklarına babalık yapmak için yengeleriyle evlenmektedir. Çok eşli evlilik yapan Özbekler, sadece Özbek kadınlarıyla değil, başka etnik kabilelerdeki kadınlarla da evlenebilmektedir (Oyghagh, 2019: 100).

Özbekler arasında kumalar aynı evde beraber yaşamaktadır. Ama genelde aynı evde hayat uzun sürmez. Bir müddet sonra kumalar arasında çeşitli sebeplerle kavgalar çıkmaktadır. Dolayısıyla bu tartışmalar kumaların birbirinden ayrılmasına neden olmaktadır.

2.2.2.2.9. İçkiyav/İçgüveysi Alma

İçgüveysi terimini Hocağar ilçesindeki Özbekler “*içkiyav*” ve Fars ve Dari dillerinde konuşan halk ise “*hâne damat*” şeklinde kullanmaktadır.

İç güveysi; maddî açıdan güçlü olan tarafın kadın olması durumunda, evliliğin kadının mevcut evinde sürdürülmesi hâlidir. Bu tür evlilikte ritüeller diğer evlilik gibi aynen uygulamakta ancak oğlan evi ve kız evi arasında roller karşılıklı yer değiştirmektedir. Bu evlilikte oğlan ailesinden daha fazla kız ailesi aktif rol almak suretiyle evlilik sürecini oğlan evi gibi yönetmektedir (Irmak ve Taş, 2012: 220).

Hocağar ilçesinde kız tarafının yalnızca bir kız evlâdının olması ve erkek çocuğunun olmaması nedeniyle karşı tarafın da rızasıyla iç güveysi alınmaktadır (K.K. 20).

Hocağar ilçesinin bazı bölgelerinde ise başlık parasının tamamını ödeyemeyen aileler düğün yapsalar bile gelini babasının evinden çıkaramazlar. Damat iç güveysi olur. Damat başlık parasını ödemediği takdirde gelini kendi evine götüremez (K.K. 21).

2.2.2.3. Cavçılık/Savçılık (Kız İsteme)

Kız isteme genellikle farklı günlerde olur. Erkeğin ailesi önce birkaç kişi ile kızın evine kız istemeye giderler. Kızın ailesi damadın nasıl olduğuna dair bilgi edinmek için birkaç gün mühlet ister. Kızın ailesi ve akrabası birbirleriyle tanışır. Kesin karar alındıktan sonra haber verilir.

Kız görmeye birkaç gün önce habersiz gidilir. Genellikle erkeğin annesi, yengesi ve yakın akrabası aracı olarak kız evine gider ve kızın davranışlarını ve razı olup olmadığını ikramda bulunmasından, misafirlerin yanına oturmasından anlar.

Kız istemeye gidildiğinde yanlarına hediye alırlar. Kızın ailesi eğer kızını vermeye rıza gösterirse götürülen hediyeyi kabul edilip bir miktarını gelen misafirlere ikram edilir. Eğer kızı vermeye rıza gösterilmezse hediye açılmadan geri çevrilir.

Hocağar ilçesinde eskiden beri “kalıng/kalın (başlık), mahr (damat tarafından verilen başlık parası), şîr-baha (süt hakkı), toyana (başlık), çez (çeyiz)” adlarıyla bir miktar para toplumun bazı kesimlerinde hâlâ ödenmektedir. Bu miktar para, altın veya hayvan olarak İslam’ın emri gereği kızın ailesine verilmektedir.

Başlık; evlilik çağı gelen genç kızların, ailelerinin kızlarına söz kesmeden önce, erkek ailesinden istedikleri maddî bir karşılıktır (Birkanım, 2020: 45). Başlık parası bundan otuz kırk yıl önce çok az alınırken günümüzde neredeyse tamamen aksine olmuştur. Son yıllarda yüksek başlık parası istemesinden dolayı parayı ödeyemeyecek durumda olan erkeğin, kızı kaçırmayı çok sık görülen olaylardandır.

Afganistan’da, evlenecek gence kız bakmak, kız görmek için başvuru olan bu âdete, elçilik, savçılık, cavçılık, kız arama, kız bakma, kız beğenme, kız körme, kız ahtarma, kız hoşlama, toy kılma gibi adlar verilir. Kız istemeye giden kişilere ise, cavçı, savçı, hâstgar, elçi gibi adlar verilir.

Hocağar ilçesinde kız verilmeden önce, birbirleriyle acılı olmayalım diye biber ve soğan gibi acılı şeyler verilmez. (K.K. 3).

Yörede kız isteme gelenekleri ile ilgili derlenen inanç ve âdetler şöyledir:

- Kız istenecek aileye haber yollanır. Aile “buyursunlar” derse kız istenmeye gidilir (K.K. 3).
- Kız istemeye giderken tatlı, çikolata, meyve gibi hediyeler götürülür (K.K. 3).
- Kız istenirken, kız ayrı bir odada oturur, içeri girmez (K.K. 3).
- Kız istemeye anne, baba veya bir aile büyüğüyle gidilir (K.K. 6).
- Kız istemeye gidilirken bir büyüğün olması istenen bir durumdur. Aksi durumda damadın “evsiz, sahipsiz, düzeni yok” (K.K. 3; K.K. 6) olarak algılanmasına neden olur. Ayrıca kızın evine sadece aile büyükleri gidilmekte, damat götürülmemektedir. Daha sonra damat adayının nişan gününde eline yüzük takılır (K.K. 2; K.K. 3).
- Damadın evinden dört kişi gelinin evine kız istemeye gider. Söz kesimi de yapılır. Eskiden soyu değişmesin diye kendi soyu olanlara kız verilirdi. Kız vermeden önce araştırılır, tahkik edilir, sonra kız verilirdi. Kendi dilimden, kendi milletimden, uruğumdan, uyruğumdan olsun denilirdi.
- “Allah’ın emri peygamberin kavli ile”, biz oğlumuzu evinize kul etmeye geldik, çaydanlığımızın ağzı yok ağız istemeye geldik, kazanımıza ser puş istiyoruz, birbirimize akraba olmaya geldik” gibi sözler ile kız istenir. Bu sırada gelin ortalarda pek gözükmmez. Kız istemeye gelenler iyice ikram edilir. Merasim bittikten sonra bütün davetlilere çikolata, şeker ve çay ikram edilir.
- Kız istemeye giderken ağzı laf yapan, ağzı lafa yakışacak kişilerle gidilir. İlk istemede kız verilmez. Ancak, ikinci veya üçüncü istemeden sonra kız verilir (K.K. 6).
- Kızın ailesi kabul ettiğinde, damadın ailesi tarafından büyük bir mendilin içinde çeğelde (evde yapılan tatlı), külçe (kurabiye), şeker, sebzi kant (havuca benzeyen şeker) gibi tatlılar konulup kızın evine götürülür. Bundan sonra köydeki âdetin gereği bir kâğıda “toy hatı”, “toy paketi” diye bütün masraflar ve alınacak malzemeler başlık ile yazılır (K.K. 2; K.K. 3). Kâğıda yazılan malzemeler alındıktan sonra fatiha (nişan) toyu yapılır.
- Kız ve erkek ergenlik çağına erişince evlenme konusu açılır. Baba ve anne onun evlenmesine biraz özen gösterir. Evlenme konusunu özellikle anne çok ciddiye

alır. Oğlanı evlenmeye teşvik eder (K.K. 1).

- Çeyiz hattında (zarf) başlık parası dâhil, bütün evliliğin masrafları yazılıyor. Çeyiz hattı yazıldıktan sonra damat evine gönderilir. Damadın ailesi çeyiz paketindeki yazılan malzemeleri almaya çalışır. Eğer başlık ve çeyiz çok fazlaysa kızın ailesinden azaltmasını istemektedir. İki taraf anlaştıktan sonra evlilik hazırlıklarına başlanır (K.K. 2).

- Çeyizde genellikle koyun, keçi, inek, dana gibi hayvanlar; tatlı, şeker, meyve, pirinç, yağ; yemek için pişirilecek malzemeler; gelin ve gelinin akrabalarına giyilecek giyim, evlilik sembolü diye toya davet edilenlere birer mendil ve mendil arasında biraz tatlı veya çikolata gibi şeyler bulunur (K.K. 2).

- Toy hazırlıkları ve gerekli malzemeler alındıktan sonra bir gün önce hem gelinin hem de damadın akrabalarına davetiye gönderilir. Toyda herkes gelir, yemeğini yer, nişanları kutlar gider (K.K. 2; K.K. 3).

2.2.2.4. Kand Sındırış/Söz Kesme ve Nişan

Söz ve nişan, nikâh olana kadar gençlerin birbirini daha yakından tanımaları ve ailelerin kaynaşması açısından önemli bir aşamadır.

İyi anlaşılan ve çıkarları açık olan iki aile, çocuklarının yarattığı yakın ilişkiyi sürdürmek istedikleri için çocuklarına gelecekte birbirleriyle evlenme sözü verirler. Bu beklentinin erken belirtileri, belirli uygulamalara aşına olan aileler tarafından empoze edilmektedir. Mesela oğlanın annesi kızı "bana gelin olasıca" diye severken, kızın annesi oğlanı "bana damat olasıca" diye sever. Bu durum yavaş yavaş benzer sözlerle kız ve erkek çocuklara empoze edilerek evlilik adaylarını mutlu etmeye ve gelecekte olması gereken evliliğe hazırlanmaya çalışılır (Şişman, 2017: 8).

Söz kesme iyi bir ilişkiye sahip ve ortak çıkarları olan iki aile arasındaki ilişkiyi gelecek nesillere taşımak ve çocuklarını evlendirmek için yapılan bir anlaşma gibidir. Sözün çiğnenmesi aileler arasında dargınlığa sebep olur.

Hocağar ilçesinde, nişan töreni bölgeden bölgeye değişiklik gösterir. Bazı bölgelerde iki taraftan çok sayıda erkek ve kadın konuğun katılımıyla kalabalık bir şekilde kutlanır. Kalabalık olacak nişan toylarında hazırlıklar epey bir süre önce başlar. İki tarafın yakınları, komşuları ve çevrelerindeki aileler davet edilir. Nişan toyu genelde iki ailenin davetlileri bir araya gelerek kız evinde yapılır. Damadın davetlileri önce damat evinde toplanır daha sonra hep birlikte kız evine giderler. Genel olarak toy günü kız evinde 300-400 kişi için Özbek pilavı hazırlanır. Hocağar Özbeklerinde nişan törenine damadın gelmesi ayıp karşılanır. Kızın evine gelen

misafirler için sofralar kurulur. Bu sofrada damat evinden gelen yiyecekler ve leğen içinde kant denilen şeker ve başka çeşit şekerler bulunur. Misafirler sofraya oturduğunda ilk başta hiçbir şey yemezler. Kızın babası kızının nişanlandığını misafirlere ilan eder. Nişan günü gelin ile damadın dini nikâhları damadın gıyabında kıyılır. Bu nikâh sırasında gelin de bulunmaz. Gelin ve damat yerine akrabalarından bir kişi geline, bir kişi damada şahit olarak vekâlet eder. Hoca/molla ise vekile kızın rızasının olup olmadığını sorup nikâh duasını okur (Oyghagh, 2019: 104).

Kand sındırış (şeker kırma) gününde aksakallar, yaşlı adamlar ve imamlar gelir (Bkz. Şekil 34). Önceden alınan kandi (şekeri) getirir (Bkz. Şekil 35). Yanında da meyve getirilir. Getirdikten sonra erkek ve kızın adları anılır. İmam biraz va'z ü nasihat eder. İmam nikâh kıyacağı zaman damada kızın razı olup olmadığını anlamak için şu şekilde sorar: “Bibi Aygül binti Kara Bay bu isimle başka bir kızı olmayıp, Taştemur oğlu Mahmud’a verilecektir. Bibi Aygül’ü kendi isteğinle eşin olarak kabul eder misin?” Bu cümleyi damattan üç kez sorar. Damat da her seferinde yüksek sesle “kabul ettim” diye cevap verir (K.K. 2). Eğer damat kendisi yoksa babası vekil olarak temsilcidir. Sonra kız şahidine sıra gelir. Buna da aynı cümle üç kez sorulur. Vekil kızın dediklerini söyler (K.K. 17). Böylece İslamî nikâh kıyılır. Evin ortasına konulan “sebzi kand” diyen şekeri yaşlı birisi tarafından kırılıp herkese dağıtılır. Gelen misafirler dağıtılan şekeri alır ve ağızlarını tatlılaştırır. Sonra yemek gelir. Yemek ise sadece et ve soğandan oluşan “du piyaza” diyen kavurma veya Özbek pilavıdır. Yemeği bitirdikten sonra nişan hediyesi olarak dağıtılan şekerin gerisini verilen mendilin arasına “nâmzâdlık tuhfası (damadın nişan hediyesi)” diye misafirler evlerine götürürler (K.K. 2).

Nişanda kız tarafından davet edilen misafirlere ve dünürlerine yemek verilir. Daha önce getirilen pirinç, nohut, kesilecek hayvan, yağ gibi malzemeler nişanda pişirilir. Akrabalar iyice ağırlanır. Hocağar ilçesinin merkezi olan Hoşkeldi’de yüzük takma merasimi son yıllarda yaygın olmuştur. Nişan sırasında gelin ve damat adayı yüzük takılması için bir araya gelirler. Bu sırada söz alyansları akrabaların elinde olur. Yüzüğü önce damat gelinin eline takar. Daha sonra gelin damadın eline takar.

Hocağar ilçesinin Hazar Bağ, Mamayı, Meng Çukur, Çeçke gibi köylerinde yüzük takma geleneği çok yaygın değildir. Ailelerin çoğu masraftan kaçınmak için bu merasimi gerçekleştirilmemektedir. Yüzük takma merasimin hemen ardından damat tarafının anne-babaları ve diğer aile büyükleri gelin adayına getirdikleri

hediyeleri takarlar. Böylece nişan toyundan sonra adaylar “nişanlı, nâmezâd, çarpa, dört ayaklı, fatihali” olarak anılmaya başlanır (K.K. 1; K.K. 2; K.K. 6).

Nişanda kız ve damada “nişan bohçası” hazırlanır. Kız isteme töreninden sonra gelin adayı, kayınvalide ve görümceleri ile birlikte alışverişe gider. Bohçaya kız için “perce” (şal) (K.K. 3) adı verilen nakışlı kumaş, başörtü, mendil alınır (Bkz. Şekil 36). Evin içinde elle dokunulan bir ela ip yapılır. Eskiden bir perce elbisesi bir köyde ancak bir tane bulunurdu. Hatta bazen yıpranıp pamuğu çıkan percelere de kullanılırdı. Düğünlerde borç veya kira alınır (K.K. 2; K.K. 6).

Kız görme ve kabul etme hakkında yukarıda bahsedilmiştir. Kızın ailesi karşı tarafla akraba olacağı kabul edildiğinde toy hatı (toy paketi, nişan ve düğün ihtiyaçları) bir liste halinde yazılır. Damadın alacağı altın, bilezik, evin eşyaları, elbise, baks denilen gelin sandığı, taht (yatak), alınacak olan hayvan (K.K. 1; K.K. 2) tek tek yazılır.

Eğer nişan günü bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa damat tarafından getirilen her şey geri gönderilir. Başlık da geri verilir.

Nişandan sonra bayramlarda iki taraf da birbirine hediyeler götürür. Bu hediyeler giyim, mendil, ayakkabı, şampuan, sabun ve bazı gerekli şeylerdir. Hediye iki taraflıdır. Önce damat tarafı götürür. Daha sonra kız tarafı karşılığını vermek için hediyeler alıp damadın evine götürür (K.K. 2).

Araştırma yapılan mahallede nişan masrafları genellikle erkek tarafından karşılanır.

• Nişanlı kalma süresinin kesin bir kuralı yoktur. Bu süre iki tarafın karşılıklı anlaşmasına bağlıdır. Bazen bu süre özel durumlarda (askerlik, okul, gurbetten dönüş, hastalık ve benzeri) uzayabilir ya da kısalabilir. Sürenin uzamasında ya da kısalmasında her iki tarafın hazırlanması ve ekonomik etmenler de etkili olmaktadır. Günümüzde nişanlıların birlikte çıkmaları, gezmeleri normal karşılanmaktadır. Ancak daha önceki yıllarda nişanlıların birbirlerini görmeleri, konuşmaları ve bir arada bulunmaları çoğu zaman imkânsızdı. Bazen nişanlılar birbirlerini aylarca görememekteydi. Görmek istese de ayda bir, iki ayda bir görür veya düğüne kadar hiç göremezdi (K.K. 4; K.K. 8).

• Nişanlılık dönemi altı ay ya da bir yıl sürmektedir (K. K. 2; K.K. 4; K.K. 8).

• Nişan ile düğün arasının belli bir zamanı yoktur, iki aydan dört yıla kadar nişanlı duran gençler de vardır (K. K. 10).

Gelin adayı, nişan, kına gecesi ve düğün günü pullu, parlak bir kumaştan hazırlanan bir elbise giymektedir. Gelinin siyah ve koyu renk giymesi uğursuzluk sayılır ve bu renklerden yapılan kıyafetler giyilmez (K.K. 3).

Nişanda kırmızı, kına gecesinde pembe, düğünde ise beyaz kumaştan dikilen bir elbise giyilmektedir. Bu elbisenin kumaşlarını damat almakta ve kızın ailesi dikmektedir. Damat ise, iki parçadan oluşan “köylek iştan” adı verilen beyaz bir elbise giymektedir. Bu elbise de gelinin elbisesine benzemektedir. Sadece kumaş ve dikiliş tarzı değişiktir. Damat başına doppi denilen bir şapka takmaktadır (Fevzi, 2013: 63).

Yukarıda bahsedildiği gibi Hocağar ilçesinde gelin ve damat adayı için nişan gününde özel elbise ve kıyafetler giyilmektedir.

2.2.2.5. Toy Götürme

Nişan günü belirlendikten sonra damat yakınları ile birlikte heybe ve temiz torbalarda gerekli malzemeleri (pirinç, yağ, koyun, dana, 300-400 paket şeker, 300-400 tane *romal* (kumaş mendil), badem vd.) alarak gelinin evine götürürler. Ertesi gün halı ve kilim heybe içinde at üzerine yerleştirilir. Hayvanların boyunlarına çiçekler süsler ve damat ailesinin bazı üyeleriyle birlikte kızın evine götürür. Toy damadın kapısından çıktığında arkasına su ve un serpilir. Türk kültüründe selamete gidip gelmek için, geri rahatça gelmesi arzusuyla dökülür. Soğan ve biber gibi acılı yiyecekler asla götürülmez. Acılı yiyecekler götürülürse ileride birbirlerine acı ve sert şekilde davranılacağı anlamını taşır.

Özbek Türkleri toy götürme merasimine “toy cönetme (toy gönderme)” derler. Toy, kız evinin kapısından girince aile büyükleri karşısına çıkarak toyu, bir kumaşa sarılı “Kur’an-ı Kerim”in altından geçirirler ve yaşlı kadınlar def çalarak “nay- nay” türküsünü söylemeye başlar. Kız ailesinden bir kişi, toyu getiren konukların üzerine un ve şeker atar. Özbeklere göre konukların üzerine un ve şeker atıldığında gelinle damadın uzun ömür süreceklerine ve mutlu bir hayat geçireceklerine inanılır. Kız ailesi ertesi gün gerçekleşecek olan nişan ve “*kant sındırma*” (şeker kırma) için hazırlık yapmaya başlar. Ayrıca eskilerde toy kafilesi, at ve deveyle götürülmekteydi, ama son yıllarda yaygın olarak araba ile götürülmektedir. Birçok köyde hâlâ at ve deve ile toy götürme geleneği devam etmektedir. (Oyghagh, 2019: 103).

2.2.2.6. Nişan Dönemi

Nişanlı çiftlerin birbirini görebilmesi ailenin yapısına göre farklılık gösterir. Bazı ailelerde nişanlı çiftler birbirini görebiliyorken, bazı ailelerde ise birbirlerini hiç görememektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bazen düğünde birbirlerini görebilmektedir. Nişanlılık döneminde eğer damat gelini görmek isterse geceleyin kimsenin görmediği bir vakitte gizlice gelir. Bu gizli görüşmeye “*kandık oyunu, kallık oyunu*” denir. Bu arada damadın eli boş gelmez. Yanında yiyecek ve meyve olan bir paket getirir. Bu paket kız ile damadın birbiriyle görüşmek istediği bir mesajdır. Kızın annesi bu mesajı aldıktan sonra gecenin müsait bir saatinde kız ile görüştürür. Bu görüşmeler üç haftada veya ayda bir kere tekrarlanır. Bu gizli görüşme damat ile kız ve kızın annesinin de yanlarında olması şartıyla gerçekleşir. Getirilen yiyecek ve içecekler birlikte yenir. Nişanlılık döneminde nişanlı çiftler bayram arifesinde birbirlerine “*hayıtlık*” denilen hediyeler vermektedir. “*Hayıtlık*” önce geline getirilmektedir. Bu hediyeler elbise, ayakkabı, yüzük, bilezik, başörtü, havlu, mendil, sabun, şampuan, makyaj malzemesi gibi eşyalardır. Daha sonra “*hayıtlık*” karşılığı olarak kız tarafından damada götürülür. Damadın hediyeleri ise *doppi* (takı), *petu* (çarşaf), *iştanbağ* (şalvar ipi), tıraş takımı, çorap vb. şeylerden oluşmaktadır. Bayramın ilk günü damadın ailesi dünürler ile bayramlaşmak için gelinin evine giderler (K.K. 22).

Nişan töreninden sonra gelin ve damadın aileleri düğün hazırlıklarına başlamaktadır. Bu hazırlıklar nişanlılık süresine göre süratlenir veya ağır gider. Nişanlılık süresi de damadın başlık parasını ödemesine bağlıdır. Damat başlık parasını ödemediği düğünün yapılması mümkün değildir. Gençlerin düğünden sonra gidecekleri eve göre hazırlıklar şekillenmektedir. Eğer gelin, kayınvalide ile birlikte yaşayacaksa eşyalar ona göre alınır. Gelin olacak kızların oldukça çeşitli ve desenli kumaşlara işlemler yaptıkları görülmektedir. Düğünden önce kız tarafı, akrabalarını ve komşularını evine davet ederek çeyizlerini gösterir. Bohçalar halinde olan çeyiz, misafirler önünde açılır ve teker teker bakılır. Gelen misafirler de kızın çeyizine katkı olsun diye çeşitli hediyeler getirir. Hediye getirirken kızın eksikleri daha önceden öğrenilir ve o eksikler giderilmeye çalışılır. Herkes elinden geldiğince yardım etmeye çalışır. Gelen misafirler hediye olarak genellikle mutfak eşyası getirirler. Çeyiz görmeye giderken hediyesiz gitmek ayıp karşılanmaktadır (Fevzi, 2013: 64).

İlçede bahsettiğimiz bilgilerin dışında nişanla ilgili diğer inanışlar şunlardır:

- İlçede nişanla düğün arasında bir seneden fazla zaman olursa kötüye yorulur; çiftlerin aralarında anlaşmazlık olduğu (K.K. 1; K.K. 2; K.K. 6) düşünülür.
- Nişanın bozulması durumunda takılan takılar ve hediyeler karşı tarafın kabulüne göre geri verilir (K.K. 1; K.K. 2; K.K. 3).

• Eskiden, nişanlı çift yolda birbirlerine rastlarsa etrafta kimse onları yan yana görmesin diye kaçarlardı. Nişanlı çiftin görüşmesi saygısızlık olarak algılanırdı. Şimdilerde böyle bir anlayış kalmadı. Zaten kızla oğlan birbirleriyle görüşerek evlenme kararı almakta ve büyüklere gerek kalmamaktadır (K. K. 4).

2.2.2.7. Kallık ve Kallıkbazlık

Nişandan sonra nişanlıların birbirlerini görmeleri, konuşmaları ve bir araya gelmelerine “*kallık, kandık ve kallıkbazlık*” denilir. Bu görüşmeler gizlidir. Âdete göre nişandan sonra damat gelinin evine gitmemelidir. Ancak damat kaynanasıyla iletişim kurarak birbirlerini görmesini sağlar. Ara sıra müsait olduğunda ancak birbirlerini görebilirler. Görünüşte kayınpederi bu ilişkiden haberdar olmamalıdır. Ama geleneğe göre böyle işler nişanlılık döneminde her yerde gerçekleşmektedir. Damat Cuma geceleri gelinin evine et, pirinç, yağ ve meyve gönderir. Bu aslında “*kallıkbazlık*” anlamına gelmektedir. Kayınvalide ise buna göre damadı karşılamak için gerekli hazırlıkları yapar. Damat geceyi nişanlısıyla birlikte geçirir. Bazen damat kızı görmek için geceleri kızın kapısından değil, duvar üstünden evine girer ve kız ile bir araya gelir. Bazen damat kızı görmek için duvarın üstünden düşer giyimleri yırtılır, kolu bacağı kırılır. Bazen da başka bir organı yaralanır.

Bazı ailelerde özellikle Hocağar ilçesinin merkezi olan “*Hoşkeldi*” bölgesinde “*kallıkbazlık*” âşikârdır. Yani damat cuma gecesi bir arkadaşıyla beraber akşam namazına yakın kayınpederinin evine gider. Gece yemeğini kayınpederi ve aile üyeleriyle beraber yer. Damat geceyi nişanlısının evinde geçirdikten sonra sabah erkenden yola koyulur.

2.2.3. Nişan Sonrası

2.2.3.1. Oğrı Tabak

Hocağar Özbekleri arasında bu âdete çok önem verilmektedir. Bu âdetin nedeni ise damat gelinin ailesine *tuz* (uyumlu) olması, onun kendi ailelerinden biri olmasını sağlamak ve iki ailenin ilişkisini güçlendirmek anlamına gelir. Bu merasim nişan toyundan (töreninden) sonra gerçekleşmektedir. Nişan toyunda akrabalar ve çağrılan misafirler iyice ağırlandıktan sonra ertesi gün damadın annesi dünürüne “oğrı tabak” götürmektedir. Bu arada kızın annesi dünürünü beklemektedir. “Oğrı tabak” şöyle hazırlanmaktadır: Önce bir tavuk kesilir, tavuk parçalanmadan pişirilir. Pişirilen tavuk pilavla beraber bir tabağa konulur. Bununla beraber elbise, başörtü, ayakkabı,

havlu, ayna, tarak, şeker gibi eşyalarla akşamleyin gelinin evine götürürler. Damadın ailesi dünürü tarafından ağırlanır. Eğer kızın ailesi “gece evde bizim misafirimiz olun, burada kalın” derse, kalırlar. Aksi halde kalmazlar.

2.2.3.2. Toş Tabak

Toş Tabak, Hocağar ilçesindeki Özbek Türklerinin özel geleneklerinden biri sayılmaktadır. Bu söz iki kelimeden oluşmaktadır. “*Toş*” ve “*tabak*”. *Toş tabak* da nişan ile düğün arasında yapılan bir gelenektir. “*Toş*” kelimesi tavuk ve herhangi bir hayvanın göğsüne denilir. “*Tabak*” ise hayvan toşunun konulduğu kap anlamına gelmektedir. Nişan töreninden 10-15 gün sonra kızın annesi damat evine toş tabak götürmek için hazırlık yapmaya başlar. Hazırlıklar içinde “bir tane koyun, pirinç, yağ, elliden fazla *toppi* (takı), yüzden fazla mendil, yüzden fazla da haşlanmış yumurta; damat ve annesi için giysiler, kuru yemiş, tatlı, şeker vb.” malzemeler bulunmaktadır. Pilav kâsesinin içine *toş* denilen hayvanın göğsü, bacağı veya kolu konulur. Bunlarla beraber yanında yahni de pişirilir. Bütün gerekli malzemeler alınıp tamamlandıktan sonra damat evine götürürler. Önce toş tabağı götürme tarihi belirlenir. Sonra damat bu tarihe göre evine yakın arkadaşlarını ve tanıdıklarını davet eder. Davet edilen misafirlerin ceplerinde mutlaka bir miktar para olur. Gece, misafirler gelinin ailesi tarafından gönderilmiş olan “toş tabak”la iyice ağırlanır. Sofrada Özbek pilavı yanında kavurma, içecekler ve pilav üzerinde göğüs kısmındaki etler bulunmaktadır. Yemekten sonra sadece tabaklar toplanır ve sofraya her kişinin önüne bir tabak içinde bir tane *toppi* (takı), bir tane mendil ve bir tane haşlanmış yumurta bırakılır. Adamlar tabaktan bunları alıp yerine istedikleri kadar para koyarlar. Tabağa biriken parayı gelin ya toş tabak harçlığı yapar ya da bu parayla gelinin evine bazı malzemeler alınır.

Tabağa para bırakılmaması ayıp sayılmaktadır. Sofra toplandıktan sonra kuru yemiş ile yeşil çay ikram edilir. Gecenin geç saatlerine kadar eğlence olur ve merasim bu şekilde sona erer (Oyghagh, 2019: 112).

Eskiden bu gelenek çok basitti. Damat ve gelin az masrafla “toş tabak” merasimini gerçekleştirirdi. Kız ailesi nişandan iki gün sonra, bir tavuğu keserek pilav yapıp üzerine tavuğun göğsünü koyup onun üzerine bir miktar şeker, mendil, *toppi* (takı, şapka), yöresel yiyeceklerden olan kurabiye, kallama, külçe (kurabiye) gibi yiyeceklerle beraber damadın evine götürürlerdi. Son zamanlarda eskiye nazaran

“toş tabak” merasiminin masrafları oldukça artmıştır. İlçede eskiye nazaran akrabaların nezdinde mahcup olmamak düşüncesiyle biraz gösterişli yapılmaktadır (K.K. 3).

2.2.3.3. Şaytan Tabak

Bu, sadece Tahar Özbekleri arasında geçmişten günümüze kadar gelen ve halen de nispeten devam eden önemli âdetlerden biridir. Özbeklerde bu merasime “*sarpa toyi* (giysi toyu), *katta toy* (büyük toy), *baks alib barmak* (sandık götürme) veya *şaytan tabak*” adı verilmektedir (Oyghagh, 2019: 105). Bu gelenek nişan merasiminden yirmi gün veya bir ay sonra gerçekleşmektedir. Merasimden birkaç gün önce damadın ailesinden birkaç kadın, gelin adayının ailesinden ise annesi ve akrabasıyla birlikte alışverişe çıkarlar. Alışverişten önce birkaç tane sandık alırlar. Sandık güzelce çiçekle süslenir. Sonra gelin adayına, annesine, hala ve teyzesine kadar elbise ve bazı malzemeler alınır. Geline diğer elbiselerle beraber bir yeşil elbise de alınmaktadır. Yeşil rengin mutluluk ve neşeyi simgelediğine inanılmaktadır. Alınan giysi ve malzemelerin parasını damadın babası veya damadın kendisi ödemektedir. Bunun dışında gelin de kendisi için makyaj malzemesi alır. Eğer gelinin evi uzaktaysa damat adayının ailesi kendi zevkine göre elbise ve gerekli malzemeleri alır. Merasimden bir gün önce iki taraf sadece bayanlardan oluşan akrabalarını davet eder. Sandık götürme gününden önce süslenmiş olan sandığa bütün elbiseler konulur. Üzerine makyaj malzemeleri, ayakkabı, elle dokunulan mendil ve en üstünde ise bir ayna bırakılır. Aynanın üzerine dokumalı mendil veya bir bez serilir. Davet edilen misafirler sabah erkenden gelmeye başlar. Bu arada davet edilen misafirler elleri boş gelmez. Yanlarında çeşitli yöresel tatlılar, yiyecekler, şeker, altın yüzük, elbise gibi şeyler getirirler. Kızın evi yakınsa def çalarak giderler. Uzaksa misafirlerle beraber arabayla giderler. Eskiden bu gelenek çok basit ve sadeydi. Araba olmadığı için aileden birkaç kişiyle atla gidilirdi. Misafirler kızın evine girince kızın ailesinden biri konuklar üzerine şeker serperdi. Yaşlı kadınlar evin ortasında def çalarak türkü söylerlerdi. Damadın annesi ve kız kardeşi de dans ederdi. Dans etmesi hem sevinçtendir hem de merasim gereğidir (Oyghagh, 2019: 105). Merasimde söylenen türkü şöyledir:

Özbek Türkçesiyle

Biz şal ketirdik romal ketirdik

Türkiye Türkçesi

=Biz şal getirdik, mendil getirdik

Aydın kelinimizge ser u pay ketirdik = Ay gibi gelinimize, giysiler getirdik
Acab kulib turıbsan yolımızga = Ne güzel gülererek durmuşsun
yolumuza
Yarcan sen ham katnaşgin toyımızga = Sen de katıl güzel yar düğünümüze
Biz şal ketirdik romal ketirdik = Biz şal getirdik, mendil getirdik
Agar kelin kıyav sorasa bizden = Eğer gelin bizden damadı sorarsa
Kolıdan tutub baramız uyımızga = Ellerinden alıp götürürüz evimize
Biz şal ketirdik romal ketirdik = Biz şal getirdik, mendil getirdik
Aydın kelinimizge ser u pay ketirdik = Ay gibi gelinimize, giysiler getirdik
Anacanım atacanım mubarak = Anacığım babacığım mübarek
Oğıl kelin barça sizga mubarak = Gelin damat hepsi size mübarek
Biz şal ketirdik romal ketirdik = Biz şal getirdik, mendil getirdik
Yangi hayatingni turmuşingiz = Yeni hayatınız düğününüz
Umr boyı inicanım mubarak = Ömür boyu kardeşimin mübarek
Biz şal ketirdik romal ketirdik = Biz şal getirdik, mendil getirdik
Aydın kelinimizga ser u pay ketirdik = Ay gibi gelinimize giysiler getirdik
Turmulıb çün uyingızga kelaman = Gizli olup evinize gelirim
Yarım anıng köraman kaçan çıksa = Ne zaman çıkarsa yârim onu görürüm
Biz şal ketirdik romal ketirdik = Biz şal getirdik, mendil getirdik
Agar körsam yarım ser u boyını = Eğer görürsem yârimin boyunu
Alem içre kuyıb sevgi beraman = Âlem içinde çok sevgi veririm
Biz şal ketirdik romal ketirdik = Biz şal getirdik, mendil getirdik
Aydın kelinimizga ser u pay ketirdik = Ay gibi gelinimize, giysiler getirdik
Sahar boldı mal aytı azanı = Sabah oldu hoca okudu ezanı
Kişi körmes endi kara yamanı = Kişi görmez şimdi kötüyü, yamanı
Biz şal ketirdik romal ketirdik = Biz şal getirdik, mendil getirdik

Namaz okub aytedik biz munacat	= Namaz kılıp söyleyin bir ilahi
Huda cöra körsın iki cavannı	= Allah çift görsün iki genci
Biz şal ketirdik romal ketirdik	= Biz şal getirdik, mendil getirdik
Aydın kelinimizga ser u pay ketirdik	= Ay gibi gelinimize, giysiler getirdik
Huda hoşlık keltirsın toyımızga	= Allah mutluluk getirsin düğünümüze
Asal tolıb berar musan camga	= Bal doldurup verir misin camımıza
Biz şal ketirdik romal ketirdik	= Biz şal getirdik, mendil getirdik
Agar gada bolsam namazi şamga	= Eğer akşam namazında geda olursam
Kıyamatga davır kalarman damga	= Kıyamete kadar dar üzerine kalırım
Biz şal ketirdik romal ketirdik	= Biz şal getirdik, mendil getirdik
Aydın kelinimizga ser u pay ketirdik	= Ay gibi gelinimize, giysiler getirdik
Daryanın ortasıga gül körübman	= Deryanın üzerinde çiçek gördüm
Asan emas men senga dil beribman	= Kolay değil ben sana gönül verdim
Biz şal ketirdik romal ketirdik	= Biz şal getirdik, mendil getirdik
Kabağın turuş bolsa bolabersin	= Sinirli olursan da sinirli ol
Aşıklıknı şiddetiden can beribman	= Aşkın şiddetinden can veririm
Biz şal ketirdik romal ketirdik	= Biz şal getirdik, mendil getirdik
Aydın kelinimizga ser u pay ketirdik	= Ay gibi gelinimize, giysiler getirdik

(Oyghagh, 2019: 106-111).

2.2.3.4. Hayıtlık

Hayıtlık gelin ve damat adayının birbirlerine bayramlık götürmesidir. Bu âdet Hocağar ilçesinde canlı bir şekilde yaşamaktadır. Nişanlılık döneminde çiftler bayrama kadar evlenmezse Ramazan ve Kurban bayramı yaklaştığında birbirine “*Hayıtlık*” (bayram hediyesi) gönderirler. Bu gelenek evlenmeden önce Ramazan ve Kurban bayramında gerçekleşmektedir. Hediyeler önce damat ailesi ve akrabaları tarafından alınır. Alınan hediyelerin hemen hemen hepsi geline aittir. Bu hediyeler makyaj malzemesi, elbise, ayakkabı, sabun, şampuan, parfüm, ayna gibi malzemelerdir. Bu arada gelin tarafından da el dokumalı mendil, *toppi* (takı), elbise,

ayakkabı gibi hediyeler alınmaktadır. Bayramlarda iki tarafın birbirine *Hayıtlık* götürmemesi ayıp sayılmaktadır. Dolayısıyla her aile bu âdetin gerçekleşmesine özen gösterir. Bazı aileler çok masraflı olmaması için önceden birbirleriyle anlaşılırlar. Anlaşınca ne gelin adayı ne de damat birbirlerine hediye götürmezler.

2.2.3.5. Nevruzluk ve Meyve Tabak

Nişanlı kızlar için "*nevruzluk*" olarak kıyafet ve yiyecek satın almak Afganların eski gelenek ve göreneklerinden biridir.

"*Nevruz*" gelmeden önce, damat adayının ailesi kız evine balık ve cilebi denilen özel tatlı satın alır. Bunları Nevruzun ilk gününde kız evine götürür. Ancak Hocağar bölgesinde, ekonomik durumun yetersizliği nedeniyle Nevruz merasimini yerine getiremeyen bazı aileler de vardır.

Nevruz götürme Hocağar ilçesinin özel geleneklerinden biri olarak gelecekteki müstakbel gelinleri için aileler hediye götürmeyi ve böyle günleri anmayı sabırsızlıkla beklerler.

Nevruzluk geleneği eskiden Hocağar ilçesinde yaşayan Özbekler arasında yapılmamaktaydı. Bu geleneği son yıllarda Özbekler başka etnik gruplardan almış ve yaygın bir şekilde yaşatmaya başlamıştır. Çocukları nişanlı olan aileler nevruz veya yılbaşında da gelin için "bir altın yüzük, balık, "cilebi" denilen tatlı, elbise vb." şeylerden oluşan hediyeler alır. Alınan hediyeleri özel bir sandık veya bir tepsi üzerine süsleyerek kızlar ve kadınlarla beraber def çalıp şarkı söyleyerek nişanlı kızın evine götürürler (Oyghagh, 2019: 113). Ayrıca meyve tabağı geleneği Hocağar ilçesinde ve Tahar ilinin Rustak ve Çal ilçelerinde yaşayan Özbek Türkleri arasında görülmektedir. Yaz aylarında meyveler olgunlaşınca damadın ailesi içinde bulunabilen her çeşit meyvelerin olduğu sepet veya leğeni alır, yanında birkaç kişiyle gelin evine götürür. Özbekler buna "*gelin hakkı*" derler.

2.2.3.6. Kelin Gilem

Özbekler arasında "kelin gilem, gilem toy" denilen ve geçmişten günümüze hayatın mühim safhalarından biri olan kilim dokuma, özel bir merasim ile başlar. Düğün günü yaklaştığı zaman gelinin annesinin hazırladığı çeyizlerden biri de kilimdir. Kilim dokuma işlemi başlamadan önce kızın annesi komşu ve yakın akrabaları davet eder. Merasimde damadın annesi de gelir ve hediyeler de getirir. Genellikle koyun, pirinç, yağ vb. malzemeler hediye olarak getirilir. Kilim ipini önce

yedi “*keyvani kadın* (hayatında mutlu ve memnun kadınlar)” tek tek kulaçla dört, beş, altı ve yedi kulaç (gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık) ölçmektedir. Kilim ipini keyvani kadınlar kulaçlarsa gelinin hayatının da onların hayatı gibi mutlu geçeceğine inanılır. Damadın annesi, kulaçlayan kadınlara ve kilimin kazığını kakana elbise, şeker, başörtü gibi hediyeler verir. Evde kilim dokumayı bilen kimse yoksa bilen komşuları yardımcı olur. Komşusu da bilmiyorsa başka bir yerden para karşılığında kilim dokumacı getirilir (Oyghagh, 2019: 113-114). Dokuma esnasında kızlar tarafından def çalınır, türküler söylenerek merasim sona erer.

2.2.3.7. Cez (Çeyiz)

Arapça “cihaz” kelimesinden gelen *cez* (çeyiz) sözcüğü, günümüzde her ne kadar kentleşen büyük şehirlerde az kullanılsa da köylerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu geleneği sürdürenler hâlâ mevcuttur. Geçmişte ve günümüzde çeyiz kelimesi, bir kadının evine yapacağı maddî katkı olarak düşünülmektedir. Çünkü evdeki maddî gelirler erkekler tarafından sağlanmaktadır. Dolayısıyla aileler kız çocukları için *cez* (çeyiz) hazırlamaya başlar ve evlilik çağına gelene kadar onlar için birçok detaydan oluşan bir *cez* biriktirilir.

Günümüzde Hocağar ilçesinin merkezinde oran itibariyle az olsa da evin geliri hem erkek hem de kadın tarafından sağlanmaktadır. Dolayısıyla gelir sahipleri çeyizi temin etmeye çalışır. Geliri olmayan veya fakir aileler çeyiz masraflarını temin edemediği için nişanlılık döneminin uzamasına sebep olur.

Kız tarafı damat adayının iyi birisi olup olmadığını tam olarak öğrendikten sonra *çeyiz* listesi hazırlanır. Bu *çeyiz* listesinde başlık parası dâhil, bütün evliliğin masrafları yazılır. Çeyiz hatı yazıldıktan sonra damadın evine gönderilir. Çeyiz paketi geldiğinde yazılan çeyiz alınır ve başlık parası da ödenir. Eğer başlık ve çeyiz çok fazlaysa kızın ailesine birkaç yaşlı aracı gidip biraz azaltmasını isterler. İki taraf anlaştıktan sonra evlilik hazırlıklarına başlanır (K.K. 2).

Cez (çeyiz) masrafı eskiden Özbek Türkleri arasında çok azdı. Düğünden önce kilim, halı, elle dokunan sofraya bezi, döşek, mendil, takı denilen şapka, iştanbağ (kemer), torba, *horcin* (heybe) ve kab denilen büyük torbalar elle dokunurdu. Geline ve damada elbise dikilirdi. Son yıllarda çeyizler daha masraflı hale gelmiştir. Düğün için koyun, keçi, inek ve dana gibi kesilecek hayvanlar; misafirler ve tören için tatlı,

şeker, meyve, pirinç, yağ; gelin ve gelinin akrabalarına giyilecek giyim; düğüne gelen misafirler için evlilik sembolü ile bilinen mendil ve şeker gibi malzemeler istenilmektedir. Damat tarafından döşek, yorgan, yastık, elbise, çarşaf, yatak örtüsü, yastık örtüsü, bohça; mutfak malzemeleri ve gerekli bütün eşyalar alınır. Bunların yanı sıra cez olarak kaynana, *absın* (elti), *kayımüke* (kayınbirader) gibi yakın akrabaya da giyim alınır (K.K. 8).

Çeyiz tamamlandıktan sonra bir hamala yüklenir ve yanına da bir çocuk katarak kız evine gönderilir. Kız tarafı da ağırlığı getirenlere birer mendil ve para hediye eder. Daha sonra gelin çeyizi sergilenir ve akrabalara gösterilir (K.K. 20).

•Hocağar ilçesinde ve köylerinde çeyize, “*gelin cezi*” (K.K. 3) denilir. “*Cezi pırma ma?* (çeyizi tamam mı?)”, “*az kepa, köp kepa aytgın bilayık?* (az gelmiş mi? çok gelmiş mi? söyle bilelim)” soruları da (K.K. 14) sıklıkla sorulur.

•İlçede en değerli görülen çeyiz, *perece* (geleneksel Özbek giyimi) isimli giyimdir. Eskiden bir perrece elbisesi bir köyde ancak bir tane bulunabilirdi. Hatta bazen yıpranıp pamuğu çıkan perreceler de kullanılırdı. Düğünlerde borç veya kira olarak götürülürdü (K.K. 3; K.K. 6).

• Kız evinde düğünden önce çeyiz serilir. Çeyize akrabalar davet edilir. Serilen çeyizlere bakıldıktan sonra akrabalar kendi fikirlerini söyler. Bu sergiden birkaç gün sonra nişan töreni başlar (K.K. 11).

• Çeyiz gelin almayla beraber alınır ve gelinle birlikte oğlan evine getirilir(K. K. 11).

• Çeyiz genellikle eşek ve atlar tarafından çekilen kağrı arabasıyla götürülür; çeyizler ayrı ayrı demir sandığa yerleştirilir. Bu sandıklar ise kurdeleler ve püsküllerle süslenirdi. Götürülen çeyiz kız tarafındaki düğün kâhyasına teslim edilirdi. Çeyiz gelinin evine gelince hemen def çalınır, küçük kızlar ve erkekler oynar. Çeyizin indirilmesi bitene kadar def çalma ve oynama töreni devam eder. Düğün kâhyası düğünü yönetir, def ve davulculardan sorumlu olurdu (K.K. 5).

• *Cez* (çeyiz) eşek veya ata yüklenerek torba ile götürülür. Damat evine girerken sağ ayak ile girilir.

2.2.3.8. Nikah Kıyar (Düğün)

Düğün merasimine Özbekler arasında “*Nikâh Toyu*” denilmektedir. Bu toy iki

tarafın anlaşması ile yapılmaktadır. Büyük şehirlerdeki ailelerin çoğu toy merasimini düğün salonlarında yaparken köyler dahil Hocağar ilçesinde hemen hemen bütün düğünler hâlâ evlerde yapılmaktadır. Düğün merasimlerini de kendi törelerine göre yapmaktadırlar.

Düğünün asıl kısmı damat evinde gerçekleşir. Gelin evinde hazırlıklar ve misafirler az görülür. Davet edilen misafirlere pilav ve yanı sıra her ailenin ekonomik durumuna göre çay, kola, meyve ve sebze ikram edilir.

Hocağar ilçesinde gelin ve damadın odası balon ve diğer süslerle güzelce süslenir. Gelin ve damat odası üçe ayrılır, odanın üçte biri gelin ile damada ve üçte ikisi de diğer misafirlere ayrılır. Misafirlerle gelin ve damadın odasını ayıran perdeye “çımıldık, çımıllık” denir (Yarkın, 2007: 81). Damat ve geline bu perdenin arkasında başkalarının göremediği yerde döşek, yatak, yastıktan oluşan özel yer hazırlanmaktadır. Damat ve geline çeşitli yemekler ve taze meyve konulur.

Gelin ile damadın odası hazırlanırken yatağının altına koyun derisi serilir. Koyun derisinin serilme sebebi ise koyun gibi sâkin, uslu ve itaatkâr olsun, gelin ve damada uğur getirsin ve sonsuza kadar birbirlerine itaat edip uslu davransın anlamları taşır.

Misafirler ve akrabalar yemeği yedikten sonra damatla beraber gelinin evine doğru harekete geçerler. Bunlar köyün durumuna göre araba veya atla giderler. Damat gelinin evine yetişince çok sıcak karşılanır. Daha önceden hazırlanıp çeşitli yiyecek ve meyvelerle süslenen odaya götürülür. Damat bu arada arkadaşlarıyla beraber yemek yerken “gelin alma” vakti yaklaştığı için gelin hazırlanır (K.K. 7; K.K. 8).

Gelinin akrabaları onu köyün süsleme geleneğine göre süsler ve damadın evine götürmeye hazır hale getirir.

Eskiden nikâh toyundan hemen sonra gelini damat evine götürmezlerdi. Üç güne kadar annesinin evinde kalırdı. Gelin yakın akrabalarını davet edip ağırladıktan sonra damat evine giderdi. Gelin damadın evinde de üç gün kaldıktan sonra annesinin evine geri gönderilirdi. Üç ay boyunca annesinin evinde kalırdı. Üç aydan sonra tekrar damat bir hayvan getirerek gelini götürürdü. Bundan sonra “bet açar” toyu başlardı (K.K. 7).

Düğünler genelde sonbahar aylarında yani “ciyim- terim” (ziraat ürünlerinin

yetiştği aylar ve toplama zamanı) mevsimlerinde yapılmaktaydı. İlbahar, yazın ve kışın düğün olmazdı. Her yılda sadece sonbaharda gerçekleşmekteydi.

İki bayram arasında sadece ilk defa evlenenlerin nikahı kıyılır, ikinci defa evlenenlerin nikahı ise uğursuzluk olacağı düşüncesiyle kıyılmazdı.

Haftanın salı ve cumartesi günleri düğün yapılmamaktadır. “Çarşamba çar taraf saat, şenbi şikâr, yakşembi bekâr” (Çarşamba dört taraf saat, cumartesi av günü, pazar günü ise boş gün” gibi uydurmalarla salı ve cumartesi düğün yapılmazken pazar, pazartesi ve çarşamba günleri düğün yapılırdı (K.K. 7).

İlçe düğünlerinde dans ve müzik dışında oğlak (at oyunu) oynanır, güreş de yapılırdı. Nikâh toyu üç- dört gün devam etmekteydi.

Nişan ve nikâh günü geline külçe (kurabiye), pasta, kallama gibi yöresel yemekler pişirilerek bir rapıda (yufka ekmeğini tandıra yapıştırmak için kullanılan, içi ot ya da paçavra dolu, yastık biçiminde araç) ve atlas kumaşın üstüne konularak götürülür.

Davet edilen kişiler düğün evine koç, koyun, tavuk gibi hediyeler getirirler. Saçı getiren kişinin önüne davulcu ve defçi gider ve karşılama yapardı. Eskiden araba yoktu. Düğün evine kalabalık halinde yürüyerek getirilirdi.

Düğün davetiyesi olarak düğünden önce bayanlar tarafından börek yapılır, yörede “çegeldek ve kulçe” olarak adlandırılan hamurdan tatlı hazırlanır, küfelere konularak tek tek dağıtılırdı.

2.2.3.8.1. Düğün Gününü Belirleme

Düğün genelde havaların güzel olduğu zamanlarda yapılır. Akrabalar için herhangi bir engel çıkmaması ve diğer düğünü olacak kişilerle aynı güne denk gelmemesi için özellikle dikkat edilirdi. Düğün günü havanın yağmurlu olması “rahmet” (K.K. 8) olarak nitelendirilir. Hocağar ilçesinde genelde bayramlardan önce düğün yapılır (K.K. 6) Özellikle kurban bayramından önce ve sonra düğün yapıldığı yaygın olarak görülmektedir. Hatta bir köyde iki- üç düğün aynı günde yapılmaktadır.

Geçmişte ve günümüzde hâlâ devam eden davetiyeler genelde köydeki camilerde gerçekleşmektedir. Uzakta olan dostlar, akrabalar ve büyük şahsiyetler davetiye kartıyla haberdar edilir. Düğüne büyük- küçük herkes gider. Günümüzde ise hemen herkes düğün kartı ile davet edilir. Düğüne zengin, fakir, küçük, büyük,

tanıdık, tanımadık herkes davet edilir (K.K. 8).

2.2.3.8.2. Toy Kartı (Davetiye)

Hocağar ilçesinde düğün kartının yazılması ve dağıtılması için düğünden birkaç gün önce komşu, akraba ve yakın dostlar çağrılırlar. Bu arada şarkıcı da davet edilir. Şarkıcılar gelen misafirleri eğlendirmek için şarkı söyler. Gelen misafirlerin bir kısmı toplanıp düğün kartı yazar, bir kısmı da eğlenir. Böylece sabaha kadar eğlenip düğün kartı yazarlar. İşleri bitince düğün kartlarının dağıtımı için gençleri görevlendirirler. Görevlendirilen kişiler verilen görevi içtenlikle kabul eder (K.K. 21). Düğün tarihine karar verildikten sonra son hazırlıklar tamamlanmaya çalışılır ve son olarak davetiyeler düğün tarihine yakın akrabaya, tanıdıklara beyaz zarf içinde dağıtılır (K.K. 22).

Eskiden mahallelerde daveti genellikle bir hafta öncesinden kapı kapı dolaşarak sözlü veya düğün kartı ile yaparlardı. Köylerde genelde herkes için ayrı ayrı düğün kartı gönderilmez. Görevlendiren kişi namaz vaktinde köydeki camilere gidip namaz kılındıktan sonra herkese düğün gününü ve saatini bildirir. Böylece herkese duyurulmuş olur. Uzakta olan kişilere kart gönderilir. Görevlendirilen kişi kartı götürdüğünde çektiği zahmet ve emek karşılığı olarak eli boş gönderilmez. Hediye olarak mendil, takı, para gibi hediyeler verilir (K.K. 19).

Erkek ve kadın davetiyesi birbirinden farklıdır. Yukarıda belirtildiği gibi erkeklere camide duyurulur, uzakta olan kişilere ise yazılı olarak düğün kartı gönderilir. Ancak kadın davetiyesinde kadınlar dört beş gruba ayrılır. Her grup dört beş kadından oluşmaktadır. Bu gruplar kendine ait olan köyü davet eder. Davetiyenin nasıl dağıtılacağı konusunda da kadınlardan yardım alınır. Bir kâğıda çağrılacak kişilerin ismi yazılır, o liste ile yakından uzağa doğru davet etmeye başlanır. Davet etmeye giderken çantalarına şeker alır. Şekerler davet edilen yerlere dağıtılır. Karşısına da ev sahipleri bir miktar para vererek davetine icabet ederler (K.K. 23).

2.2.3.8.3. Kına Gecesi

Düğünden birkaç gün önce bütün hazırlıklar tamamlanınca düğün gecesi, kına toyu veya kına gecesi gerçekleşir. Bu düğüne “kına toyı” veya “kına keçası” denilir. Kına yakma Tahar ilinin Hocağar ilçesinde son zamanlarda çok yaygındır. Hocağar Özbeklerinde kına töreni hem damadın evinde hem de gelinin evinde yapılır. Bu düğüne uzak-yakın dost, akraba ve bütün misafirler davet edilir. Gelin evine

kadınlar; erkek evine ise hem kadın hem erkek davet edilir. Kına kız evine akşam namazından sonra götürülür. Kına yakma merasimi gelinin evinde yapılır. Hem damada hem de geline kına yakılır.

Kına gecesinde her iki evde de yemek pişirilir. Gelen misafirlere yemek ikram edilir. Yöresel şarkı ve türküler söylenir. Oyuncular ve damadın arkadaşları tek tek oynarlar. Oyuncuların başına para atılır. Biriken parayı şarkıcılar ve halk ozanları alır. Tören tam başladığı sırada damat arkadaşlarının ve misafirlerinin yanına uğrar. Şarkıcılar da damada özel olan “şah âmad” şarkısıyla karşılar. Damat birkaç dakika oturup dinledikten sonra arkadaşları zorla oyun meydanında oynatır. Arkadaşları damat oynarken cebinden bir miktar parayı çıkarıp damadın başında döndürüp üzerine serperler (K.K. 19). Böylece düğün töreni sabah namazına kadar devam eder.

Bir taraftan kına töreni devam ederken damat tarafından kadın ve erkekler karışık olarak gelinin evine kına götürürler. Kına özel bir tepsinin içinde bir tabakta yapılır. Tepsi ve tabak güzelce süslenir. Tepsinin her tarafı renkli ışıklar ve mumlarla süslenerek gelinin evine sıra ile kaldırarak götürülür. Gelinin evi eğer yakınsa yürüyerek gidilir. Bu sürede def çalınır, kına gecesinin özel şarkısı okunur ve oyuncular oynayarak giderler. Kınayı götürenlerin çoğu kız ve kadınlardan oluşmaktadır (K.K. 22).

Kına gelinin evine ulaştığında def ve özel şarkıyla karşılanır. Kızlar ve kadınlar kına tepsisini başına alarak oynarlar. Gelinin yanına kadar def çalır şarkı söyleyerek giderler. Bundan sonra kına töreni başlar. Eğer damadın evi yakınsa bazen damat da kına ile gelir. Bu uygulama biraz masraflı olur. Damat kendisi ile birer koyun veya keçi hediye getirmek zorunda kalır. Dolayısıyla çoğu zaman damat kına törenine gelmemektedir. Tören başladıktan sonra kızlar dans eder. Damat gelin ile birlikte birbirlerinin eline kına yakarlar. Kına yakılmadan önce “muşt kılmak” diye bir gelenek vardır. Kına gecesine gelen herkes bir yere toplanır. Gelin ile damat özel bir yere oturur. Önlerine de kına tepsisi konulur. Kına yakılmadan önce gelin elini başının üstüne götürür. Götürdükten sonra “muşt kılmak” yani yumruk sıkıştırma töreni başlar. Gelin yumruğunu var gücüyle sıkı tutar. Damat da açmak için uğraşır. Eğer damat gelinin yumruğunu açmaya muvaffak olursa sonsuza kadar gelinden güçlü sayılır. Eğer bu olay tam tersine gerçekleşirse o durumda gelin damattan güçlü sayılır. Damadın gelinin sözünden çıkmaması gerekir ve hep gelinin sözü geçer. Seyredenler de damadın zayıf kalışına gülerler. Sonra damat gelinin eline yüzük ya

da biraz para bırakır. Böylece kına merasimi başlar. Kına gecesinde önce damat gelinin eline kına yakar sonra gelin damadın eline kına yakar. Kına yakıldıktan sonra genç kızlar etrafındaki misafirlere küçük küçük tabaklar içinde kına dağıtır. Onlar da ellerine kına yakar. Delikanlılar da tabaktaki kınadan sevinçle ellerine kına yakarlar. Gelinin etrafındaki kız arkadaşları kınanın yakılmasıyla birlikte dilek tutarlar ve tez zamanda bu yeni evlenen çift gibi mutlu mesut bir yuva kurmayı arzu ederler (K.K. 21). Kızlara kına yakılması onların daha hızlı bahtlarının açılacağına ve eş bulacağına inanıldığı içindir (K.K. 19; K.K. 21). Kına gecesi böylece devam eder.

Kına merasimi ile ilgili Hocağar ilçesinde farklı fikirler mevcuttur:

- Eskiden kına merasimi diye bir şey yoktu. Kına gecesi pek görülmemekteydi (K.K. 19; K.K. 21; K.K. 4).

- Kına gecesi pek ihtişamlı değildi. Çok az masrafla tören yapılırdı (K.K. 18).

- Laklakân, Dosat ve Zor Burun köylerinde sadece geline kına yakılırdı. Damada kına yakılmazdı (K.K. 18; K.K. 19).

- Kına gecesine birkaç kişi iştirak ederdi. Gelinin el ayağına kına yakılırdı (K.K. 18).

- Kına gecesinde damat tarafından gelinin eline bir altın yüzük takılır (K.K. 21).

- Kına tepsisinin gelinin evine kadar getirene el dokumalı bir mendil hediye olarak verilirdi (K.K. 21).

- İlk önce gelinin annesi kızının sol eline biraz kına yakar daha sonra yedi genç kız sırayla gelinin sağ ve sol eline az az kına yakarlar sonra gelinin annesi kızının elini süslemeli mendillerle bağlar. Sonra damadın sol eline ya babaannesi yahut gelinin annesi kına yakar ve süslemeli mendille bağlarlar (Fevzi, 2013: 65).

- Damat, kına gecesinde nazardan korunması için ispend (üzerlik) yakar (K.K. 18).

Yaygın ve genel olarak kına gecesi daha çok yaşlı kadınlar ve kızlar tarafından ve de gelin, babasının evinden damat evine götürülürken erkekler tarafından “nay nay” şarkısını söyleyip def çalarlar. “Nay nay” şarkısı şöyledir:

Özbek Türkçesi

Türkiye Türkçesi

Nay nayımni nayı bar ey nay nay = Nay nayımın nay var ey nay nay
Köylagimni zarı bar ey nay nay = Elbisemin zeri var ey nay nay
Erta akam keladı ey nay nay = Yarım abim gelecek ey nay nay
Menga köylek aladı ey nay nay = Bana elbise alacak ey nay nay.

Kızıngızni köramız ey nay nay = Kızınızı görürüz ey nay nay

Savçı bolub baramız ey nay nay = İstemeye varırız ey nay nay
Ukam hoşlagan şu kızni ey nay nay = Abim beğenmiş şu kızı ey nay nay
Yüzin açıb köramız ey nay nay = Yüzün açıp görürüz ey nay nay.

Yar canıma hat bitaman nay nay = Yârime name yazacağım ey nay nay
Kuş parıga asaman ey nay nay = Kuş kuyruğuna bağlayacağım ey nay nay
Alıb barsın yarımga ey nay nay = Alıp götürsün yârime ey nay nay
Kuydım ışkını narıga ey nay nay = Yandım aşkın ateşine ey nay nay.

Tam üstiga turaman ey nay nay = Dam üstünde duracağım ey nay nay
Kızıl güller teraman ey nay nay = Kırmızı çiçek toplayacağım ey nay nay
Yarım Mazar ketganlar ey nay nay = Yârım Mezar'a gitmişti ey nay nay
Tergan gülüm beraman ey nay nay = Topladığım çiçekleri veririm ey nay nay

Tam üstiga turaman ey nay nay = Dam üstünde duracağım ey nay nay
Yarım kelsa köraman ey nay nay = Yârım gelirse göreceğim ey nay nay
Yarım atga minib kelsa ey nay nay = Yârım ata binip gelirse ey nay nay
At damıga turaman ey nay nay = At önünde dururum ey nay nay

(Oyghagh, 2019: 156-156; Aymak 2012: 80).

2.2.3.8.4. Sartaraşan (Damat Hazırlama)

Tahar Özbekleri arasında sonradan ortaya çıkan evlenme ve sünnet düğünlerindeki özel törenlerden biri ise “*Sartaraşan*” adı verilen damat hazırlamadır. *Sartaraşan* sözcüğü baş ve kafa anlamındaki “ser” ve tıraş, traş etme anlamındaki “taraş” kelimelerinden türemiştir. Bu tören nikâh günü davet edilen bütün misafirler geldikten sonra damat, gelin evine gitmek üzere birkaç saat önce yapılır. Bu âdette dellâk denilen berbere bir gün önce sartaraşan haberi verilir. Berber buna göre hazırlıklarını yapar. Merasimde bir taraftan damat tıraş olurken arkadaşları def çalarak raks ederler. Masanın etrafındakiler raks ederek berberin masasına para atarlar. Toplanan paralar berberin iş ücreti olarak kabul edilir. Özbekler nikâhtan önce damadın saçları kısa kesilirse nikâh esnasında damadın her türlü kötü nazarlardan korunacağına inanırlar (Oyghagh, 2019: 116-117). Bu âdet eskiden Tahar Özbekleri arasında olmayıp son zamanlarda yaygın olarak görülmeye başlamıştır. “Sartaraşan” merasiminde defle beraber şu türkü söylenir:

Özbek Türkçesi

Türkiye Türkçesi

Biz kiyavning sartaraşan eyledik	= Biz damadı tıraş eyledik
Şanasıda kiyav romal tayladık	= Omzuna damat mendili bıraktık
Sen ham çalgın men ham çalay daflarnı	= Sen de çal ben de çalayım defleri
Kızdırıb tákela olar tablanı	= Isıtıp getirirler onlar darbukayı
Salman aling kiyav başıdan sallanı	= Berber alın damadın başından sarığı
Biz kiyavning sartaraşan eyledik	= Biz damadı sartaraş eyledik
Sahar çağıda gül kökerse uyıda	= Sabah çağı gül çıkarsa evinde
Yahşı kunni Huda kılsa toyıga	= Güzel günü Tanrı kılsın düğüne
Barıb endi habar bering yarıga	= Şimdi gidip haber verin yarına
Biz kiyavning sartaraşan eyledik	= Biz damadı sartaraşan eyledik
Şanasıga kiyav romal tayladık	= Omzuna damat mendili bıraktık
Sahar boldı dostlar keldi katnaşıb	= Sabah oldu dostlar geldi katılıp
Savga salamını güzelli laşıb	= Hediyeler alıp selamlar verip
Nay u gıccak, damburanı çallaşıb	= Ney u gıccak, dombırayı çalıp

Biz kiyavning sartaraşan eyledik	= Biz damadı sartaraşan eyledik
Şânasiga kiyav romal tayladık	= Omzuna damat mendili bıraktık
Salman aka saç u sakallnı aling=	Berber abi saç sakalını alın
Kiyavning husniga siz baha bering	= Damadın güzelliğine siz değer verin
Agar kayçı bolmasa kaytıb keling	= Eğer makas olmazsa yine gelin
Biz kiyavning sartaraşan eyledik	= Biz damadı sartaraşan eyledik
Şânasıda kiyav romal tayladık	= Omzuna damat mendili bıraktık
Meni közüüm salmaning köziga	= Ben bakarım berber ağabeyin eline
Onın közü romaldaki puliga	= Onun gözleri mendildeki paraya
Bazm kılıb daf çalaylık toyıga	= Şölen edip def çalalım düğüne
Biz kiyavning sartaraşan eyledik	= Biz damadı sartaraşan eyledik
Şânasiga kiyav romal tayladık	=Omzuna damat mendili bıraktık (K.K. 24).

2.2.3.8.5. Gelin Hazırlama

Daha önce belirtildiği gibi gelin nikâh toyundan hemen sonra damat evine gönderilmezdi. Nişandan sonra üç ay boyunca gelinin saçını kısaltılmaz. Genç kızlar gelinin saçını güzelce üç örgü yapar. Saçının uç kısmına biraz pamuk bağlayıp kaynanasına gider. Gelin kaynanasının evine gidince iki güzel kız gelinin saçlarını önce güzelce yıkardı. Yıkama işlemi bittikten sonra saçları yağlar. Zülüfleri kesilmeden bırakılır. Son zamanlarda züluf kısaltılmaktadır. Zülfin ucuna *göyek* (süsleme aksesuarı) takılırdı. Başayna konulurdu. *Kelepeş* (takı) takılırdı. *Baş monçak*, *silsile* (süsleme aksesuarı) takılırdı. Başının üstünde şal romal (başörtü) örtülürdü. Bunlarla beraber *perece* (gelin başörtüsü) ile gelinin başı örtülürdü (Bkz. Şekil 37). Gelin tam hazırlandıktan sonra ata bindirilirdi. Damat önden, gelin ise ardından yola koyulurdu (K.K. 7; K.K. 3; K.K. 6).

Düğün günü geline takılacak aksesuarlar şunlardır: *Sihak* (saçı toplayacak ince tel), şimşile, başayna, çavkanı, bilezik, yüzük, küpe, tavrak, *burnuhal* (burun aksesuarı), gerdanlık gibi şeyler takılır (Bkz. Şekil 38).

2.2.3.8.6. Kiyav Cönetme ve Kelin Alma (Damat Götürme ve Gelin Alma)

Hocağar Özbeklerinde kınadan sonra düğünün ikinci günü gelin nikâha getirilmektedir.

Damat ve akrabaları gelinin evine gelince yemekten önce nikâh kıyılır. Sonra yemek getirilir. Nikâhtan önce damada şahit olarak ve geline vekâletini kime vereceğini sorarlar. Gelin ise dayı veya kardeşini seçer. Sonra şahitler hoca karşısında oturup gelinin vekil seçtiği kimseye şahitlik ederler. Nikâh kıyılırken damadın elinde açık bir makas veya bıçak bulunur imam dua okuyunca kapatır. Özbekler damadın elinde makas ve bıçak bulunursa kimsenin onun cinsel durumunu bağlayamayacağına inanır (Oyghagh, 2019: 120).

Nikâh hocası vekilden (gelinin temsilcisi) sorunca hemen cevap vermez. Üzerine para, sarık, ton (geleneksel palto) gibi değerli şeyler koyduktan sonra olumlu cevap verir. Eskiden nikâh hocası vekile sorduğunda sabaha kadar hatta yirmi gün bir aya kadar hiç konuşmadan zorlayan vekiller de varmış. Vekilin susmasının sebebi ise değerli bir şey istemesidir. Yer, at, inek, para, hayvan veya tonu alınca olumlu cevap vermektedir. Vekilin susması çok sürünce köy ahalileri aracılık etmek için vekile yalvarırlar. Gelin babasının evinden çıkmadan önce beline kırmızı bir kurdele ile ekmek, *külçe* (kurabiye) ve ayna bağlanmaktadır. Gelinin beline bağlanan ekmek veya külçe yenilmemektedir. Gelin ekmeği kendi sandığında saklamaktadır. Ekmeğin eve bereket getireceğine (K.K. 7) inanılır. Başına ipek *perecesi* (gelin başörtüsü) (Bkz. Şekil 38) örtülür. Boynu beyaz çımat (gümüşten yapılan gerdanlık) ile örtülür. Daha sonra at eyerlenir, gelin ve damat bindirilir (Bkz. Şekil 39) (K.K. 4). Bunun devamında sıra ile gelin ve damadın ellerine küçük çocuk verilir. Gelin babasının evinden çocuk ile çıktığı gibi gelecekte de çocuk sahibi olsun demektir. Çocuğu elledikten sonra tekrar sahibine teslim eder (K.K. 7). Bu aşamadan sonra gelin ve damat için yaşlı birisi dua eder.

Gelinin babasının evinden uğurlanırken Özbekler arasında özel aytım-alkış söylenir. Bu aytım-alkışlar şu şekildedir:

Tarbut ay tana batgın,	Karpuz gibi tene yakış,
İt kavunday gullab catgın,	Kavun tarlası gibi çiçek aç,
Kadamın tola pir bolsun,	Ayağın pir ile dolu olsun,
Agılın tola siyir bolsun,	Ağılın boğayla dolu olsun,
Uying canbaş bolsun,	Evin dolu aş olsun,
İçi tola baş bolsun,	İçi dolu baş olsun,

Bargan ceringdan barkarar tapgın, Gittiğinde huzur bul,
Ong kolunga naning bolsun, Sağ elinde ekmeğin olsun,
Çap kolunga çaying bolsun, Sol elinde çayın olsun,
Mehman kelse hoş degin, Misafir gelirse hoş geldin deyin,
Mehmanhana boş degin, Misafirhane boş deyin,
Allahu ekber bargan ceringa Allahu ekber gideceğin yerde
Kayınna kayınatanga izzeting bolsun, Kaynana ve kaynatana izzetin olsun,
Kayınnang seni aldında izzeti bolsun, Kaynanana sen hizmet et
Sen kayınnangdi aldığa himmet bolgun. Kaynanan da sana himmet etsin.

diyerek aytım-alkışta bulunurdu (K.K. 7). Eskiden Özbeklerde gelin ve damat atla uğurlanırdı. Damat aygır ata ve gelin kısırak ata bindirilirdi. Atlar çiçeklerle süslenirdi (Bkz. Şekil 39). Gelin ve damadın arkasından buğday, arpa, pirinç ve un serpilirdi. Evladı ve sülalesi çoğalsın, evi bereketli olsun, Allah uğurlu eylesin diye dua ederlerdi. Genellikle damat atın ipini tutup evine kadar götürür. Eğer evi uzaksa binerek evlerine giderlerdi. Hocağar Özbeklerinde genelde nikâh töreninde yemek gelin evinde hazırlanır. Gelin evine damat akrabasıyla yemeğini yedikten sonra gelin götürme töreni başlar. Damadın evi yakınsa bütün erkekler damadın önünde yürüyerek giderler. Damadın evine gidene kadar def, kopuz ve zurna çalarak eşlik eder (K.K. 1).

Gelin evine gittikten sonra yaşlı kadınlar şöyle aytım-alkış ederdi:

Huda sana ul bersin, Allah sana oğul versin,
Yeteging tola ul bolsun, Eteğin oğulla dolu olsun,
Kazanın tola aş bolsun, Kazanın aşla dolu olsun,
Karning tola baş bolsun, Rahimin çocuklu olsun,
Huda'yım ömrü uzak bolsın(K.K. 3). Tanrı uzun ömürler nasip etsin.

Yine başka bir aytım-alkış ise şöyledir:

Acırıkdey yayralgın/ulaşgın, Çim gibi çoğal,
Kavundey saçılgın, Kavun bitkisi gibi uza,

Sarı güldey açılın,	Sarıçiçek gibi açıl,
Yetek ginen kögersin,	Eteğin yeşersin,
Başına güller çaçılsın,	Başına çiçekler saçılsın,
Yeteging tola baş bolsun,	Eteğin evlatla dolu olsun,
Kazanın tola aş bolsun,	Kazanın dolu aş olsun,
Harlıktı körmegin,	Sefalet görmeyesin,
Zarlıktı körmegin(K.K. 3).	Yas görmeyesin

Gelin ve damat yola koyulduğunda düğüne çağrılmayan gençler tarafından bir ip, sırk veya sopa ile yolları kesilip para istenilir. Bu durumda para vermek zorunda kalır. Para verince yolu açarlar.

2.2.3.8.7. Gelin İndirme

Hocağar ilçesinin geleneklerinden biri de gelin indirme merasimidir. Gelin at veya araba ile damadın kapısının önüne gelince, bir koyun, keçi veya tavuk almayınca vekil tarafından gelinin inmesine izin verilmez. İstenilen bahşışı getirdiği zaman inmesine izin verilir. Bu âdete “*yençi*” denilir. Yençi geleneği Hocağar ilçesinin hemen hemen her yerinde yaygın olarak görülmektedir.

“*Yençi*” geleneğine benzer bir diğer âdet ise geline aittir. Gelin ve damat eve vardığında önce önlerinde bir hayvan kesilir. Hayvan kesilince eve götürmeye başlanır. Bu gelenek ile gelin ve damada göz değmemesi, uğurlu olması ve sonsuza kadar mutlu olmaları istenir. Bu olay ise gelinin hoş adımları için kurban kesmek anlamına gelir (K.K. 7; K.K. 25).

Damadın evine varıldığında üç ayrı yere ateş yakılır. At üzerinde gelin ve damat üç defa ateşin etrafından dolaştırılır. Ateş yakma çok eski zamandan günümüze kadar gelmektedir. Ateş yakma geleneği Eski Türkler arasında yaygın olan şamanizmle ilgilidir. Ateş yakmanın; “*gelinin yüzü hep kırmızı olsun, Allah hiçbir zaman utandırmasın*” anlamındadır. Bu merasimden sonra damat ile gelin eve götürülür. Gelin eve vardığında kapıdan girmeden önce başına Kur’an-ı Kerim tutulur. Kapıdan girinceye kadar Kur’an başından alınmaz. Hocağar ilçesinin bazı köylerinde ise gelinin başına “şal” denilen büyük bir örtü örtülür. Özbeklerde bu şalın gelini nazardan koruyacağına inanılır. Eskiden Kur’an okumasını bilen kız

düğün gününde Kur'an'ı kucaklayarak evine götürmüş. Gelin ve damat eve girdiğinde üzerlerinde şeker, çikolata saçılır. Gelin ve damat sağ ayaklarıyla eve girer. Gelinin annesi damadı sağ tarafından tavaf (baş eğerek öpmek) ederek eve getirir. Gelin de kapının üst kısmından üç defa, alt kısmından da üç defa tavaf (baş eğerek öpmek) ederek içeri girer (K.K. 7). Gelin ve damat evin kapısından girerken ayaklarının altına beyaz veya kırmızı bir bez serilir. Bu beze “payandaz” denilir. Gelen misafirler özellikle bekâr gençler üzerinde yürüdüğü payandazı uğur için kendi aralarında bölüşürler. Bu âdetin bekârlara uğur getireceğine inanırlar (K.K. 26). Gelin, odasına gireceği sırada “ağzını kapat odana gir” denir (K.K. 7).

Gelin damadın evine götürülürken “ahesta buru” (yavaşça yürü) veya “toydar aka” denilen türküler okunur. Bu türkülerde gelin ve onun babasının iyiliklerinden bahsedilir.

2.2.3.8.8. Gerdek

Medeni ya da dinsel nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmelerine “gerdek” denir. Böylece gelinin ve güveyin evliliği yasa, din ve bağlı bulunduğu toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur (Örnek, 1977: 197).

Özbeklerde gelin ile damadın ilk gece (gerdek gecesi) bir araya gelip karı koca olmalarına da “*zıfaf gecesi*” denir. Hocağar Özbekleri gelin ile damadın bir araya geldiği yere “*çımıldık arkası*” denir. “*Çımıldık*” ise gelin ile damadın girdiği odasındaki kırmızı veya beyaz perdeye denir. Genellikle “*çımıldık*” kelimesi gerdek odası ve gerdek odasını ayıran perdeye denilir. Perdenin ön kısmına çiftler için yer hazırlanır. Arka kısmında ise yeni çiftler için özel bir yer ve yeme içme masası hazırlanır. Gerdek odasına çiftlerin kayınvalidesi yemek bırakır. Oda damadın yengesi tarafından özel bir şekilde hazırlanır. Yatağa serilen döşek ve örtüler kızın çeyizindeki en güzel döşek ve örtülerdendir. Altı ve yedi katlı döşek döşenir. Döşegin alt kısmına koyun derisi serilir. Koyun mütevazı ve alçak gönüllü olduğu için güveyinin öyle olacağına inanılır (Yarkın, 2007: 81). Gerdek döşegini ve koyun derisini herkes döşememektedir. Bu döşek evladı ve torunu çok olan yaşlı bir kadın tarafından serilir. Gelin ile damattan önce bu yatağa yaşlı ve mutlu bir kadın veya bir çocuk yatar. Bu uygulamanın yeni çiftlere uğur getireceğine inanılır. Eğer döşek üzerinde erkek çocuk yuvarlanırsa erkek; eğer kız çocuk yuvarlanırsa kız çocukları olacağına inanılır. Damat sabah kalkınca yastık altına bir miktar para koyar. Parayı

gerdek odasını hazırlayan kadın alır (K.K. 7).

Gelin ile damadı “*çımıldık*” (Bkz. Şekil 40) odasına, yakın akraba ve arkadaşları def çalarak götürürler. Odaya girdiğinde çiftler yan yana durur. Arkadaşları sıra ile üzerlerine para serper. Paraya kimse basmaz. Basarsa uğursuzluk olacağına inanılır (K.K. 7).

Eskiden Hocağar Özbekleri arasında gerdek odası ve kuralları çok ayrıntılı ve ilgi çekici idi. Hocağar ilçesinin çoğu köyünde gelin ve damat gerdek odasında sadece bir gece kalırken bazı köylerinde ise üç geceye kadar dışarı çıkamazmış. Yemek getirir ve gerekli ihtiyaçlarını kayınvalidesi görürmüş. Üç güne kadar gündüzleri dışarı veya tuvalete çıkması ayıp sayılırmış. Dolayısıyla damada ve geline içecek az verilirmiş. Sadece geceleri ihtiyaçlarını giderirlermiş (K.K. 7).

Çımıldığın (gerdek odası) (Bkz. Şekil 40) öbür kısmında ise yaşlı kadınlar yatarmış. Damat ve geline hiçbir şeyin zararı dokunmaması için abdest alıp sabaha kadar namaz ve dua ile meşgul olurlarmış. Bu uygulama üç gün boyunca devam edermiş. Bu üç günü gelin de gerdek odasında geçirmek zorunda imiş. Yüzünü üç gün bitmeden kimse görememiş. *Çımıldık* odasında kalan perdenin arkasında duran yaşlı kadın bile (K.K. 7). Üç gün bitince gelin ve damadın yakın akrabaları veya daha önce gerdek odasının döşeğini döşeyen kişi *çımıldık* ve döşeği toparlarmış. Günümüzde ise yukarıda bahsedilen gelenekler *çımıldık* alma başta olmak üzere hepsi kaybolmuştur.

2.2.4. Düğün Sonrası

Düğün, toplumsal bir olaydır. Sadece evlenecek iki genç ve ailelerini değil tüm köy halkını kapsamaktadır. Düğünün geleneksel değerlere ve kurallara uygun bir biçimde kutlanmasına çaba sarf edilir. Düğünde çok kişi davet edilir. Tıpkı sünette olduğu gibi düğünde de buz keşi (oğlak oyunu) yapılır. Kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde oturarak törene katılır ve eğlenirler.

Evlilik sonrasında Hocağar Özbeklerinde birtakım resim ve âdetler mevcuttur. Bu gelenekler düğünün üçüncü günü ve ondan sonrası yapılır. Düğünün üçüncü günündeki toya “*bet açar toyu*” denilir. Buna sadece kadınlar davet edilir. Kadınlar düğüne gelirken çeşitli hediyeler getirirler. Hediyeler genellikle mutfak aletlerini içerir. Bunlar “*bet açar*” günü misafirlere tek tek gösterilir. Toyda genelde Özbek pilavı pişirilir. Yemekten sonra gelin süsleme yerine getirilir. Daha sonra gelin ve

damat süzülür (uyumlu ve salınarak yürümek). Bu törende bazı âdetler de yerine getirilir. Bunlar “aynasafi, kelin salam, ekmek ve çocuk alma, kayınvalide görme” gibi törenler uygulanmaktadır. “*Bet açar*” toyundan on beş- yirmi gün sonra damat kayın pederini evine davet eder. Kayınpederini iyice ağırladıktan sonra el dikişli bir elbise ve bir sarıkla uğurlar. Daha sonra kızın annesi; kızını, damadını ve dünürlerini evine davet eder. Gelin düğünden sonraki on beş- yirmi gün içinde davet edilmedikçe hiçbir yere çıkamaz. Gelinin evine de kırk güne kadar çocuksuz eş, evladı ölen kadın veya dul kadın giremez.

Geceleyin gelin tek başına dışarı çıkamaz. Tuvalete ve başka bir yere giderken yanında eşi veya bir yakını olmak zorundadır. Evi kötü ruhlardan korumak için üç veya kırk güne kadar ışık yakılır.

Gelin koca evine gelince hemen işe başlamaz. Hocağar ilçesinin Hazarbağ köyünde ise eskiden bir yıl boyunca işe başlamazmış. Son zamanlarda gelin kırk gün dolunca iş görmeye başlar (K.K. 7).

Eskiden gelinler hayâdan dolayı bir yıla kadar öz babası ile karşı karşıya gelemezmiş. Gelinin çocuğu olduğunda kolaylıkla babasına söyleyemezmiş.

2.2.4.1. Kampir Öldü ve Ayak Basma

Hocağar ilçesinin özel âdetlerinden biri de “*kampir* (yaşlı kadın) öldü” ve “ayak basma” geleneğidir. Eskiden bu gelenek Özbekler arasında çok yaygındı. Son zamanlarda “ayak basma” hâlâ yaygınken “*kampir öldü*” nâdiren görülür. Bu gelenek şöyledir:

Gelin, koca evine geldiğinin üçüncü gününde “bet açar ve taht cami” düğünü gerçekleşir. Düğünde gelin evinden çıkarırken kapının önünde uzanan yaşlı kadına “*kampir*” ve ölüyü temsil ederek yatmasına ise “öldü” denir.

Yaşlı kadın ölü şeklinde kapının önünde uzanarak gelin ve damadın yolunu kapatır. Töre ve geleneği bilen gelin iki defa yaşlı kadının başını okşayarak kaldırır. İkincisinde kadının başını kaldırıp gelin yaşlı kadını tavaf ederek düğün alanına geçer. Gelin daha önceden hazırladığı el dokumalı süslü yastığı, yatan kampire hediye vererek gelin ile damat onu yattığı yerden kaldırır. Bu geleneğe “*kampir öldü*” denir (K.K. 7).Özbekler genelde töre bilen ve gelenekten anlayan gelinleri seçerler. “*kampir öldü*” merasiminde eğer yaşlı kadının başını kaldırmadan üzerinden direk geçerse töreye ve aileye saygısızlık etmiş sayılır. Böyle bir durumda uğursuz,

söz dinlemez, şımarık ve gelenekten anlamayan bir gelin olarak görürler. Töre bilen gelin kapıdan girerken bir kumaşın içine bazı hediyeleri düğümleyip kapının üst tarafına asar. Bunlar gelinin hediyesi olarak kapı önüne yatan yaşlı kadına verilir (K.K. 19). Böylece yol açılmış olur ve “bet açar toyu”nun ikinci aşamasına geçilir.

Özbeklerde diğer bir âdet ise “*ayakbastı*” (Bkz. Şekil 41) geleneğidir. Ayakbastı hemen hemen her yerde yaygın olarak görülmektedir. Özbeklerde “ayakbastı” iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi nikâh toyundan sonra kız evinde gelin ile damat yan yana süzülünce (uyumlu ve salınarak yürümek) birbirlerinin ayaklarına basmaya çalışırlar. Eğer hangisi ilk önce diğerinin ayağına basarsa onun güçlü olduğu evde onun sözünün geçeceği anlamına gelir (K.K. 7).

İkincisi ise gelin damadın evine geldikten sonra gerçekleşir. İkinci “*ayakbastı*” bet açar toyunda gerçekleşir (K.K. 7). “Ayakbastı” âdetinde genelde erkekler erken davranmaktadır.

2.2.4.2. Bet Açar Toyu (Yüz Gösterme Töreni)

Bu toy, adından anlaşıldığı gibi “*Bet*” ve “*açar*” kelimelerinden oluşmaktadır. “*Bet*” sima, çehre, surat ve yüz demektir. “*Açar*” ise açmak fiilinin geniş zaman halidir. Nikâh toyundan üç gün sonra gelinin yüzünü bayan misafirlere göstermek amacıyla düzenlenen tören bu adla anılır. Bu törene sadece kadınlar davet edilmektedir.

Hocağar ilçesinin çoğu köylerinde yeme içmeyi de bayanlar kendisi hazırlamaktadır. Gelin tören alanına götürülürken başına ve omzun iki tarafına da *meşeti* (gümüşten yapılan aksesuar) atılır. Kollarına bir karışık gümüş bilezikleri takılır. Başına baş ayna takılarak törene götürülür (Bkz. Şekil 37) (K.K. 4). Misafirlere yemek ikram edildikten sonra gelinin odasından tören alanına getirilir. Gelin müsait bir yerde durur. Bayan misafirler etrafına toplanır. Daha sonra yaşlı bir kadın bir küçük çocukla gelinin karşısına geçer. Yaşlı kadın küçük çocukla “bet açar” törenine başlar ve gelinin yüzünü bayan misafirlere gösterir. Törene başlarken bir dut ağacının parmak kalınlığında iki küçük dalının bir ucuna pamuk bağlar. Dalları küçük çocuğa verir. Yaşlı kadının yardımıyla gelinin duvağını “*Bismillahirrahmanirrahim*” diye açmaya başlar. Birinci seferde gelinin yüzünü açarken şu dördlüğü okur:

Özbek Türkçesi

Türkiye Türkçesi

Ay buluttı astıdan ayday kelin kelipti = Bulutlu ayın altından ay gibi gelin gelmiş

Kim buluttu astıdan kündeş kelin kelin kelipti = Hangi bulutun altından gün gibi gelin gelmiş?

Aydan edi amalı kunden edi jamalı = Aydan idi umudu günden idi cemali

Bizge tuşgan kımaptı lale iken romalı = Bize geleni kim almış lale imiş mendili

Gelin canga bir salam! = Gelin cana bir selam!

bu dörtlüğü okuduktan sonra geri gelinin yüzü kapatılır (Bkz. Şekil 42). İkinci seferinde de aynı şekilde gelinin yüzü biraz daha açılır. Bu defa şu dörtlüğü okur:

Özbek Türkçesi

Türkiye Türkçesi

Çi başıdan karagan

Boncuklu başı ile bakan

Çıbar çalma oragan

Ela sarığı takan

Kayınatam uydama dep Kayınpeder evde mi diye

Baldızıdan soragan

Baldızından soran

sonra duvağı biraz daha kaldırıp tekrar indirir (Bkz. Şekil 42). Üçüncüsünde ise:

Özbek Türkçesi

Türkiye Türkçesi

Uy arkasından col bergan

Ev arkasından yol veren

Hamiyanıdan pul bergan

Kesesinden para veren

Kuda kişiga bir salam

Dünürüne bir selam

diyerek gelinin yüzünü tam açar. Bu esnada hazır olan misafirler gelinin yüzünü görebilirler (K.K. 7).

“Bet açar” töreni hakkında şu bilgiler derlenmiştir. “İki karış kamış (çubuk) alınırdı. Kamışın ucuna pamuk bağlanırdı. Bu işe Bibi Fatma ve Bibi Zahura işi denilmekteydi. Bunların geleneğini yürütmekteydik. Bibi Fatime’nin sürpası (üzerine ekmek hamurunu seren bez) diye başına sürpa alınırdı. Başına yaşlı kadın kayvanı (gelin başındaki aksesuar) koyardı. Boynuna çımat (gümüştan yapılan gerdanlık) takılırdı. Başına atılan duvağı kamış (çubuk) ile kaldırarak özel türkü söylenirdi.

Türküden hemen sonra bismillah denilerek yüzü açılırdı. Daha sonra yaşlı kadınlar sürpayı başına koyup yüzünden öperlerdi. Bundan sonra gelin yüzünü görecekt kişiler görebilirdi. Mahrem olmayanlar eve giremezdi. Gelinin yüzünü kimse görmezdi (K.K. 4).

Törenin devamında “*gelin salam*” türküsü söylenirdi. “Gelin salam” töreni “hoşlama” yerine geçmektedir (Bkz. Şekil 43). Gelin selam türküsünde gelin ile damat ve onların akrabalarından bahsedilerek herkese ayrı ayrı selam verilmektedir. Bu türkü şöyledir:

Özbek Türkçesi

Türkiye Türkçesi

Tangrı'nı bir yohlaylık Allah'ı bir hatırlayalım

Atıdan ulgalaylık Adına kurban olalım

Yahşı murad tilaylık İyi niyet dileyelim

Hudayımga ming salam Allah'ıma bin selam

Müsülmanlar ummatı

Müsülmanlar ümmeti

Bellidir karamatı

Bellidir kerameti

İslamdı şafaatı

İslâmın şefaati

Paygamberimizga salam

Peygamberimize selam

Törtavları tört yulduz

Her dördü de dört yıldız

Biri kaş biri köz

Biri kaş biri göz

Yalaymız keça kundüz Hatırlarız gece gündüz

Çaryarlarga salam

Çar yarlara bir selam

Paygambardı yoldaşı

Peygamberin yoldaşı

Çaryarlar koldaşı

Çar yarlar koldaşı

Dinimizdi koyaşı

Dinimizin güneşi

İmam A'zam'ga bir salam

İmam Azam'a bir selam

Avliyalar dua kılsın	Evliyalar dua etsin
Fariştalar amin desin	Melekler amin desin
Bizlarga nazarı bolsın	Bizlere dikkati olsun
Arvah u pirlarga salam	Ervah u pirlere selam
Yatgan yeri yahtı bolsın	Yatan yeri nur olsun
Nabiralarını bahtı bolsın	Torunlarının bahtı olsun
İki dünyada tahtı bolsın	İki dünyada tahtı olsun
Balalarını arvahıga bir salam	Çocuklarının ervahına bir selam
Hama toyda salam aytgan	Her düğünde selam söyleyen
Şe'r koşib atlardı tutgan	Şiir ile adları alan
Kızlarga hüner orgatgan	Kızlara hüner öğreten
Ruzihal mamaga bir salam	Rüzihal kadına bir selam
Katta elga baş bolgan	Büyük ile baş olan
Kattalarga yaş bogan	Büyüklere yaş olan
Ham köz ü ham kaş bolgan	Hem göz ü hem kaş olan
Kelindi kaynanasıga bir salam	Gelinin kayınpederine bir selam
Bu uydı kattası bolgan	Bu evin büyüğü olan
Kiyavdı atası bolgan	Damadın babası olan
Törttanı birtası bolgan	Dört kişinin biri olan
Ahmad sahibga bir salam	Sayın Ahmed'e tekrar selam

Erte turib maktab ketar	Erken kalkıp okul gider
Şagirdlariga örgatar	Öğrencilerine öğretir
Teppa tuşda kaytib kelar	Öğlen vakti geri döner
Kaynanasiga bir salam	Kaynanasına bir selam
Daktar bolgan ustad bolgan	Doktor olan üstat olan
Erta ketib akşam kelgan	Sabah gidip akşam gelen
Beş vakt namazını okugan	Beş vakit namazını kılan
Ali Han'ga bir salam	Ali Han'a bir selam
Öz eliga katta bolgan	Kendi iline büyük olan
Altı balaga ata bolgan	Altı çocuğa baba olan
..... ga bir salam hana bir selam
Dap çalsa dapga can indirar	Def çalarsa defe can getirir
Gapminan harkimni köndirar	Laf ile herkesi kandırır
Lal Muhammad dapçiga bir salam	Lal Muhammed defçiye bir selam
Amrika'da turgan özi	Amerika'da yaşayan özü
Vatan taman iki közi	Vatan tarafına iki gözü
Altınbaha har bir sözi	Altın gibi her bir sözü
...ga bir salam	Sayın 'a bir selam
Amrika'da uy abad kılğan	Amerika'da ev kuran
Kaynagalarını yad kılğan	Kayınbiraderlerini hatırlayan
Kelin kiyavnı ham şad kılğan	Gelin ve damadı şad eden

... yangaga ham bir salam yengeye de bir selam

Yıgıb tergan uyları bar Düpe düzgün evleri var

Kiyavlik huyları bar Damat gibi mizacı var

Ogıl kızını toyları bar Oğul kızının toyları var

... yangasiga bir salam yengesine bir selam

Bu uydı karrısı bokgan Bu evin yaşlısı olan

Karrılar morrısı bolgan Yaşlıların büyüğü olan

... mamaga bir salam kadına bir selam

Katta kişiler kiçkinası Büyük kişiler küçüğü

... sahibdi yaznası Sayın 'ın eniştesi

... sahibga bir salam 'a bir selam

Hoş gapursang hoş bolar Hoş konuşursan hoş olur

Sevganda kavını boş bolar Sevindiğinde hatırı boş olur

...ga bir salam 'a bir selam

Daştga çıksa erkek bolgan Dışarı çıktığında erkek olan

Uyga kırsa uydı tındırgan Eve geldiğinde sakinleştiren

... yangasiga bir salam yengeye de bir selam

Hizmat kılardan tartınmas Hizmet etmekten çekinmeyen

Har kanday yerdan batınmas Her bir yere gitmeyen

... ga ham bir salam 'a da bir selam

Balariga baş bolgan	Evlatlarına baş olan
Har kavmıga sırdaş bolgan	Her kavmine sırdaş olan
... yangasiga ham bir salam yengesine de bir salam
... 'ni oğlim degan oğlum diyen
Kallıgını kızım degan	Gelinini kızım diyen
İkkavı iki közüm degan	İkisi iki gözüm diyen
Halalariga bir salam	Teyzelerine bir salam
Yat yurtlarga uruşgan	Yabancı ülkelere yerleşen
Bugun közdan uzak bolgan	Bugün gözden uzak düşen
...tagasiga bir salam dayısına bir salam
Kunda ketib kelib turgan	Her gün gelip gidip duran
Har razını bilib turgan	Her sırrını bilip duran
Buyurgandı kılıb turgan	Buyuranı kılıp duran
Tagasiga bir salam	Dayısına bir salam
Hatınımınan turib oltırgan	Hanımı ile kalkıp duran
Zahmat bilan uy kondırgan	Zahmet ile ev yapan
... tagasiga bir salam dayısına bir salam
Yigitlikka misalı yok	Yiğitlikte emsali yok
Hatından korkusı yok	Hatundan korkusu yok
Akasiga bir salam	Abisine de bir salam

Kıyın iştan köp hastadır Zor işten çok hastadır
Tahsilatga havastadır Okumaya heveslidir
Kayın ukasiga bir salam Kayınbiraderine bir selam

Aval nımra maktabıda Okulunda birinci sırada
İki közi kitabıda İki gözü kitabında
... canga bir salam cana bir selam

Hiç hizmattan çekinmedi Hizmetten hiç çekinmedi
İştan kaçıp berkinmedi İşten kaçıp gizlenmedi
Kavmı elatiga yüzlar salam Kavim iline yüzlerce selam

Dua kıling koşşa karrısın Dua edin birlikte yaşlansın
Köp yaşab kurıb morrısın Çok yaşayıp hayatı görsün
Bahtlı saadatlı bolsın Bahtlı saadetli olsun
Balalı çakalı bolsın Çoluk çocuklu olsun
Rızklı ruzili bolsın Rızklı bereketli olsun
Tahtlı dünyalı bolsın Tahtlı dünyalı olsun
Pirlar yollasın Allah alkısın Pirlar rehberlik etsin Allah övsün
Aşık u ma'şuk bolıb yaşasın Aşıkı maşuk olup yaşasın

Kelin kiyav ikkavıga yüzlar salam takrak salam Gelin ve damada yüzler
selam, tekrar selam

Âmin! (Hassas, 2013: 54-58).

yukarıdaki “gelin selam” türküsünde boş bırakılan yerlere kişilerin isimleri gelmektedir.

“Gelin selam” ile beraber diğer bir âdet de “cav ve un çangallama” (yağ ve unu

avuçlama) (Bkz. Şekil 44-45) geleneğidir. Gelinin eli daima yağlı olarak devam etsin ve evi unlu ve bereketli olsun diyerek gelin için bir tabakta koyun kuyruğunun eritilen yağı ve diğer bir tabakta ise bir miktar un veya pirinç hazırlanır. Gelin elini önce tabaktaki yağa batırır, çıkarıp ateşe silkeler. Üç defa böyle tekrarlanır. Üçüncü defadan sonra gelin elini un veya pirince (Bkz. Şekil 45) batırır. Her seferinde elini çırpar. Uygulama bittikten sonra elini temiz pamuk veya bir bezle siler. Unlu ve yağlı elin yıkanması hoş karşılanmadığı için sadece bir bezle silinir.

2.2.4.3. Taht Cemi (Çeyiz Hediye)leri)

“*Taht Cemi*” iki kelimededen oluşmaktadır. “*taht*” yatak anlamında, “*cem*” ise toplamak, toparlamak anlamlarına gelmektedir. Bu merasim ev sahibinin isteğine göre nikâh toyundan bir, iki veya üç gün sonra yapılmaktadır.

Hocağar ilçesinin bazı bölgelerinde ise bir haftadan sonra da gerçekleştirilmektedir. Genellikle bu merasim “*bet açar*” toyunun yeni bir şeklidir. İleride bahsettiğimiz özel âdetlerle gerçekleşir. Son yıllarda farklı bir şekilde isteğe göre bu merasimin günü ve tarihi belirlenmektedir.

“*Taht cemi*” merasimi kına gecesinden sonra gelin ve damat için yapılacak olan son törendir. Taht ceminde çoğunlukla gelin ve damat için hediye hazırlayan akrabalar davet edilmektedir. Gelinin babası taht cemi merasiminde çeyiz olarak bir veya iki halı ve çeşitli ev eşyaları vermektedir. Çeyiz olarak gelen hediyelerin çoğu gelinin evine asılır. Gelin tarafından damadın evine çeyiz götürmek çok önemlidir.

Gelin ve damada gelen hediyelerin çoğu elle dokunan duvar perdesi, halı, seccade ve odanın süslü eşyalarından ibarettir. Düğüne gelen misafirlerin hepsi birer hediye getirir. Hediyesiz düğüne gelmek ayıp sayılır. Öğle yemeği yenilmeden önce ortalık bir yerde akrabaların hediyeleri misafirlere gösterilir (K.K. 17). Önce gelin tarafından herkesi tanıyan bir kız veya bir yaşlı kadın seçilir. Bu kadın hediyeleri tek tek kaldırarak “bu gelin ve damadın filan akrabasından” diyerek gösterir (Bkz. Şekil 46). Daha sonra aynı şekilde damat tarafından da bir kadın seçilir o da hediyeleri gösterir. Bu merasime sadece kadınlar davet edilir. Davet edilenler hediyelerini geline gösterir. Taht cemi merasimi def, kopuz ve türkülerle akşama kadar devam eder. Akrabalar geline gelen sandıkları, bohçaları ve bavulları gelinin evine yerleştirir. Yaşlı bir kadın merasimin sonunda gelin ve misafirlere dua eder. “Taht cemi” merasimi bu duayla sona erer (K.K. 4; K.K. 16).

2.2.4.4. Kelin Çakırma (Gelin Çağırma/Gelin Daveti)

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Hocağar Özbeklerinde gelin çağırma merasimi bir müddet geçtikten sonra ilk olarak damat, kayınpederini evine davet eder. Birkaç gün sonra gelinin ailesi damadı ve kızını evine davet eder. Bu geleneğe “kelin çakırma” denilir.

Gelin ve damat davete içtenlikle icabet eder. Ailece bu davete katılan gelin ve damat kapıdan içeri girdiğinde *ispend* (üzerlik) yakılır. Üzerlerine sevinç ve mutluluk simgesi olarak şeker serpilir. Genellikle Özbeklerde iyi bir haber duyulunca veya sevindirici bir iş olunca şeker serpilir. Bu davetten sonra damadın yakın akrabası olan amcası, dayısı, halası vd. akrabaları sırasıyla gelin ve damadı evine davet eder. Davet edilen gelin ve damada akrabaları elbise hediye verirler. Ramazan ve Kurban bayramı dahil olmak üzere bir yıla kadar gelin görme geleneği devam eder.

Hayatın ikinci safhası olan evlenme ve ilgili alt başlıklardan sonra hayatın üçüncü bölümü ölüm incelenir.

2.3. Ölüm

İnsanoğlunun kaçınılmaz sonu olan ölüm için farklı kültür ve toplumlarda yaşa, dine ve kültürel konuma göre farklı tanımlar yapılmıştır. Ölüm; varoluş hâlinin sona ererek niteliksel ve niceliksel anlamda varlığın biçim değiştirmesi olayıdır. Diğer bir anlamı ile canlı organizmanın kendini yenileme yeteneğini yitirmesi, hayatî organlardan birinin ya da birkaçının işlevini yitirerek hayatın sonlanmasıdır (Çobanlı ve Salt, 2001: 67).

Genellikle “ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi” şeklinde tanımlanan ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki algılama, inanış ve uygulamalar kültürden kültüre, devirden devire değişmektedir (Gürkan, 2007: 38). Türk kültüründe ölüm etrafında oluşmuş pek çok uygulama ve inanış bulunmaktadır. Bu uygulamalar ölüm öncesi, ölüm esnası ve ölüm sonrası olmak üzere üç aşamada yapılmaktadır. Sedat Veyis Örnek’e göre (1971: 15) ölüm etrafında oluşan inanışlarda ölümü haber veren ya da ölümün belirtisi olan birtakım olaylar söz konusudur.

Çalışmamızın bu bölümünde Hocağar ilçesi ve köylerindeki ölümle ilgili inanışlar ele alınmıştır. Hocağar ilçesinde ve ilçeye bağlı köylerde ölüm ile ilgili inanışlar şu şekildedir: Evin bacasına veya çatısına baykuş yuva yaparsa o evden

yakın zamanda cenaze çıkacağına inanılır. Baykuş, çoğu zaman ölümü çağrıştırmasıyla bilinir. Eğer bir evin çatısında veya o haneye ait bir ağaç üzerinde baykuş öterse ya da görülürse; bu durum o haneden bir kişinin yakın zamanda öleceğine işarettir. Karganın sesi de hastalık ve kötülük alâmetlerindedir. Karga öttüğünde ise çoğunlukla öttüğünü duyan kişinin evine hastalık gelmeyeceğine ancak yakın bir arkadaşının veya akrabasının evine hastalık ya da kötülük geleceğine inanılır (K.K. 25). Köpek uzun uzun ulursa bir ölümü haber verildiğine inanılır (K.K. 8). Ölümle ilgili halk inançlarını aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2.3.1. Ölüm Öncesi

Ölüm düşüncesi insan üzerine çok etkili olduğunu, ne zaman nerede geleceğinin bilinmediğini ama bir gün ölümün mutlaka geleceğinin bilindiğini belirten Koestenbaum buna rağmen kendini manevî hayattan uzaklaştırarak dünya telaşına kaptırdığını söyler(1998: 78).

Hocağar ilçesindeki insanlar ölümü önleyebilmek için farklı birkaç yola başvurmaktadır. İnsanlar ölümden kurtulabilmek için *molla* (imam), *bahşı*, falcı, büyücü veya doktora gitmektedir. Örneğin bir hasta *bahşıya* gittiğinde *bahşı* hastanın kulağını çeker, bir kamışın ucuna pamuk bağlar ve sonra bunu yakar. Ateşi hastanın etrafında dolaştırır. Hastanın karın veya başka bir yerinde sancısı varsa eli ile ağrıyan yerin derisini çeker. Bu uygulamalar ile hastayı iyileştirmeye çalışır (K.K. 26). Ölüm öncesinde yapılacak uygulama ve hazırlıklar, kaçınmalar, haber verme, ölüm ihtimaliyle kefen, vasiyet, ölümü düşündüren ön belirti gibi konular alt başlıklara ayrılarak incelenecektir.

2.3.1.1. Ölümle İlgili İnanışlar

İnsanların inancına göre ölümün varlığına anlam yüklemesi ve yaşamını bu inanç üzerine şekillendirmesi davranışın dışı yansımasıdır. Yani ölüme karşıdaki hayat felsefesi, kişisel özellikler ve inanılan değerler; toplumların bakış açısını yansıtır. Ölüm haktır. Herkes bir gün bu fâni dünyadan ebedî âleme/ahirete geçer. Ölümden kimse kaçamaz. İnsanlar ölümün kaçınılmaz olduğunu bildikleri halde ölümün erken gelmemesi için yok olma fikrini unutmaya çalışırlar. Ölüm farklı din ve milletlerde farklı anlamlar taşımaktadır. Yahudilikte ölüm; ağır ceza ve korkunç bir gerçek; Hristiyanlıkta ölüm sadece bedenin kaybı ve hayatın daha güzel bir şekle bürünmesi; Müslümanlıkta ise insan ruhunun bedenden ayrılarak Allah katına

yükselmesi (Hökelekli, 1992: 57-98) olarak kabul edilir. Dolayısıyla her toplumun kendi inancından sorumlu olması ve bu çerçevede hareket etmesi beklenir.

Hocağar ilçesinin inancına göre herkes Allah'tan gelmiştir ve tekrar O'na dönecektir. “Allah’ın takdiri(K.K. 25; K.K. 27)”, “ölüm haktır (K.K. 26)”, “Takdirat-i Hudâ, O’ndan keldik O’nga ketamiz (O’ndan geldik tekrar O’na gideceğiz), “Hudâ’nu özünikimiz (Allah’ın emanetiyiz)” (K.K. 2; K.K. 7; K.K. 28), “Algan ham vol, bergan ham vol (Alan da O, veren de O)”, (K.K. 2; K.K. 8; K.K. 25; K.K. 28) şeklinde teslimiyet belirten ifadeler sıklıkla kullanılır.

İlçede ölen çocuğa “uçtu ketti (uçup gitti), perişterler alıp ketti (melekler alıp götürdü)” (K.K. 4; K.K. 7), gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Ölüm ile ilgili yukarıda geçen tabirlerde, ölümü anlatmak için kullanılan Allah, melek vb. ifadeler, ölümün Allah’ın bir emri olarak kabul edildiğini göstermektedir (Göçmez, 2008: 72-73).

Ölen biri için genelde “Takdirat-i ilahî, Huda’nın rahmetine kavuştu, Hudâ aldı, dünyadan ketti (dünyadan ayrıldı), dünyadan köz yumdı (dünyadan göz yumdu), kaza taptı (vefat etti), can berdi (can verdi), suçsuz yere öldürülen veyahut savaşta ölen için “şehid boldı” gibi ifadeler kullanılmaktadır.

İnanışa göre gökte her kişinin bir yıldızı vardır. Eğer yıldız kayarsa bir kişinin öleceğine işaret eder. Yıldız kaymasını gören adam “benim yıldızım duruyor, inşaallah benim yıldızım düşmez (kaymaz)” diye dua etmektedir (Göçmez, 2008: 74).

2.3.1.2. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Ön belirti; bir şeyin olacağını sezdirenen, bir hastalığın/bir durumun tanısı olabilen sezgisel olaydır (Türkçe Sözlük, 1999: 87). Bir kişinin ne zaman öleceğini belirlemek için fizyolojik olaylardan yararlanır:

- Fiziksel yönden eski gücünü kaybetmenin beli bükülüp yaşlı duruma düşmenin sakalların bembeyaz olmasının ölüme işaret olduğu, bu kişilerin ölüme yaklaştığı düşünülür (K.K. 25). Rengi, benzi solmak kötüye yorumlar.

- Hasta kişi sürekli yatağa bağlı olduğunda ölümün yakın olacağına inanılır (K.K. 26).

- Evdeki cam eşyanın veya aynanın kırılması, yakın zamanda kötü bir olayın ya

da ölümün olacağına işaret olarak algılanır. (K.K. 7; K.K. 25).

• Bazı insanlar, rüyada görülen bazı karmaşık durumları kendisinin ölümünün ya da çevresinden birinin ölümünün habercisi olarak yorumlar. Derin mağaraya düşmek ve geri gelmemesi, ırmakta boğulup hiç çıkmaması, göğe gidip hiç inmemesi veya bir zindana atılıp hiç serbest kalmaması, rüyada daha önce ölen biriyle yemek yemek, onlarla bir yere gitmek, misafirlik etmek, önceden ölen bir akrabası tarafından çağrılmak, evin yıkılması, kuş uçuşması gibi karmaşık kötü bir rüya görmek ölümün habercisi olarak algılanmaktadır (K.K. 2; K.K. 25; K.K. 26).

• Ölmek üzere olan kişi insanlara gözünü yummadan yalvarır gibi bakar, dudakları kurur, ayakları ve elleri soğur. Bütün bu durumlar o hastanın öleceğine işaret sayılır (Göçmez, 2008: 74).

• Ölü ismi geçtiğinde “*rahmat bolsun, rahmati, Allah rahmat kalsın, Allah mağfiret kalsın, Huda bağışlasın*” gibi cümleler kullanılır. O rahmetli oldu ve bizim aramızdan gitti. Biz de onların *dua-gûyî* ve dua edicisiyiz denilir (K.K. 25; K.K. 26).

• Baykuşun görünmesi veya ötmesi, kargaların sesleri o evden yakın zamanda bir ölünün çıkacağına işarettir (K.K. 1; K.K. 2; K.K. 25). Bununla ilgili halk ağzında nazım şeklinde şöyle bir dördlük tespit edilmiştir:

Özbek Türkçesi

Baylı bolsang bayga bar

Kösa tola koyga bar

Biz garipga nıma hakkıng bar

Cogal dimen cogal!

Türkiye Türkçesi

Baykuş isen zengine var

Köse dolu köye var

Biz fakire ne hakkın var

Git diyorum git! (K.K. 8).

Derlediğimiz bölgede baykuşun yanı sıra ala karga da uğursuz olarak bilinmektedir. Ala karga ile ilgili bir ikilik tespit edilmiştir.

Karga ham hakıllasa cogal

Bizga nıma hakkıng bar cit!

Karga da öterse gizlen

Bize ne hakkın var git (K.K. 8).

bununla birlikte karga ile ilgili Hocağar halkı arasında şöyle bir uyarılma sözü de bulunmaktadır:

“*Ala karga, atıng carga, alıp bargın uzaklarga...*” (ala karga, adın kuyuya, alıp git, uzaklara..) (K.K. 8).

2.3.1.3. Ölümle İlgili Kaçınmalar

Yaşanılan süre içinde ölümü anlamak ve kabullenmek, kişiler üzerinde kaygı ve korkuya sebep olmaktadır. Buradaki ölüm kaygısı ise dünyadan ayrılma, tamamen yok olma korkusuna karşılık gelirken ölüm korkusu ölümün korkutucu olduğuna dair ayrı (Momeyer RW'den akt.; Karakuş, 2012: 50) etkiye sahiptir.

Hocağar ilçesinde ölümden kaçınmak için yapılan tedbir ve uygulamalar şunlardır:

- Ölünün yıkandığı su rastgele bir yere dökülmez; eğer dökülürse başka bir ölümün daha olacağına inanılır (K.K. 2.; K.K. 7; K.K. 25).
- Cenaze çıkan ev iyi bir şekilde temizlenir; aksi takdirde evdekilere ölümün bulaşacağına inanılır (K.K. 26).
- Ölü için su ısıtılan kazan, kullanılan kâse ve diğer malzemeler üç dört kere yıkanır. Yoksa uğursuzluk geleceğine inanılır (K.K. 25; K.K. 26).
- Evde gece vakti ölünün ervahının (ruhu) geleceğine inanılır (K.K. 2).
- Evde tüfek ve silah mermili bırakılmaz. Çocuk olan odaya asılmaz (K.K. 25; K.K. 26).

2.3.1.4. Ölüme Hazırlık

Aile bireylerinden birinin ölümü en acı durumlardan biri olarak kabul edilir. Toplum, aile ve bireyin davranışı ve hazırlıkları; ölen kişinin toplumdaki yeri, önemi ve kişilerin yaş gruplarına göre farklıdır. Bir genç veya aile büyüğünün ölümü hepsinden üzücüdür. Yeni doğan çocuk bir iki hafta içinde ölünce cenaze namazına çok az kişi katılır. Cenaze merasimi de kısa sürer.

Eğer ölen kişi büyük bir kişi veya gençse, bütün hazırlıklar tam yapılır. Kefenleme, yıkama, cenaze namazı, devre ve gömme işlemleri herkesin iştirakiyle gerçekleşir. Ölen bir ailenin evinde üç günüyle yemek pişirilmez. Üç gün boyunca komşu ve akrabaları evlerinden yemek getirir (Yarkın, 2007: 96).

Hocağar ilçesinde yatakta son anlarını yaşayan kişi için eve *molla* (imam) davet edilir. İmam ölümden önce haberdar edilir. İmam hafız öğrencileriyle eve birlikte gelir. Önce birkaç Kur'an suresi okur. Daha sonra hafız öğrencileri ile birlikte “*Çil Yasin*” (kırk defa Yasin suresini) okur. Eğer hasta kişi konuşabiliyorsa

vasiyetini eder. Akraba ve ailesi ile vedalaşır. Helalleşme işlemi yapılır.

2.3.2. Ölüm Esnası

Sekerat halindeki insanın ölümü yaklaştığında yüzü kibleye doğru çevrilir. Kelime-i Şehadet ve Kelime-i Tevhit getirmesi telkin edilir. Buna Hocağar Özbekleri arasında “*kalma ayttırma*” denir. Hoca veya hastanın başında bekleyen bir kişi hastanın ağzına su damlatır. Hastanın ölüm anında susayacağına ve suyu içebilirse bu sayede cennete gideceğine inanılır (K.K. 25; K.K. 28).

Hocağar ilçesindeki halk canı ölüm meleği olan “Azrail”in alacağına inanır. Ölüm meleği insanların canını çeşitli sebeplerden dolayı almaktadır. Halkın inancına göre ölüm meleğinin iyi insanların canını kolay, kötü insanların canını ise çok zor bir şekilde alacağına, eğer ölen kişi hayır işler işlemişse, Allah’a iyi bir kul olmuşsa, hep doğru yola gitmişse Azrail’in onun canını çok kolay alacağına inanmaktadır. Eğer günah işlemişse, kötü niyetli biri ise canını zor teslim edeceğine inanılır (K.K. 7; K.K. 25; K.K. 26).

Hasta kişi öleceği sırada şehadet kelimesini okur. Etrafindakiler ve ölüm haberini alan diğer kişiler “*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciun*” ayetini okurlar. Ölü soğumadan gözleri kapatılır. Çenesi bağlanır. Elleri göğsünün üzerine konulur. Ayak başparmakları birbirine bağlanır. Yüzü beyaz bir bezle örtülür (K.K. 28).

• Ölmeye yakın olan kişi kendi kendine konuşur. Aynı zamanda can havliyle su istemesi, hayal dünyasında olması, yatağından başka yerlere uzanmaya çalışması, kendi kendine konuşması, tırnaklarının morarması, benzinin solması (K.K. 7; K.K. 25; K.K. 26) ölüm esnasında görülen değişikliklerdir.

• Hasta kişi önce vasiyet etmelidir. Eğer vasiyet etmezse veya kulun hakkı üzerindeyse gömüldükten sonra beş gece beş gündüz deprem olacağına inanılır (K.K. 9).

• Ölmeye yakın kişi, birini çok özleyip ağlarsa kimi özlemişse o çağrılır (K.K. 2).

• Azrail’in can almaya geldiğinde şiddetli belirtiler başlar. Bu esnada kişinin ağzına su damlatılmasıyla kolay can vereceğine inanılır (K.K. 7). Diğer taraftan kişiye kelime-i şehadet telkin edilerek imanlı gitmesi için çaba gösterilir (K.K. 28).

• Azrail can aldığı sırada etrafındaki her yere kan sıçradığına inanılır. Bu

sebeple döşek, yorgan, yastık ve halı yıkanmalıdır (K.K. 2).

- Hasta kişi canını veremiyorsa (can aldıysa ya da birinin canını yaktıysa) çilesini çekecek derler (K.K. 8).

- Günahı çok olan insana Azrail kötü görünür ve canını zor verir. Ancak ameli iyi olan kişinin karşısına Azrail melek olarak çıkar ve kişi canını kolay verir düşüncesi hâkimdir (K.K. 27).

- Ölen kişi hayatı boyunca yastığın sağ tarafını kullanırken öldükten sonra sol tarafı başının altına konulur (K.K. 28).

- Kişinin elbiseleri hemen çıkarılmaz, yıkama sırasında erkek ya da kadın hoca tarafından makasla kesilir (K.K. 7; K.K. 25).

- Ölüm önüne göz seğirmesi iyi sayılmaz, ölü çıkacak derler (K.K. 7).

- Ölecek kişi canını veremezse “Herkes çok eziyet etti, onların ahını çekiyor” denilir (K.K. 2).

- Canını veremeyen birinin fakire eziyet etmiş mi, komşuya eziyet etmiş mi, yetimin malını yemiş mi diye geçmişi konuşulur (K.K. 26).

- Ölecek kişinin son istekleri kesinlikle yerine getirilir (K.K. 2).

- Eğer ölen kişinin bedeni, çok yumuşaksa iyi yorumlanmaz. Yıkandıktan sonra kefeninin arasına bir miktar pamuk bırakılır (K.K. 7).

- Hasta ölür ölmez hemen yere indirilmez. Belki bayılmıştır veya canı tekrar gelir düşüncesiyle beş on dakika bekletilir. Bu süreçten sonra ölünün çenesini ve ayağını bağlayıp gözünü kapatırlar (K.K. 25).

- Ölü can verirken yüzü güzelleşmişse “Ölürken yüzüne nur inmiş” denilmektedir (K.K. 2).

- Savaşta, evinden uzakta iş başında ölenlerin şehitlik mertebesine ulaştığına inanılır. Şehitler ölmez aramızda yaşarlar inancı hâkimdir (K.K. 28).

Ölen kişi olabildiğince çabuk gömülmelidir. Kişi gece ölmüşse sabah erkenden güneş doğunca gömülür. Sabahleyin ölmüşse öğlen gömülür. Öğleyin ölmüşse çoğunlukla ikindi namazına yetiştirilir. İkindi ölmüşse gece bekletilir. Sabahleyin cenaze namazı kılındıktan sonra gömülür. Uzaktaki yakınlarının, cenaze törenine katılmalarını sağlamak amacıyla ölünün bekletildiği durumlar da vardır (K.K. 25;

K.K. 26; K.K. 28).

Eğer ölü bir gece bekletilirse başı üzerine ışık ile Kur'an-ı Kerim konulur. Bununla birlikte birkaç yaşlı adam da ölüyü yalnız bırakmamak için geceyi ölünün yanında geçirir.

Eğer kişi salı günü ölürse balta ile bir dut ağacına üç kere vurulur. Salı gününün kötü bir gün olduğuna ve bu günden korkulduğu için balta ile dut ağacına vurulması gerektiğine inanılır. Bu ağaç da kendisi kuruyup kırılıncaya kadar kimse kesmez (K.K. 9).

2.3.2.1. Ölümün Duyurulması

Kişi, son nefesini verdikten sonra ahaliye ve akrabalarına duyurulması sağlanır. Geçmişten günümüze ölen kişinin haberinin diğerlerine duyurulması genellikle camilerde ve pazarda gerçekleşir. Birisi ölünce okuma yazmayı bilen bir akrabası cenaze namazının kılınacağı vakit belli olunca bir kağıda ölenin bütün akrabalarını tanıtp camiye gönderir. Camide imam hoparlör üzerinden duyuru yapar. İnsanlar ölü haberini alınca hemen “İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciün” ayetini okur.

Ölen kişi kadınsa ismi söylenmez. Sadece falan kişinin annesi, kızı ve eşi diye ilan edilir. Ölen kadın için “merhume,” erkek için de “merhum” (K.K. 2, K.K. 7, K.K. 25, K.K. 28) denilir. Ölüm haberi insanlara köy halkından gönüllü olarak bir veya iki kişi aracılığıyla ulaştırılır. Köylerde ölen kişinin sadece adı, babasının adı, cenaze mekânı ve zamanı belirtilmektedir. Ama ilçede ölen kişinin adıyla beraber bütün ailesi ve akrabalarının adları ilan edilmektedir (K.K. 26).

2.3.3. Ölüm Sonrası

Ölümden sonra genellikle kefen giydirme, cenaze ve defin merasimleri başlar. Ölen kişinin ninesi veya kız kardeşi varsa ağıt yakarak ağlamaya başlar. Bununla beraber köydeki yaşlı kadınlar da ağıt yakmaya ve ağlamaya iştirak etmektedir. Gelen kadınlar çoğunlukla daha önce kaybedilen oğul, kız veya yakın bir akrabasını hatırlayarak ağıt yakmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi ölüm haberi duyurulduktan sonra cenazeyi duyanlar toplu olarak bir kısmı cenaze evine ve bir kısmı ise cenaze kılınacak yerde bekler. Cenaze evine gelen yakın akrabalar ve komşular kendileri ile beraber iki metrelik bir parça (bez) getirmektedir. Bu bez parçası tabutun üzerine serilir.

Önceki zamanlarda eğer genç biri ölürse ölen kişinin ailesi özel mavi renkli “*kamir*” denilen bir elbise giyerlermiş.

Bu elbisenin başörtüsünü de maviye boyayarak “aza köylek” diye takılırmış.

Genellikle yas elbiseleri ölen kişinin eşi, kardeşi, anne ve babası tarafından giyilirmiş (K.K. 8) Özbeklerde cuma günleri, ramazan ayı ve dini bayramlarda ölen birinin Allah’a yakın ve iyi bir kul olduğuna, cennete gideceğine, böyle günlerde ölümün herkese nasip olmayacağına inanılır (K.K. 2; K.K. 8).

2.3.3.1. Akraba ve Komşuların Toplanması

Bir kişi öldüğünde, yakınları ve komşuları hemen merhumun evine gelir. Yaşlılar ve tecrübeli kişiler hemen bir araya gelip aralarında konuşurlar. Bu aşamada, masrafları tahmin ederler ve ölünün sahibine masrafın ne kadarını karşılayabileceğini sorarlar. Geri kalan masrafların birçoğunu akrabalar karşılar. Örneğin; mezar kazıcılar, yas tutanlar, mollalar veya hafızları bulma, getirme malzeme satın alma, tabak arama, tabut satın alma ve mollaya ilan için haber verme gibi ayrı ayrı görevler düşer. Kimsesiz ve akrabası olmayanların cenazesi aksakal ve gençlerin yardımıyla kılınır. Bunlar gömme merasimine kadar eşlik ederler (K.K. 25).

Ölen kişinin yakını olan kadınlar dayanılmaz bir şekilde bağıarak ağlarlar, sesleri uzaktan duyulabilir. Dışarıdan gelen kadınlar da ağıt merasimine katılır. Yüksek sesle bağıarak ağlarlar. Ağıt için yeni gelen kadına “azizin, canın öldü” denilince feryadı iki katına çıkar. Erkekler başını aşağı eğerek inlerler. İnsanlar ölüleri gömmeden çocuklarını yanlarında getirmezler. Ölü gölgesinin çocuklarının üzerine düşeceğine inanılır.

2.3.3.2. Ölünün Yıkılması

Hocağar ilçesinde ölen kişinin cesedine “*meyyit*”, ölü yıkayıcıya “*gassal*, *murda şu*” kefenlenmesine “*tekfin*”, musallâya ve namazdan sonra kabristana taşınmasına “*teşyi*”, kabre konulmasına “*defin*, *tedfin*” denir (URL- 5).

Bölgedeki insanlar dünyaya temiz gelip tekrar temiz gitmenin yıkama işlemiyle gerçekleşeceğini (K.K. 27) söylemektedir. Bu işlem ölünün gömülmesinden önce yapılan ilk işittir. Müslümanlar genelde temiz bir şekilde tabuta konulmaya ve Allah’ın huzuruna arınan kul olarak çıkmaya dikkat ederler. Ölüm haberi ilan edilince hemen yıkama işlemi başlar.

Ölünün başında Kur'an-ı Kerim'den âyetler okunur. Daha sonra yıkanır. Gözüne sürme konulur. Kokmaması için safran, gül çiçeği ve parfüm kullanılır. Zemzem suyu serpilir, kâfur kullanarak çok izzet ve hürmetle tabutun üstüne dört-beş katlı *bahmal* (değerli bir kumaş) ve ipekle çevrilir (K.K. 9). Ölünün gölgesinin diğerlerini etkilememesi için bir tencerede üzerlik otu yakılır (K.K. 8). Ölülere yıkamak, Afganistan'ın mezheplerinde ve kabilelerinde biraz farklılık gösterir.

- Cenk meydanına şehit düşen kimseler yıkanmadan üzerindeki elbisesi ile defnedilir (K.K. 28).

- Eğer deli birisi ölürse diğer insanlar yıkandığı gibi o da yıkanmalıdır (K.K.28).

- Ölen kişi eğer erkek ise bir erkek tarafından yıkanır. Eğer kadınsa anne, bacı, hala veya teyzesi tarafından yıkanır. Ölen kişinin kimi kimsesi yoksa “*İnnemel mu'minunel ihveten*” (inananlar ancak kardeştir) sözüne dayanarak müminin birisi tarafından yıkanılır (K.K. 25).

- Bazı insanlar ölmeden evvel kimin yıkayacağı hakkında vasiyet etmektedir. Vasiyet eden şöyle der: “*falan kişi beni yıkasın, falan kişi yatağa bıraksın, falan kişiye yaslanayım, falan kişi kazanda benim suyumu ısıtsın*” (K.K. 7) diyerek vasiyet eder. Edilen vasiyet yerine getirilir.

- Ölen kişinin yıkanma esnasında tırnağı kesilmez. Kişinin yüzüğü ve takma dişleri varsa sadece onlar çıkartılır (K.K. 26).

- Ölü yıkanırken banyo suyunun her tarafa sıçramasına izin verilmez. Dökülen su bir yere toplanır. Suyun hepsi Ölü yıkanılan odaya gömülür. Suyun etrafa sıçraması uğursuzluk sayılır. Ölü yıkanılan odaya girilmez. Suyun kimsenin bedenine sıçramasına ve değmesine izin verilmez (K.K. 25).

- Bölgede su ısıtmak için önce yerde büyük bir ocak kazılır. Ocağın üzerine içi su dolu kazan konulup ısıtılır. Kazan su ile doldurulup ısıtılır (K.K. 26).

- Ölümünden sonra ölünün yıkanılması sırasında kullanılan malzemeler su kovası, kâse, havlu, battaniye, pamuk gibi (K.K. 27; K.K. 28) malzemeler de hazır bulundurulur.

- Yıkama işlemine geçildiğinde ölen kişi, yıkamayı bilen kişilerce yıkanır. Su, sünger veya bez kullanılır. Yıkama suyunun temiz su olmasına dikkat edilir (K.K.

28).

• İnsan hayattayken sürekli bütün işlere sağ taraftan başlaması evla sayılır. Ancak ölü gasledilirken sol tarafından başlayıp sağa doğru bitmelidir (K.K. 28).

• Ölü yıkayıcı yabancı olmamalı, ergenlik çağında yetişkin müslüman olmalı (K.K. 28).

• Ölüyü yıkayan kişi temiz ve abdestli olmalı. Yıkayan kişi temiz olmazsa ölünün de temiz olmayacağına inanılır (K.K. 28).

• Ölüyü yıkayan kişi gerek para gerekse hediye verilerek mutlaka memnun edilmelidir. Bazen ölüden kalan elbiseler yıkayan kişiye verilir (K.K. 7).

• Ölen kişi göbeğinden avret yerine kadar temiz bir bezle örtülür. Ayakları kıbleye doğru olacak şekilde uzatılır. Kişinin mahrem yerlerine bakılmadan örtü altında yıkanmaya gayret edilir. Kişi yıkandıktan sonra kulağına, ağzına, makatına ve burnuna pamuk konulur (K.K. 26).

2.3.3.3. Kefen Giydirme

Yıkama işleminden sonra kefenleme işlemi başlamaktadır. Kefen için üç veya dört metre beyaz bez ayarlanır. Kefen giydirilen ölü üç yerden kuşakla bağlanır: ayaklarından, belinden ve başından. Kefen için getirilen bez üç parça şeklinde kesilir. Kefenleme işlemine önce ölünün ayak kısmından başlanır. İkinci parça ile kemer ve göğüs kısmı kefenlenir. Üçüncü parça ile bütün bedeni örtülür (K.K. 28).

• Kefenlenirken erkeklerin kefeni üç kat, kadınların başörtüsü ve göğüs örtüsü de olmak üzere beş kattır. Tabuta konulması sırasında kefenin açılmaması için kefen kuşak ile bağlanır (K.K. 28).

• Kefenleme sırasında sadece kuşakla bağlanır. Kefene asla iğne vurulmaz (K.K. 27).

• Kefenleme işlemi bittikten sonra kefene kâfurla birlikte gül suyu serpilir (K.K. 27).

• Ölü mezara konulduğunda hayatı boyunca kıbleye doğru secde ettiği için ölümden sonra da yüzü açılarak kıbleye doğru çevrilir (K.K. 28).

2.3.3.4. Tabutun Taşınması

Yıkama ve kefenleme işlemi bittikten sonra cenaze tabuta konulur. Bu arada

cenaze namazının kılınma zamanı beklenir. Tabutun ağır olmaması için ince bir battaniye ya da bir yorgan serilir. “*Tabut kapaksız olur. Tabuta meyyit yerleştirildikten sonra üzerine dut ağacının dalları yuvarlak olarak bağlanır. Ölü için daha önce getirilen bezler tabut üzerine sırayla atılır. Tabut üzerine yaklaşık 20-30 bez atıldığı görülmüştür. Bu bezlerin bir kısmı cenaze evine gelen fakir kadınlara ve bir kısmı ise definden sonra cenaze ile mezarlığa gelen hocalara ve fakir kişilere dağıtılır*” (Oyghagh, 2019: 134).

Hocağar ilçesindeki tabutla ilgili uygulama ve gelenekler şöyledir:

- Tabut için temiz pamuk ve bezden yorgan, döşek ve yastık hazırlanır. Hocağar ilçesinin bazı köylerinde ise döşek yerine keçe serilmektedir. Başının altındaki yastık da ters konulur. Ölen kişinin hayatı altüst oldu ve öbür âleme göçtü denilerek izah edilir (Yarkın, 2007: 96).

- Genellikle tabut üzerine güzel bezler serilir. Bazı yerlerde yeni ve kalın bez satın alınır. Bazıları ise güzel nakışlarla dikilen bezle tabutu örtmektedir (K.K. 25; K.K. 28).

- Tabutu götürürken üç defa yerden kaldırıp indirilir. Daha sonra dört köşesinden birer kişi omuzları üstüne alarak cenaze namazını kılmak üzere camiye götürürler (K.K. 7).

- Cenaze namazı camide kılınır. Eğer cuma günü ise büyük camiye götürülür. Orada cenaze namazı kılınır (K.K. 25).

- Tabut taşınırken tabutun hafif olmasının, kişinin günahlarının az olmasından kaynaklandığına inanılır (K.K. 28).

- Tabut taşınırken çocuklar uzak durmalı. Mümkünse cenazeden uzak durmalıdır (K.K. 2).

- Tabutu önden alıp arkaya doğru el değiştirerek mezara kadar taşırlar (K.K. 27).

- Tabutu taşıyanlar, yedi adımda bir değişir (K.K. 25).

2.3.3.5. Cenaze Namazı

Cenaze, avlunun kapısından ayakları ön tarafa gelecek şekilde çıkartılmaktadır. Sokağa çıkınca baş tarafı tekrar öne alınmaktadır. Hocağar ilçesinde genel olarak cenaze namazı mezarlık alanında, ölenin evine yakın bir alanda veya caminin

avlusunda kılınır. Cenaze namazı en büyük ve saygı duyulan bir hoca tarafından kıldırılır. Eğer ölen kişi cenaze namazının kılınması için özel bir kişiyi vasiyet etmişse vasiyeti yerine getirilir. Cenazeye katılanlar arka arkaya saf tutarlar. Tutulan bu safların tek sayıda olmasına dikkat edilir. Cenaze alanına gelenler kibleye bakar ve cenazeyi cemaatin önüne koyar. Ayrıca cenaze namazına başlamadan ayakkabılar çıkarılır (Bkz. Şekil 47). Cenaze namazı dört tekbirden meydana gelir. Cenaze cemâatin önünde uygun bir yerde konulur. İmam cenazenin önünde durur, cenaze namazı kılacak cemâat imamın arkasına sıralanır. Cenaze sırası genelde tek sıra halinde sıralanır. Cenaze namazına niyetle başlanıp şöyle kılınır:

İmam , Allahu ekber” diyerek birinci tekbîri alırken ellerini kulakları hizasına götürür, tekbirden sonra da ellerini göbeğinin altında bağlar. Cemâat de imamlarla birlikte ellerini kaldırarak içlerinden tekbîr alıp ellerini göbekleri altında bağlarlar. Bundan sonra imam ellerini kaldırmaksızın açık sesle ikinci tekbîri alırken cemaat de içlerinden imama iştirak ederler, imam ve cemâat üçüncü tekbîri alır, imam ve cemâat yine aynı şekilde dördüncü tekbîri alır almaz hiçbir şey okumadan ellerini iki tarafa salıverirler. Sonra da evvelâ sağ tarafa, sonra sol tarafa birlikte selâm verirler. Selâm verirken de ölü, cemâat ve melekler niyyet edilir (Örnek, 1971: 55).

Cenaze namazından sonra yine tabut üç defa kaldırılıp indirilir. Sonra ise tabutun dört tarafından yedi adıma kadar imam ve hocalar öz omuzlarında taşımaktadır. Böylece mezara kadar bütün halk sırayla taşımış olur.

Cenaze namazı tamamlandıktan sonra gömülme merasimi başlanır (Bkz. Şekil 48).

2.3.3.6. Cenazenin Gömülmesi

Cenaze namazından sonra defin ve gömülme işlemi başlamaktadır. Defin için gerekli ön hazırlık olan mezar kazma işlemi, defin zamanından kısa bir süre önce yapılır. Cenaze için yerine getirilen görevler arasında defin işlemi, İslâm’ın insana verdiği değeri gösteren dinî bir vecîbe özelliği taşır. Cenaze namazı gibi bunun da farz-ı kifâye olması, bu görevin herkes tarafından olmasa bile bir grup tarafından yerine getirilmesi gerektiğini gösterir.

Ölünün toprağa tevdi edilmesinin çevre temizliği, sağlık, insanın saygınlığının korunması ve ölümü hatırlatma türünden birçok hikmetler taşıdığı ve bir bakıma geride kalanların ölüye karşı son görevini simgelediği, ölen için de yeni bir hayatın başlangıcı olduğu için önemlidir. Ancak bu konuda mevcut bilgi ve usûller, esas ve amaçta aynı olmakla birlikte geleneklerin değişikliği zaman zaman farklılıklar gösterir (Uzunpostalcı, 1994: 86).

Ölüm olayı duyurulurken, diğer taraftan da cenazenin defin işlemleri başlatılmaktadır. Ölü gömme hazırlığının önemli aşamalarından biri de mezar kazma

işlemidir. Mezarlık için “kabristan, güristan, çayı mezar” tabirleri kullanılmaktadır (Göçmez, 2008: 76). Özbekler arasında mezar iki şekilde kazılmaktadır: Birincisi, önce yer dikdörtgen şeklinde derin kazılır. Ortasında yine ayrı bir dikdörtgen şeklinde az derin olacak şekilde kazarak meyyiti yerleştirir. Üzeri taştan yapılan bir kapak ile kapatılır. Kapağın üstü toprakla doldurulur. Bu tür mezara “yarma” denilir (Bkz. Şekil 49).

Hocağar ilçesinde yaygın bir şekilde kullanılan mezarın ikinci kısmı ise “şami/lahat” mezarıdır (Bkz. Şekil 50). Bu tür mezar önce dikdörtgen şeklinde bir buçuk metre derinlikte kuzey ve güneye doğru kazılır. Sonra batı tarafından seksen santimetre derinlikte bir cesedin sığacağı kadar kazılır. Hocağar ilçesindeki mezarlığın yaklaşık %99’u “lahat/şami” şeklindedir. Fakat %1 oranında olan “yarma” mezarı diğer yerlerden gelen halka aittir.

Halk, “lahat” mezarının yaygın olmasının sebebini şöyle açıklar: Eskiden mezarlığın köpekler tarafından açılıp yenildiği görülmüştür. Bazen de ölen kişinin düşmanları veya hırsızlar kolayca açabiliyordu. Bu tür işler “yarma” şeklindeki mezarlığa kolaylıkla gerçekleşebiliyormuş. Bu nedenle insanlar “yarma” mezarlığından derin olan “lahat/şami” mezarlığını tercih etmişlerdir (Yarkın, 2007: 96-97).

Mezar kazanlarla beraber ölünün bir yakını da muhakkak mezarlığa gitmektedir. Çünkü yakınlarının mezarının yanında bir yer göstermesi gerekmektedir. Mezarın yeri tespit edilince kazma işlemine başlanır.

Mezarı kazan kişi sayısının beş veya yedi kişi olmasına dikkat edilir. Tek olması gerektir. Çift olması uğursuzluk olarak görülür (K.K. 25).

Mezarın boyutu ölenin yaşına, erkek ya da kadın oluşuna göre değişmektedir. Çocuk için mezar diz hizasına, erkekler için bel, kadınlar için ise göğüs hizasına kadar derin kazılmaktadır. Mezarı geniş kazdırmak ölü sahibinin isteğine bağlıdır. Mezarın üstü düz değil, Anadolu’daki gibi yüksekçe yapılmaktadır (Göçmez, 2008: 76).

Ölü yakın bir akrabası tarafından mezara konulur. Kadın cenazesi sadece bir mahremi tarafından mezara konulur. Kadın meyyit mezara yerleştirirken üzerine büyük bir perde alınır. Bu perde mahrem olmayan insanların meyyiteyi görmesini engeller (K.K. 25).

Cenaze, mezara konulurken yakın akrabalarından biri mezara girer ve kefenin kuşaklarını tutarak yerleştirir. Ölen kişi mezara yerleştirilirken sağ eli üste, sol el alta gelecek şekilde tutulur ve yavaşça konur. Kefenin baş kısmındaki ip genişletilerek başının kible yönünde olmasına dikkat edilir (K.K. 25; K.K. 26).

Ölü yerleştirildikten sonra çuvallara toprak doldurup kible tarafındaki ceset olan yer kapatılır. Bazı yerlerde ise ölünün konulduğu kısım kerpiçle kapatılarak üzerine toprak atılır. Cami imamı keseğe üfleyerek mezara atıverir. Keseğe üfleme sinin sebebi ölenin günah tan arınması ve cennete gitmesine vesile olmasıdır (K.K. 9). Toprak atmak için akraba ve arkadaşları mezar kazıcısı ile beraber katılır. Toprak atma aşamasında öncelik mezarcılara verilmektedir. Bunlardan sonra diğer insanlar tek olarak üç, beş, yedi kürek şeklinde atarlar. Defin esnasında kürek kesinlikle elden ele verilmez. Önce yere bırakılır, sonra başka birisi alır. Kürek yere bırakılırken ön tarafı yerde olmalı. Bu uygulama son toprak atışımız olsun diye yapılır. Defin işlemi devam ederken imam tarafından Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir suresi okunmaktadır (K.K. 25; K.K. 28).

Mezarlığa "göbek" denilen yükseklik oluşana kadar toprak atılır. Defin işlemi tamamlandıktan sonra imam mezardaki cemaate insanlara iyilik etme, kötü ve çirkin işlerden sakınma, ölümden ibret alma ve günah işlememe ikaz yönünde kısa bir vaaz eder. Ardından bütün cenaze merasimine katılanlar geçmişlerine dua eder. Sonrasında da hoca camide yapılacak dinî merasimin tarih ve saatini bildirir. Genel fatiha merasimi camide bir gün içerisinde yapılır (K.K. 28).

Mezar üstüne su dökülmez. Ağaç da dikilmez. İnsanın bedeninde tuz ve yağ olduğu için ağaç dikildiğinde de kırk metreye kadar yeşermediğine inanılır (K.K. 26).

Defin işlemi tamamlandıktan sonra yedi adımdan sonra ölünün dirileceğine Kirâmen Kâtibîn'in gelip sorgulamaya başlayacağına inanılır (K.K. 25). Dolayısıyla insanlar haklarını helal eder. Kötü insan olsa da "yahşi kişi idi, Huda cayini cannat kılın, günasını bağışlasın (İyi insandı, Allah mekânını cennet eylesin, günahını bağışlasın)" diyerek hayır dua edilmektedir (Yarkın, 2007: 97-98).

2.3.3.7. Devre ve Iskat

Bir hak veya mükellefiyeti düşürme anlamında gelen fıkıh terimi olan ıskat ve ölen bir kimsenin bazı ibadetlerle ilgili borçlarının düşürülmesi (ıskat) için fakirlere

fidye ödemesi sırasında başvuru bir uygulama olduğunu Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi açıklamıştır (Bardakoğlu, 1999: 137).

Cenazenin kefenlenmesi tamamlandıktan sonra devre ve iskat işlemi yapılır.

Devrenin amacı, ölen kişiyi günahlarından kurtarmak, fidyesini vermek, mezarında rahatça yatmasını sağlamaktır. Devre çoğunlukla ölen kişinin vasiyetlerini gerçekleştirmek amacıyla yapılır. Ölen kişi tutamadığı orucun fidyesini, kılamadığı namazın fidyesini, aldığı borçları ve yapamadıkları hayır işlerin hepsini devre vesilesi ile gerçekleşmesini istemektedir.

Devre işlemi şu şekilde yapılmaktadır: Mevlevi, molla, kari gibi hocalardan beş altı kişi toplanır. Devre için bir çuval buğday, un, tuz, ip, iğne; beze sarılmış bir miktar para hazırlanır. Devre için un, tuz, ip, iğne ve paranın seçilmesinin sebebi, bunların insan hayatındaki temel ihtiyaçlardan olması ve hayatının herhangi bir zamanında komşularından veya başka birisinden bunları alıp da geri vermemiş olması ihtimalinden dolayıdır. İlk önce içlerinde en saygın hoca veya imam, ölü için dua eder. Daha sonra elindeki bez içindeki parayı yanındakine uzatmaktadır. Parayı alan kişi “aldım, berdim, kabul kıldım (ettim), başışıldım” demektedir. Bu şekilde para bütün hocaların elinde defaatle dolaşmaktadır (Göçmez, 2008: 78-79). Devre esnasında kişi sayısı ne kadar fazla olursa o kadar iyidir. Üç dört kişiyle de devre işlemi yapılmaktadır. Böylece ölünün bu tür günahlarından, cenaze sahibinin ise ölüye karşı olan sorumluluğundan kurtulduğuna inanılmaktadır (K.K. 25; K.K. 27).

Devredeki iğne, çorap, ip, kibrit, giyim, elbise gibi şeyleri yaşlı kadınlara dağıtılır. Devrede para veya diğer eşyalardan sadaka alanlar ölen kişi için iki rekât “havli kabir” namazı kılmaktadırlar (K.K. 9).

Devre parasını teslim alanlar definden sonra mezarlıkta hazır kişiler arasında dolaşarak az az dağıtmaktır. Buna “iskat” denilir. Ayrıca aynı kişiler tabut üzerine atılan bezleri de önce hocalara dağıtırlar kalan kısmını fakirler arasında bölmektedir. Devre parasının kalan kısmıyla ise ölünün sahibi camiler için gerekli eşyalar almaktadır (Oyghagh, 2019: 136).

Vasiyet etmeyen kişinin helalleşme duyurusu mezar başında söylenir. Çoğunlukla borcu olanlar mezar başında akrabasına söyler. Borcu olanı evine davet eder. Birbirleri ile hesaplaştıktan sonra borcu ödenir (K.K. 25).

2.3.3.8. Ölü Yemeği ve Belirli Önemli Günler

Hocağar Özbeklerinin geleneklerine göre, cenaze evinde birinci günden üçüncü güne kadar yemek pişirilmemektedir. Üç gün komşular ve akrabalar yemek hazırlayıp getirmektedirler. Çünkü evinden cenaze çıkan bir ailenin yemek hazırlaması ve ikramda bulunması vakitsiz bir külfet hâline gelir. Bunun yerine acılı cenaze evi halkına en az üç gün boyunca, akraba ve komşuların yemek vermesi güzel bir gelenektir (Birkanım, 2020: 65). Üçüncü akşam ise cenaze evinde bir kurban keserek yemek hazırlanmaktadır. Yemek komşulara ve gelen misafirlere ikram edilir. Bu yemeğe “kazan helallaşma” denir. Yedinci günde “hayrat” adı verilen toplu bir yemek verilir (Bkz. Şekil 51). Yedinci günde Özbek pilavı başta olmak üzere birkaç çeşit yemek hazırlanır. Bu yemeğe bütün komşu, akraba, tanıdık ve fakirler katılır. Ölü yemeğinde Kur’an-ı Kerim okunur, Kur’ân dinlenirken ya da hoca dua ederken gürültü yapmamaya dikkat edilir. Ölünün ruhunu rahat ettirmek ve gelenlerin de sevap alması için buna önem verilir. Kur’an-ı Kerim hatmine otuz hafız katılır, hafızlar diğer davetlilerden iki saat önce ölü evine gelir (Oyghagh, 2019: 137-138).

Ölü yemeğinin yedisinden sonra “kırk aş” adıyla anılan kırkıncı günün ölü yemeği verilir (Bkz. Şekil 52). Kırk günden sonra ölen kişinin bedeni su olarak bozulacağı için “kırk aş” verilmektedir. Ölü için verilecek en son yemek “yıl aş”dır. Bu hayratı ancak parası olan insanlar verebilmektedir. Gücü yetmeyenler ise hayrat yapmaz. “Yıl aş” hayratında da imamla otuz civarında hafız davet edilir. Hafızlar Kur’an-ı Kerimi hatmeder. Hatim bitince hafızlar önüne ölü evinden bir miktar tuz, su ve çay otu getirilir. Hafızlar sıra ile getirilen şeylere üflerler. Üflenen tuz, su ve çay otu şifa verici ilaç olarak kullanılır. Hafızların her birine zarf içinde bir miktar para bırakarak hediye edilir (K.K. 25; 27). Ayrıca her yıl Ramazan ayında ölünün ruhuna hatim yapılmaktadır.

Yukarıdaki ile birlikte ölünün yıldönümünden sonra yılda iki kere ramazan ve kurban bayramından önce ölü yemeği verilir. Buna “iyis” denir. “İyis” genelde ramazanın onundan sonra ve kurban bayramından önce yapılmaktadır. Ölen kişinin hakkı oğul ve torunlarına kaldığı için yılda iki kere yaparak komşuları evine davet eder. Evine davet etmediklerinin yemeğini camiye gönderir. Halkın inancına göre; “ölen akraba hep bizden umutludur. Bizden sürekli dua talebinde bulunmaktadır.” Bunun için yemekten sonra ölen kişinin ruhuna dua edilir (K.K. 26).

Ölü yemeğinden sonra bir yıla kadar her cuma akşamları yemek hazırlanır. Buna “cumalık” denir. “cumalıkta” imamla birkaç misafir davet edilerek ölünün ruhuna önce Kur’an-ı Kerim okunur, sonra dua edilir. Bu gelenek bir yıl kadar sürer (K.K. 27).

Baş sağlığına gelenler âyet okuyup dua eder. Önce biraz ölen kişiyi över. Şahsiyeti ve kişiliği hakkında güzel şeyler söyledikten sonra rehber olarak doğru yolu ve bundan sonraki hayatında ne yapacağı ile ilgili bazı tavsiyelerde bulunur. Genellikle tavsiyeler bazı aileler aile büyüğünü kaybedince gerçekleşmektedir. Yaşlı ailenin üzerine gam kader geldiği için ne yapacağını bilmemektedir. Dolayısıyla rehber olarak yol göstermektedir (K.K. 26).

Bayramlarda insanlar uzaktan yakından bayram namazını kıldıktan sonra dua etmek için cenaze evine gelir. Bu merasime “dua kılma” denir. Cenaze evinin bu üç gün içinde sofrası açık ve sofraya üzerine her çeşit yiyecek ile kuru yemiş konulur. Gelenlere çay ikram edilir. Cenaze evinde bayramlarda dua kılınmaması toplum tarafından ayıp karşılanır (Oyghagh, 2019: 138). Bayram günlerinde cenaze evine hafız getirilmektedir. Misafirler eve gelince çay ve sohbete başlamadan önce Kur’an Kerimden birkaç âyet ve kısa sureler okunur. Daha sonra ölünün ruhuna dua ederek baş sağlığı dilenir. Genelde din âlimleri böyle âdetlerin dinî temeli olmadığını sürekli vurgulamaktadır. Buna rağmen yaygın bir şekilde bu gelenek devam etmektedir (K.K. 26).

Kulun hakkı insanı delik deşik eder. Eğer borçlu olarak ölmüşse “davşana” yemeği yapılır. Davşana yemeği şöyledir: Bütün komşular birlikte toplanıp pirinç, yağ, odun gibi yemek malzemelerini hazırlar. Ölen kişinin ruhu için sadaka ve hayrat ederler. Böylelikle ölen kişinin borcu ödenerek gûnahtan arınacağına inanılır (K.K. 8).

Eskiden Hocağar ilçesinin Hazarbağ köyünde “kara aş” adıyla ölü yemeği varmış. “Kara aş” kişinin ölümünden hemen sonra yapılmaktaymış. Bu yemek cenaze evine gelen kişilere verilirmiş. Adından anlaşıldığı gibi meyyitin akrabaları bu günde kara (siyah) elbiseler giyiyormuş (K.K. 8).

2.3.3.9. Yas

Yas tutma geleneği diğer bölgelerde olduğu gibi Hocağar ilçesinde de canlı bir şekilde yaşamaktadır. Özbek kültüründe bu ağır sürece “yas, a’za, sûg” denir. Matem

süresi bölgeden bölgeye göre değişir. Özbeklerde cenaze evinde bir yıla kadar yas tutulmaktadır. Bazı bölgelerde kırk güne kadar devam eder. Bu kırk gün içerisinde genellikle kadınlar siyah elbise ile beyaz başörtü takarlar. Ölen kişinin eşi bir yıla kadar kimse ile evlenmez. Bazı kadınlar hayatının sonuna kadar kimse ile evlenmeden geçirirler. Bazıları ise cenaze üzerinden bir yıl geçtikten sonra evlenmektedir. Ailenin genç yaşta ölen çocuğunun yası da uzun sürer. Çoğunlukla bu yası anne, baba ve kardeşleri tutar. Eğer anne yası uzatırsa aile büyükleri devreye girerek teselli etmeye çalışırlar. Cenaze evinde bir yıla kadar düğün, tören ve sünnet yapılmaz. Kırk güne veya bir yıla kadar düğünlere de gidilmez. Kadınlar da uzun müddet kendini süslemez.

- Ölünün arkasından ağıt yakmak hoş görülen bir davranış değildir; ölüye eziyet çektireceğine inanılır (K.K. 28).

- Eğer çok seven birisinin oğlu, eşi veya yakınlarından biri ölürse onun hakkında ağıt yakılır. Ölenin işlerinden bahsedilir, sarılmasından söz edilir, ata binişinden, meclislerde oturularından, bütün iyiliklerinden bahsedilir (K.K. 9).

- Ölümün yaşadığı bir yerde renkli kıyafetler giymek ve dikkat çekecek elbise giymek ayıplanır (K.K. 26).

- Müzik dinlemek, televizyon izlemek, misafir çağırıp gülmek eğlenmek ayıp sayılır (K.K. 25).

- Ölüm; yakın zamanda olacak olan nişan, düğün gibi merasimlere denk gelirse kırk güne kadar ertelenir (K.K. 7).

Yas tutma ile ilgili aşağıda bir beyitte şöyle geçer:

Özbek Türkçesi

Karrı öldü kazan tola aş boldı

Cigit öldü közü tola caş boldı

Derlediğimiz başka bir ağıt ise şöyledir:

Cengsiz köylekti kiydirip

Yagaç atga mindirip

yukarıdaki ağıt cenazeyi mezara götürürken okunur.

Ertenminen mollazan

Türkiye Türkçesi

Yaşlı öldü kazan dolu aş oldu

Yiğit öldü gözü dolu yaş oldu (K.K. 7).

Kolsuz elbiseyi giydirip

Ahşaplı ata bindirip

Sabahleyin erkenden

Cürekke urdu lazan

Yüreğe vurdu sancı

bu ağıt ölüm haberi duyulunca yakın bir akrabası tarafından okunur. Kaynak kişi unuttuğu için yukarıdaki ağıtların sadece ikişer mısrasını derleyebildik.

Yukarıdaki ağıtlar dışında günümüzde de ölen kişiye ağıt yakılmaktadır. Ağıtta geçmişteki iyiliklerinden, hayatından ve geçirdiği olaylardan bahsedilir. Aşağıda *Gulab* adına birinin iş için Türkiye'ye geldiğini ve Van şehrine vefat ettiğini anlatan bir ağıtı şöyle aktarırız:

Özbek Türkçesi

Türkiye Türkçesi

Gulabcan ey Gulabcan ey Gulab can = Ey Gulab can ey Gulab can Gulab can

Seni üçün kavmı heşing perişan = Senin için bütün akrabın perişan

Gulabuddin yigirma beş yaşığa = Gulabuddin yirmi beş yaşına

Savuk habar bardı kavmı heşiga = Soğuk haber vardı her kavmine

Gulabuddin Türkiye'ni hakiga = Gulabuddin Türkiye'nin toprağına

Adrasing şahri Van'ı öziga = Adresin Van şehrinin yerine

Gulabuddin Türkiye'ni şahriga = Gulabuddin Türkiye'nin şehrine

Rûzı toldı keldi motar sarakka = Günü doldu geldi araba sokağa

Gulabuddin kısmatı şunça ekan = Gulabuddin kısmeti bu kadermiş

Cavan ketti cani markka = Yiğitciğim genç gitti bu ölüme

Tokuz bacayı şavga motar vurdı = Gecenin dokuzunda araba vurdu

Başığa nafaray davlat keldi = Başına devlet adamları geldi

Muhammad Yusun temas aldı guşiga = Muhemmed Yusuf telefonla aradı

Kavmı heşi yığıldılar başığa = Bütün akrabaları toplandılar başına

Gulabuddin'ni vasfiga şer cörlay = Gulabuddin vasfına ağıt yakayım

Cavani cavani ba gayrat bolay = Gayretli gence kurban olayım

Gulabuddin şerları sabt bolsın = Gulabuddin ağıtları kaydedilsin

Kavmı heşlariga tasalli bolsın = Bütün akrabalarına teselli olsun

Dünyadan ketting Türktü şahriga = Dünyadan gittin Türkün şehrine

Kırgın kelsin bî-parva motarığa	= Kırgın gelsin pervasız arabasına
Hudavand özi sabrı camil bersin	= Allah'ın kendisi sabrı cemil versin
Gulabuddin'ni heşi kavmlariga	= Gulabuddin'in bütün akrabalarına
Gulabuddin kaçça tarttı harlıktı	= Gulabuddin ne kadar çekti zahmeti
Koldan berding umri cavanlıktı	= Elinden gitti bütün gençlik ömrün
Yigirma beş yaşında Gulabuddin	= Yirmi beş yaşına Gulabuddin
Baca kılding Türkiye'da bandalıkdı	= Yerine getirdin Türkiye'de bendeliğin
Gulabuddin ketting bu karı kismat	= Gulabuddin gittin bu kârı kismet
Seni için kuydı Molla İnayat	= Senin için yandı Molla İnayat
Gulabuddin cayginang bolsın cannat	= Gulabuddin mekanın olsun cennet
Afsusingni kıldadı Nazar Muhammad	= Üzüntünü çekecek Nazar Mehmet
Tabutin keldi Gulab can Arçığa	= Tabutun geldi Gulab can Arçı'ya
Alav tuştı dostlarını ragıga	= Ateş indi dostlarının kalbine
Şirin dostlarını dad dedi başına	= Tatlı dostların haykırdı başına
Cönab ketting yigirma beş yaşına	= Veda ettin yirmi beş yaşına
Gulab can ey Gulab can ey Gulab can	= Ey Gulab can ey Gulab can Gulab can
Seni için kavmı heşing perişan	= Senin için bütün akrabaları perişan

(K.K. 29).

Ağıt yakma geleneği günümüzde hâlâ mevcut olup Hocağar Özbekleri arasında oldukça yaygındır.

2.3.3.10. Mezar Ziyaretleri

Hocağar Özbekleri arasında “kabristan” denilen mezarlığa çok önem verilir. Çoğunlukla istek ve dileklerini mezarlıktan istemektedir. Hatta mezarlıkta adak adayarak şifa dahi istemektedir. İlk mezar ziyareti definden üç gün sonra yapılır. Kadınlar ilk üç günden sonra her çarşamba günleri mezar başına gider. Bu âdet kırk güne kadar sürmektedir. Ziyarete kadınlar akrabalarıyla beraber giderler.

Cenazeye yetişemeyen akraba sabah erkenden mezar ziyaretine gider. Ölünün akrabası onun hasretine dayanamadığı için kendine teselli vermek için sabah

erkenden ziyarete gitmektedir. Mezara gidince toprağını bağına basar. Fatiha okuyup dua eder. Ölünün hasretine dayanamayan akrabalar mezar toprağını görünce teselli bulacağına inanırlar. Bazıları akrabalarının öldüğünü duyunca da inanmadığı için mezar başına gelerek mezardaki toprağı görüp inanırlar (K.K. 26).

Mezar başında dua eden yüzünü kible tarafına çevirir. Meyyitin ayağı altında oturmalıdır. Kabristana girildiğinde ilk olarak ölümlere ayakta selâm verilir (K.K. 28).

Şehit olan kişilerin mezarındaki toprakların şifa verdiğiğine inanılmaktadır. “Sivilce, leke” ve bazı cilt hastalıklarıyla karşılaşıldığında mezar başına bir ibrik su ile gidilir, su ile mezar toprağından çamur yapılır. Çamurla sivilce ve diğer cilt hastalığı olan yerlerini ovalar. Şehitler Allah yolunda cenk ettikleri için günahlardan arı ve mezar toprağının da şifalı olacağına inanılır. Eskiden dilek ve istekler ara sıra mezarlıktan istenmekteydi. Mezarları ve şehitleri vesile edinerek Allah’a vasıta ederlerdi. Mesela çocuğu olmayan çocuk olması için, erkek çocuğu olmayan erkek çocuk için mezardan isteklerde bulunurdu. Son zamanlarda mezar ziyaretleri ve dilek tutma inancı azalmıştır. Dilek, istek, mezar ziyareti, hasta tedavisi için genelde çarşamba günleri gidilir. Gözü zayıf olan engelliler daha çok büyük velilerin kabirlerini ziyarete giderler (K.K. 8; K.K. 25; K.K. 26).

Mezarlıkta ölen kişinin durumuna göre birtakım uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Şehit olan kişinin mezarının başına bir sıırığa kırmızı çaput bağlanır. Bu kırmızı bez o mezarın bir şehit mezarı olduğunu gösterir. Bu bez yıprandığında yenisi ile değiştirilir (Fevzi, 2013: 82). Veli veya din büyüklerinin mezarlığının başında beyaz veya yeşil bir bez bağlanır. Ziyarete gelenler genellikle mezar başında kendinden bir simge bırakmaktadır.

Hocağar ilçesinde genelde mezarlıklar sade ve topraktandır. Mermerle çevrilen mezarlık çok nâdirdir. Genelde zengin insanların mezarlıkları mermer taşından yapılmıştır. Hocağar ilçesinde mezar taşları bulunmamaktadır. Gömülen kişinin adı, hangi sülâleden olduğu, taşların üzerinde yazılmaz. Definden sonra mezarın kaybolmaması için üstüne bir ağaç dikilir. Ağaç dikilmezse sadece bir sıırığa çaputu simge olarak bağlar. Bazı zenginler ise mezarın etrafına demirden bir çerçeve yapar (Bkz. Şekil53). Bir tahta üzerine ölen kişinin biyografisi yazılır. Mezarlığa ziyarete gelenler bunlara bakarak ölüsünün mezarını bulabilir (K.K. 26).

Mezara gitmeden önce evde helva, şulle (pilav gibi yemek), külçe, kallama

(yöresel hamurdan yapılan pasta) ve bazı yemekler pişirilip mezara götürülüp fakir-fukaraya dağıtılır (K.K. 9). Saatlerce mezarlıkta kalırlar ve ölen kişinin hatıraları hakkında konuşarak ağlarlar. Bu arada götürdükleri yiyecekleri birbirlerine ikram ederler (K.K. 25). İlk aylarda mezar ziyaretleri yoğundur. Erkekler genelde cuma günleri mezar ziyaretine giderler. Yeni yıl bayram gibi özel günlerde mezarlar daha çok ziyaret edilir (Oyghagh, 2019: 139).

Mezarlıktan geçerken müzik kapatılır ve o anda dua etmeye özen gösterilir (K.K. 26). Mezarların olduğu yerde ağaç varsa kesilmez (K.K. 25).

2.3.3.11.Ruh

Herkesin başına gelecek olan ölüm, varlığın doğal kânunlarındanır. Bunun sonucunda insan ruhu bedeninden ayrılarak berzah (dünya ile âhîret arasında ruhların kıyâmeti bekledikleri yer) âlemine girer. İnsan ruhu orada kıyamete kadar hayatına devam edecektir.

İnsan ölünce de ruhu uyanıktır. Olaylardan etkilenir. Şöyle bir söz vardır: “İnsanoğlu hayattayken uykudadır. Ölünce uykudan kalkacaktır” bazı gerçekleri insan hayattayken fark edemez. Ölüm anında ortaya çıkar. Ölüm anında insanın etrafındakilerle ve çevresindekilerle ilişkisi kesilir ve gördüğü durumları ve olayları çevresindekilere açıklayamaz (URL- 6).

İnsan ölse de ruhunun evine geldiğine, evdeki insanları gördüğüne inanılır. Bu hususta Hocağar ilçesinde yaşayan Özbek Türklerinin bazı çıkarımları mevcuttur. Ölen kişinin ruhunun genellikle cuma geceleri geleceğine ve fertlerinden dua beklediğine inanılır. Dolayısıyla çoğu evde cuma akşamları yemekten sonra aileden biri Kur'an-ı Kerim okur, ölen kişinin ruhuna hediye eder. Cuma akşamları çekirgenin ses çıkarması ölenin ruhunun geldiğine işaret sayılır (K.K. 25; K.K. 26).

3. BÖLÜM

İNANÇ VE RİTÜELLERDEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER

Hocağar ilçesinin eski-yeni karşılaştırması yapılırken kaynak kişilerden derlenen bilgiler esas alınmıştır. Bölgede daha önce halkbilimi alanında bilimsel bir çalışma yapılmadığı için kaynak kişilerin verdiği bilgilere dayanarak yaşayan, azalan ve kaybolan folklorik unsurlar 1970’li yıllardan günümüze kadar mukayese edilerek grafikte gösterilmiştir.

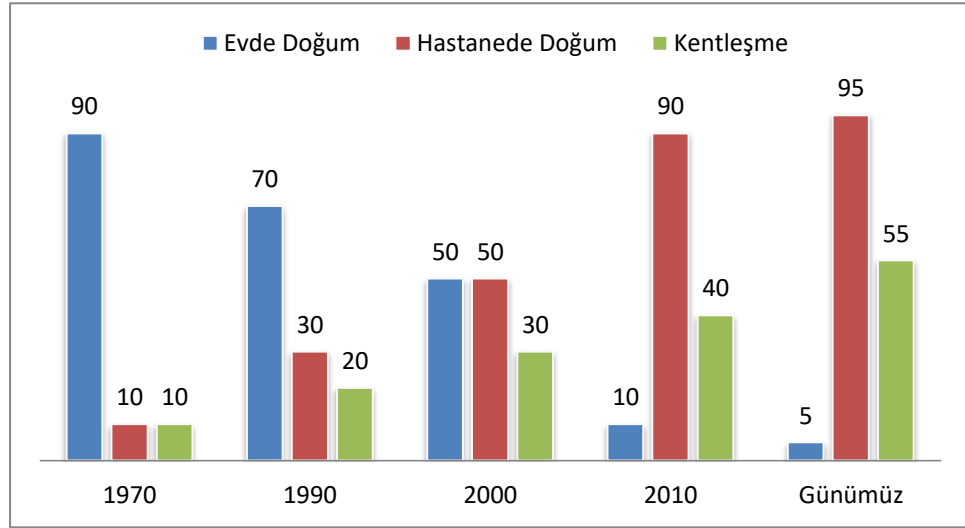
Hocağar ilçesinde yaşayan Özbek Türkleri çeşitli tarihî olaylara tanıklık ederek günümüze kadar hayatlarına devam ede gelmişlerdir. Ancak 1980-2010 yılları arasında diğer etnik gruplardan bu ilçeye yoğun göçler yaşanmıştır. 2010’lu yıllara gelindiğinde bu göç hızlanmış ve 2010’lu yıllardan itibaren ilçe nüfusunda ciddi bir çoğalma olmuştur. Nüfusun çoğalmasıyla diğer etnik gruplar Hocağar Özbekleri ile iç içe yaşamıştır. Bunun sonucunda bazı inanç ve ritüellerin birbirine karışmış, bazıları azalmış veya kaybolmuştur. Diğer etnik grupların etkisiyle bazı yeni kültürel unsurlar da ortaya çıkmıştır. Kentleşmenin getirdiği yozlaşma, küreselleşme, elektronik iletişim biçimleri ve sosyokültürel hayat da inançları, inanç uygulamalarını, ritüel gibi kültürel unsurları etkilemiştir. Geçiş dönemleri ve bu dönemlerde uygulanan bazı kültürel unsurlar 2000’li yıllarda azalmaya başlamış, günümüze gelindiğinde ise bir kısmı tamamen kaybolmuştur.

3.1. Doğum

Hocağar ilçesinde 1970-2005’li yıllar arasında doğum yoğun bir şekilde evde gerçekleşirken 2010 yılından sonra sadece bazı köylerinde bu gelenek devam etmektedir.

Orta öğretimi bitiren çocuklar, Hocağar ilçesinde üniversiteye giriş sınavına hazırlanmak için özel bir kurs olmadığı için kent merkezlerine yerleşmeye mecbur kalmışlardır. İlçe nüfusu 2008’lerde ve sonrasında eğitim ve iş imkânlarının yetersizliğinden dolayı geçmiş yıllara nazaran büyük farklılıklar göstererek azalmıştır. Bu oran yıllara göre aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 1. 3. Doğum grafiği:

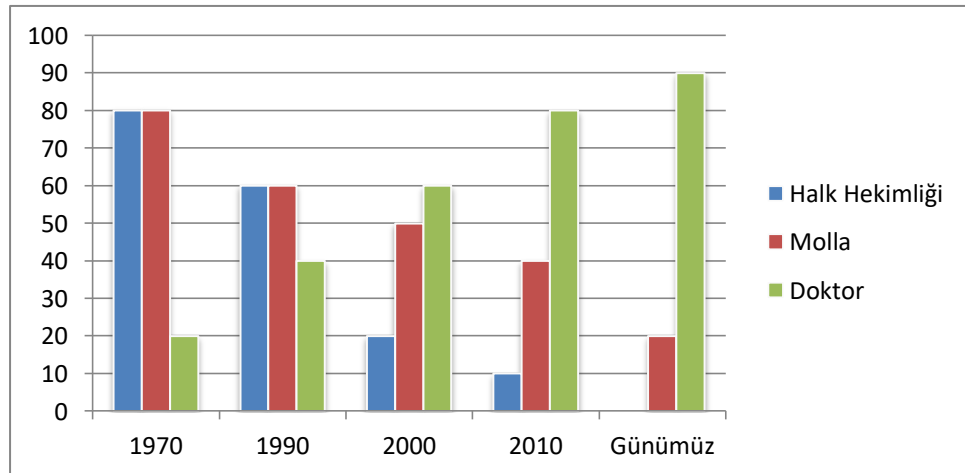

3.1.1. Çocuğun Olmaması İçin Yapılan Uygulamalar

1970-2000’li yıllarda çocuğu çok olan kadına bir sonraki seferde hamile olmaması için veya birkaç yıl ara vermesi için doğum sırasında çocuğu olur olmaz kadına yedi tane maş fasulyesi yedirilerek maş fasulyesinin mide aracılığıyla rahime gidip rahimi etkisiz hale getireceğine inanılırdı. 2000’li yıllar ve sonrasında bu uygulama bütünüyle kaybolmuş ve bunun yeri hastanedeki ilaca dönmüştür.

1970-2015’li yıllarda sürekli kız çocuk doğuran kadın erkek çocuğu olması için meşhur bir *molladan* (imam) *ul-tumâr* (erkek muskası) alınması yaygındı ve Hocağar ilçesinin neredeyse her yerinde rastlanılan bir âdetti. 2015’li yıllar ve sonrasında bu âdet de kaybolmuş durumdadır.

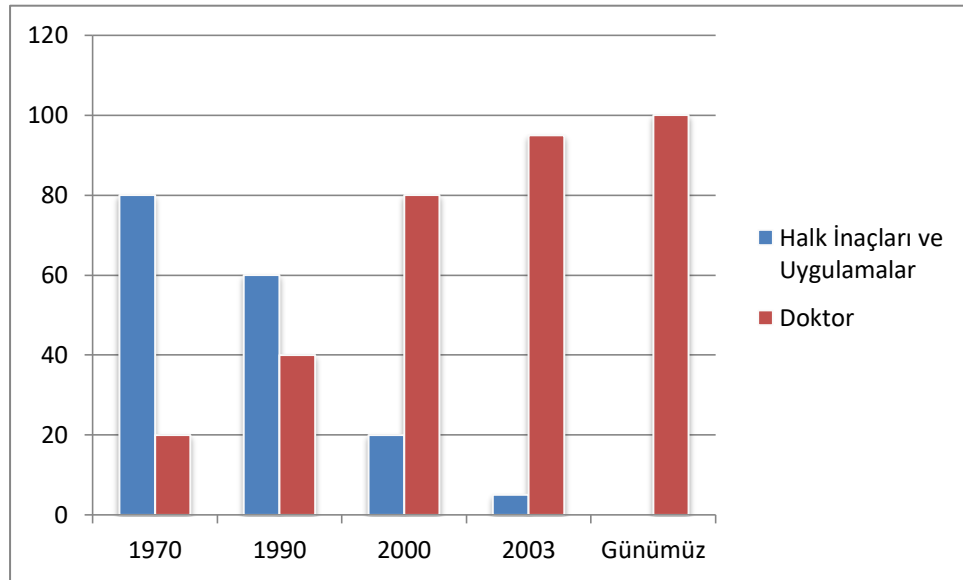
Tablo 2.3. Çocuğun olmaması için yapılan uygulamalar grafiği:

3.1.2. Çocuğun Cinsiyeti

1970-2003'lü yıllarda; lekesiz ve güzel yüzlü hamile kadınların erkek çocuk doğuracağı ve lekeli çirkin kadınların kız çocuk doğuracağı inancı, gözü saf ve her şeyi net görebilen hamile kadının erkek, gözü zayıf gören kadının kız doğuracağı inancı, hamile kadının karnındaki çocuk kırk günlükken tekmelerse erkek, 6 aylıkken tekmelerse kız olacağı inancı, pişirilmiş horoz eti, koyun eti ve yumurta gibi sıcak yemeklerden canı çekerse erkek; dana, öküz ve keçi gibi soğuk etlerden canı çekerse kız olacağı inancı ve çocuğun cinsiyetini belirtmek amacıyla hamile kadının yüzüne veya saçına gizli bir şekilde un serpilmesi ve ellerini saçına götürürse kız, yüzüne götürürse erkek doğuracağı inancı hakimdi. 2003'lü yıllar ve sonrasında söz konusu inançlar bilim ve eğitimin yayılmasıyla ciddi bir şekilde kaybolmaya başlamıştır. Günümüzde tıbbî verilere itibar edildiği aşağıdaki tabloda şöyle görülmektedir.

Tablo 3.3. Çocuğun cinsiyetini belirtme grafiği:

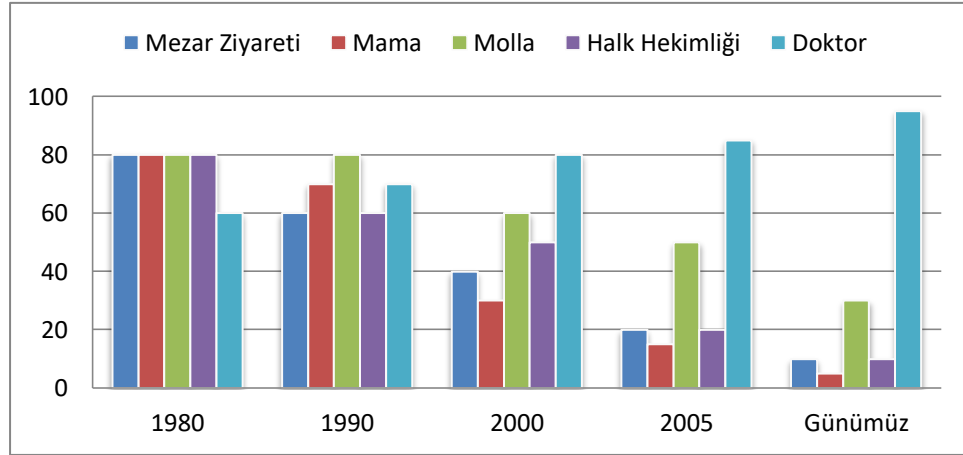

3.1.3. Kısırlığı Giderme ve Gebe Kalma

Eskiden günümüze kadar Özbekler arasında çocuğu olmayan ailelerin, şeyh evliya, şehit, nefesine hâkim ve haram yememiş kimselerin mezarlarını ziyaret ederek çocuk sahibi olma inancı oldukça yaygındır. Ancak bununla ilgili bazı halk inanç ve uygulamaları kaybolmaya yüz tutmuştur. 1980-2005'li yıllarda çocuğu olmayan kadınlara *mâma* (yaşlı kadın) tarafından *humra* (çanak) uygulaması yapılırdı. Ayrıca çocuğu olmayan kadına "arpa bılav" denilen köy ilacı verilmesi veya *calbiz* denilen bitkinin biraz unla karıştırılarak çocuğu olmayan kadına içirilmesi ile çocuk sahibi

olacağı inancı yaygındı. Bu köy ilaçları ve yapılan uygulamalar 2005’li yıllardan sonra unutulmaya yüz tutmuş ve hastane tedavisi önemsenmeye başlanmıştır. Bu durum tabloda şöyle yansımıştır:

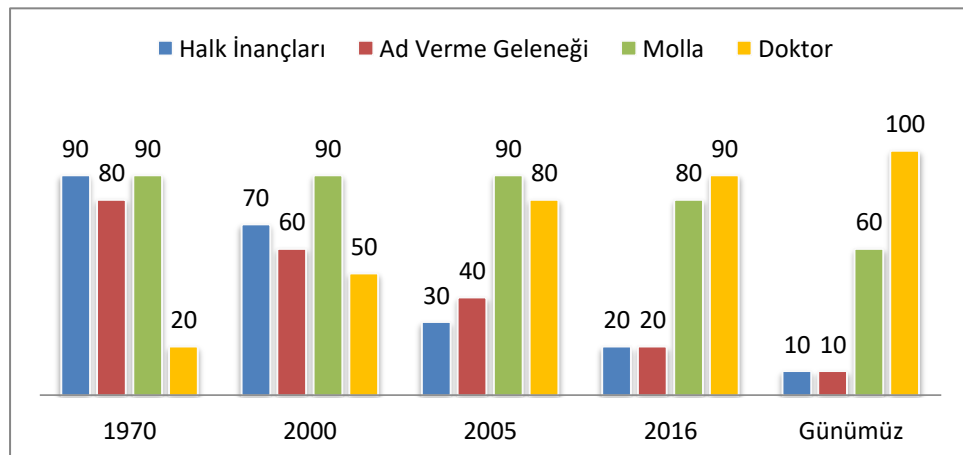
Tablo 4.3. Kısırlığı giderme, gebe kalma grafiği:

3.1.4. Çocuğun Daha Sağlıklı Yaşamaları İçin Yapılması Gereken Uygulamalar

Kırk veya yedi evden kumaş toplanarak “*Tılab aldı*” denilen elbise dikilir ve çocuğa giydirilir. Çocuğu olduktan sonra yaşamaları için “taştemir, tursun, ulcan, basire” gibi isimlerin verilir. Kadının beline ve boynuna tumar (muska) takılır, ilk çocuğu olan ailede önceden beşik veya çocuğa giydirilecek bir şey hazırlanmaz. Bu gibi inançlar 1970-2005 yılları arasında yaygın olarak görülmektedir. Kaynak kişilerden elde edilen bilgilere göre bu âdetler 2016 yılından sonra az görülmüştür.

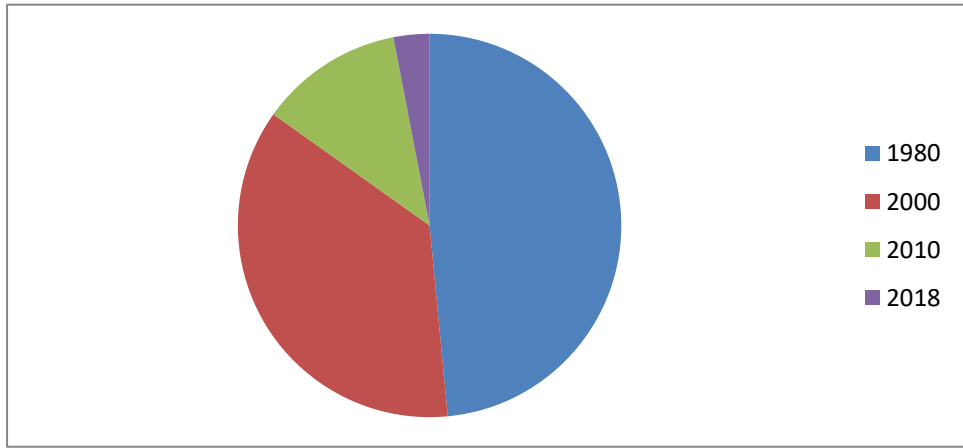
Tablo 5.3. Çocuğun daha sağlıklı yaşamaları için yapılması gereken uygulamalar grafiği:

3.1.5. Göbek Bağı İle İlgili Uygulamalar

Erkek çocuğu olmayan ailelerde kız çocuğun göbeğinin buzağıya yedirilmesi, düşen göbeğin yeşil, kırmızı veya beyaz beze sarılması, çocuğun göbeği düşene kadar evdeki süpürülen çöpler ve yıkanılan çocuk elbiselerinin dışarı çıkarılmaması 1980-2005 yıllar arasında yoğun olarak görülmektedir. Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre ilçenin bazı köylerinde bu uygulamalar en son 2018 yılında görülmüştür.

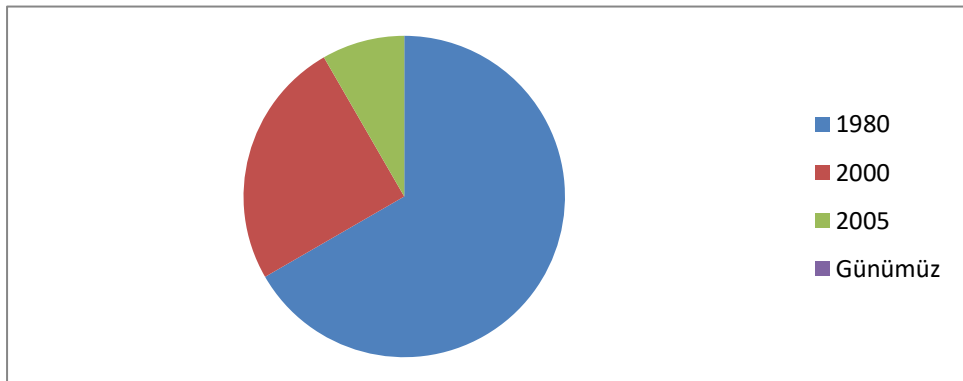
Tablo 6.3. Göbekte ilgili uygulama grafiği:

3.1.6. Çomılış (Yıkama)

Kırk güne kadar çocuğun sadece eli, ayağı ve yüzünün yıkanması, çocuk ilk doğduğu günden itibaren kırk güne kadar banyo yaptırılmama geleneği ve çocuk yıkanırken banyo kovasının içine sıcak su, hamur mayası ve biraz da tuz atılarak yıkanması 2000'li yıllara kadar Özbekler arasında devam etmiş ancak 2005'lere gelindiğinde bu uygulama tamamen kaybolmuştur.

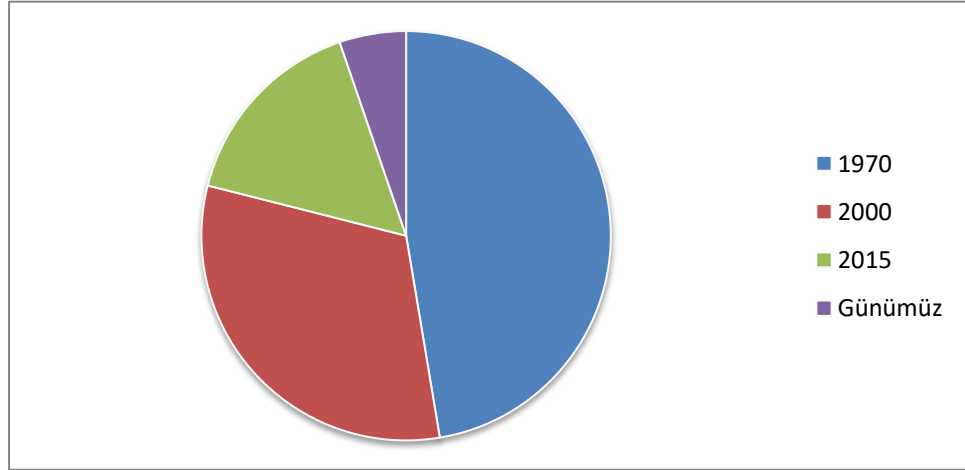
Tablo 7.3. Yıkama âdetinin grafiği:

3.1.7. Adla İlgili Âdetler, İnanmalar, Uygulamalar, Yerel Adlandırmalar-Nitelemeler, Benzetmeler, Yaklaştırmalar

Hamilelik döneminde çocuğu sürekli düşene ve hayatta kalmayana *Taş*, *Taşbalta*, *Çotbalta*, *Taşhumar*, *Candarşah*, *Varakbay*, *Mahkamtaş*, *Böri*, *Böribay*, *Börinisa*, *Satıb Aldı* gibi adların verilmesi, kurban bayramında doğan çocuğa “*Kurban Ay*”; mevlit ayında doğan çocuğa “*Mevluda*” ismi, çocuğu ölen ailenin çocuğu olduğunda “*Satıb Aldı*, *Tilab Aldı*” adının verilmesi, ailenin sonuncu çocuğuna “*Kence*”, çocuğu fazla olan ailelerindaha çocuk istememesi için veya bedeninin bir yeri fazla ise “*artık*” isminin konulması, çocuğun ömrünü uzaması için “*İt Almas*”, beni olan çocuğa “*Hal*, *Halbay*” adlarının konulması 1970’den 2015’li yıllara kadar bölgede yaygın olarak görülmektedir. Ancak 2015’ten günümüze bu isimlerin konulması oldukça azalmıştır.

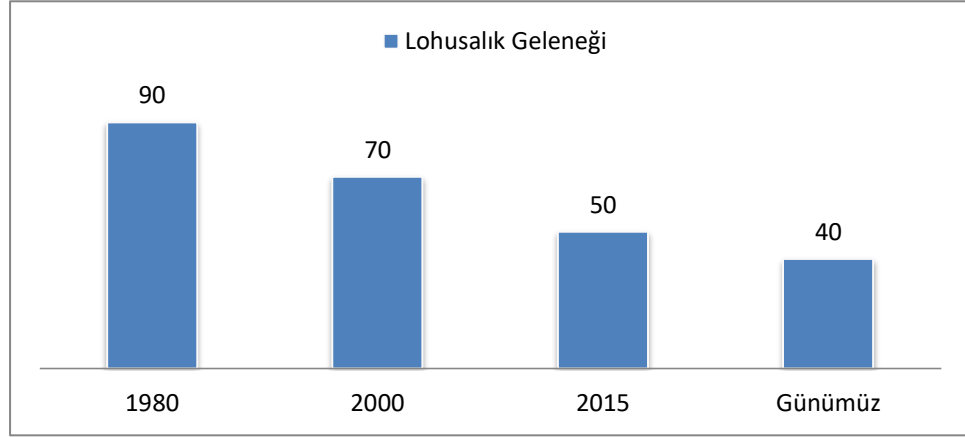
Tablo 8.3. Ad verme geleneğinin grafiği:

3.1.8. Lohusalık

1980-2000 yılları arasında lohusa kadının dışarı çıkması gerektiğinde yanına bir parça kömür alması ve cin, peri, albastı gibi kötü güçlerden korunmak için evin bütün deliklerinin kapatılması uygulanırken 2000’ler ve sonrasında lohusa kadının kırk güne kadar düğüne gitmemesi, geceleyin yalnız dışarı çıkmaması, herhangi bir hastalık gelmemesi için kırmızı kurdele takılması, nazardan korumak için köz monçak (göz boncuğu), doğdane, tende (boncuk türü) gibi boncukların takılması, doğumdan hemen sonra annenin ilk gelen sütünün verilmemesi, çocuğun bezi ve kıyafetlerinin akşam namazından sonra dışarı bırakılmaması, üzerlik otu yakılması gibi uygulamalar hâlâ devam etmektedir.

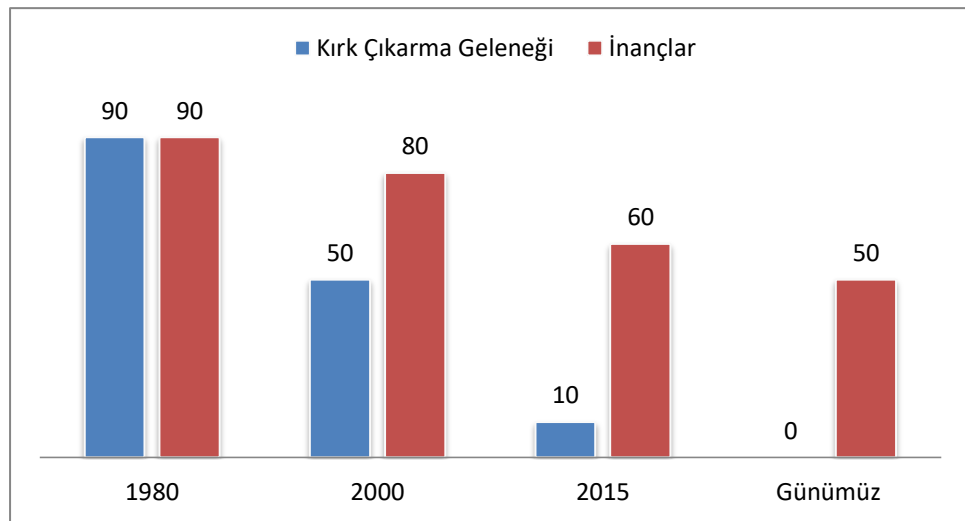
Tablo 9.3. Lohusalıkla ilgili uygulanan gelenekler:

3.1.9. Kırk Basma ve Kırk Çıkarma

Kırklı bebeğin “kırkının çıkarılması” en son 2015’lerde doğan bebeklere uygulanmıştır. Ancak, kırklı bebeğin ve annesinin bazı zararlı etkilerden korunmak için kırk güne kadar dışarı çıkarılmaması, bir kırklı bebek öldüğünde başka bir kırklı bebeğin dışarı çıkarılmaması, âdetli kadının kırklı bebeğin yanına girmesinin sakıncalı olması, üzerlik otu yakılması, yaşlı kadın getirilip pamuğu yağlayıp mum yakılması; *sasığın*, *boğmaka*, *multık darı* denilen ilaçları kazanda kaynatılıp kazanın buharına çocuğun tutulması, çocuk dışarı çıkarıldığında nazar değmemesi için alına kazan karası sürülmesi ve gözüne sürme çekilmesi, çocuğun alına kadar bez ile sıkı şekilde bağlanması, bebeğin başucunda küçük bir Kur’an bulundurulması gibi bazı inanışlar günümüzde hâlâ devam etmektedir.

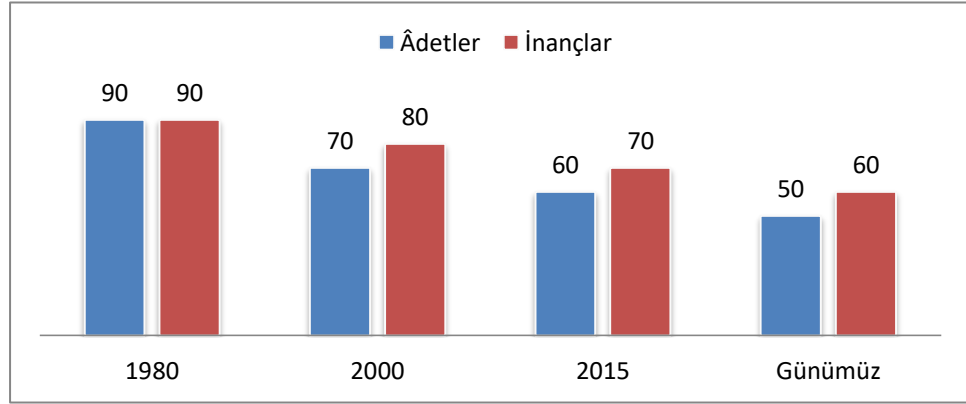
Tablo 10.3. Lohusalıkla İlgili Uygulanan Gelenekler Grafiği:

3.1.10. Alkarısı ve Albastı

Lohusa ve bebeğin korunması için buldukları odaya Kur'an, süpürge; makas, kartalın tırnağıyla beraber kama, orak, bıçak vb. gibi kesici aletlerin konulması, lohusa veya kırklı çocuğun yastığının altına iğne veya çuvaldız batırılması, aynaların kırmızı bezle kapatılması, lohusanın odasında bir erkek gömleğinin, paltosunun vb. bulundurulması, çocuğun başının altına ekmek kırıntıları konulması gibi âdetler 2000'li yıllara kadar geleneğe göre icra edilirken 2010'dan sonra akşam ezanına yakın dışarı kül dökülmemesi, ev süpürge ile temizlendiğinde çöpün dışarıya veya ayak altına atılmaması, geceleri lohusa kadının yalnız bırakılmaması ve ışığın sabaha kadar açık bırakılması, ecünne ve cin basan lohusa kadının veya çocuğu şehit düşen mezarların başına götürülmesi gibi uygulamalar ise hâlâ devam etmektedir.

Tablo 11.3. Alkarısı/Albastı âdetler ve inançlar grafiği:

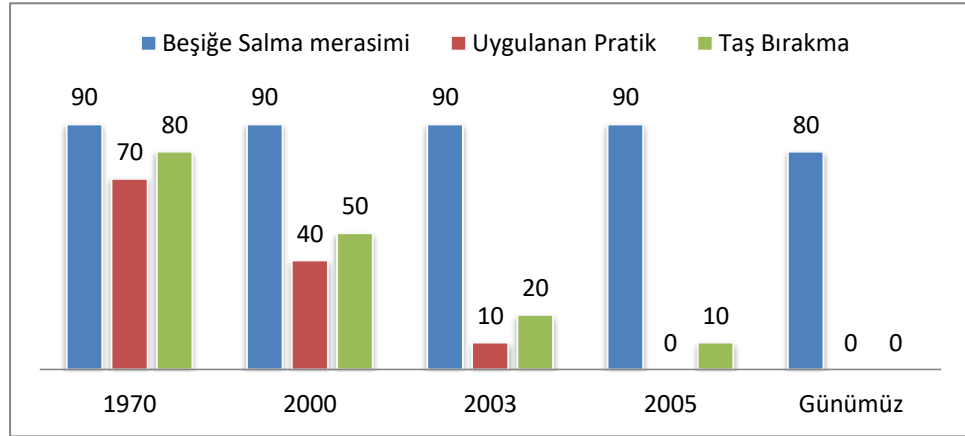

3.1.11. Beşik Toyu

Beşik toyu merasimi 1970'li yıllardan günümüze kadar kesintisiz olarak devam etmekle birlikte bazı pratik ve uygulamalar 2000'li yıllardan sonra bütünüyle kaybolmuştur.

Hocağar ilçesinin Hazarbağ köyünden derlenen yaşlı kadın ağzına sıra ile çörek alma ve beşiğe taş salma en son 2003'te uygulanmıştır. Bununla birlikte çocuğun ömrünün uzun olması için beşiğin her tarafından "ong ong" (sağ sağ) diye üç kere tekrar edilmesi, tören yapılırken kibrit çubuğunun dumanının her iki tarafa dağıtılması, yaşlı köy ebelerinin yorganı döşeyerek üstüne bir kadını yatırması, çocuğu bir yere götürürken yeri boş kalmaması için taş bırakılması gibi uygulamalar 2005'li yıllara kadar devam etmiştir. Günümüzde bu gelenekler ciddi anlamda kaybolmuştur.

Tablo 12.3. Beşik toyu grafiği:

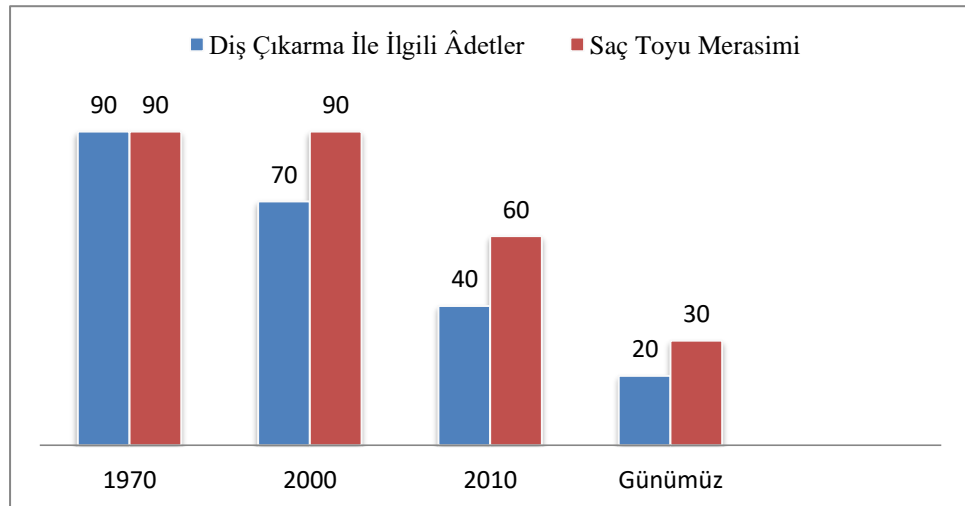
3.1.12. Diş Çıkarma

Çocuğun ilk diş çıkarmasıyla ilgili “*tiş tiş ötti içiden*” sözünün özel ezgiyle söylenmesi ve bebeklik dişleri düştüğünde diş göğe doğru atarak “*çöt tişingni al balta tişingni ber*” (keser dişini al balta dişini ver” diye seslenme gelenekleri günümüzde kaybolmuş durumdadır. Bunun yerine bebeklik diş dam üstüne veya fare yuvasına atılır.

3.1.13. Saç Toyu

Eskiden saç toyu özel bir tören iken günümüzde bu tören kaybolmuş vaziyettedir. Günümüzde “a’kika” denilen bu törene sadece yakın akrabalar davet edilerek saç tıraş edilir. Çocuğun saçının akika ağırlığı kadar gümüş, para olarak yoksullara dağıtılır.

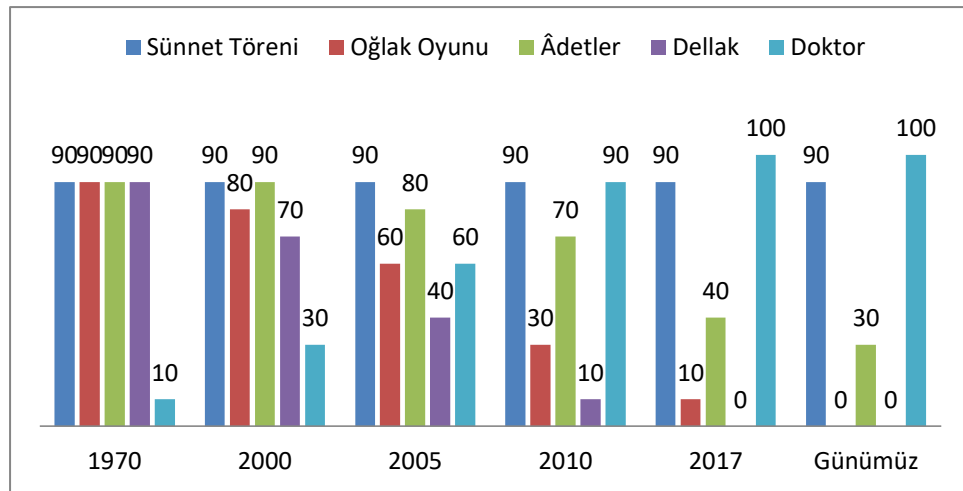
Tablo 13.3. Diş çıkarma ve saç toyu grafiği:

3.1.14. Çuçak Keser/Hatne Toyı (Sünnet Töreni)

Dellağın (fennî sünnetçi) malzemeleri ile gelip köyün çocuklarını sünnet etmesi geleneği 2005'lere kadar devam etmiş ancak 2010'lara gelindiğinde bu uygulama tamamen kaybolmuştur. 2010'lar ve sonrasında doğan çocuklar hastanelerde doktorlara sünnet ettirilmiştir. Sünnet düğününde oğlak oyunu oynanması en son 2017 yılında gerçekleşmiştir. Bunun yerini sünnet töreni almıştır. Sünnet töreninde hayvan kesilmesi, sünnetçiye misafirler tarafından mendil, takı (şapka), para, çapan (kıyafet) vb. hediyeleri verilmesi; geleneksel yiyeceklerden olan külçe, kallama, çegeldek ve pasta pişirilmesi; sünnet günü için yeni döşek, yorgan, yastık, elbise, yatak gibi malzemeler hazırlanması; def ve kopuz çalınması, kutlama ve aynı zamanda organ yarasının daha hızlı iyileşmesi için zıgır yağı (susam türlerinden), pamuk külü ve çölde yetişen kök bürgeni (süpürge tohumu) gibi ilaçlardan hazırlanıp sünnet olan organa sürülmesi günümüzde hâlâ devam etmektedir.

Tablo 14.3. Sünnet Grafiği:

3.2. Evlenme Törenlerindeki Değişim, Dönüşüm ve Kaybolmalar

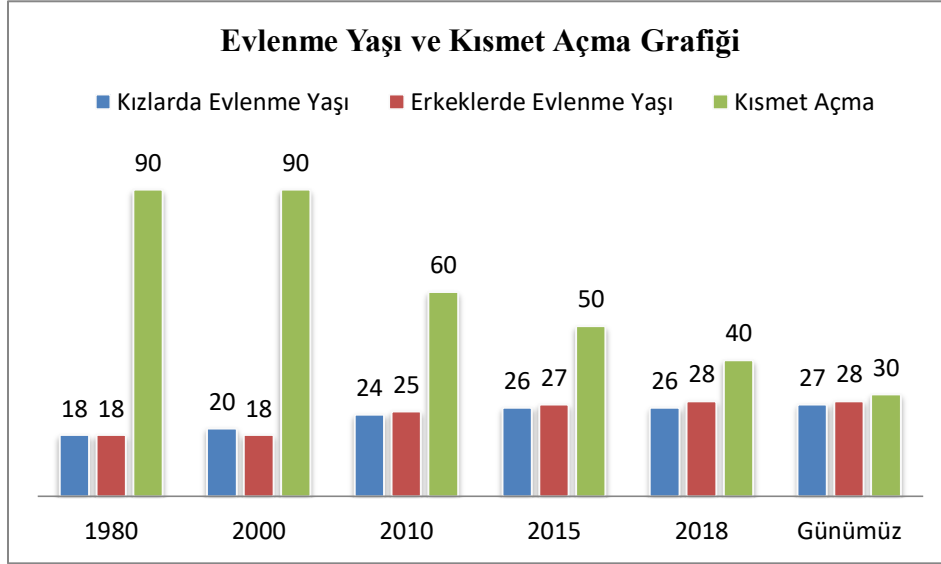
3.2.1. Evlenme Yaşı ve Kısmet Açma

Hocağar ilçesinde genellikle evlenme yaşı kızlarda 15-24 arası yaşlarındayken erkeklerde ise 17-26 yaşları arasındadır. Bu yaşların altında ve üstünde evlenme daha seyrek görülmektedir.

Yukarıdaki sayıların dışında kız ve erkeğin daha küçük yaşlarda evlendirilmesi en son 2018'de görülmüştür.

Kısmet açma günümüze kadar devam eden bir gelenektir. Günümüzde hâlâ molla, falcı ve bahşıya gidilmesi, mezar ziyaretine gidilmesi, nişan töreninde dağıtılan şekerin yenilmesi, muskacıdan *issiğlık tumar* (sıcaklık muskası) alınması gibi âdetler hâlâ devam etmektedir. 2015 yılından itibaren mezar ziyareti ve falcıya gitme geleneği azalmıştır.

Tablo 15-24.3. Evlenme ile ilgili eski-yeni karşılaştırmalar:

3.2.2. Evlenme Türleri

Hocağar ilçesinde görücü usulü evlenme, berdel evlenme, baldızla evlenme, kaçarak evlenme, beşik kertmesiyle evlenme, kayınla evlenme, tercihi evlenme, çok eşle evlenme ve kumalık olmak üzere sekiz farklı evlilik mevcuttur. Görücü usulü evlenmede; 1970-2000’li yıllar arasında kız, oğlanın annesi tarafından kabul edilirse oğlana söylenirdi. Kız istenilirken oğlana gösterilmeden düğün yapılırdı. Son zamanlarda önce oğlanın annesi beğenmekte sonra oğlana göstermektedir. Oğlan da kızını beğenirse aileler arasında görüşme başlar. 2000’den önce evlenmede kız ve erkek fikirlerini beyan etme hakkına sahip değillerdi. Söz konusu yıldan günümüze fikirlerini beyan etme hakkına ulaşılmıştır.

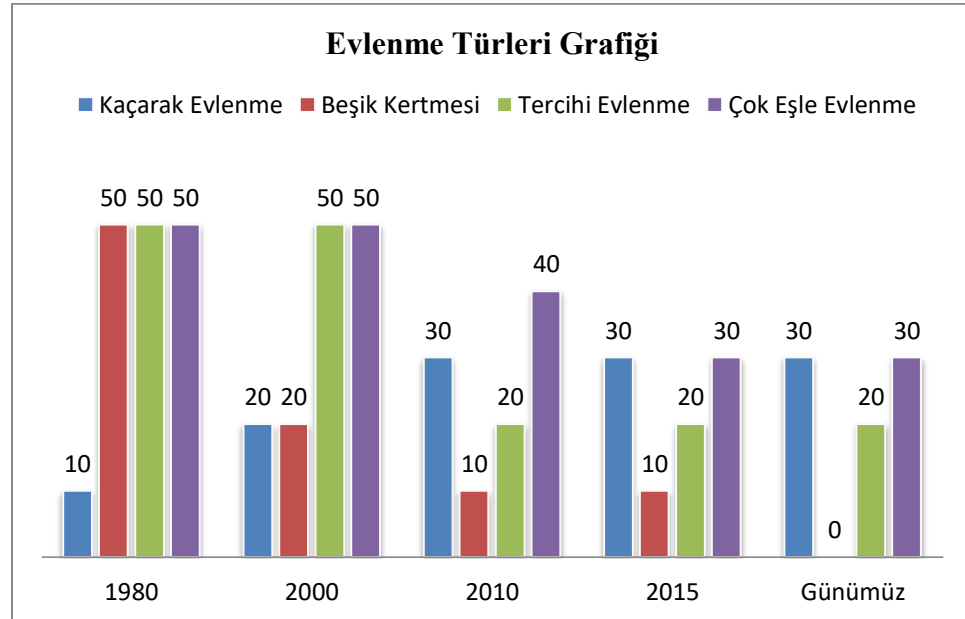
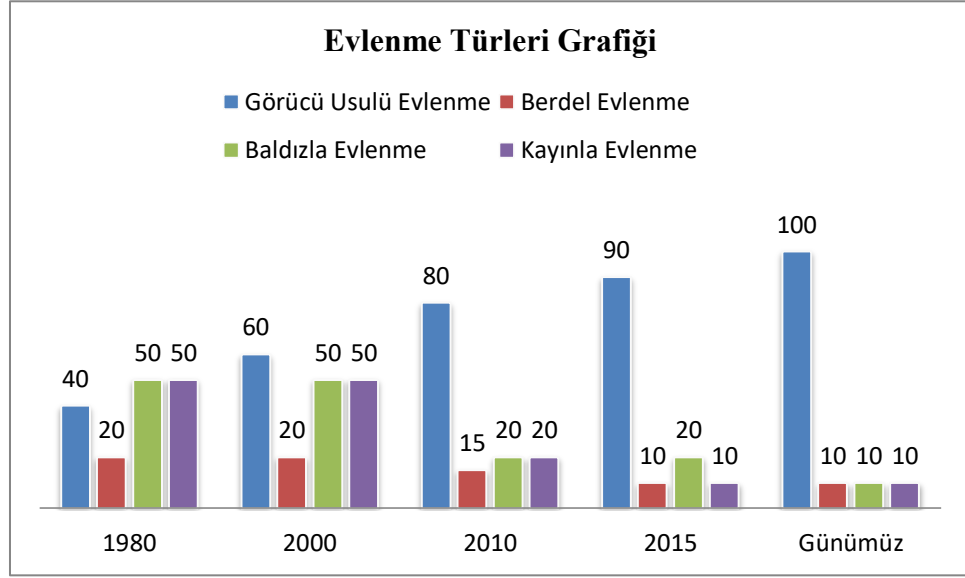
Kaçarak evlenme; eskiden nadiren görülen günümüzde ise biraz yaygınlaşan bir evlilik türüdür.

Beşik kertmesi evlenme; eskiden bu tür evlenme Hocağar Özbeklerinin arasında yaygın olarak yapılmaktaydı. Ancak son yıllarda bazı nedenlerden dolayı öz değerini kaybetmiştir sadece bazı köylerde devam etmektedir. Kaynak kişilerin

bilgilerine göre Hocağar ilçesinin merkezinde son görülen beşik kertmesi evlilik 2010'lu yıllarda gerçekleşmiştir.

Berdel usulü evlilik eskiden yaygın iken günümüzde sadece köylerde nadiren görülmektedir.

Baldızla evlenme, kayınla evlenme, tercihi evlenme ve çok eşle evlenme geleneği günümüzde de devam eden evlilik çeşitleridir.

3.2.3. İçgüveysi Alma

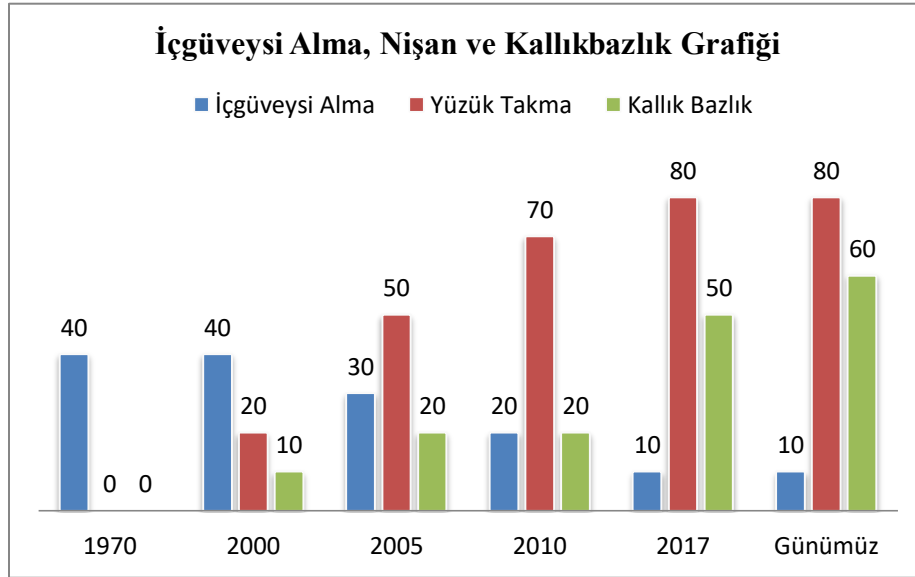
Bu tür evlilik Hocağar ilçesinde görülen bir gelenektir. 2010'lu yıllara kadar devam etmiştir. İlçede son görülen içgüveysi alma 2019'de gerçekleşmiştir.

3.2.4. Söz Kesme ve Nişan

Nişan töreninde yüzük takma merasimi 2000 yılından önce olmayan bir gelenektir. 2005'ten sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. 1970-1990 yıllar arasında *perece* (şal), *mapremeç* (duvak), *baş-ayna*, *silsile* (gümüşten yapılan alın ve boynuna takılan aksesuar), *maşati* (gümüşten yapılan yuvarlak bir aksesuar) ve *çimat* (gümüşten yapılan gerdanlık) gibi aksesuarla beraber geline özel elbise giydirilirdi. Ancak 2000'li yıllarda bu aksesuarlar ve geline özel elbise kaybolmuştur. Bunların yerine gelinlik, duvak ve altın gerdanlık yaygınlaşmıştır.

3.2.5. Kallık ve Kallıkbazlık

1970-1990 yılları arasında gelin ile damat birbirlerini düğüne kadar göremezken 1990-2010 yılları arasında nadiren *kallıkbazlığa* gidebilmektedir. 2010'dan günümüze ise ayda bir veya cuma geceleri gizli olarak gelin evine *kallıkbazlığa* gidilmektedir.

3.2.6. Nişan Sonrası

Nişan sonrasında “*kelin gilem*” geleneği 1970-1990 yılları arasında kesintisiz devam etmiş. 1995'lerde bu gelenek tamamıyla kaybolmuştur. “*toş-tabak*” geleneği 1970'li yıllarından günümüze kadar değerini kaybetmeden gelmiş. 1970-2000 yılları arasında “*nevruluk ve meyve tabak, şaytan tabak, oğrı tabak, hayıtlık*” gibi merasimler görünmezken 2005'ten itibaren bahsedilen gelenekler günümüze kadar yaygın bir şekilde uygulanmaktadır.

3.2.7. Kına Gecesi

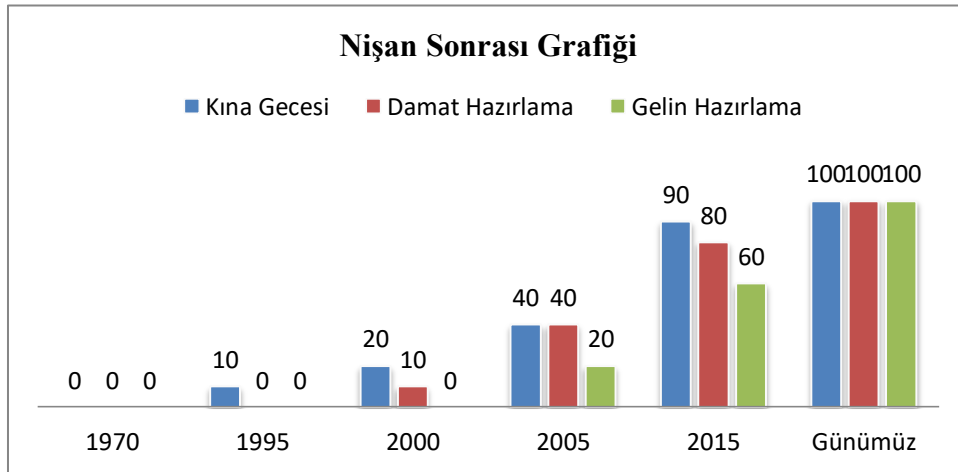
Kına gecesi 1970-1990 yılları arasında Hocağar halkı arasında görülmezken 1995'ten itibaren nadir de olsa görülmüştür. 2005'ten sonra ise git gide yaygınlaşmış, kına gecesi artık düğünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

3.2.8. Sartaraşan/Damat Hazırlama

1970-1995 yılları arasında tören şeklinde görülmeyen bu gelenek 2000'den itibaren günümüze kadar küçük bir tören şeklinde uygulanan bir gelenek haline gelmiştir.

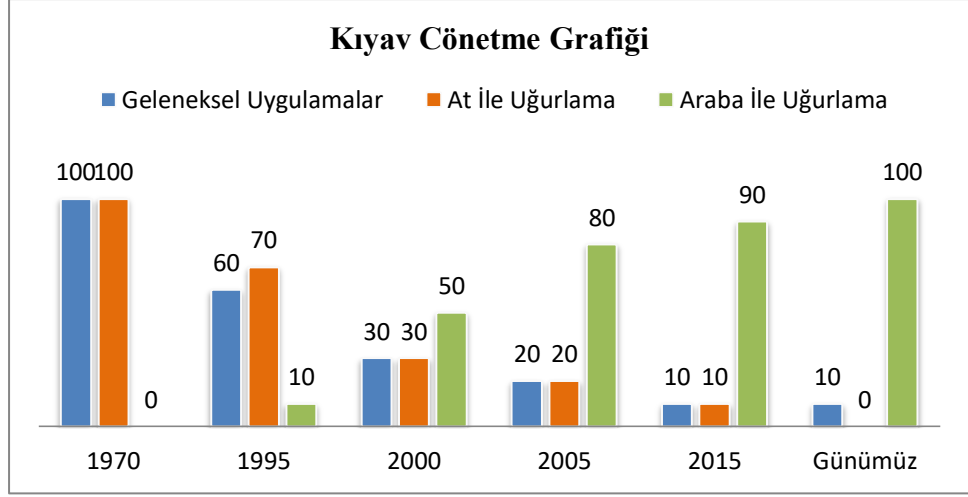
3.2.9. Gelin Hazırlama

1970'lerden 2000'li yılların sonlarına kadar gelin evdeki kızlar tarafından hazırlanırken 2005 yılından itibaren gelini şehir merkezindeki kuaförler hazırlamaktadır.

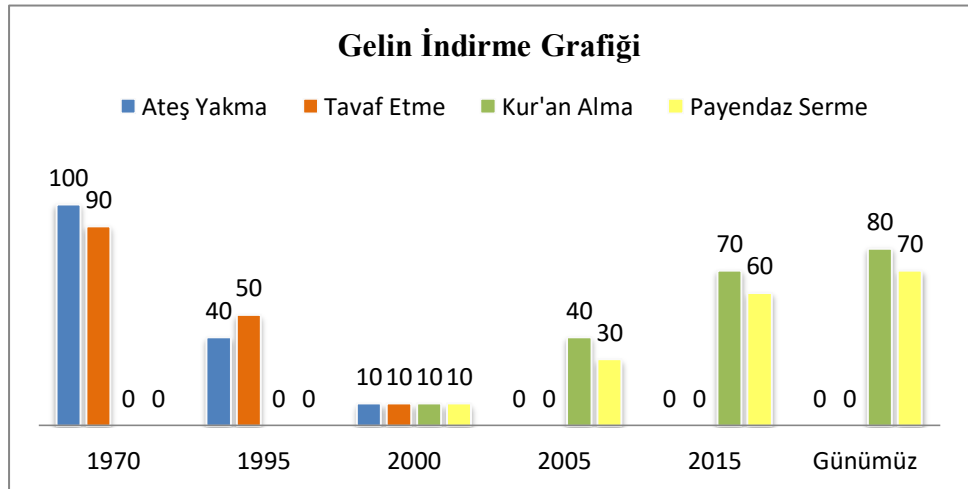
3.2.10. Kıyav Cönetme ve Kelin Alma

Gelin baba evinden çıkmadan önce beline kırmızı bir kurdele ile ekmek, *külçe* (kurabiye) ve ayna bağlamak, başına ipek *percesi* (gelin başörtüsü) atmak, boynuna beyaz *çimat* (gümüştan yapılan gerdanlık) takmak, atı eyerleyip gelin ve damadı bindirmek, gelin ve damada sıra ile ellerine küçük çocuk vermek, gelin ve damadın arkasından buğday, arpa, pirinç ve un serpmek, gelin ve damat yola koyulduğunda düğüne çağrılmayan gençler tarafından bir ip, sarık veya sopa ile yollarını kesmek ve para istemek gibi âdetler 1970-2000 yılları arası devam etmiştir. 2000'den itibaren gelin artık araba ile götürülmektedir.

3.2.11. Gelin İndirme

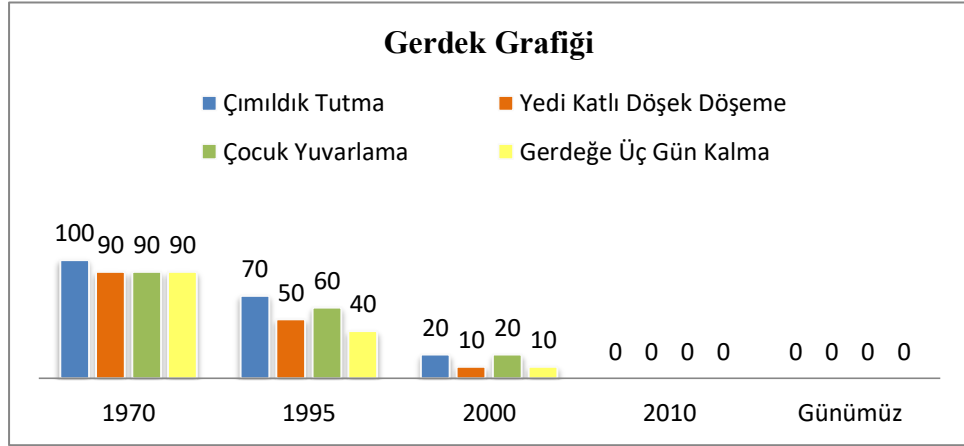
Gelin damat evine geldiğinde üç ayrı yere ateş yakmak, at üzerindeyken gelin ve damadı üç defa ateşin etrafında dolaştırmak, gelin kapıdan girerken kapının üst kısmından üç defa, alt kısmından da üç defa tavaf ederek içeri girmek, gelinin annesinin damadın sağ tarafından tavaf etmesi ve bunları eve getirmek âdetleri 2000’li yılların sonuna kadar devam etmiştir. Gelin eve yetiştiğinde kapıdan girmeden önce başına Kur’an-ı Kerim konulması, gelinin başına “şal” denilen büyük bir örtü atılması, gelin ve damat kapıdan girdiğinde üzerlerinde şeker, çikolata serpilmesi, evin kapısından girerken ayaklarının altına beyaz veya kırmızı bir bez serilmesi gelenekleri günümüze kadar devam eden geleneklerdendir.

3.2.12. Gerdek

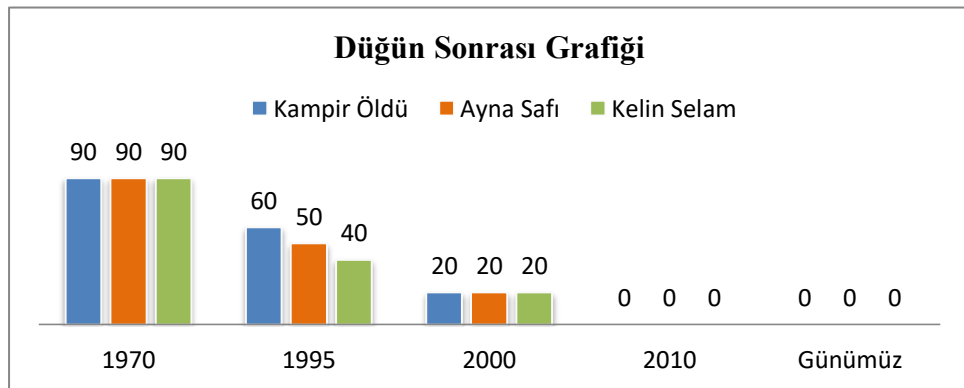
Gerdek gecesi hazırlamada bazı değişim ve dönüşümler olmuştur. Gerdek odası için “çımıldık” denilen özel bir perde ile hazırlama geleneği 1970-1995 yılları

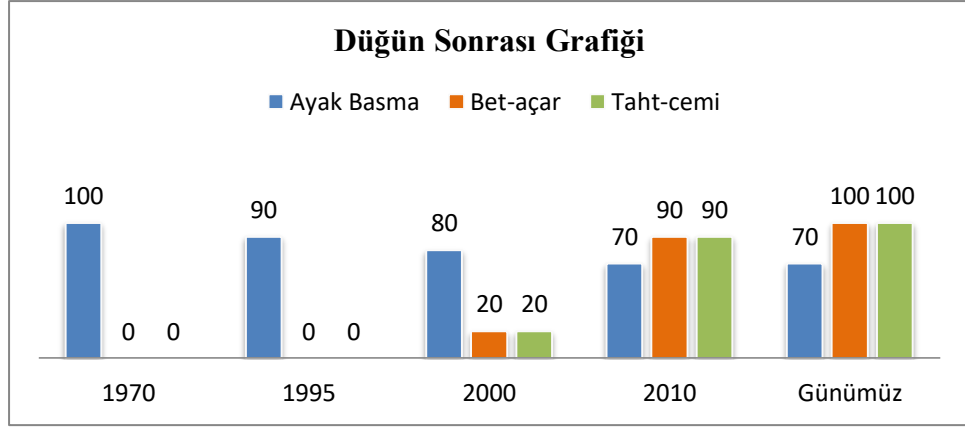
arasında yoğun olarak görülürken 2000'den sonra *çımıldaksız* yataklı ev yaygınlaşmıştır. Gerdek odasında altı ve yedi katlı döşek döşenmesi, döşegin alt kısmına koyun derisi serilmesi, gelin ile damat yatmadan önce yaşlı ve mutlu bir kadın veya bir çocuğun yatması, üç geceye kadar gelin ve damat gerdek odasından dışarı çıkmaması, üç güne kadar gelinin yüzünü kimsenin görememesi gibi gelenekler 1995'e kadar devam etmiş. 2000'li yıllarda adı geçen âdetler bütünüyle kaybolmuştur.

3.2.13. Düğün Sonrası

Düğün sonrasında bazı âdetlerin kaybolduğu, bazı âdetlerin değişim ve dönüşüme uğradığı görülmektedir. Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre “*kampir öldü*”, “*ayna safı*” ve “*kelin salam*” geleneği en son 2000 yılına kadar gerçekleşmiştir. Adı geçen gelenekler “*taht-cemi*” ve “*bet-açar*” törenlerine dönüşümdür. “*Taht-cemi*” ve “*bet-açar*” geleneği 2000'lerden günümüze kadar devam eden bir gelenektir. “*Ayak-basma*” âdeti ise herhangi bir sekteye uğramadan günümüze kadar devam etmiştir.

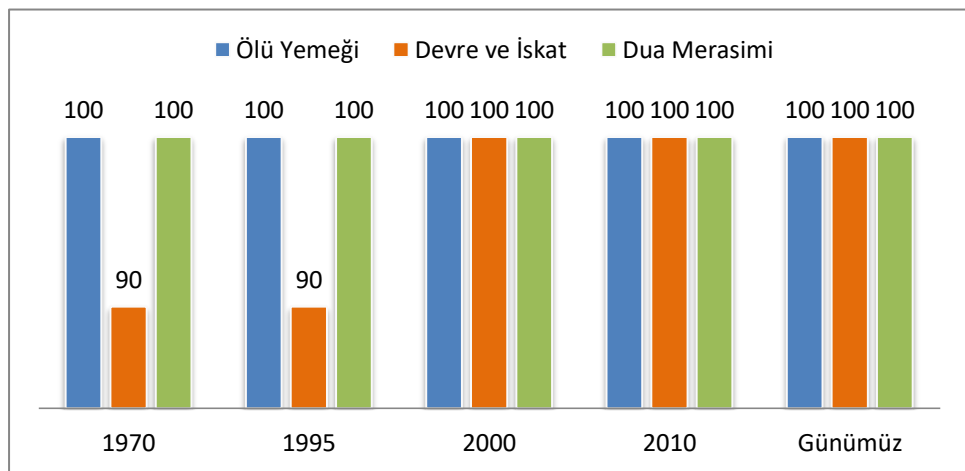

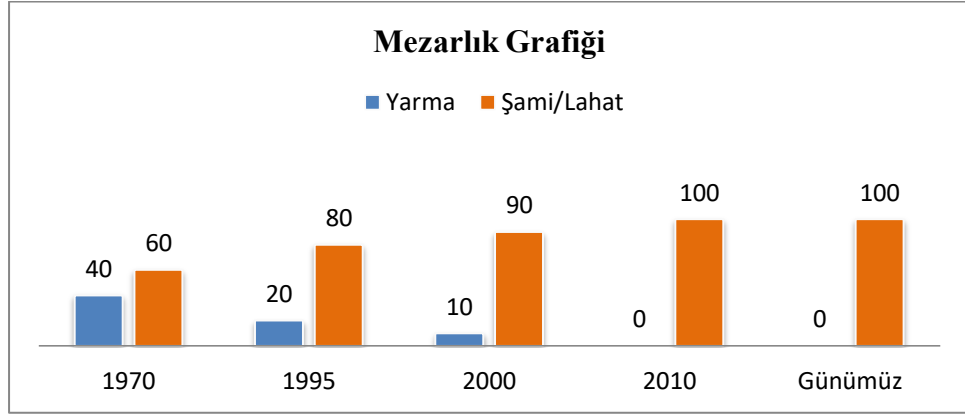
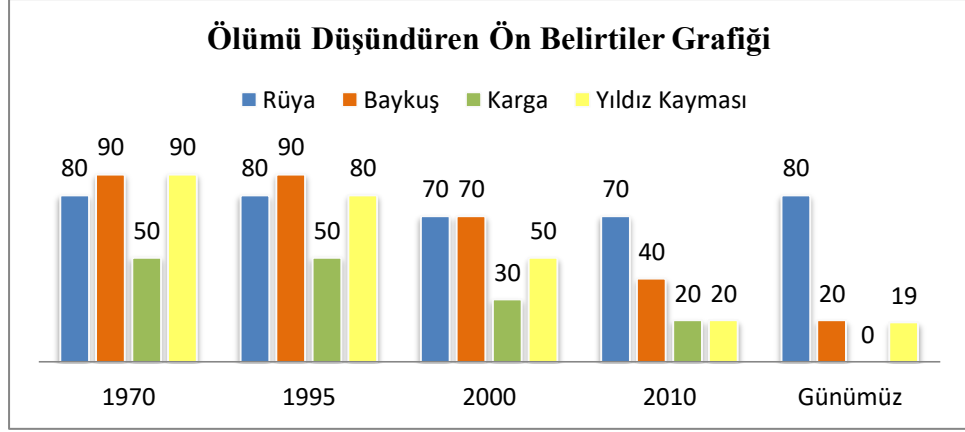

3.3. Ölümle İlgili İnanç, Dönüşüm ve Kaybolmalar

Ölüm öncesi, ölüm anı ve ölüm sonrası yapılan bazı uygulamalar günümüzde değişim, dönüşüm geçirmiştir veya kaybolmuştur. Cenaze evine köy halkının yemek götürmesi devam eden bir kültürel unsurdur. Yemek götüren kişi kendi maddi durumuna göre cenaze evine üç güne kadar akşamleyin yemek taşır. Ölü yemeğinin yedisi, kırkı ve sene-i devriyesi günümüzde hâlâ devam etmektedir. Her kişinin bir yıldızı olduğu, yıldız kaydığında birinin öleceği, rüyasında öleceğini anlama, evin bacasına veya çatısına baykuş yuva yaparsa o evden yakın zamanda cenaze çıkacağı, evin çatısında veya o haneye ait bir ağaç üzerinde baykuş ötmesi ya da görülmesi; karga sesinin hastalık ve kötülük alâmeti olduğu gibi inançlar günümüzde kaybolmuş durumdadır. Hasta olan kişiye Kur'an ve *çil yasin* okunması kesintisiz devam etmektedir. Eskiden yaygın olan günümüzde kaybolan “*yarma*” mezarı “*şami*” ve “*lahat*” türü mezara dönüşmüştür. Mezarlığa ağaç dikme, çaput bağlamak ve simge bırakmak hâlâ devam eden bir unsurdur.

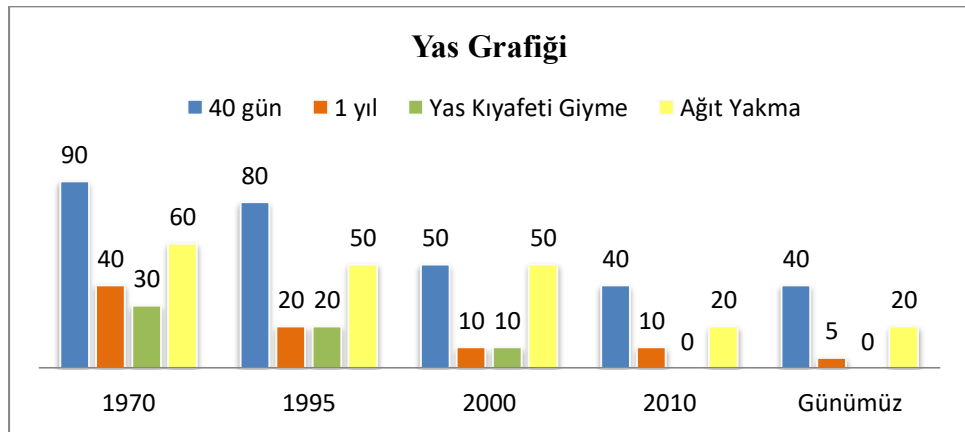
Tablo 25-30.3. Ölüm ve merasimine ait olan grafikler:

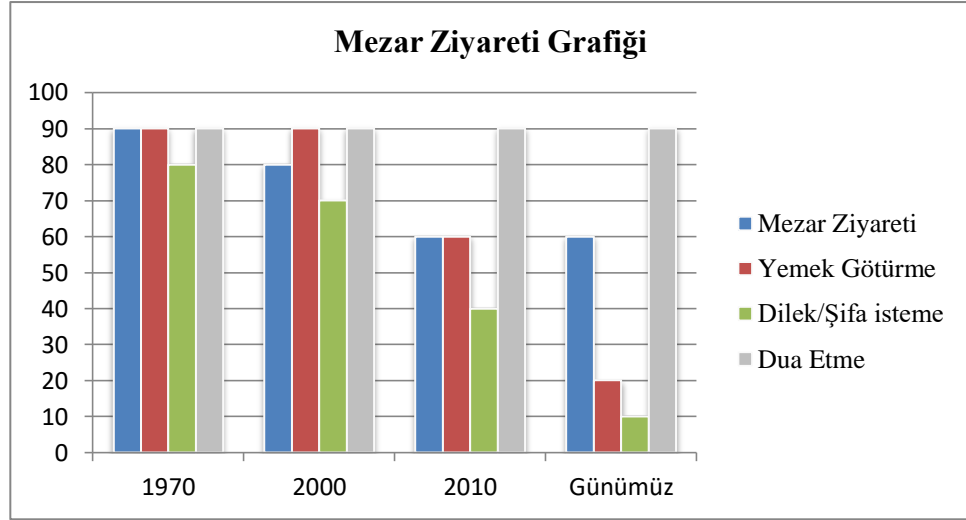
3.3.1. Yas

Cenaze evinde yas süresi bölgelere göre değişmektedir. Eskiden kırk güne kadar siyah elbise giyilerek yas tutulurdu. Ancak günümüzde yas en fazla üç veya kırk güne kadar ve özel bir kıyafet giyilmeden tutulmaktadır. Ölen kişinin hanımının bir yıla kadar kimse ile evlenmemesi, bazılarının ömrünün sonuna kadar kimse ile evlenmeden hayat geçirmesi gibi âdetler hâlâ devam etmektedir. Ağıt yakma da günümüzde hâlâ devam eden bir unsurdur.

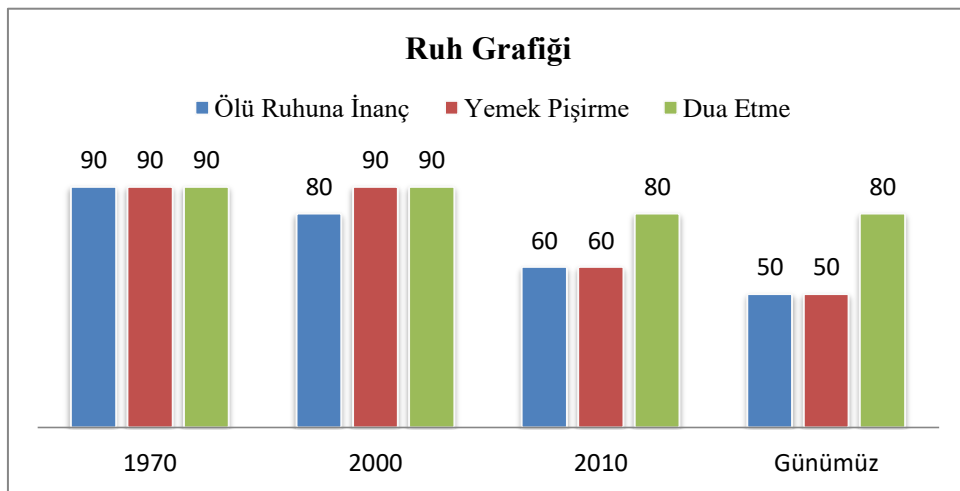
3.3.2. Mezar Ziyareti

Hocağar ilçesinde eskiden günümüze kadar mezar ziyareti aynen devam eden bir dinî gelenektir. Ancak bazı değişim ve dönüşüme uğrayan, kaybolan unsurlar da vardır. Eskiden adak adama, dilek tutma, şifa isteme, mezar başına yemek götürme gibi âdetler yaygınken günümüzde canlılığını kaybetmiştir. Günümüzde dilekte bulunma, şifa isteme, dua etmeye dönüşmüştür.

3.3.3. Ruh

Cuma akşamları ölen kişinin ruhunun eve ziyarete geleceğine inanılır, bu sebeple yemek pişirilir ve dua edilirdi. Bu inanış biraz değerini kaybetse de hâlâ önemli ölçüde uygulanır.

Yapılan çalışma sonucunda, günümüzde Hocağar ilçesinde geçiş döneminin birinci aşaması olan doğumda; evde doğum, erkek çocuk olması için *ul-tumar* alma,

çocuğu çok olan kadına bir sonraki seferde hamile olmaması için maş fasulyesi yedirme, çocuğun cinsiyetini belirleme inançları; kısırlığı gidermek için mezar ziyareti ve halk hekimliğine müracaat etme, yıkama âdetleri ile ilgili yapılan uygulamalar, kırk çıkarma geleneği, beşik toyunda uygulanan pratikler ve taş koyma, sünnet merasiminde oğlak oyunu ve dellak gibi kültürel unsurların tamamen kaybolduğu; çocuğun olması için mollaya müracaat etme, kısırlığı gidermek için mâmalar tarafından yapılan uygulamalar, çocuğun sağlıklı ve uzun ömürlü olması için ad verme geleneği, saç toyu merasimi ve çocuğun diş çıkarması ile ilgili âdetler ve sünnet törenindeki âdetlerin bazılarının da azaldığı; ad vermede, Böri, Böribay, Börinisa, Mevluda, Kence gibi isimleri koymak, lohusalıkta kırk güne kadar düğüne gitmemek, geceleyin yalnız dışarı çıkmamak, nazardan korunmak için boncuk takmak, çocuğun bezinin ve kıyafetlerinin akşam namazından sonra dışarı bırakmamak, kırk basma ve kırk çıkarmada üzerlik otu yakmak, çocuğun gözüne sürme çekmek, çocuğun kafasının altına kadar bez ile sıkı şekilde bağlamak, bebeğin başucunda küçük bir Kur'an buldurmak, alkarısına akşam ezanına yakın dışarıda kül dökmek, ev süpürge ile temizlendiğinde çöpü dışarıya veya ayak altına atmamak, geceleri lohusa kadını yalnız bırakmamak ve ışığı sabaha kadar açık bırakmak, diş çıkarmada bebeklik dişi dam üstüne veya fare yuvasına atmak, sünnet töreninde hayvan kesmek, sünnetçiye misafirler tarafından mendil, takı (şapka), para, çapan (kıyafet) vb. hediyeler vermek; geleneksel yiyeceklerden olan külçe (kurabiye), kallama, çegelek ve pasta pişirmek; sünnet günü için yeni döşek, yorgan, yastık, elbise, yatak gibi malzemeler hazırlamak; def çalmak, kutlama ve aynı zamanda organ yarasının daha hızlı iyileşmesi için zıgır yağı (susam türlerinden), pamuk külü ve çölde yetişen kök bürgen (süpürge tohumu) gibi ilaçlardan hazırlanıp sünnet olan organa sürmek gibi âdet, inanış ve pratiklerin günümüzde yaşadığı tespit edilmiştir.

Geçiş döneminin ikinci aşaması olan evlenmede; beşik kertmesi evlenme, gelin ve damadı at ile uğurlama, ateş yakma, tavaf etme, gerdeğe çımıldık tutma, yedi katlı döşek döşeme, çocuk yuvarlama, gerdeğe üç gün kalma, düğün sonrasında kelin selam, ayna safi, kampir öldü gibi kültürel unsurların kaybolduğu; kısmet açma, kayınla evlenme, baldızla evlenme, berdel evlenme, içgüveysi alma, düğün sonrasında ayak basma gibi âdetlerin azaldığı; tercihi evlenme, çok eşle evlenme, nişanda duvak ve gelinlik giyme, nişan sonrasında nevruluk, meyve tabak, hayıtlık,

toş tabak, kına gecesi, damat hazırlamak, gelin hazırlama; gelin indirmede gelin eve yetiştiğinde kapıdan girmeden önce başına Kur'an-ı Kerim konmak, gelin başına "şal" denilen büyük bir örtü atmak, gelin ve damat kapıdan girdiğinde üzerlerinde şeker, çikolata atmak, evin kapısından girerken ayakları altına beyaz veya kırmızı bir bez sermek, bet-açar, taht-cemi gibi gelenek ve âdetlerin günümüzde yaşadığı tespit edilmiştir.

Geçiş döneminin üçüncü aşaması olan ölümden ise; ölüme düşündüren karga, yarma mezarlığı, yas kıyafeti giyme geleneği gibi ritüel ve inançların kaybolduğu; ölüme düşündüren baykuş, yıldız kayması, ağıt yakma, mezarlığa yemek götürme ve dilek tutma gibi geleneklerin azaldığı; şami ve lahat mezarlığı, ölen kişinin hanımı bir yıla kadar kimse ile evlenmemek, bazılarının ömrünün sonuna kadar kimse ile evlenmeden hayat geçirmek, mezar ziyareti, ölü ruhuna inanç gibi âdet ve geleneklerin günümüzde de yaşadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Geçiş dönemleri insan ve toplum hayatının üç önemli safhasıdır. Bu üç safha öncesi, sırası ve sonrasıyla birçok âdeti, ritüeli, pratiği, inancı içinde barındırmaktadır.

Bu çalışma ile araştırma sahasından yapılan derlemelere ve alanla ilgili çok az sayıdaki yayınlara dayalı olarak Hocağar ilçesinin folklorik ve sosyo-kültürel birikimi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Afganistan'daki Tahar İli Hocağar İlçesinde Yaşayan Özbek Türklerinin Geçiş Dönemleri konulu bu tez için derleme yapılırken bazı unsurların hâlâ hayatiyetini koruduğu bazısının yok olmaya yüz tuttuğu, bazısının da tamamen kaybolduğu, tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile Hocağar ilçesindeki Özbek Türklerinin geçiş dönemlerine ait tören, âdet, gelenek, görenek, inanç ve inanç uygulamaları gibi nesilden nesile, ağızdan ağıza hafızalarda korunup günümüze taşınan kültürel mirası; ulaşılabilen kaynak kişilerden yapılan derlemelere dayalı olarak tespit edilmiştir. Hocağar ilçesindeki Özbek Türklerinin geçiş dönemleriyle ilgili gelenek ve inançlarını insanların sosyal eğitimini sağlayan bir değer olarak tanımlamak mümkündür. Bu değerlerin tespiti, hem Hocağar'daki hem Özbekistan'daki Özbekler hem de Türk dünyasının geneli için öncelikle halkbilimsel, daha geniş çerçevede ise kültürel açıdan önem taşımaktadır.

Bu çalışmadan çıkarılan önemli sonuçları şöyle sıralamak mümkündür:

- Hocağar ilçesinde bu konuyla ilgili bilimsel çalışmalar bir elin parmaklarını geçmez. Bu tez konusu, inceleme alanı ve kapsamı itibariyle ilk çalışmadır. Alan, geçiş dönemleri dışında diğer folklor araştırmaları açısından orijinal zengin malzemeler barındırmaktadır.
- Bu çalışma, karşılaştırmalı Türk dünyası inançları, inanç uygulamaları, ritüel, pratik, âdet gibi folklorik çalışma bakımından önemli veriler sunmaktadır. Türk dünyası geçiş dönemleri üzerine yapılacak çalışmalarda kaynaklık edecektir.
- Bu çalışma ile hem genel Türk dünyasına hem de Afganistan'daki Özbek Türklerinin halk kültürüne Türkçe kaynak temin edilerek hem folklor sahasında yapılacak çalışmalara hem de folklorun ilişkili olduğu diğer alanlara (sosyoloji, antropoloji, etnografya vd.) da katkıda bulunulmuş olacaktır.

- Afganistan'ın kuzey bölgesi; folklor, dilbilim ve el yazma eserler üzerine çalışılması gereken bakir bir bölge durumundadır. Bu alanlarla ilgili (Mesela; Güney Türkistan, Özbekistan ve Türkiye'deki Özbekler olmak üzere üçlü bir) mukayeseye dayalı çalışmalar yapılabilir.
- Masal, halk hikâyesi, Nasrettin hoca fıkraları başta olmak üzere derlemeye dayalı olarak pek çok konu çalışılmayı beklemektedir.
- Bazı maddî ve teknik zorluklardan kaynaklanan derleme noksanlıkları sebebiyle geçiş dönemleriyle ilgili kayda girememiş bilgilerin de olduğu göz ardı edilemez.
- Tezin üçüncü bölümünde hayatın her üç safhası hakkındaki âdet, inanış ve uygulamalarıyla ilgili değişim ve dönüşümlerin veya kaybolan folklorik unsurların daha somut olarak görülebilmesi için önce bilgi verilmiş sonra bu bilgiler grafikler halinde de gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Abu-Salih, H. (2019). *Ürdün'deki geçiş dönemi âdetleri üzerine bir karşılaştırma (Amman-Samsun örneği)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun.
- Akbar, M. Salim (2016). *Coğrafiya-yı âb der Tahar*. Kabil: Pervane.
- Akbari, N. (2011). *Afganistan Tahhar ili Hocağar ilçesi ağız (İnceleme- Metin-Sözlük)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akpınar, B. (Ara 2019). "Farklı teoriler çerçevesinde eş seçimi ve evlilik uyumu konularının incelenmesi". ss. 164-172, Güncel Sosyal Hizmet Çalışmaları.
- Anonymous, (2016). *Âsib şinasî-yi vaziyeti iktisadî ve ictimâî vilayeti Tahar*, Kabil: İktisat Bakanlığı.
- Artun, E. (2010). *Türk halkbilimi*, İstanbul: Kitabevi.
- Aymak, F. (2008). *Halk durdaneleri*. Mezar-i Şerif: Sayid Haşim Yayınevi.
- Baş, E. (2019). *Modernleşme sürecinde evliliğin kuşaklararası dönüşümü: İzmir örneği*. Yayımlanmamış Doktora tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Birkanım, F. (2020). *Zonguldak ili Kozlu ilçesi geçiş dönemlerindeki kültürel değişimler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Boratav, P.N. (1994). *100 Soruda Türk folkloru*. 3. baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Cemiloğlu, M. (1999). *Halk hikayelerinde doğum motifi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi basımevi.
- Çobanlı, C. ve Salt A. (2001). *Dharma ansiklopedisi*. İstanbul: Dharma.
- Ekici, M. (2007). *Halk bilgisi (folklor)*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ensari, S. M. (2015). *Coğrafyayı umumî vilayât-i Afganistan*. Kabil: Sarvar-i Saadat.
- Ercan, A. M. (2002). *Gelibolu Yarımadası'nın geçiş dönemi âdetleri üzerine bir inceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Çanakkale.
- Ergin, M. (1993). *Türk dil bilgisi*, 20.bs, İstanbul: Bayrak Basın Yayın Tanıtım.
- _____, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- _____, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Fevzi, F. (2013). *Afganistan'ın Maymana şehrinde yaşayan Özbek Türklerinin folkloru*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.

- Göçmez, E. (2008). *Afganistan'dan gelen göçmen Özbekler'in sosyal-kültürel ve dini hayatları üzerine sosyolojik araştırma (Hatay ili Ovakent beldesi örneği)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Konya.
- Gökmen, Ş., vd. (2019). "İlk evlilik süresini etkileyen faktörlerin yaşam analizi: Türkiye örneği". ss. 63-76. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi.
- Gürkan, S. L. (2007). "Ölüm", C. 34, ss. 38-40, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Hassas, S. M. (2013). *Meteller ve kıziktirmalar*. Mezar-ı Şerif: Hüner Cû.
- Hökelekli, H. (1992). "Ölümlerle ilgili tutumların dinî davranışla ilişkisi üzerine bir araştırma". ss. 87-98. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Derneği, Bursa.
- Irmak, Y. ve Taş, E. (2012). "Tersine dönen bir evlilik modeli olarak Sakarya'da damat alma geleneği ve psikolojik etkileri". S. 96, ss. 216-228, Millî Folklor.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. 3. baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kalafat, Y. (1998). *Kuzey Azerbaycan- Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk dini izleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Karakuş, G. (2012). *Ölüm ve ölüm kaygısı*. Adana: Arşiv Kaynak Tarama Dergisi.
- Keskin, A. (2009). *Özbek çocuk folklorunda türler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ababilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, İzmir.
- Koestenbaum, P. (1998). *Ölüme Yanıt var mı?*. İstanbul: Mavi.
- Küçük, A. (1989). "Halk arasında lohusa hummasına sebep olduğu sanılan hayalî yaratık", C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Nahiz, M. H. (2014). *Kamus-i coğrafyayı Afganistan*. Sarvari Saadat.
- Oyghagh, K. (2019). *Afganistan'ın Tahhar Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili batıl inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki*. S. 174, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
- _____, S. V. (1971). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.
- _____, S. V. (1975). "Türk folklorunda ad seçme ve ad koyma, Boğaziçi Üniversitesi Halkbilim Yıllığı, ss. 101-112, İstanbul: Taş Matbaası.
- _____, S. V. (1977). *Türk halkbilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür.
- _____, S. V. (1979). *Geleneksel kültürümüzde çocuk*. İş Bankası Kültür.
- _____, S. V. (2000), *Türk halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- _____, S.V. (2014). *Türk halkbilim*. Ankara: Bilgesu.

- Peker, G. (2008). *Misis'te geçiş dönemi âdetleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Niğde.
- Sezen, L. (2005). "Türkiye'de evlenme biçimleri", (S. 27, ss. 185-195). Şinasi Tekin Özel Sayısı, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,.
- Sönmez, F. (2019). *Samsun ili Canik ilçesi geçiş dönemi âdetlerinde görülen kültürel değişimler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.
- Şarık, B. (2016). *Türkistan-i cenûbî*. Kabil: Habibullah Hasib Yayınları.
- Şişman, B. (2017). *Türk kültüründe evlilik*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Talikani, N. (2010). *Tahariha*. Kabil: Seyit Yayınları.
- Tan, N. (2008). *Folklor (halk bilimi) genel bilgiler*, İstanbul: Özal Matbaası.
- Tanyıldızı, E. (2015). "Elazığ halk kültüründe doğum adetleri", International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ss. 1067-1084, Ankara: Turkish Studies.
- Türkçe Sözlük* (1999). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uzunpostalcı, M. (1994). "Defin Ölünün gömülmesi anlamında bir fıkıh terimi", C.10, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Yarkın, M. H. (2007), *Atlas-i atnografi akvam-ı vilayati Cevizcan*. Kabil.
- Yemin, M. H. (2001). *Afganistan tarihi*. Kabil: Said Yayınları.
- Yolcu, F. (2008). *Adana ili Ceyhan ilçesi halk kültürü araştırması*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana.

Elektronik Kaynaklar

- Bardakoğlu, A. (1999). "Bir hak veya mükellefiyeti düşürme anlamında fıkıh terimi", C.19, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/devir--iskat> (erişim tarihi: 05.02.2021).
- Gülensoy, T. (1994) "Türklerde ad verme geleneği ve HEKTOR", S. 22, Milli Folklor Dergisi. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=22&Sayfa=4> (erişim tarihi: 05.03.2021).
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Cenaze_\(İslam\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Cenaze_(İslam)) (erişim tarihi: 06.03.2021) URL- 5).
- <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/05/27/2077850/amp> (erişim tarihi: 08.03.2021) (URL- 6).
- https://en.wikipedia.org/wiki/Takhar_Province#Early_history(erişim tarihi: 7.11.2020) (URL- 2).
- https://en.wikipedia.org/wiki/Takhar_Province#Early_history(erişim tarihi: 7.11.2020) (URL- 3).
- <http://www.elections.pajhwok.com/dr/node/5929>, (erişim tarihi: 7.11.2020) (URL- 1).

https://en.wikipedia.org/wiki/Khwaja_Ghar_District#Geography(erişim tarihi: 7.11.2020) (URL- 4).

Kaynak Kişiler

- K.K. 1: Aliye Noori, 1983, Hazarbağ köyü, Ev hanımı.
- K.K. 2: Hadice, 1971, Hoşkeldi/merkez, Ev hanımı.
- K.K. 3: Ruzihal Morad, 1955, Dosat köyü, Ev hanımı.
- K.K. 4: Ultaş, 1946, Laklakan köyü, Ev hanımı.
- K.K. 5: Hayruddin Nazari, 1995, Hocağar/merkez, lisans.
- K.K. 6: Şamim Raşidi, 1981, Hazarbağ köyü, Ev hanımı.
- K.K. 7: Sarvar Kampir, 1942, Hazarbağ köyü, Ev hanımı.
- K.K. 8: Ay Saat, 1948, Koruk köyü, Ev hanımı.
- K.K. 9: Bibi Can, 1944, Meng Çukur köyü, Ev hanımı.
- K.K. 10: Arbab Mirza Muhammad, 1945, Arap Tepe köyü, Çiftçi.
- K.K. 11: Mengnihal, 1951, Mamayı köyü, Ev hanımı.
- K.K. 12: Sunatullah, 1991, Hoşkeldi/Merkez, Üniversite.
- K.K. 13: Kışvar Kolabi, 1979, Cavkadu köyü, İlk Okul.
- K.K. 14: Ay Taş Morad, 1940, Kızıl Köçe Köyü, Ev hanımı.
- K.K. 15: Abdul Halil Raşidi, 1975, Hazarbağ Köyü, İlk Okul.
- K.k. 16: Nigina Raşidi, 2000, Hazarbağ Köyü, Üniversite.
- K.K. 17: Enayatullah Noori, 1994, Hocağar/Merkez, Üniversite.
- K.K. 18: Bibi Hacire, 1955, Dosad Köyü, Ev hanımı.
- K.K. 19: Geda Bay, 1946, Bağ Zahir/Merkez.
- K.K. 20: Atahan, 1956, Sarıg Mamamayı Köyü, İlkokul.
- K.K. 21: Usta Bazar, 1944, Bağ Zahir/Merkez, Lise.
- K.K. 22: Abdurrasul, 1966, Bağ Zahir/Merkez, İlk Okul.
- K.K. 23: Sabire Raşidi, 2001, Hazar Bağ Köyü, Üniversite.
- K.K. 24: Tilav Mohammad, 1956, Talikan, Lise.

- K.K. 25: Sadullah, 1965, Hazar Bağ Köyü, İlk Okul.
- K.K. 26: Şeyh Enayatullah, 1966, Hazar Bağ Köyü, İlk Okul.
- K.K. 27: Asadullah, 1989, Hazar Bağ Köyü, İlk Okul.
- K.K. 28: Muhammad Rustam, 1966, Hazar Bağ Köyü, Lise.
- K.K. 29: Macidi Rustaki, 1993, Nanbay Kışlak, Lise.
- K.K. 30: Vajya Noori, 2000, Hoşkeldi/Merkez, Üniversite.

EKLER

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

absın: elti.

açu-taş: bitki türü.

ağırayak: hamile kadın.

alaça: sünnet düğününde sünnet edilecek çocuklar için giyilecek basit giyim türü.

alış bedel: berdel evlilik, değiştirme.

alkış: dua, alkışlama.

ana hakkı: başlık.

apa: anne

arpa bılav: arpa ile suyun karıştırılmış hali, çocuk olması için köyde yapılan ilaç veya yemek.

artık: bedeninin bir yeri fazla veya altı parmaklı olunca bu isim verilir, fazla.

aş: ıspanak, hamur, yoğurt ve ayrandan yapılan çorba türü.

aşibaş: bir tür köy ilacı, karın şişkinliğini ve sıkışması için verilen köy ilacı.

ata: baba

atala: doğum yapan kadının güç kuvvet bulması için un ve şeker karışımından yapılan helva benzeri bir yemeğin adı.

ay körgan: ay gören, yeni hamile olmaya başlayan kadına hitab edilen söz.

Aytaş: ay gibi parlak ve taş gibi sert olması için kız çocuklara verilen isim.

baçadâr: elinde veya karnında çocuğu olan kadın.

baçça: erkek çocuk.

bahmal: değerli kumaş türü.

bahşi: falcı.

bahtı bağlık: bahtı bağlı, evlenmeyen evde kalan bekar kızlara verilen lakap.

bahtı kara: talihsiz, şanssız.

baks alib barmak: sandık götürme.

baksi: doğmayan kısır kadın.

bâlalı: çocuklu, hamile olan kadın.

bâlası bar: karnında çocuğu olan hamile kadın.

bârdâr: yük taşıyan, hamile kadın.

bârlı: yüklü, hamile.

Basire: “bes” yani tamam, artık kız yeter, oğul olsun demektir. erkek çocuk olması için bu ad verilir.

baş monçak: gelin başına takılan boncuk.

baş-ayna: düğün gününde gelinin başına konulan ayna.

bedav: evladı olmayan kısır kadın.

beş cabuv: beşiğin üstüne atılan örtü.

bet açar toyu: düğünün üçüncü günündeki toy.

bodana: bildircin.

boğaz: hamile

bohça: söz kesmede ve nişanda kız ve erkek tarafından birbirine verdiği iç çamaşır, kumaş, havlu vs.den oluşan hedyeler.

boydak erkek: evlenmemiş erkek.

boydak kız: evlenmemiş kız.

boydak: bekar, evlenmeyen erkek veya kız.

Böri Bay: bey kurt, erkek çocuğun adı.

Börihal: gayretli ve kurt gibi güçlü olması için kız çocuğa verilen isim, kurt simgeli.

Börinisa: kurt gibi kadın, kadınlara verilen isim.

böri: kurt.

bulamık: lohusa kadınlar için un ile yağ karışımından yapılan yemek. helva gibi yemek çeşidi.

burnuhal: buruna takacak aksesuar.

buvaz: hamile

buz keşi: geleneksel at oyunu.

calbız: ırmakların kenarında yetişen nane.

can bermek: sekerat halinde olan, can çekişmek.

candar şah: erkek çocuğun güçlü olması için verilen ad, kurdun sultanı.

cenaze: ölü.

cez: çeyiz.

cıvanı badyan: yöresel bitki ilacı, çocuğun karnı ağrısında şekerle karıştırarak bu ilaçtan vererek acısını engeller.

cilebi: hamur ve reçelden hazırlanan tatlı türü.

ciyim-terim: ziraat ürünlerinin yetiştiği aylar ve toplama zamanı.

coldaş: doğum esnasında çocukla beraber gelen her şey, eş, plasenta.

Cora: ikinci çocuğu olan ailelerde bu isimler konulur, çift.

cörgek lata: kundak üzerinden bağlanacak ip.

cumalık: ölen kişi için bir yıla kadar her cuma akşamları yemek hazırlanıp komşu ve yakın akrabalara irkram edilmesi.

cuvaz: at eşliğinde çarkı döndürerek yağ çıkarması için kullanılan geleneksel makine.

çakalak: bebek, yavru.

çapan: paltoya benzeyen pamuklu kışlık kıyafeti.

çârpâ: nişanlı olan erkeğe verilen lakap.

çengeg: Arabistan ilacı, bitki ismi.

çımat: gümüşten yapılan gerdanlık

çımıldık arkası: gelin ile damadın bir araya geldiği yer, gerdek.

çımıldık: gelin ile damadın girdiği odasındaki kırmızı veya beyaz perde, gerdek perdesi, gerdek odası.

çil yasin: 40 defa yasin suresini okuma.

çille: lohusa, lohusa kadın.

çotbalta: çocuğu sürekli düşene ve hayatta kalmayan erkek çocuklara verilen ad.

çuçak keser: sünnet ettirme, hatne

dellak: sünnetçi, sünnet eden kişi, berber.

doğdane: lohusa kadının nazardan ve kötü ruhlardan korunması için takılan boncuk, boncuk.

du piyaza: nişan düğününde verilen bol soğanlı etli yemek.

duvak: gelinin başını, bazen de yüzünü kapatan dantel veya tül den örtü.

dünür: kız ve oğlan taraflarının birbirine karşı kullandıkları isim.

dünyadan ketmek: dünyadan ayrılmak, ölmek.

dünyadan köz yummak: dünyadan göz yummak, vefat etmek.

ervah: ruh.

eş: döl yatağında bulunan ve hamilelik boyunca annenin kendi kanı ile çocuğunu beslenmesini sağlayan plasenta.

fatihe: nişan.

garav: kamış.

gazak: rahim şişmesi.

gerdav: helva gibi yemek çeşidi, un ile yağ karışımından yapılan yemek.

göyek: gelin süsleme aksesuarı.

gözü açık gitmek: herhangi bir şeye hasret çekerek ölmek.

gümanlı: hamileliği şüpheli olan kadın.

güvey: damat.

hacür: düğün ve merasimler için evde yapılan özel tatlı türü, kurabiye.

haddi balğ: genç kız, ergenlik.

hamaylı: tumar, muska.

hamra: döl eşi, son, plasenta, eşlik eden, eş.

hâne damat: içgüveysi, içkiyav.

hayıtlık: nişanlılık döneminde nişanlı çiftler bayram arifesinde birbirlerine gönderen hediyelerin adı.

hayız: aybaşı hastalık.

horcin: heybe.

humra: çanak.

içkiyav: erkek evladı olmayan kız evine evlendirilen erkek. (bazen de çocukları olmadığı için evlatlık kız büyüten ailelerin evlerine evlatlamaları), içgüveysi.

issiğlık tumar: sıcaklık muskası, eşlerin samimiyetini artıran muska.

ispend: üzerlik.

iştanbağ: şalvar ipi.

it almas: ailesi tarafından çocuğa uğur getirmesi ve ömrünün uzun olması için konulur, köpek ısırılmaz.

iyis: ölünün yıldönümünden sonra yılda iki kere ramazan ve kurban bayramlarından önce birkaç misafire ölü yemeği verilmesi.

kalin: başlık.

kaling: başlık.

kallama: düğünlerde hediye olarak götürmek için evde yapılan tatlı ekmek.

kallıkbazlık: nişandan sonra nişanlıların birbirlerini görmeleri, konuşmaları ve bir araya gelmeleri.

kallık oynama: damat ile gelinin nişandan sonra gizli görüşmelerine verilen ad, kandık oynama.

kallık: nişandan sonra nişanlıların birbirlerini görmeleri, konuşmaları ve bir araya gelmelerine verilen ad.

kamış: sulak, nemli yerlerde yetişen, sert gövdesi olan bitki, çubuk.

kampir: köy ebesi, yaşlı kadın.

kand sındırış: nişan düğünü yapmak, şeker kırma.

kandık oynama: damat ile gelinin nişandan sonra gizli görüşmelerine verilen ad, kallık oynama.

kara aşı: ölü yemeği.

karıçı kuda: eşit dünür, berdel evlilik.

katta toy: büyük toy.

kayımüke: kayınbirader.

kayvanı: gelin başındaki aksesuar.

kaza tapmak: vefat etmek, ölmek.

kazan helallaşma: cenaze evinde üçüncü akşam bir kurban kesilerek yemek hazırlanıp komşulara ve gelen misafirlere ikram edilmesi.

kelepeş: takı, şapka, toppı.

kelin: gelin.

kencetay: eşlerin en son olan çocuğuna verilen lakap.

keyvani kadın: hayatında mutlu ve memnun kadınlar.

kındık lata: çocuğu saracak bez parçası.

kırklama: lohusa ve çocuğunu gebelik ve lohusalık döneminin kirlerinden artma amacıyla doğumdan sonraki kırkıncı günde yapılan işlem.

kırklı: lohusa, lohusa kadın.

kısır: üreme imkanı olmayan, çocuksuz.

kız ahtarma: kız araştırma.

kız karama: kız arama.

kız körme: kız görme.

kız tapma: kız bulma.

kindik: göbek.

kiyav: damat.

kök bürgen: çölde yetişen süpürge tohumu.

kökmil: köy ilacı, karın şişkinliği ve sıkışması için verilen köy ilacı.

körmane: doğan çocuğun yüzünü görmek için akrabaları ve komşusu giyim, elbise, pantolon, mendil veya para gibi hediyeler getirerek görürler, bu hediyelere verilen ad.

köylek iştan: geleneksel elbise, giyim.

köz monçak: lohusa kadının nazardan ve kötü ruhlardan korunması için takılan boncuk, göz boncuğu.

Kurbanay: kurban bayramında veya ayında doğan kız çocuğa verilen ad.

kurut: kurutulmuş süzme yoğurdandan yapılan yumurta büyüklüğünde bir yiyecek.

külçe: kurabiye, evde yapılan tatlı ekmek.

Mahkantaş: sert olan taş, erkek çocuğun adı.

mahr: damat tarafından verilen başlık parası.

mâma: nine anlamına gelen köy ebesi, yaşlı kadın.

mancalak: yelleğin etrafında saran bez parçası.

Manka: basık ve düz burunlu insanlara verilen ad.

mapremeç: duvak

maşati: gümüştan yapılan yuvarlak bir aksesuar. genellikle düğünlerde bu aksesuardan kullanılır.

mestaba: pirinç, zerdeçal ve bol etli çobar.

mevluda: mevlit ayında doğan kız çocuğa verilen ad.

meyyit: ölü.

mıltık darı: köylerde hazırlanan ilaç. şifa niyetiyle çocuklara verilir.

molla: imam, hoca.

nabat: annenin sütü olmadığında bebeğin aç kalmaması için biraz suda eritilib çocuğa içirilen şeker türü.

nâf gerdân: erkek çocuğu olmayan kadınların erkek çocuk olması için göbek tumarını (muskasını) boynuna takması.

nâmzâd: nişanlı.

nâmzâdlık tuhfası: nişan gününde verilen hediye, damadın nişan hediyesi.

nevruzluk: nevruz gününde nişanlıların birbirine hediye götürmesi.

nikah toyu: düğün merasimi.

nişan bohçası: nişan düğününde içine elbise ve gerekli malzemeler konulup gelin evine gönderen dört köşeli kumaş.

nişan: söz kesme ile düğün arasında yapılan tören.

oğrı tabak: damat gelinin ailesine tuzlu (uyumlu) olması, onun kendi aile fertlerinden biri olmasını sağlamak ve iki ailenin ilişkisini güçlendirmek misafir olma durumu, havan tabak.

ong: sağ.

pâkı: jilet.

perece: ipekten yapılan gelin başörtüsü, geleneksel özbek giyimi.

petu: geleneksel çarşaf.

pıla: ilk süt, sütbaşı.

rapıda: yufka ekmeğini tandıra yapıştırmak için kullanılan, içi ot ya da paçavra dolu, yastık biçiminde araç.

romal: kumaş mendili.

saman kavuç: beşikteki döşek altında serilen ve içi samanla doldurulan döşek.

sarpa toyi: giysi toyu.

sartaraşan: damat hazırlama töreni.

sasığın: çocuğa ad verilmeden önce ad buluncaya kadar bu lakap konulur, kolulu.

sasığın: dağda yetişen bitki, doğan çocukların karın demlemesine verilen bitki.

boğmaka: dağda yetişen şifalı bir bitki, çocuk hastalandığında verilir.

sasık baçça: çocuğa ad verilmeden önce ad buluncaya kadar bu lakap konulur, kokan çocuk.

satıb aldı: çocuğun ölümden ve belalardan kurtarmak amacıyla bir fakir aileye teslim eder. daha sonra çocuğun anne ve babası bir miktar para ile geri satın alır, bu çocuğa verilen isimdir.

sebzi kant: havuca benzeyen şeker.
nişan düğününde verilen şeker.

sevinçi: müjde, müjde alma.

ksihak: saç toplayacak ince tel.

silsile: gümüşten yapılan alın ve gelinin boynuna takılan aksesuar.

simiyan gödekan: bir tür çocuk hastalığı, tetanos hastalığı.

söz kesme: isteme işi olumlu sonuçlandığında aileler arasında yapılan ilk tören.

sûg: yas.

sürpa: evde hamur yaparken ekmek yapmak için ayrılan hamuru üzerine serilen bez.

sürpa: üzerine ekmek hamurunu serilen bez.

süzülmek: uyumlu ve salınarak yürümek.

şal romal: gelinin başörtüsü.

şal: gelin başına atılacak başörtü, duvak.

şehid bolmak: şehit olmak.

şir rugan: süt ile yağın karışımından yapılan yemek.

şîr-baha: mahr, başlık, süt hakkı.

şulle: pirinçten yapılan pilavdan yumuşak yemek.

şumek: sübek.

şumey: sübek.

tabak: hayvan toşunun (pişirilen göğüs) konulduğu kap anlamına gelir, kase.

tafta: beyaz kumaş, keten.

taht: yatak.

takı: şapka, kelepç, topı.

tapılğan: bulunan, hamile olan kadın.

taşbalta: erkek çocuğun dayanıklı olması için ailesi tarafından verilen ad.

taşhumar: içki veya uyku sersemliğini yenen, kız çocuğun adı.

taştemir: erkek çocuğun taş gibi sert ve dayanıklı olması için ailesi tarafından verilen ad.

tay tay: çocuk yürümeye başlamadan önce onun ayakta durdurmak için kendi kendine bırakıp bu sözü tekrar ederek ayakta durdurmaya çalışan söz.

tebey: yellik.

tende: lohusa kadının nazardan ve kötü ruhlardan korunması için takılan boncuk, boncuk türü.

tılab aldı: kırk veya yedi evden kumaş toplanarak, bunlardan çocuğa elbise, pantolon gibi giyimler hazırlayıp giydirildiğinde bu ad verilir. tılab aldı başkalarından dileyerek bir şeyi almak anlamına gelmektedir.

topı: elle dokulan geleneksel şapka.

toş tabak: hocağar ilçesindeki özbek türklerinin nişandan sonraki özel geleneklerinden biridir. nişan ile düğün arasında yapılan bir gelenektir.

toş: tavuk ve herhangi bir hayvanın göğsüne denilir.

toy cönetme: damat tarafınan gelin evine çeyiz gönderme, toy gönderme.

toy hatı: düğün zarfı, nişan ve düğün ihtiyaçları yazılan zarf.

toy: merasim, düğün, tören.

toyana: başlık, çez.

tört ayaklı: nişanlı olan erkeğe verilen lakap.

töşevuç: beşiğin içine döşenecek döşek.

tubek: yellek.

tuğmaz: kısır kadın, baksi.

Tursun: cocuğu sürekli ölen aileler çocuğunun yaşaması için bu ad konulur.

tumar: hamail, muska.

tuzlu etmek: damat gelinin ailesine kendi aile fertlerinden biri olmasını sağlamak ve iki ailenin ilişkisini güçlendirmek anlamına gelir.

ulcan: oğul candı demektir. hocağar özbekleri erkek çocuk olsun diye oğul sıfatını verirler.

ul-tumâr: erkek çocuk olmak için imamdan alınan muska.

urçuk: iğ, iplik eğirme aleti.

uruksuz: evladı olmayan kadın, kısır.

uyda kalgan: evde kalmış, bekar.

uykusu: çocuğun daha rahat uyuması için ağaçlarda bulunan koza.

varak: orak.

vefat etmek: ölmek.

vekil: düğün gününde gelin tarafından seçilen temsilci.

yahni: soğan, salça ve su karışımından pişirilmiş etli çorba.

yazna-kaymıka: baldızla evlenme, enişte-baldız evliliği.

yelek: elek.

yençi: gelin indirmede gelinin vekili dünüründen hayvan veya değerli bir şey istemesinin adı.

yetek cırtış: beşik kertmesi evlilik, etek yırtma.

yetek tola: etek dolu, hamile kadınlara hitab edilen söz.

yıldız tüşmek: yıldız kaymak.

yoldaş: doğum esnasında çocukla beraber gelen her şey, eş, plasenta.

zeççe: yeni doğan kadına verilen ad, lohusa.

zıgır yağı: çocuk banyo yaptırıldığında kulağına su gitmişse kulak ağrısı varsa bu yağdan damlatarak kulak ağrısı engellenir.

zıgır: susama benzeyen bitki, genelde bu bitkinin yağından yemekler için kullanılır.

zifaf gecesi: gerdek gecesi.

FOTOĞRAFLAR

Şekil 3: Talikan'ın bir köşesinden alınan bir fotoğraf.

Şekil 4: Ferhar ilçesinin ırmağı ve doğa manzarası.

Şekil 5: Ferhat ilçesinin doğa manzarası.

Şekil 6: Tahar ilinin arazısından bir fotoğraf.

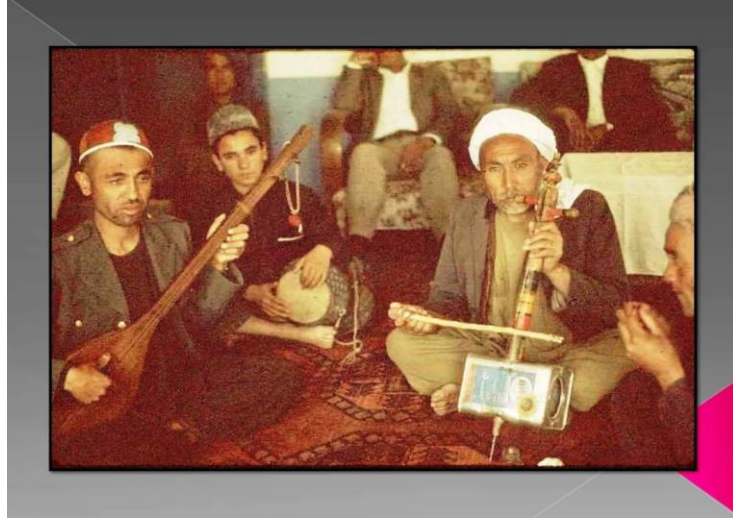
Şekil 7: Tahar halkının el sanatı (kelin gilem/kilim dokuma).

Şekil 8: Dokuma ve örme.

Şekil 9: Halk müzik aleti. Sol taraftaki sanatçının elindeki “güçcek” denilen yaylı müzik aletidir.

Şekil 10: Halk müzik aleti. Solda dombura, ortadatabla (darbuka) sağ ise güçcektir.

Şekil 11: Ay Hanım şehrinin tahmini olarak eski durumu.

Şekil 12: Ay Hanım şehrinin tahmini olarak eski durumu.

Şekil 13: Ay Hanım şehrinin şimdiki harabesi.

Şekil 14: Tahar Üniversitesi.

Şekil 15: Hocağar ilçesinin merkezi.

Şekil 18: köydeki ilkokul öğrencileri.

Şekil 17: Hocağar ilçesinde 1950'den sonra yapılan okul.

Şekil 19. 2. doğumla ilgili görseller.

Şekil 19: Çocuk ve annesi.

Şekil 20: Çocuk kundaklaması.

Şekil 21: Hastanede doğum.

Şekil 22: Yeni doğan çocuğu sevinçle karşılanır.

Şekil 23: Çocuğun beşiğe yatmış hali.

Şekil 25: Çocuğu beşiğe yatırma merasimi.

Şekil 26: Çocuğu beşiğe yatırma töreni.

Şekil 27: Çocuğun yürümesini sağlayan ahşaptan yapılmış üç tekerlekli bebek arabası.

Şekil 29: Sünnet sonrası.

Şekil 30: Oğlak oyunu.

Şekil 31: Sünnet etme töreni bitince ortaya bir mendil serilir. Serilen mendile herkes az çok para atar. Bu paralar dellağa verilir.

Şekil 33: Dellak tarafından sünnet etme anı.

Şekil 32: Çocuk sünnet edildikten sonra böyle çiçeklerle süslenir.

Şekil 33. 2. Evlenmeyle ilgili görseller.

Şekil 34: Söz kesme günü.

Şekil 35: Nişan hediyesi.

Şekil 36: Nişanda gelinin süslenmiş hali.

Şekil 37: Düğünde hazırlanan gelin.

Şekil 38: Eski kültürü temsil eden gelinlik ve giyim-kuşamları.

Şekil 39: Gelin ve damadı ata bindirerek uğurlama töreni.

Şekil 40: Çımlılık denilen gerdek odası.

Şekil 41: Damat tarafından gelinin ayağına basma anı.

Şekil 42: Bet-açar töreni.

Şekil 43: Kelin selam anı.

Şekil 44: Cav çangallama (gelin elinini yağa batırma) anı.

Şekil 45: Gelin elinin pirince batırma anı.

Şekil 46: Taht cemi düğününde getirilen hediyeleri gösterme anı.

Şekil 47-54.2. ölümle ilgili görseller.

Şekil 47: Ayakkabılarını çıkartarak cenaze namazı anı.

Şekil 48: Cenaze namazı anı.

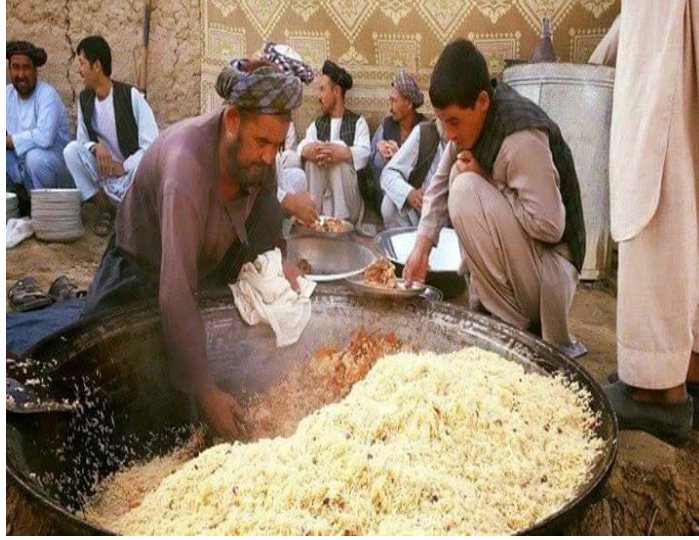
Şekil 49: Yarma mezarı.

Şekil 50: Şami veya lahat mezarı.

Şekil 51: Yemek dağıtma anı.

Şekil 52: Ölü yemeği.

Şekil 53: Mezarlık ve dua etme anı.

ÖZ GEÇMİŞ

Nasratullah MORAD, liseyi bitirdikten sonra Tahar Üniversitesi Özbek Dili ve Edebiyatı bölümü, Dil ve Edebiyat Fakültesi'nden 2017 yılında mezun oldu. 2018 yılında OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans programına girdi. İyi derecede Özbekçe ve Farsça, Orta derecede İngilizce, Türkmence ve Peştuca bilmektedir. Temel ilgi alanları, Edebiyat ve Tarihtir.

İletişim Bilgileri

Email : nasratullah.morad@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6007-2995>

Bildiriler/Yayınlar:

1. Değerler Eğitimi Bağlamında Yunus Emre Divan'ında Görünüş ve Gösterişe Önem Vermeme, UDEF 6. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, Sakarya: 2020.

Kazanılan Ödüller, Teşvikler ve Burslar

1. Türkiye Bursları/YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı)